

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**1.MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI
31 MART 1975–21 HAZİRAN 1977**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Mehmet Hanifi TİRYAKİ
038245116**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa TURAN**

ANKARA - 2007

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Mehmet Hanifi TIRYAKI' ye ait " 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti Dönemi Türk Dış Politikası, 31 Mart 1975 – 21 Haziran 1977 " adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Prof. Dr. Semih Yalçın (Başkan)

(İmza)

Prof. Dr. Mustafa Turan (Danışman)

(İmza)

Prof. Dr. Mehmet Şahingöz

ÖNSÖZ

Bu çalışma I. Milliyetçi Cephe hükümeti (1975–1977) dönemi Türk dış politikasını bütün yönleriyle analiz etmeyi amaçlamıştır. Bu dönemin Türk dış politikasını ağırlıklı olarak Kıbrıs sorunu, Ege sorunu, AET, ABD ve Sovyetler Birliği ile ilişkiler temelinde incelenmesinin uygun olacağı düşünülmüştür.

I. Milliyetçi Cephe hükümeti (1975–1977) dönemi Türk dış politikası açısından son derece sancılı ve sıkıntılı bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Bu dönem incelenirken dönemin iç politika koşulları da göz önünde bulundurularak iç politikanın dönemin Türk dış politikasına etkisi de incelenmiştir. Bu inceleme gerçekleştirilirken ulaşılabilen birincil ve ikincil kaynaklar sistematik bir biçimde kullanılmıştır.

Beş bölümden oluşan çalışmanın giriş bölümünde; Milliyetçi Cephe Hükümeti öncesindeki iç ve dış gelişmelere genel bir bakış sergilenerek Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin hangi şartlarda kurulduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde Milliyetçi Cephe hükümetinin kuruluşu ve hükümet programında dış politik meselelere nasıl yaklaşıldığı analiz edilmektedir

İkinci bölümde ise dönemin Türk-ABD ilişkileri bütün yönleri ile incelenmeye çalışılmıştır. Bu dönem ABD' nin Türkiye' ye uyguladığı silah ambargosu dolayısıyla ikili ilişkilerin son derece gergin bir hal aldığı ve nerdeyse kopma noktasına geldiği bir kriz dönemi olarak nitelenebilir.

Üçüncü bölümde ise MC hükümeti dönemi Türkiye-Yunanistan ilişkileri Kıbrıs sorunu, Ege ve kıta sahanlığı meseleleri çerçevesinde incelenirken MC hükümetinin bu dış politik meselelere karşı yaklaşımı ve çözüm alternatifleri derinlemesine tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmamızın dördüncü bölümünde Türkiye-AET ilişkileri masaya yatırılmaktadır.

Beşinci bölümde ise MC hükümeti döneminde Sovyetler Birliği-Türkiye ilişkileri incelemeye çalışılmıştır.

Bu çalışmayı hazırladığım sürede bana her türlü desteğini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Mustafa TURAN'A teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	V
GİRİŞ	1
I.Bölüm I.MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİNİN KURULUŞU	21
1. I. MC Hükümeti'nde Adalet Partisi	21
2. I. MC Hükümeti'nde Milli Selamet Partisi	24
3. I. MC Hükümeti'nde Cumhuriyetçi Güven Partisi	25
4. I. MC Hükümeti'nde Milliyetçi Hareket Partisi	26
5. I. MC Hükümeti'nin Kuruluşu	28
II.Bölüm TÜRK – AMERİKAN İLİŞKİLERİ	41
A. I.MC Hükümeti Öncesi Türk-Amerikan İlişkileri	41
1. Amerikan Silah Ambargosu	46
B. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti Dönemi Türk – ABD İlişkileri	57
1. İkili Anlaşmaların İptali	71
2. Ambargonun Kısmen Kaldırılması	81
3. Savunma Desteği Anlaşması	90
III. Bölüm TÜRK- YUNAN İLİŞKİLERİ	100
A. I. MC Hükümeti Öncesi Türk – Yunan İlişkileri	100
1. Ege Sorunu ve Kıta Sahaneliği Meselesi	100
2. Karasuları Sorunu	102
3. Ege Hava Sahası Sorunu	103
B. I. MC Hükümeti Dönemi İlişkileri	104
IV. Bölüm TÜRKİYE – AET İLİŞKİLERİ	172
1. Hükümetin AET'ye Bakışı	172
2. Türkiye – AET Parlamento Komisyonu	181
3. 1976 Türkiye – AET Konseyi ve Katma Protokol	191
V. Bölüm TÜRK – SOVYET İLİŞKİLERİ	205
A. I. MC Hükümeti Öncesi Türk – Sovyet İlişkileri	205
B. I. MC Dönemi Türk – Sovyet İlişkileri	206
1. Türk- Sovyet Ekonomik İşbirliğı	208
2. İlişkilerin Basında Yankıları	210

SONUÇ	216
KAYNAKÇA	220
ÖZET	226
ABSTRACT	228

KISALTMALAR

- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e: Adı geçen eser
AKEL: Çalışan Halkın İleri Partisi
a.g.t: Adı geçen tez
AT: Avrupa Topluluğu
BM: Birleşmiş Milletler
CGP: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP: Cumhuriyet Halk Partisi
ECSC: Avrupa Kömür ve Çelik Birliği
EOKA: Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Birliği
KTFD: Kıbrıs Türk Federe Devleti
MC: Milliyetçi Cephe
MHP: Milliyetçi Hareket Partisi
MNP: Milli Nizam Partisi
MSP: Milli Selamet Partisi
NASA: Amerika Birleşik Milletleri Ulusal Güvenlik Dairesi
NATO: Kuzey Atlantik Savunma Anlaşması
s: Sayfa
SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TPAO: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

GİRİŞ

I. Milliyetçi Cephe Hükümeti (1975–1977) Türkiye'nin son derece büyük iç ve dış politik meseleler ile karşı karşıya kaldığı bir dönemde kurulmuştur. I. MC Hükümeti AP, MSP, MHP ve CGP' den oluşan bir "Milliyetçi Partiler" koalisyonudur. I. MC Hükümetinin kurulmasının amacı, Türkiye'nin iç ve dış politik meselelerini çözmek ve komünizm tehlikesini önlemek olarak gösterilmiştir. Çalışmamız dönemin Türk dış politikasına odaklanmaktadır. Bu dönem Türk dış politikası açısından son derece büyük sorunlarla yüz yüze kalındığı bir dönemdir. I. MC Hükümeti iç politikanın bütün karmaşasına, çok yönlü iç ve dış sorunlara rağmen gerçekçi, milli meselelere duyarlı bir diplomasi sergilemiştir. Tutarlı ve diplomatik bir mücadele ile dış politik sorunları iki buçuk yıllık iktidar süresince çözümlenmeye çalışmıştır.

I. MC Hükümeti kurulana kadar ve sonrasında Türk dış politikasında en önemli yeri ABD, AET, Sovyetler Birliği(Rusya) ve Yunanistan ile olan ilişkiler ve Kıbrıs sorunu teşkil etmiştir.

Türk-Amerikan ilişkileri 19.yüzyılın başlarında ekonomik sebeplerle başlamıştır. 1810'lu yıllardan sonra gelişmeye başlayan ekonomik ilişkiler zaman içerisinde gelişerek devam etmiştir. 19. yüzyılın başında İzmir limanına uğrayan Amerikan ticaret gemileri afyon, kuru üzüm, incir, deri, yün gibi mallar karşılığında başta rom ve pamuklu mallar gibi Amerikan ihraç ürünlerini boşaltmaktaydılar.¹ Zaman içerisinde gelişen bu ekonomik ilişkiler sonucunda 1830 yılında Amerika ile bir Ticaret Sözleşmesi "Seyrü-sefain ve Ticaret Antlaşması" imzalanmıştır. Bu ticaret sözleşme ile birlikte her iki ülke karşılıklı konsolosluk kurma hakkına sahip olacak ve bununla birlikte Amerikalı tüccarlara tanınan bütün haklar Osmanlı tüccarlarına da tanınacaktır. Birleşik Amerika bu Ticaret Sözleşmesi ile birlikte "en ziyade müsaadeye mazhar millet" (en çok gözetilen ulus) olarak nitelendirilmiştir.²

¹ Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, Harp Akademileri Yay, İstanbul,1994, s.3

² Çağrı Erhan, Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri, İmge Yayınları, Ankara, 2001, s.390

1834’de ilk Amerikan Maslahatgüzarı David Porter İstanbul’da görevine başlamış, 1834’te Amerikan Temsilciliği elçilik düzeyine çıkarılmıştır. Amerika’nın Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkilerini daha da geliştirmek istemesinin bir işareti olarak İzmir, Erzurum, Halep, Mersin, Trabzon, Sivas, Bağdat, Beyrut, Harput, Kudüs’te konsolosluklar açmıştır. Osmanlı Devleti de 1850’lerin başında Boston ve New York’ta konsolosluklar kurmuş, Washington’daki Osmanlı Elçiliği ise 1867’de açılmış, Fransız asıllı Blacque Bey ilk Türk Elçilisi olarak görevlendirilmiştir. İki ülke arasında ikinci Ticaret ve Dostluk Antlaşması 1862 tarihinde imzalanmıştır. Amerika bu antlaşma ile de “en ziyade müsaadeye mazhar millet” niteliğini korumuştur. Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ticaret hacminin büyük kısmını silah ve cephane oluşturmaktaydı. 1869 yılında %79 olan silah ve cephane oranı 1877 yılına geldiğimizde ticaret hacminin %97’sini oluşturmaktaydı.³

Amerika ile 19. yüzyıl boyunca gelişen ekonomik ilişkilere paralel olarak kültürel ilişkilerde hızla gelişmiştir. Amerika 19. yüzyıl boyunca Anadolu’da kurduğu misyoner okulları vasıtasıyla özellikle gayri-Müslim unsur üzerinde etkili olmuştur. Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki diplomatik ilişkiler 20 Nisan 1917’de kesilmiştir. Bunun nedeni Amerika Birleşik Devletleri’nin Almanya’nın karşısında savaşa girmiş olmasıdır. Birinci Dünya Savaşında Almanya ile ittifak halinde bulunan Osmanlı Devleti, Amerika Birleşik Devletleri ile diplomatik temaslarını bu yüzden kesmek durumunda kalmıştır. Milli Mücadele döneminde kimi aydınlar tarafından seslendirilen “Amerikan mandası” fikri Sivas Kongresinde kesin kez reddedilmiş ve tam bağımsızlık kararı alınmıştır. Milli Mücadelenin başarı ile sonuçlanması sonucunda toplanan Lozan Konferansına Amerika, gözlemci statüsünde katılmıştır. Bu konferansta çeşitli konularda müdahil olan Amerika Birleşik Devletleri imzalanan Lozan Barış Antlaşmasının Amerikan Senatosunca 18 Ocak 1927’de reddedilmesi üzerine İstanbul’da bulunan Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol, 20 Ocak 1927’de Ankara’ya

³ Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, Harp Akademileri Yay, İstanbul,1994, s.6

hareket ederek Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey ve Başbakan İsmet İnönü ile görüşerek Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye ile dostane diplomatik ilişkiler kurmak istediği mesajını iletmiştir.⁴ Bunun sonucunda her iki ülke arasında teati edilen notalar sonucunda iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler Cumhuriyet döneminde tekrar kurulmuştu. Amerika Birleşik Devletleri 1927 yılında Joseph C. Grew'i Türkiye'ye Büyükelçi olarak atamıştır. Böylece iki ülke arasındaki ilişkiler daha üst bir düzeye yükselmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan yeni uluslararası sistem ABD ve SSCB' nin önderinde oluşan birbirine düşman iki ayrı bloktan oluşacaktır. İkinci Dünya Savaşı tüm uluslararası sistemin yeniden biçimlendirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Türkiye kendisini İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin tehdidiyle karşı karşıya bulmuştur. Bu dönemde Sovyetler Birliği Kars ve Ardahan' ı istediği gibi Boğazlarda da üst istemekteydi. Ayrıca Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini tartışmaya açmıştır. Sovyetler Birliği açıkça Boğazlar üzerinde Sovyet üssü kurulmasını talep etmiştir.⁵ Diğer taraftan Sovyetler Birliği, Türkiye ile olan 1925 tarihli Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasının uzatılmayacağını Türk resmi makamlarına bildirmiştir. Türkiye dış politikada yalnızlığa itildiği bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'nin Sovyetler Birliği karşısında yalnız kalmasının Amerika'nın Yakın Doğudaki çıkarlarının aleyhine durumlar yaratabileceğini tespit ederek Türkiye'ye her türlü desteği vermeyi kararlaştırmıştır.

Bunun ilk işaretini ABD 1946 Martında Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün naaşı Amerikan donanmasının ünlü zırhlısı Missouri ile Türkiye'ye yollayarak SSCB'ye Türkiye'nin yanında olduğu mesajını iletmiştir. Missouri zırhlısının İstanbul'a geldiği gün ABD Başkanı Truman, Orta Doğu ve

⁴ Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, Harp Akademileri Yay, İstanbul,1994, s.21

⁵ Hasan Üzmez, Türkiye'nin NATO'ya Giriş Süreci, 100. Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2003, s85

Boğazların ABD için çok büyük ekonomik ve stratejik değere sahip olduğunu vurgulayan bir konuşma yapmıştır.⁶

1947 yılının başlarında ABD ile SSCB arasında başlayan Soğuk Savaş uluslararası sistemin iki blok halinde biçimlenmesi sonucunu doğuracaktır. Türkiye bu noktada kendi uluslararası konumunun Amerika'nın öncülüğünde kurulan Batı bloğu içerisinde yer almak olduğunda karar kılmıştır. Tam bu noktada ABD başkanı Harry Truman 12 Mart 1947'de Kongre'de yaptığı bir konuşma ile ABD'nin Sovyet tehdidi altında bulunan Yunanistan ve Türkiye'ye acilen askeri ve ekonomik yardımda bulunacağını açıklamıştır. Bu tarihe 'Truman Doktrini' olarak geçen ve ABD' nin Orta Doğu ve Balkanlarda Sovyet tehdidine karşı aktif bir politika yürütmesini sağlayacak bir açılım olacaktır. 'Truman Doktrini'ni daha sonra ortaya konan Marshall Planı izleyecektir."⁷

Başkan Truman yaptığı konuşmada ABD'nin Türkiye'ye yönelik açık desteğini şöyle vurgulamıştır: "Türkiye bizim desteğimize ihtiyaç duymaktadır. Savaştan beri Türkiye ulusal bütünlüğünün sağlanması için elzem olan modernizasyonu gerçekleştirmek için ABD ve İngiltere' den ek yardımlar istemiştir. Bu bütünlük, Orta Doğu' da düzenin korunması için gereklidir. İngiltere hükümeti içinde bulunduğu güç durum nedeniyle Türkiye' ye daha fazla mali ve iktisadi yardım yapamayacağını bize bildirmiştir. Yunanistan gibi Türkiye'de ihtiyaç duyduğu yardımı almalıdır. ABD bunu vermelidir. Bu yardımı sağlayabilecek tek ülke biziz."⁸

Truman Doktrini sonrasında Türkiye yine bir ABD yardım programı olan Marshall Planı'ndan da faydalandırılacak ekonomik açıdan güçlü bir konuma getirilmeye çalışılacaktır. Kısacası 1947 yılından itibaren Türkiye ABD'nin koruyucu kanatları altındadır. Fakat bu ortak çıkarlara dayalı ittifak her zaman bu derece iyi bir seyir takip etmeyecektir. ABD'nin Türkiye'ye ekonomik ve

⁶ Editör: Baskın Oran, Türk Dış Politikası (1919–1980), İletişim Yay, İstanbul, 2001, s.524

⁷ Ahmet Mendi, 2. Dünya Savaşının Türk Dış Politikasına Etkileri, 'Truman Doktrini', Marshall Planı ve Türkiye, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul,2002, s.178

⁸ Baskın Oran, Türk Dış Politikası (1919–1980), cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.524

askeri yardım da bulunmasının sebeplerini 1948 yılında Dış Yardım Kanun Tasarısının Temsilciler Meclisi Dışişleri Komisyonunda görüşülmesi sırasında Türkiye Askeri Yardım Kurulu Başkanı şöyle izah etmektedir: “Türkiye bugün Avrasya’da istisnai bir durum gösterir. Stratejik olarak Orta Doğu ve Arap dünyasının kilit noktasında ve Sovyet yayılmasına karşı birlik ve beraberlik içinde sağlam bir cephe teşkil eden tek ülkedir. Türkiye’nin Sovyet baskılarına karşı gösterdiği kararlılık ve Batı demokrasilerinin Türkiye’nin bu azmini destekleme kabiliyeti bütün Orta Doğu’ya egemen olması sonucunu doğuracaktır. Türkiye’ye yardımın amacı şudur; birincisi, Türklerin Sovyet baskılarına sağlam bir milli cephe halinde mukavemet azim ve kabiliyetlerini pekiştirmek, ikincisi, doğrudan doğruya Türkiye’ye tecavüzde veya mücavir bölgelerdeki hasmane hareketlerin gelişmesi gibi herhangi bir savaş halinde Türklerin Sovyet tecavüzüne karşı kuvvetle karşı koymasını sağlayacak şekilde Türk askeri potansiyelini ıslah etmektir.”⁹

Ancak; 1964 yılında Kıbrıs sorunu nedeniyle Amerika ile gerilen ilişkiler Türkiye’nin dış politikada “çok yönlü” bir dış politika anlayışını benimsemesine neden olacaktır. Türk dış politikası 1945’ten 1964’e kadar temelde NATO ve ABD’nin çıkarları temelinde belirlenmekte idi. ABD’nin bu dönemde takip ettiği Ortadoğu politikasına bakıldığında 3 temel hedefi görülmekte idi, bu hedeflere ulaşılması için Türkiye gibi önemli bir müttefiki kendisinden uzak tutmamaya çalışıyordu. ABD’nin Ortadoğu’ya yönelik 3 temel hedefi şunlardı:

- 1) Sovyetler birliğinin bölgeden uzak tutulması
- 2) Petrol kaynaklarına ulaşmada süreklilik
- 3) İsrail’i her koşulda desteklemek ve korumak¹⁰

Bu görünen sebeplere ilave olarak bir husus vardır ki uzun vadeli olaylara bakıldığında anlaşılabilir olmaktadır. ABD Balkanlaşmış bir Orta

⁹ Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, Harp Akademileri Yay, İstanbul, 1994, s.31

¹⁰ Burkan Serbest, Soğuk Savaş Döneminde ABD’nin Ortadoğu Politikası,(1945–1975) İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmış Doktora Tezi),İstanbul,2003,s.199

Doğu, kolay yönetilebilir, parçalanmış ve İsrail'in kullanabileceği bir Orta Doğu istemiş ve planlamıştır.

1970'lerin başına geldiğimizde ise Türk-Amerikan ilişkileri açısından en önemli sorun "Afyon Sorunu" olmaktadır. 1960'ların başından itibaren ABD'de artan uyuşturucu kullanımı ABD yönetimini sert önlemler almaya itmiştir. Richard Nixon, 1968'deki başkanlık seçimlerine girerken seçim kampanyasında Vietnam Savaşı'nın ve uyuşturucu sorununun sona erdirileceğini vaat etmiştir. Nixon yönetimi 1969 yılından itibaren Amerika'ya giren uyuşturucunun kaynağı olarak Türkiye'yi görmeye başlayacaktır. 1969 yılında Nixon'un özel temsilcisi Senatör Patrick Moynihan Türkiye'ye gelerek Başkan Nixon'un mesajını Türk hükümetine iletmiştir. ABD yönetimi 1969 yılı afyon üretiminin tamamını satın almak istemiş fakat bu mümkün olmamıştır.¹¹ Oysaki uyuşturucunun asıl kaynağı "Altın Üçgen" olarak da nitelenen Tayland-Burma-Laos'tur.¹² Türkiye'de bu dönemde üretilen afyon devlet denetimi altında üretilmekteydi. Ayrıca bu üretim sınırlandırılmıştır. Demirel hükümeti 1967'de yirmi bir olan afyon ekim alanını 1971 yılına kadar dörde indirmeyi kabul etmiştir. 1969 yılında Nixon, Demirel'e gönderdiği bir mektupta afyon tehdidi noktasında yardım istemiştir.¹³ 1970 yılında Amerika Dışişleri Bakanı Yardımcısı Eliot Richardson Türkiye'ye gelerek Demirel ile görüştü. Amerikan yönetimi haşhaş ekiminin tamamen durdurulmasını istemekteydi.¹⁴ 12 Mart 1971 askeri müdahalesinden sonra kurulan Nihat Erim hükümeti 30 Haziran 1971'de Türkiye'de afyon ekiminin Temmuz 1972 tarihi itibarıyla yasaklandığını ilan etmiştir.¹⁵ 1973 seçimlerinden sonra kurulan CHP-MSP koalisyon hükümetinin Başbakanlığını üstlenen Bülent Ecevit 16 Şubat 1974'de yaptığı açıklamada hükümetin afyon yasağını

¹¹ Çağrı Erhan, Beyaz Savaş, Türk –Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu, Bilgi Yayın Evi, Ankara, 1996, s.89–90

¹² Erhan, a.g.e. s.96

¹³ Sönmezoğlu, a.g.e. s.58

¹⁴ Erhan, a.g.e. s.102–103

¹⁵ Sönmezoğlu, a.g.e. s.59

kaldıracağını ilan etmiştir.¹⁶ Hükümetin afyon yasağını kaldırmasının çeşitli sebepleri mevcuttu. Bunlar:

- 1) Hükümetin seçim vaadi olarak afyon yasağını gündeme getirmesi
- 2) Türk ekonomisinin afyon üretiminin azalması sonucunda girdiği dar boğaz
- 3) ABD'nin yasaklanan karşılığında vaat ettiği haşhaş ikame projelerinin ve üreticiye yapılan tazminat ödemelerinin başarısız ve yetersiz olması
- 4) Yasaklama kararına rağmen ABD'de eroin sorununun sona ermemesidir.¹⁷

MSP-CHP koalisyon hükümeti üreticilerin zararını gidermek amacını ortaya koyarak 1 Temmuz 1974 tarihinde yayınladığı bir kararname ile Afyon, Burdur, Denizli, Isparta, Uşak illerinin tamamı ile Konya ilinin Akşehir, Beyşehir, Doğanhisar ve Ilgın ilçelerinde 1974- 1975 mevsiminden itibaren haşhaş ekimine izin verilmekteydi.¹⁸ Hükümetin aldığı bu karara ABD yönetimi çok sert bir tepki vererek 12 Temmuz 1974'de Senato ve Temsilciler Meclisi'nde Türkiye'ye yapılan askeri ve ekonomik yardımın askıya alınmasını öngören ortak bir karar alınmıştır.¹⁹ ABD Kongresi'nin iki kanadını oluşturan Senato ve Temsilciler Meclisi 2 Temmuzda, Türkiye'ye verilen borçların durdurulmasını, bununla birlikte Türkiye'ye yapılan askeri ve ekonomik yardımlarının askıya alınmasını öngören ortak bir karar alınmıştır.²⁰ Alınan bu karar Türk hükümetini yıldırmamıştır. Afyon konusunda Türk hükümeti geri adım atmamıştır. Tam bu dönemde bir başka önemli dış politik sorun olan Kıbrıs sorunu en sıcak günlerini yaşamaktaydı. 1974 Temmuzunda Kıbrıs'ta Makarios karşıtı yapılan darbe üzerine Türkiye 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs'a müdahale edecektir. Bu müdahale ABD yönetimi tarafından çok olumsuz bir gelişme olarak nitelendirilmiştir. Bu

¹⁶ Erhan, a.g.e. s.133

¹⁷ Erhan, a.g.e. s.134-135

¹⁸ Erhan, a.g.e. s.139

¹⁹ Oran, a.g.e. s.703

²⁰ Oran, a.g.e. s.703

müdahalenin Türkiye açısından en olumsuz sonucu, Amerikan yönetimi tarafından Türkiye'ye 1975 Şubatından itibaren uygulanan Silah Ambargosu olacaktır. Esasen Makarios'un devrilmesi ABD' nin işine gelmiş ancak Türklerin daha fazla güçlenebilmesini ise menfaatlerine uygun bulmamışlardır. Üç yıl sürecek olan bu ambargo döneminde Türk-Amerikan ilişkileri en kötü yıllarını yaşayacaktır.

Türkiye'nin dış politikasında diğer önemli sorun Kıbrıs Adası olmuştur. Kıbrıs antik çağdan beri her zaman birçok medeniyetin iştahını kabartmış son derece önemli bir ada konumunda olmuştur. Akdeniz'in bu stratejik açıdan önemli adası tarih boyunca Mısırlılar, Hititler, Akalar, Dorlar, Fenikeliler, Asurlular, Persler, Romalılar, Araplar ve Lüzinyanların hâkimiyeti altına girmiştir.²¹ 15. yüzyılın sonunda ise ada Venedik hâkimiyetine girmiştir. Venedik hâkimiyeti Osmanlı İmparatorluğunun 1571 yılında adanın tümüne hâkim olması ile birlikte son bulmuştur. Osmanlı hâkimiyeti ile birlikte adada yeni bir düzen tesis edilmiştir. Kıbrıs, 1571 yılından sonra Osmanlı Devleti tarafından hızla iskâna açılmıştır. 1572 de 5720 hane Kıbrıs'a göç ettirilmiştir.²² Kıbrıs merkezi Lefkoşe olan bir beylerbeylik haline getirilmiştir. Kıbrıs 16 kazaya ayrılmıştır. Bu şekilde 1640 yılına kadar idare edilen Kıbrıs 1670 yılında Kaptan Paşalığa bağlanmıştır. Daha sonra ise Kaptan Paşalıktan alınarak Vezir-i Azam'a has olarak verilmiştir. 1785 yılında Divan-ı Hümayun bağlı muhassıllık haline getirilen Kıbrıs 1861 yılında ise İstanbul'a bağlı bir mutasarrıflık haline getirilmiştir. 1878 yılında Kıbrıs İngiltere'ye devredildiğinde idari açıdan bir mutasarrıflık konumunda idi.²³ Anadolu'dan göç ettirilen Türklerle birlikte adada zaman içerisinde bir Türk cemaati doğmuştur. Kıbrıs'ta iki temel cemaat vardı: Adanın çoğunluğunu oluşturan Ortodoks Rum cemaati ve Müslüman Türk cemaati. 1571'den 1878 yılına dek Osmanlı Devleti hâkimiyetinde olan ada 1878 yılında İngiltere'ye devredilmiştir. 4 Haziran 1878 de imzalanan antlaşma ile 92.000 altın

²¹ Enver Bozkurt, Havva Demirel, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kapsamında Kıbrıs Sorunu, Nobel Yayınları, Ankara, 2004, s.7

²² Bozkurt, a.g.e, s.10

²³ Bozkurt, a.g.e, s.11

karşılığı İngiltere'ye bağlanan Kıbrıs, 1 Temmuz 1878 protokolüne göre Rusya işgal ettiği Batum ve Ardahan'dan çekilecek olur ise Kıbrıs Osmanlı Devletine geri verilecekti.²⁴ 1878'den sonra adadaki Rum cemaati kendisine Enosisi hedef seçecektir. Enosis, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını amaçlayan siyasal düşünceye verilen addır. Yunanistan 19. yüzyılın başında kurulduktan sonra hızla yayılma sürecine girmiştir. Bu hızlı yayılmanın altında Yunanistan'ın temel siyasal hedefi olan "Megali İdea" düşüncesi yatmaktadır. "Megali İdea" Yunanlıların yaşadığı bütün bölgelerin Yunanistan'a bağlanmasını amaçlayan bir siyasal ideolojidir.²⁵ Kıbrıslı Rumlar bu düşünceye dayanarak adanın Yunanistan'a ilhak edilmesini sağlamak için 19. yüzyılın sonlarından başlayarak Enosis için mücadeleye başlamışlardır.²⁶ Böylece Kıbrıs sorununun kökenleri atılmış olmaktadır. Yunanistan'ın 19. Y.Y. sonundan itibaren hızlı bir biçimde yayılma sürecine girmesinin arkasında batılı devletlerin Yunanistan'ı her koşulda desteklemeleri ve Yunan propagandasına kucak açmalarıdır. Yunanistan 19 Y.Y. sonundan itibaren politikasını üç temel esasa dayandıracaktır. Bunlardan birincisi 'Megali İdea' bir diğeri Türk düşmanlığı bir diğeri ise sorunlarının hallinde büyük devletlerin himayesini ve desteğini kazanmaktır.²⁷ Kıbrıs, Kasım 1914'de İngiltere tarafından ilhak edilmiştir. Bu ilhakın nedeni Osmanlı Devleti'nin İngiltere'nin karşısında I. Dünya Savaşına girmiş olmasıdır. Kıbrıs bu tarihten sonra bir tür İngiliz sömürgesi haline gelecektir. İngiltere 1878'de yaptığı antlaşmayı fesh ettiğini açıklamıştır.²⁸ Türkiye 24 Temmuz 1923'de imzaladığı Lozan Barış Antlaşmasınının 20. maddesi ile Kıbrıs üzerindeki İngiliz hâkimiyetini tanımıştır.²⁹ 1920'den sonra adada Enosis hareketi yükselişe geçmiş, bu,

²⁴ Bozkurt, a.g.e, s.12

²⁵ Sabahattin İsmail, Kıbrıs Barış Harekâtının Nedenleri-Gelişimi-Sonuçları, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul, 1988, s.7

²⁶ Zekeriya Kurşun, 'Buhran Yıllarında Kıbrıs'ın Durumu ve Rumların Adayı Yunanistan'a İlhak Çabaları (1878-1914)' İkinci Uluslar arası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (24-27 Kasım 1998), Doğu Akdeniz Üniversitesi, Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1998, s.7

²⁷ Ali Fikret Atun, 'Kıbrıs Meselesinin Görünmeyen Yüzü: Batılı Devletler', Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi, (Bugünü Yarını), Editörler: İrfan Kaya Ülger, Ertan Efegil, H.Yayıncılık, Ankara, 2001, s.33

²⁸ Bozkurt, a.g.e, s.12

²⁹ Erol Manisalı, Avrupa Kıskaçında Kıbrıs, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s.19

İngiliz yönetimini son derece endişelendirmiştir. 1931 yılında Kıbrıslı Rumlar İngiliz yönetimine isyan ederek Enosisi gerçekleştirmeye çalışmışlar fakat bunda muvaffak olamamışlardır. İngilizler isyanı sert bir biçimde bastırdıktan sonra 1943 yılına dek adada son derece otoriter tedbirler hâkim olmuştur. Bu dönemde adadaki Türk cemaati ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki bağlar kültürel, sosyal ve iktisadi açıdan sürmüştü ve gelişmiştir. Fakat bu dönemde adada artan Enosis hareketi ve onun doğurduğu şiddet Türk cemaatini tehdit etmekteydi. Enosisçi Rumlara göre Kıbrıslı Türkler “önemsiz bir azınlıktan” ibarettir. 1945’ten sonra Kıbrıs’ta yeni siyasal partiler kurulmuştur. Türklerin kurduğu örgütlenmeler şunlardır: Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu (KATAK), Milli Parti ve 1954’te kurulan Kıbrıs Türk’tür Partisidir.³⁰ Bu Türk kuruluşlarının karşısında AKEL ve Kıbrıs Ortodoks Kilisesi bulunacaktır.

1950’lerde Kıbrıs sorunu Yunanistan’ın faaliyetleri sonucu uluslararası bir sorun haline gelecektir. Yunanistan birçok kez “self determinasyon” hakkını gündeme getirerek Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanmasına çalışmaktaydı. Birleşmiş Milletlere birçok kez “self determinasyon” hakkı için başvurmasına rağmen bu isteği kabul görmemiştir. Bu dönem Türkiye’de Demokrat Partili yıllara denk düşmektedir. Demokrat Parti iktidarı iki temel nedenden dolayı Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanmasına kesinlikle karşı çıkmaktaydı. Birincisi, Kıbrıs’ta yaşayan sayısını 100 bini bulan Türk cemaati ve ikincisi adanın stratejik önemi idi. Kıbrıs’ın stratejik önemi jeopolitik konumundan kaynaklanmaktadır. Kıbrıs jeopolitik açıdan şu özellikleri sahiptir: 1. Ortadoğu petrolünün denize ulaşımına hâkim bir ada. 2. Ortadoğu’dan Afrika’ya uzanan eksenini kontrol eden bir merkez. 3. Süveyş kanalı ile Hint ve Pasifik okyanuslarına uzanan deniz yollarının Akdeniz içinde kontrol eden önemli bir nokta. 4. ABD’nin Ortadoğu çıkarları açısından mutlaka gözetmesi gereken bir ada. 5. Doğu Akdeniz’i koruyabilen bir uçak gemisi. 6. Petrol konusunda Ortadoğu’da çıkabilecek bir çatışmada, savaş

³⁰ Manisalı, a.g.e, s.24

koşullarında petrol deposu olarak kullanılabilen bir depolama tesisi.³¹ 1950'lerin ortasında başlayan EOKA terörü Kıbrıs'ı kana bulayacaktır. EOKA, Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan tarafından kurulmuş olan ve amacı Enosisi gerçekleştirmek olan bir tedhiş örgütüdür. EOKA'nın amacı öncelikle İngilizleri ve daha sonra Türk cemaatini saf dışı ederek Enosis'e ulaşmaktır.³² 1955 yılında İngiltere, Yunanistan ve Türkiye Londra Konferansında bir araya gelerek Kıbrıs Sorunu tartışılmış fakat her hangi bir çözüm bulunamamıştır.³³ Türkiye, 1957 yılından sonra Kıbrıs'ın taksimi düşüncesini savunmaya başlayacaktır. Yunanistan ise hala Enosis talebinde ısrar edecek EOKA'yı bu amaç için kullanmaya devam edecektir. Kıbrıs sorunu Yunanistan ve Türkiye arasında en önemli dış politik mesele olmaya devam edecektir. İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan diplomatik münasebetler sonucu bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti formülünde uzlaşmıştır.³⁴ 1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları ile kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti Rum ve Türk toplumlarının eşit ortaklığına dayanmakta ve Türkiye, İngiltere ve Yunanistan garantör devlet hakkı tanımaktaydı. Ancak bu bağımsız cumhuriyet Rum tarafının saldırgan, yıkıcı tutumları sonucunda ancak 3 yıl yaşayabilecektir. Kıbrıslı Rumlar 1963 Aralığında Türklere karşı saldırıya geçerek Kıbrıs Cumhuriyeti'nin sonunu hazırlayacaklardır. 1963 yılında Kıbrıslı Türkleri yok etmeyi amaçlayan bir imha planı çerçevesinde harekete geçen Rumlar Türk yerleşim birimlerine saldırıya geçmişlerdir. Tarih 21 Aralık 1963'tür.³⁵ Türkiye, Kıbrıslı Türklerin can güvenliğini sağlamak amacıyla 1964 yılında Kıbrıs'a müdahale etmek istemişse de ABD'nin müdahalesi sonucunda bu gerçekleştirilememiştir. Tarihe "Johnson mektubu" olarak geçen ABD Başkanı Johnson'un Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İnönü'ye gönderdiği mektup Türk-ABD ilişkilerine ağır bir darbe vurmuştur. Bu mektupta Başkan Johnson, ABD'nin Türkiye'ye

³¹ Aydın Tuğ, 'Jeopolitiğin Değişim Süreçleri ve Kıbrıs', 3. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 13-17 Kasım 2000, Cilt:3, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Magusa, 2000, s.274

³² İsmail, a.g.e, s.29

³³ Hüner Tuncer, Kıbrıs Sarmalı, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005, s.75-76

³⁴ Tuncer, a.e.g, s.88-89

³⁵ İsmail, a.g.e, s.35

sağladığı silahlar ile Türkiye'nin adaya müdahalesine ABD'nin izin vermeyeceğini belirtirken böyle bir müdahale gerçekleşir ise Türkiye'nin Sovyetler Birliği karşısında yalnız kalacağını belirtmekteydi.³⁶ Türkiye dış politikada bu zor süreci yaşar iken Türk basını Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki haklılığını devamlı suretle belirtmekteydi.³⁷ 1964 yılından 1974 yılına dek Kıbrıs'ta Rum ve Türkler arasında meydana gelen çatışmalar sonucunda birçok Kıbrıslı Türk hayatını kaybetmiştir. 1974 yılının 15 Temmuzunda Yunanistan tarafından planlanan bir darbe girişimi sonucu Kıbrıs Cumhurbaşkanlığı makamından devrilen Makarios yerine Kıbrıs'ı derhal Yunanistan'a bağlanmayı amaçlayan Sampson Cumhurbaşkanı ilan edilmiştir. Esasen darbe bizzat Yunanlı subaylar tarafından yönetilmiştir, bu darbe aynı zamanda bir yabancı ülke yani Yunanistan tarafından işgal edildiğinin de ispatıydı. Makarios da zaten, 19 Temmuz 1974'te BM Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmada bunu açıklıkla söylemişti. Adanın kısa bir sürede fiilen Yunanistan'a bağlanacağı ortadaydı. Nitekim bir Yunan subayları grubunun Atina'da, Ajans France Press'e verdiği belgede, darbenin amacı "bir yıllık süre içinde yapılacak halk oylamasından sonra, Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleştirilmesi" diye açıklanmıştı.

Türkiye ise gelişmeleri yakından izliyordu. Çünkü "İlhak"a ramak kalmıştır. İlhak demek Kıbrıs Türkünün sonu demektir. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesinin temel sebebi Türk cemaatinin yok edilmesini önlemektir. Dönemin Hükümeti, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin de talebi ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşmalarından biri olan Garantörlük Antlaşmasının kendisine verdiği yetkiye dayanarak müdahale kararını verir. Müdahale kararının verilmesini müteakip Başbakan Bülent Ecevit, bu müdahalenin, diğer garantör devlet İngiltere ile birlikte yapılması amacıyla görüşmelerde bulunmak üzere 16 Temmuz 1974'te bu ülkeye gider. Yapılan görüşmeler sonucu İngiltere'nin ortak müdahaleye yanaşmayacağı anlaşılır. Ecevit,

³⁶ Bozkurt, a.g.e, s.29

³⁷ İbrahim Özejder, Türkiye'nin Kıbrıs Sorununa Girişinde Basın ve Diğer Etkenlerin Rolü, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1996, s.139

Başbakan Harold Wilson ve Dışişleri Bakanı Callaghan'dan hiç olmazsa daha az kan dökülmesi için İngiliz üs bölgelerinden çıkartma yapabilmek için izin ister. Ancak olumlu cevap alamayacaktır. Türkiye işte böyle bir dönemde, 20 Temmuz 1974'te Türk Barış Harekâtını gerçekleştirecektir. 14 Ağustos 1974'te ikinci bir harekâta girişerek Kıbrıs'taki Türk nüfusunu koruma altına alacaktır. Türkiye 1974 Kıbrıs harekâtı sonrası birçok politik baskı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu baskının en somut göstergesi ABD tarafından 1975 yılından itibaren yaklaşık üç buçuk yıl sürecek olan silah ambargosudur. Bu ambargonun temel nedeni ABD'de son derece güçlü bir lobi pozisyonunda bulunan Rum lobisinin faaliyetleri ve Kongre üzerinde uyguladığı baskıdır.

Türk dış politikasının diğer önemli aktörlerinden olan Avrupa Ekonomik Topluluğunun (AET) temelleri 18 Nisan 1951 tarihinde imzalanan Paris Antlaşması ile kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Birliğine (ECSC) dayanmaktadır. Bu antlaşmayı Federal Almanya Cumhuriyeti, İtalya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg imzalamıştır. Bu antlaşma ile antlaşmayı imzalayan ülkeler kömür ve çelik kaynaklarını, ulusal ticaret sınırlarından arınmış ortak bir Pazar içinde bir araya getirerek bu sayede Avrupa'nın ekonomik kalkınması hedeflenmiştir.³⁸ Paris Antlaşması ile birlikte Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğuna bağlı dört kurum kurulmuştur. Bunlar:

- 1) Yüksek Otorite
- 2) Bakanlar Konseyi
- 3) Ortam Asamble
- 4) Adalet Divanı

Ortam Asamblesi daha sonra Avrupa Parlamentosu adını alacaktır. Yüksek otorite ise Avrupa Toplulukları Komisyonuna dönüşecektir.³⁹ AVRUPA Ekonomik Topluluğu 25 Mart 1957'de imzalanan ve 1 Ocak

³⁸ Hilmi Dursun, Avrupa Topluluğu ve Türkiye-AET İlişkileri, Kütüphane-Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1984, s.13

³⁹ Dursun, a.g.e. s.14

1958'de yürürlüğe giren Roma Antlaşmasına dayalı olarak kurulmuştur.⁴⁰ Altı ülke tarafından kurulan AET'nin kuruluş amaçları şunlardır:

- 1) Üye devletlerarasında, malların giriş ve çıkışında gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarının ve eş etkili öteki bütün tedbirlerin kaldırılması
- 2) Üçüncü devletlere karşı ortak bir gümrük tarifesi ve ortak bir ticaret politikasının oluşturulması
- 3) Üye devletlerarasında, kişiler, hizmetler ve sermayelerin serbest dolaşımına ilişkin engellerin kaldırılması
- 4) Tarım alanında ortak bir politikanın oluşturulması,
- 5) Taşıma alanında ortak bir politikanın oluşturulması
- 6) Ortak Pazar içinde rekabetin bozulmamasını sağlayacak bir rejimin kurulması
- 7) Üye devletlerin ekonomi politikasının eşgüdümünü sağlayacak ve ödemeler bilânçosundaki dengesizlikleri önleyecek usullerin uygulanması
- 8) Ulusal mevzuatların, Ortak Pazar işleyişinin gerektirdiği ölçüde, birbirlerine yaklaştırması
- 9) İşçilerin istihdam olanaklarını iyileştirmek ve yaşama düzeylerinin yükselmesine katkıda bulunmak amacıyla bir Avrupa Sosyal Fonunun kurulması
- 10) Yeni kaynaklar yaratarak topluluğun ekonomik gelişmesini kolaylaştıracak bir Avrupa Yatırım Bankasının kurulması
- 11) Alışverişleri artırmak ve ekonomik ve sosyal kalkınma çabasını birlikte sürdürmek amacıyla deniz aşırı ülke ve topraklarla bir ortaklık kurulması⁴¹

AET'nin öncelikli amacı kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanmasıdır. 1967 yılından sonra Avrupa Topluluğu adını

⁴⁰ Dursun, a.g.e. s.15

⁴¹ Dursun, a.g.e. s.15

alacak olan ve üye ülkelerin sadece ekonomik değil siyasal açıdan da bütünleşmesini hedefleyen bir yapı haline gelecektir. Zaman içerisinde oluşan Avrupa Topluluğu kurumları şunlardır:

- 1) Avrupa Parlamentosu
- 2) Bakanlar Konseyi
- 3) Komisyon
- 4) Önemli Bazı Danışma Komiteleri
- 5) Adalet Divanı
- 6) Sayıştay
- 7) Avrupa Yatırım Bankası⁴²

Türkiye-AET ilişkilerinin kökeni 31 Temmuz 1959 tarihinde Türkiye'nin AET'ye üyelik başvurusu ile başlamıştır. 11 Eylül 1959'da AET Komisyonuna Türkiye ile görüşmelerin yürütülmesi için yetki verilmiştir. Böylece başlayan üyelik görüşmeleri dört yıl sürmüştür. Bu dört yılın sonunda 12 Eylül 1963'de Ankara Antlaşması imzalanmıştır.⁴³ Ankara Antlaşması 1 Ocak 1964'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye-AET Ortaklık Antlaşması 33 Maddeden oluşmaktadır. Antlaşmaya ek olarak bir Geçici Protokol, bir Mali Protokol, bir Son Senet ve üç Niyet ve Yorum Bildirisi yer almaktadır. Ortaklık Antlaşması bağlamında Türkiye geçiş dönemine girmesini sağlayan Katma Protokol ve buna ek bir Mali Protokol 1970 yılında imzalanarak 1 Ocak 1973'de yürürlüğe girecektir.⁴⁴ Türkiye 1959 da başlayan AET ilişkileri diğer bölümlerde etraflıca inceleneceği gibi uzun bir serüvene dönüşecektir.

Türkiye'nin 1959 yılında AET'ye başvurmasıyla birlikte AET'ye üye olmak artık Türkiye'nin temel amaçlarından biri olmuştur. 1959 yılından itibaren iktidara gelen bütün hükümetler AET'yi hedef göstermişlerdir. AET ile ilişkiler her hükümet programında ayrıntıları ile ortaya konarken hükümetler

⁴² Dursun, a.g.e. s.17

⁴³ Türkiye-AET İlişkileri, Avrupa Topluluğu Yayınları, Ankara, 1978, s.17

⁴⁴ Dursun, a.g.e. s.39

her daim AET olan ilişkilerini sıkı tutmaya çalışacaklardır.⁴⁵ Bu resmi politika 1975 yılında iktidara gelen Milliyetçi Cephe hükümeti tarafından da sürdürülecektir. Türkiye, AET üyeliğine Ankara Antlaşmasında belirlenen sürece göre kavuşacaktır. Bu süreç üç aşamadan oluşacaktır:

- 1) Hazırlık Dönemi
- 2) Geçiş Dönemi
- 3) Son Dönem

1) Hazırlık Dönemi: Ankara Antlaşmasının yürürlüğe girdiği 1964 yılından 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanan Katma Protokolün yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1973 tarihinde son bulmuştur.

2) Geçiş Dönemi: 1 Ocak 1973'ten başlayarak 1995 yılından son bulması hedeflenmekteydi. Bu dönemde ortak gümrük tarifesinin uygulanması ve AET ülkelerine uyguladığı bütün ithalat kısıtlamalarının kaldırılması öngörülmüştür.

3) Son Dönem: Bu dönemde Türkiye, Topluluğa tam üye olarak katılabilecekti. Ankara Antlaşmasının 28. maddesinde bu konuda şöyle denmektedir: "Antlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran antlaşmadan doğan yükümlerin tümünün Türkiye'ce üstlenebileceğini gösterdiğinde akit taraflar Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler."⁴⁶

Türkiye-AET ilişkileri sürecinde üç temel antlaşma imzalanmıştır. Bunlar: Katma Protokol, Tamamlayıcı Protokol, Geçici Protokol. Katma Protokol, 23 Kasım 1970'de Brüksel'de imzalanmış ve 1 Ocak 1973'de yürürlüğe girmiştir. Bu Protokol, Geçiş Döneminin şartlarını, usullerini, sıra ve sürelerini saptamaktaydı. Hukuki dayanağını Roma Antlaşmasının 238.

⁴⁵ Muhittin Acar, Türkiye-Avrupa Topluluğu İlişkilerinin Hükümet Programlarında ve Kalkınma Planlarında Ele Alınışı, Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü Planlama Dairesi Yayını, Ankara, 1992

⁴⁶ Türkiye-AET İlişkileri, Avrupa Topluluğu Yayınları, Ankara, 1978, s.161-162

maddesinden ve Ankara Antlaşmasının ekli 1 sayılı Geçici Protokolünün 1. maddesi teşkil etmektedir. Tamamlayıcı Protokol ise 30 Haziran 1973'de imzalanmıştır. Geçici Antlaşma ise 30 Haziran 1973'de Ankara'da imzalanmıştır. Anlaşma, Tamamlayıcı Protokolün ticari hükümlerini önceden yürürlüğe koymaktadır. 1 Ocak 1974 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Hukuki dayanağını, Roma Antlaşmasının 113. maddesi oluşturmaktadır.⁴⁷

Türkiye çok uzun sürecek bir Avrupa yolculuğuna devam edecektir.

Türkiye'nin dış politikalarında diğer önemli yer Sovyetlerle olan ilişkilere aittir.

Türk-Sovyet ilişkilerinin kökeni milli mücadele yıllarına uzanmaktadır. 1919–1923 yılları arasında ikili ilişkiler hızlı bir biçimde gelişmiştir. Sovyetler Birliği Türk milli mücadelesini emperyalizme karşı bir savaş olarak gördüğü için siyasal ve ekonomik açıdan Milli Mücadele hareketine sıcak bakmış ve desteklemiştir. Sovyetler Birliği ile bu dönemde imzalanan Moskova Antlaşması (16 Mart 1921) ile gelişen ilişkiler sonucunda Sovyetler Birliği tarafından Milli Mücadeleye destek amacıyla askeri ve ekonomik yardımlar yapılmıştır.⁴⁸ 1922 yılında imzalanan Kars Antlaşması ile birlikte ilişkiler çok daha sağlam bir temele oturmuştur. Cumhuriyet döneminde Türk-Sovyet ilişkileri gelişerek devam edecektir. 17 Aralık 1925'te Paris'te, Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır. Bu sözleşmeye göre:

- 1) Taraflardan biri tecavüze uğrarsa, diğer taraf tarafsız kalacaktır.
- 2) Taraflar birbirlerine karşı saldırıda bulunmayacaklardır.

⁴⁷ Türkiye-AET İlişkileri, Avrupa Topluluğu Yayınları, Ankara, 1978, s. 162

⁴⁸ Cemal Avcı, Milli Mücadele Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1992, s.87-89

- 3) Diğer devletlerle bu devlete yöneltilmiş bir ittifak veya siyasi mahiyette bir antlaşma yapmayacak ve diğer devletler tarafından girişilmiş düşmanca bir harekete katılmayacak.⁴⁹

Bu Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması 1945 yılına dek yürürlükte kalacaktır. 1927 yılında Sovyetler ile Ticaret ve Deniz Ulaşım Antlaşması imzalanmıştır. 1930'larda Türkiye-Sovyetler Birliği olan ilişkilerini ekonomik alana da kaydırılmıştır.⁵⁰ 1930'lar da karşılıklı diplomatik heyetler vasıtasıyla ekonomik ve siyasal ilişkiler çok daha iyi bir konuma yükselecektir. 1932 yılında Sovyetler Birliği'ni ziyaret eden Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras çeşitli temaslarda bulunmuşlardır. Bu ziyaretler sonucunda Sovyetler Birliği Türkiye'ye 8 milyon dolarlık bir kredi açmıştır. Bu kredi ile birlikte yapılan teknik yardımlar sonucunda 1934'te Kayseri, 1935'te Nazilli dokuma fabrikaları açılmıştır.⁵¹

1936 yılında imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile birlikte Türk-Sovyet ilişkileri ilk kez sarsılmıştır. Sovyetler Birliği boğazları Karadeniz dışı devletlere kapatmayı savunur iken Türkiye bu teze katılmamıştır. Böylece ilk kez iki ülke dış politika noktasında karşıt bir konuma geçmiş bulunuyorlardı.⁵² İkinci Dünya Savaşının arifesinde, 1939 yılında Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'nun başkanlığında bir heyet Moskova'ya giderek Sovyetler Birliği'ne ittifak teklif edilmiştir. Fakat yapılan görüşmeler sonuçsuz kalmıştır.⁵³ Gerçekte iki ülke arasındaki ilişkiler Atatürk'ün ölümünden sonra kötüleşmeye başlamıştır. Bunun temel nedeni dünya konjonktürünün hızla değişiyor olması ve Türkiye ile Sovyetler Birliğinin farklı çıkarları temsil etmeye başlamalarıdır.⁵⁴ İkinci Dünya Savaşından sonra Dünyada oluşan iki kutuplu sistemde Türkiye kendi konumunu korumak ve ulusal güvenliğini

⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s.421

⁵⁰ Suat Bilge, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964), İş Bankası Yayınları, Ankara, 1992, s.104

⁵¹ Editör: Baskın Oran, Türk Dış Politikası (1919-1980), İletişim Yayınevi, İstanbul, 2001, s.320

⁵² Bilge, a.g.e, s.119

⁵³ Bilge, a.g.e, s.147

⁵⁴ Raşit Tacibayev, Sovyet Kaynaklarına Göre Türk-Sovyet Münasebetleri (1925-1945), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2002, s.330

sağlama almak maksadı ile Sovyetler veya Amerika'nın önderliğindeki bir bloğa girme ihtiyacını hissetmiştir. Sovyetler Birliği 19 Mart 1945 tarihinde Türkiye ile 1925 yılında imzalamış olduğu saldırmazlık paktını tek taraflı bir biçimde fes etmiştir. Ayrıca Sovyetler Birliği Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı istediği gibi bunun yanında boğazlardan üst talebinde bulunmuştur.⁵⁵ Baltık, Doğu Avrupa ve Balkanlarda etkinlik kuran Sovyetler, Yunanistan ve Türkiye üzerinde de nüfuz kurarak Akdeniz ve Orta Doğu'ya inmek istemiştir, Sovyetler Birliğinin bu yayılcı tutumu, Türkiye'de büyük tepki uyandırmış, ülkenin çeşitli yerlerinde Sovyet aleyhtarı mitingler düzenlenmiştir. Sovyet tehdidinin artması üzerine kendisini ABD'nin himayesine yakın olmak lüzumunda hissetmiştir. Türkiye 1952 yılında NATO üyesi haline gelerek Sovyetlere karşı yerini kesin olarak çizmiştir. 1950'ler boyunca ABD tarafından siyasi ve ekonomik olarak desteklenen Türkiye, Sovyetlere karşı Orta Doğu'da Batının en uç karakolu vazifesini üstlenmiştir. 1950'ler Türk-Sovyet ilişkilerinin, en gergin olduğu yıllardır. Türkiye bu dönemde ABD'den askeri ve ekonomik yardımlar almaya başlamıştır. Bu yardımlar Truman Doktrini ve Marshall Planına dayalı olarak gerçekleştirilmekteydi. Sovyetler Birliği Türkiye'yi düşmanca bir tutum almakla suçlamaktaydı. ABD'nin Türkiye'yi kullanarak Sovyetler Birliğini kuşatmaya çalıştığı Sovyet yönetimi tarafından iddia edilmekteydi.⁵⁶ 1960'lara geldiğimizde Türkiye, Küba Füze Krizi dolayısıyla Sovyet tehdidi ile tekrar karşı karşıya gelecektir. Türk-Sovyet ilişkileri 1963 yılından itibaren normalleşmeye başlayacaktır.⁵⁷ 29 Mayıs–14 Haziran 1963 arasında Sovyetler Birliği'ni TBMM Başkanı Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında bir heyet ziyaret edecektir. Bu ziyaretlerin devamı Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in tarafından 30 Ekim – 6 Kasım 1964 arasında gerçekleştirdi. Moskova ziyareti ile ilişkiler olumlu bir havaya bürünmüştür. 4–13 Ocak 1965 tarihleri arasında Sovyetler Birliği Yüksek Sovyet Presidyum üyesi Podgorni başkanlığında

⁵⁵ M. Ali Gemuhluoğlu, Soğuk Savaş Döneminde Türkiye- Sovyetler Birliği İlişkisi ve Türk Dış Politikası (1945–1965), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2003, s.469

⁵⁶ Selman Yaşar, Türk-Sovyet İlişkileri (1950–1960), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2001, s136

⁵⁷ Kamuran Gürün, Türk-Sovyet İlişkileri,(1920–1953),Ankara 1991,s.309

bir Sovyet heyeti Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü 9–16 Ağustos 1965 tarihleri arasında yeniden Moskova'ya ziyarette bulunarak bu ziyareti iade etmiştir.⁵⁸ 1965 yılından itibaren Sovyetler Birliği ile olan siyasal ilişkiler ekonomik alana da kaymıştır. Sovyetler Birliği ile bu dönemde iki temel nedenden dolayı yakın ilişkiler kurulmuştur: 1. Türk ekonomisinin finansman ihtiyacı, 2. Türk-Amerikan ilişkilerinin Kıbrıs yüzünden bozulmasıdır. Başbakan Süleyman Demirel başkanlığında bir heyet 19–28 Eylül 1967 tarihleri arasında Sovyetler Birliğini ziyaret etmiştir. Bu ziyaretten önce 25 Mart 1967 tarihinde imzalanan ekonomik ve teknolojik iş birliği antlaşması ile önemli sanayi kuruluşlarının kurulması için Sovyet finansmanı sağlanmıştır. Sovyet kredileri teknik desteği sayesinde şu tesisler kurulmuştur: Aliağa Petrol Rafinerisi, Seydişehir Alüminyum Fabrikası, Bandırma Sülfürik Asit Fabrikası, Artvin Kereste Fabrikası ve İskenderun Demir Çelik Fabrikasıdır.⁵⁹ Bu ekonomik yatırımlar çoğunlukla ağır sanayi dalında gerçekleştirilmiştir. 1960–1980 döneminde Sovyetler Birliği Tarafından Türkiye'ye 972 milyon dolar tutarında kredi tahsis edilmiştir.⁶⁰ 1965–1971 yılları arasında genel olarak Türk-Sovyet ilişkilerini değerlendirecek olur isek Amerika'nın Türkiye'ye sağladığı dış yardımları denetlemesi ve azaltması sonucunda Türkiye Sovyetler Birliğinden ekonomik yardım alma yolunu tercih etmiştir. Fakat ekonomik alanda gerçekleşen bu birliktelik siyasal alanda iyi dostluk ilişkileri düzeyini aşamamıştır. Türk-Sovyet ilişkileri değişen dünya şartlarına göre dalgalı bir seyir izleyerek devam edecektir.

⁵⁸ Gemuhluoğlu, a.g.t, s.497–498

⁵⁹ Gemuhluoğlu, a.g.t, s.462

⁶⁰ Gemuhluoğlu, a.g.t, s.465

I.BÖLÜM

I.MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ'NİN KURULUŞU

Kıbrıs Barış Harekâtından kendisine siyasi bir sonuç çıkarmak isteyen Ecevit ortamı oya dönüştürmek için 18 Eylül 1974 'de istifa etti. Ancak şartlar düşündüğü gibi gerçekleşmedi ve Türkiye bir hükümet krizi ile karşı karşıya kaldı. Bu tarihten 31 Mart 1975 tarihine kadar güvenoyu alamayan hükümetlerle vakit geçiren Türkiye, nihayet Demirel'in Milliyetçi Cephe Hükümeti'ni kurmasıyla, güvenoyu alabilen bir hükümete kavuştu.

I. Milliyetçi Cephe (MC) Hükümeti, Adalet Partisi (AP), Milli Selamet Partisi (MSP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ve Milliyetçi Hareket Partisinden (MHP) oluşan bir koalisyon hükümetidir. I. Milliyetçi Cephe hükümeti 31 Mart 1975–21 Haziran 1977 tarihleri arasında koalisyon hükümeti olarak görev almıştır. I. Milliyetçi Cephe Hükümetinin kuruluş sürecine geçmeden önce bu koalisyon hükümetini oluşturan dört siyasi parti hakkında bir ön bilgi vermek gerekirse:

1. I. MC Hükümeti'nde Adalet Partisi

I. MC Hükümeti Adalet partisinin önderliğinde kurulmuş bir koalisyon hükümetidir. Adalet Partisi yapısı ve ideolojisi itibariyle kendisini Milliyetçi Muhafazakâr bir parti olarak tanımlamaktadır. Adalet Partisi Emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala tarafından 11 Şubat 1961 tarihinde kurulmuştur.⁶¹ AP, Demokrat Partinin devamı niteliğinde bir parti olduğunu her defasında ortaya koymuştur. Genel Başkan Ragıp Gümüşpala'nın 1964 yılında ölümü üzerine genel başkanlığa Süleyman Demirel seçilmiştir. Adalet Partisi 1965'ten 1971 yılına dek tek başına iktidar olmuştur. 12 Mart 1971'den

⁶¹ Filiz Demirci Güler, Adalet Partisi, TODAİE Yayınları, Ankara, 2003, s.56

itibaren iktidardan düşen AP ve lideri Süleyman Demirel 31 Mart 1975 tarihinde kurulan I. Milliyetçi Cephe hükümeti ile birlikte tekrar iktidar olma fırsatı yakalamıştır. Adalet Partisi, parti programında kendisini şöyle tanımlamaktadır: “Adalet Partisi egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu, kaynağını ve gücünü milli iradeden almayan ve onun denetimi dışında kalan hiçbir egemenlik yetkisinin mevcut olmadığı prensibini varlık nedeni sayan, hürriyetçi, milliyetçi, memleketçi, medeniyetçi, barışçı, ıslahatçı, hamleci, manevi değerlere ve inançlara bağlı ve saygılı, komünizme karşı bir siyasi teşekkül olarak, Türk Milletine, hürriyet içinde kalkınmak, batı medeniyet ve refah seviyesini aşmak, milli bütünlük içinde her türlü bölücülüğe karşı koymak, karma ekonomi düzeni içinde, ülkenin bütün maddi ve manevi kaynaklarından en geniş ölçüde yararlanarak sosyal refah devletini gerçekleştirmek, fukaralık, işsizlik, çaresizlik ve cehaleti ortadan kaldırmak, sosyal adalet ve güvenliğin yaygın hale gelmesini sağlamak.”⁶²

Adalet Partisi yukarıdaki parti programından da anlaşılacağı üzere tipik bir merkez sağ parti hüviyetindedir. Adalet Partisi Milliyetçi Cephe hükümetinin en büyük ortağı durumundadır. Bu açıdan Adalet Partisi'nin dış politikaya bakışını analiz etmemiz gerekmektedir. Çünkü Milliyetçi Cephe hükümeti dönemi dış politikası temelde Adalet Partisi'nin bakış açısı temelinde biçimlendirilmiştir. Adalet Partisinin dış politika anlayışını anlayabilmemiz için parti programına göz atmamız gerekmektedir. AP Parti Programının 91. 92. ve 93. maddeleri dış politika bahsine ayrılmıştır. Bu maddeler şunlardır:

Madde 91: Birleşmiş Milletler Anayasası çerçevesi içinde, dünyada barış, adalet, eşitlik, hürriyet ve milliyet ve milli hâkimiyet esaslarına uygun olarak, bütün milletlerle işbirliği yapılmasına ve barışın korunması için gayret sarf edilmesine çalışmak dış politikamızın temellerinden biridir. Medeni

⁶² Adalet Partisi Programı, A. P. Zeytinburnu İlçesi Yayınları, İstanbul, 1976, s.5

milletler camiasının ve Batı dünyasının müşterek mirası haline gelmiş olan hür cemiyet düzenini, demokratik kıymet ve müesseseleri korumak, geliştirmek ve yaymak için, siyasi, askeri, kültürel, sosyal, manevi ve iktisadi alanlarda, aynı hedeflerde anlaştığımız ve aynı kıymetleri paylaştığımız hür milletler camiası ile işbirliğini arttırma ve derinleştirmenin, milli menfaatlerimiz bakımından hayati bir ihtiyaç olduğuna kaniiz.

Madde 92: Dünya barışını tehdit eden gerginliklerin azaltılması, nükleer harp felaketinin önlenmesi için atom denemelerinin men'i, nükleer ve konvansiyonel silahların azaltılması ve kademeli ve kontrollü olarak silahsızlanmak hedefine ulaşılması için bütün iyi niyetli milletlerle işbirliği yapılmasını, bu yoldaki gayretlerin desteklenmesini arzu ederiz. Barışı tehdit eden alanlarda Birleşmiş Milletlerin daha aktif ve tesirli bir şekilde hareket etmesi için bu teşekkülün samimi olarak desteklenmesini, az gelişmiş ülkelerle, Batının ileri ve zengin milletleri arasında sosyal ve iktisadi alanda işbirliği ve dayanışma kurulması için bu teşekkülün sarf ettiği gayretleri desteklemeyi ve buna katılmayı faydalı bir yol olarak mütalaa ederiz.

Madde 93: Yakın komşularımızla, tarihi bağlarla bağlı bulunduğumuz Orta Doğu milletleri, Asya ve Afrika'da bağımsızlığına yeni kavuşmuş memleketlerin halkı ile yakın münasebetler kurmayı, dostluk tesis etmeyi hem Türkiye'nin dünya milletler camiası içindeki şerefli yerini almasına hem de dünyada hürriyet ve barışın teessüsüne yardım eden bir adım olarak mütalaa ederiz. Avrupa Birliği, Ortak Pazar gibi Batı dünyası ile bağlarımızı kuvvetlendirecek, iktisadi kalkınmamıza yardımcı olacak ve Türkiye'yi Batının hür ve müreffeh ülkeleri arasına süratle yükseltecek azimli adımları NATO ve CENTO gibi hem savunma hem de diğer sosyal, iktisadi ve kültürel hedeflere hizmet eden anlaşmalara sadık kalmayı dış politikamızın hedefleri arasında saydık.⁶³

⁶³ Adalet Partisi Parti Programı, A. P. Zeytinburnu İlçesi Yayınları, İstanbul, 1976, s.46-47

2. I. MC Hükümeti'nde Milli Selamet Partisi

Milli Selamet Partisinin (MSP) kökeni 26 Ocak 1970'de kurulan İslami bir parti niteliğinde olan Milli Nizam Partisidir.⁶⁴ Milli Nizam Partisi (MNP), Anayasa Mahkemesi tarafından 20 Mayıs 1971 tarihinde kapatılmıştır. Kapatılmasının nedeni MNP'nin laiklik karşıtı bir tutum takınmış bir parti niteliğinde olmasıdır.⁶⁵ Milli Nizam Partisinin kapatılması üzerine bu partinin devamı niteliğinde olan Milli Selamet Partisi 11 Ekim 1972'de kurulmuştur.⁶⁶ MSP' de temelde İslamcı nitelikleri ağır basan bir parti hüviyetindedir. Parti ideolojisini "Milli Görüş" adı altında da doktrine etmiştir. Milli görüşün amacı manevi ve maddi alanlarda kalkınmayı sağlamak; manevi gelişmeye ve ahlaka gereken ağırlığı vermek, bunun için gerekli eğitimi bireylere vermeyi amaçlamaktadır.⁶⁷ MSP, 1973 Seçimleri sonucunda CHP ile birlikte bir koalisyon hükümeti kuracaktır. Bu koalisyon hükümeti döneminde meydana gelen en önemli siyasal olay 20 Temmuz 1974'te gerçekleştiren Kıbrıs Barış Harekâtıdır. CHP-MSP koalisyon hükümeti 1974 sonlarında dağılacaktır. MSP ancak I. Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde koalisyon ortağı olması dolayısıyla MC hükümeti döneminde uygulanan dış politikanın oluşturulmasında etkili bir rol oynamıştır. MSP, Kıbrıs sorununda tavizsiz, sert ve milliyetçi bir tutum takınırken Ortak Pazar konusunda ise tamamen Ortak Pazar karşıtı bir tutum sergileyecektir. MSP'nin dış politika ilkelerini MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan, "Milli Görüş" adlı eserinde şöyle anlatmaktadır: "Dış politikada temel görüşümüz, bütün ülkelerle iyi münasebetler kurmak ve mevcut münasebetlerimizi geliştirmektir. Milletlerarası münasebetlerde tutumumuz tarihi karakter ve haysiyetimizin ifadesi olan hak ve adalete ve akitlere bağlılık ve karşılıklı eşit muamele prensipleridir. Milletimizin milletlerarası itibarını daha da arttırmak için bilhassa aramızdaki tarihi ve kültürel bağlar bulunan komşularımızla bugüne

⁶⁴ Ali Yaşar Sarıbay, Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985, s.99

⁶⁵ Sarıbay, a.g.e., s.106

⁶⁶ Sarıbay, a.g.e., s.108

⁶⁷ Sarıbay, a.g.e., s.111

kadar ihmal edilmiş olan münasebetlerimizi geliştirmeye önem verilmesini zaruri ve faydalı görüyoruz. Tarihi karakterimize ve milletimizin topyekûn maksat ve iradesine uygun uzun vadeli, milli, müstakil, şahsiyetli ve müstakar bir dış politika tatbikine kararlıyız. Bu politikada temel prensibimiz hak ve adaletin müdafaası olacaktır. Beynelmilel alanda haksızlıkları önlemek için mücadele ederek bu mevzuda tarihe parlak misaller vermiş olan milletimizin, Birleşmiş Milletler prensipleri vazedilmeden önce, bu prensipleri daha mükemmel şekilde yaşadığı ve yaşattığı bir gerçektir. Dış politikamızın men ve istikameti bu gerçekten mülhem olacaktır. Beynelmilel anlaşmalara riayet samimiyetle temayüz etmiş olan milletimizin bu seviyeli tutumunu devam ettirmek kararındayız. Bir yandan barışçı görünerek diğer emperyalist emellerle barışı istismar eden gayri samimi politikalara müsamaha ve iltifat etmeyeceğiz. Jeopolitik durumumuz itibariyle, tarihi ve kültürel yakınlığımız olan devletlerle daha yakın münasebetler kuracağız. Dış Türklerin beynelmilel mukavelelerle ve insan hak ve hürriyetlerini teminata bağlayan prensiplerle garanti altına alınmış olan haklarının müdafaa ve muhafazası için gereken her türlü teşebbüslerde bulunmayı tarihi bir borç biliyoruz.”⁶⁸

3. I. MC Hükümeti’nde Cumhuriyetçi Güven Partisi

Milliyetçi Cephe hükümetinin kuruluşunda en önemli rolü Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ve bu partinin Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu (1922–1988) üstlenmiştir. CGP, Milliyetçi Cephe hükümetinin en önemli ortaklarından biri olmuştur. Cumhuriyetçi Güven Partisi, Milli Güven Partisi (MGP) ile Cumhuriyetçi Partinin birleşmesinden doğan bir partidir. 3 Mart 1973’te Turhan Feyzioğlu tarafından kurulan bu parti 14 Ekim 1973 genel seçimlerinde yüzde 5,3 oranında oy alarak 13 milletvekili çıkarmıştır.⁶⁹ Partinin kurucusu Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu 1965 yılında CHP’nin “ortanın soluna” kayması üzerine partiden ayrılarak Güven Partisini kurmuştur. Bu süreç daha sonra Cumhuriyetçi Güven Partisini ortaya çıkaracaktır. Turhan

⁶⁸ Necmettin Erbakan, Milli Görüş, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1976, s.229–230

⁶⁹ Ana Britanica, “Cumhuriyetçi Güven Partisi”, Mad. Cild.8, s.366

Feyzioğlu siyasette daima Atatürkçü, milliyetçi ve antikomünist bir tutum sergilemiştir.⁷⁰ Turhan Feyzioğlu, MC hükümeti döneminde de bu tutumu koruyarak devam ettirmiştir.⁷¹

4. I. MC Hükümeti'nde Milliyetçi Hareket Partisi

MHP, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin 8–9 Şubat 1969'da yapılan Kongresinde doğmuştur. Partinin ismi Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirilmiştir.⁷² MHP temelde milliyetçi, ülkücü bir sağ parti niteliğindedir. Partinin ilkeleri "9 Işık" adı altında toplanmıştır. Bu ilkeler şunlardır: milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, ilimcilik, toplumculuk, köycülük, hürriyetçilik, gelişmecilik, halkçılık⁷³ MHP, 14 Ekim 1973 seçimlerinde aldığı yüzde 3,5 oy oranıyla üç milletvekiliği çıkarmıştır. MHP, Milliyetçi Cephe hükümetinde iki bakanlığa sahip olacaktır.⁷⁴ MHP, Milliyetçi Cephe hükümetinin milliyetçi ve en dinamik partisi olma vasfını taşıyacaktır. Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde Başbakan Yardımcısı görevini ifa eden Alparslan Türkeş sık sık muhalefete yönelik sert eleştiriler yöneltecektir. Bunun en açık kanıtlarından biri olan 18 Ocak 1976 tarihli basın toplantısında Alparslan Türkeş muhalefete yönelik olarak şunları söylemiştir: "Sürüp giden komünist anarşinin güç aldığı en büyük kaynak olarak gördüğümüz ana muhalefetin durumunu görüşmek üzere bu toplantıyı düzenlemiş bulunuyoruz. Bugünkü CHP, Atatürk'ün kurduğu CHP değildir. Bunun sebebi, bu partinin yönetimini eline geçirmiş bulunan kadrodur. Bir kısmının Marksist olduğunda şüphemiz bulunmayan, ömürlerinde devlete hiçbir katkısı olmamış, cahil, militan, saldırgan ve sorumsuz bir ekibin elinde CHP, komünist anarşiye büyük yataklık yapan bir kuruluş haline getirilmiştir. Bu açıklamayı, yurtsever CHP'leri uyarmak maksadıyla yapıyorum. Bu partiye hala bağlı bulunan geniş bir kitlenin Atatürk'ün yolunda olmak istediklerinden hiç şüphem yoktur. Bir

⁷⁰ Cemal Avcı, "Turhan Feyzioğlu", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: N, Sayı:11, 1988, s.512

⁷¹

⁷² Ana Britanica, "Milliyetçi Hareket Partisi", Mad. Cild.23, s.9

⁷³ Alparslan Türkeş, Türkiye'nin Meseleleri, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1977, s.33

⁷⁴ Ana Britanica, "Milliyetçi Hareket Partisi", Mad. Cild.23, s.9

yanda komünist anarşistlerle birlikte CHP yöneticileri; öbür yanda devletin kuvvetleriyle milliyetçi partiler ve kitleler yer almış bulunmaktadır.”⁷⁵ MHP lideri Alparslan Türkeş, Milliyetçi Cephe hükümeti iktidarı boyunca CHP’ye yönelik bu sert eleştirilerine devam edecektir. Alparslan Türkeş, Türk milliyetçilerinin dünya meselelerine karşı yaklaşımları konusunda şunları söylemektedir: “Artık çağımızda hiçbir millet tek başına yaşayamaz. Dünyada bir arada yaşama mecburiyeti her zamankinden daha etkili olarak karşımıza çıkmıştır. Bunun ilk sonucu milletlerin barış, eşitlik ve hürriyet içinde bir arada yaşamayı öğrenmeleri lüzumdur. Ama çağımızda milletler, ideolojiler ve rejimler arasında öylesine kıyıcı bir mücadele devam etmektedir ki, bazı büyük güçler tahakkümlerini genişletmek gayesiyle dünyanın her yerinde ortaya çıkan bunalımları büyük bir iştahla karşılıyorlar ve bunları istismar ederek yaraları kangrenleştirmek için çabalıyorlar. Bir Robinson Crusoe hayatı, artık fertler için olduğu gibi milletler içinde imkânsızdır. Çağımızda fertlerde milletlerde iç içe girmiş bir kader ağı içinde yaşıyorlar. Sadece bilgi ve haber akışının ve buna bağlı olarak da kültür ve ideoloji cereyanlarının çok ilgi çekici bir şekilde gelişip yayılmasından değil, çok önemli bazı diğer sebepler yüzünden de her milletin kaderi, belli bir noktadan itibaren insanlığın genel kaderine bağlanmış bulunmaktadır. Türk milleti olarak Türk milliyetçileri olarak, ülkemizin meselelerini düşünürken bu meselelerinin, dünya ile olan münasebetlerini de düşünmek ve gerçekçi çözüm yolları bulmak zorundayız. Zaten kendimizi tanımamız da dünyayı tanımamıza bağlıdır. Kendimizi tanımadan dünyayı tanımayacağımız gibi, dünyadaki yerimizi tanımadan kendimizi de tanıyamayız. Fakat bu, zannedildiği gibi kolay ve basit değildir.”⁷⁶

Alparslan Türkeş’in liderliğini yaptığı MHP dış politikada, dış Türklerin de gözetilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu konuda Alparslan Türkeş şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Bugünkü Türkiye sınırı dışındaki Türkleri ne

⁷⁵ Başbakan Yardımcısı Alparslan Türkeş’in Basın Toplantısı (18 Ocak 1976), Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1976, s.4-5

⁷⁶ Alparslan Türkeş, Türkiye ve Dünya, Hasret Yayınevi, Ankara, 1979, s.7-11

yapacağız? Bu zamana kadar milleti idare eden kişilerimiz dış Türklerle ilgilenmeyi hep zararlı bulmuşlardır. Bu yanlış bir görüştür. Dünyanın nesrinde Türk varsa, Türk milliyetçilerinin ilgileri içindedir. Dış Türkler için elden ne gelirse yapmayı Türk milliyetçilerinin boynuna borç sayarız. Fakat bunun için şartlarımız vardır. Baş şart Türkiye'nin tehlikeye sokulmamasıdır. Çünkü bütün dış Türklerin kurtuluşu Türkiye'nin varlığına bağlıdır. Dış Türkleri kurtarmak bazılarının savunduğu gibi emperyalizm değildir. Emperyalizm yabancı devletleri işgal etmektedir. Dış Türklerin kurtuluşunu, hür olmalarını istemek bizim meşru hakkımızdır. Ve bu hak, Birleşmiş Milletler Teşkilatı tarafından korunmaktadır.”⁷⁷

“Biz her şeyden önce Türkiye'yi, Türkiye'nin birliğini korumak, yaşatmak, devam ettirmek, bununla beraber Türkiye dışındaki Türk'lerin de durumunu düşünmek ve yeryüzünde üstün gelecek bir kuvvet halinde milletimizi yükseltmek zorundayız.”⁷⁸

“Bugün yeryüzünde yaşayan Türkler Türkiye'dekinden ibaret değildir. Bugün Türkiye sınırları içinde dünya üzerinde yaşayan Türklerin ancak üçte biri yaşamaktadır. Üçte ikisi Türkiye sınırları dışındadır. Bu Türklerle ilgilenmek Türk Milliyetçiliğinin tabii görevidir.”⁷⁹

5. I. MC Hükümeti'nin Kuruluşu

Milliyetçi Cephe hükümetini oluşturan partiler hakkında bu genel bilgileri verdikten sonra Milliyetçi Cephe hükümetinin kuruluş sürecini inceleyebiliriz. 1974 sonlarında Türkiye iç politikada çok büyük bir sorun ile karşı karşıya idi. Bu sorun MSP-CHP koalisyonunun dağılmasından sonra ortaya çıkan hükümet boşluğudur. Partiler bu dönem zarfında çıkar çatışmaları nedeniyle bir araya gelip güçlü bir hükümet kuramıyordu. Bu ara dönemde Türkiye Sadi Irmak'ın Başbakanlığında teknokratlardan kurulu bir hükümet tarafından idare

⁷⁷ Alparslan Türkeş, Türkiye'nin Meseleleri, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1977, s.82

⁷⁸ Alparslan Türkeş, Dış Meseleler, Ergenekon yayınevi, İstanbul,1974,s,81.

⁷⁹ Alparslan Türkeş, Dış Meseleler, Ergenekon yayınevi, İstanbul,1974,s,81.

edilmeye çalışılmaktaydı. Bu hükümet güven oyu alamamış bir hükümetti. Sadi Irmak hükümetinin çözmesi gereken birçok iç ve dış politik sorun bulunmaktaydı. Ve bu sorunları ancak güçlü bir hükümet çözebilirdi. Hükümet arayışlarının sürdüğü bu dönemde CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu önceden beri savunduğu “Milliyetçi Cephe” hükümeti formülünü ortaya atmıştır. Milliyetçi Cephe dört partiden oluşacaktı. Bunlar AP, MSP, MHP, CGP’ dir. Bu dört parti arasında yapılan görüşmeler sonucunda, bu dört partinin bir araya gelerek bir hükümet kurabileceği düşüncesi ağırlık kazanmıştır. AP, MSP, CGP ve MHP genel başkanları 18 Aralık 1974 tarihinde yaptıkları toplantı sonucunda birlikte çalışmaya karar verdiklerini açıklayan bir bildiri yayınlamışlardır. Turhan Feyzioğlu tarafından okunan bildiri şöyledir: “Türk milletini, kaderde, kıvançta ve tasada bölünmez bir bütün halinde milli şuur ve ülküler etrafında toplayan milletimizin milli birlik ruhu içinde yüceltilmesini amaç bilen Türk milliyetçiliği, ilham kaynağımızdır. Millet bütünlüğünü iç kavgalarla yok etmek isteyen her türlü yıkıcı faaliyetin karşısındayız. Milli ve manevi değerlere bağlı ve saygılıyız. Hür demokratik rejimi insan haysiyetine uygun yegâne idare şekli sayıyoruz. Türkiye Cumhuriyetini ve hür demokratik rejimi komünizmin ve her türlü yıkıcı akımın saldırısına karşı azimle savunmaya kararlıyız. Milletimizi her türlü dikta, istibdat, baskı ve tahakküm tehdidinden de yoksulluk, darlık ve fakirlikten de kurtarmak ortak hedefimizdir. Türkiye’nin hür ve demokratik bir rejim içinde dengeli bir karma ekonomi sistemi ile kalkınacağı inancındayız. Artan nüfusumuza iş sahaları açılması için hızlı sanayileşmeyi, vazgeçilmez milli hedef sayıyoruz. Yatırım hevesini arttırmak kararındayız. Kanun hâkimiyetine ve vatandaşların anayasada yer alan temel hak ve hürriyetlerine, mülkiyet hakkına, meşru kazanca, sosyal adalet ve güvenliğe saygılı bir görüşle kalkınma hedeflerine ulaşacağı inancındayız. Kalkınma, aşırı sol sloganları ile kanundışı eylemlerle, taklitçilikle, yağma teşvikçiliği yapılarak ve yurttaşın güven duygusu ve çalışma şevki yok edilerek gerçekleşmez. Sosyalist devlet macerasının, hürriyetleri yok edeceğini, yurttaşlarımızın insan haysiyetine uygun ve mutlu şekilde yaşamalarını imkânsız hale getireceğini bildiğimiz için

sosyalist devlet kurma heveslerinin kesinlikle karşısındayız. Bütün milliyetçilerin aynı hedefler etrafında toplanacağına eminiz.”⁸⁰ Turhan Feyzioğlu'nun 18 Aralık 1974'te okuduğu bu bildiri ile Milliyetçi Cephe hükümetinin temelleri atılmıştır.

Bildirinin okunmasından bir gün sonra AP Genel Başkanı Süleyman Demirel Daily News gazetesine verdiği demeçte Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasının gerekçelerini şöyle anlatmaktadır: “Milliyetçi Cephe bir ihtiyacın neticesidir. Milliyetçi Cephe, solcu CHP karşısında, milliyetçi düşüncenin hâkimiyetini savunur. Solcu CHP, Türkiye’de halk iktidarından bahsederken milliyetçi cephe, millet iktidarından bahsetmektedir. Millet kavramı, halk kavramından çok daha geniştir. Halk milletin sadece bir kısmını ihtiva eder. Ama millet herkesi içine alır.”⁸¹ CHP'nin halk iktidarından bahsetmesi bu zaman kadar yapılmış seçimlerle gelmiş iktidarlara da sanki halk iktidarı değilmiş, haline de düşürmüştür. Milliyetçi Cephe, solun karşısında büyük tedirginlik duyan ve 73 seçimlerinde geniş ölçüde bölünmüş kitlenin, çeşitli partiler içerisinde bile olsa, mutlaka solun karşısında beraber hareket etme kararlılığının bir neticesidir. Milliyetçi Cephenin hangi ortak hedefler etrafında toplu olduğunu dün basına intikal ettirdik. Türkiye'nin birlik ve beraberliği, dirlik ve düzeni ve demokratik Türkiye Cumhuriyetinin her türlü yıkıcılığa ve komünizme karşı savunulması, Türkiye'nin kalkındırılması, fukaralık, işsizlik ve çaresizliğe karşı tedbirler düşünülmesi ve sosyal adalet ve sosyal güvenlik ilkelerine en iyi şekilde cevap bulunabilmesi ve nihayet Türkiye'nin sosyal refah devleti seviyesine çıkarılması Milliyetçi Cephenin hedefleridir. Burada Milliyetçi Cephe sadece maddi değerleri, dini inançları, tarihiyle beraber bütünlüğünü de koruma görevini kendisine almıştır. Hükümetin teşkili, Milliyetçi Cephenin meselelerinden biridir. Ama Milliyetçi Cephe fikri, hükümet meselesini çok aşan bir fikirdir. Hükümet, sadece bir araya gelinebilecek sahalardan bir tanesidir. Ama onu çok aşan bir düşüncedir Milliyetçi Cephe.

⁸⁰ Acar Tuncer, Milliyetçi Cephe Birliği, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1976, s.35–36

⁸¹ Alparslan Türkeş, Dış Meseleler, Ergenekon Yayınevi, İstanbul, 1974, s.74

Buna göre Milliyetçi Cephenin çekirdeği teşekkül etmiştir. Bundan sonra yapılacak işler bu cepheyi canlı tutmak, hedefine doğru tutmak meseledir ki, bu dayanışma ve beraberlik sağlamaya çalıştığımız diğer partilerinde görevidir. Yani hep beraber bu işi yürüteceğiz.”⁸²

AP lideri Demirel, Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasının amacını bir başka demecinde şöyle vurgulamıştır: “Türk Milliyetçiliğinden hız ve ilham almak Anayasanın emridir. Milliyetçi Cepheyi teşkil etmenin maksadı, solun karşısında ve komünizmi tehlike sayanların Cumhuriyeti, milli ve manevi değerlerimiz, beraberliğimizi, bütünlüğümüzü korumak üzere bir araya gelmeleridir.”⁸³ Demirel görüldüğü üzere Milliyetçi Cephe hükümetinin var oluş sebebinin aşırı sol ve komünizm tehlikesine bağlamaktaydı. Diğer sağ partiler de bu düşüncüyü paylaşmaktaydı. 7 Ocak 1975'te tekrar bir araya gelen AP, MHP, MSP ve CGP yayınladıkları bildiri de ülkenin acilen bir hükümete ihtiyacı olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁴

24 Şubat 1975'te bir araya gelen dört parti seçim ittifakı konusunda anlaşmışlardır. Bu dört partinin yayınladıkları bildiri de şöyle denmektedir: “Bir defa daha haykırıyoruz: Türk'ü Türk'e, Müslüman'ı Müslüman'a düşman etmeye çalışan her türlü ayrıcalığın ve bölücülüğün karşındayız. Milliyetçi Partiler olarak, bir uçtan bir uca, Türk vatanında yaşayan bütün yurttaşlarımızı kardeş sayıyoruz. Biz “Halklar” değil, “Millet” diyoruz. Biz, kardeşliği, birliği, bütünlüğü savunuyoruz. Herkese açlık ve esaret getireceği meydanda olan “sınıf kavgası” yerine, milletimizi hürriyet ve sosyal adalet içinde hızla kalkındıracak usulleri savunuyoruz. Herkesin doyacağı, herkesin iş bulacağı, herkesin insanca ve mutlu yaşayacağı demokratik ve hür bir Türkiye istiyoruz. İç huzursuzluk bitmelidir. Milletimiz huzur istiyor. Milletimizin büyük çoğunluğuna temsil eden partilerimiz, Türkiye'de huzur ve kanun

⁸² Tuncer, a.g.e. s.37-38

⁸³ Tuncer, a.g.e. s.1

⁸⁴ Gürcan Bozkır, Türk Siyasal Hayatında Güven Partisi-Milli Güven Partisi-Cumhuriyetçi Güven Partisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Doktora Tezi), İzmir, 1996, s.221

hâkimiyetini sağlamak için kendilerine düşen görevleri tam olarak yapmaya kararlıdır. Kanunları uygulayanların, idarecilerin, devletin güvenlik kuvvetlerinin, aşırı soldan ve CHP'den gelen maksatlı baskılardan yılmaksızın, yıkıcı örgütlere ve onların militanlarına karşı Türk Devletini koruyacaklarından eminiz. 7 Ocak 1975 tarihli bildirimizde belirttiğimiz şekilde, demokratik kurallara uygun, Parlamentodan güvenoyu alacak bir hükümetin bir an önce kurulması acil bir ihtiyaç halindedir. Bunun gerçekleşmesinin demokratik mekanizmanın işletilmesine bağlı olduğu inancındayız. Daha önce de belirttiğimiz gibi, partilerimiz, Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu iç ve dış sorunları büyük ekonomik güçlükleri yenmek için sorumluluk yüklenmeye hazırdır.”⁸⁵

Bu bildiriden de anlaşılacağı gibi Türkeş'in karizmatik kişiliği ve MHP'nin dinamik teşkilat yapısı ile kurulacak hükümetin küçük ortağı olmasına rağmen etkinliğini ortaya koymakta görüşlerini cephe görüşü olarak kamuoyuna sunmaktadır. Alparslan Türkeş 1974 yılında verdiği konferansta: “Biz Türkiye'yi birlik halinde, bir bütün olarak tutmayı hedef almış bulunuyoruz, onlar Türkiye'yi parçalamayı hedef almış bulunuyorlar. Türkiye'yi parçalamak istiyorlar. Türkiye'deki komünistler bu gayelerine ulaşmak için sinsi şekilde çalışan hainlerdir. Komünistlerin Türkiye'yi parçalamak için kullandıkları “Türkiye Halkları” deyimi Türkiye sınırları içinde mutlaka yok edilmelidir. Türkiye halkları sözünü kullanan, Türkiye halkları diyerek Türk Milletini yok etmeyi hedef alanlara karşı uyanık olunuz.”⁸⁶

“Bugün Türk Milletini köleliğe mahkûm etmek isteyen ve Türkiye halkları diyerek milletimizi grup grup parçalayarak, parçaların her birisinden muhakkak ayrı devletler kurarak yem yapmak için yabancı devletlerin eline vermek isteyenler çeşitli kılıklara girmektedirler. Milletimizi kandırmak için özellikle sizi, yarının aydın gençlerini kandırmak için çeşitli kıyafetler

⁸⁵ Bozkır, a.g.e., s.221-222

⁸⁶ Alparslan Türkeş,,Dış Meselelerimiz,Ergenekon Yayınevi,İstanbul,1974,s,88

değiştirmekte, çeşitli teşekküllerin içine sızılmaktadırlar. Bunlara karşı milletçe uyanık olmalıyız. Yalnız uyanık olmakla kalmamalıyız milletimizi, vatandaşımızı da uyarmalıyız.”⁸⁷

Milliyetçi Cephe Hükümeti 31 Mart 1975 tarihinde kurulmuş ve 12 Nisan 1975'te Demokratik Parti'den⁸⁸ istifa eden 9 milletvekilinin de desteğiyle 218'e karşı 222 oyla güven almıştır. AP lideri Süleyman Demirel'in Başkanlığında kurulan I.Milliyetçi Cephe hükümetinde 16 AP'li, 8 MSP'li, 4 CGP'li ve 2 MHP'li bakan yer almıştır.⁸⁹ Bütün parti liderlerin görev aldığı bu hükümette Turhan Feyzioğlu, Alparslan Türkeş ve Necmettin Erbakan Başbakan Yardımcılığı görevlerine getirilmişlerdir. I. Milliyetçi Cephe Hükümetinde şu kişiler görev almıştır:

- 1) Başbakan: Süleyman Demirel (AP)
- 2) Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Necmettin Erbakan (MSP)
- 3) Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Turhan Feyzioğlu (CGP)
- 4) Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Alparslan Türkeş (MHP)
- 5) Devlet Bakanı: Seyfi Öztürk (AP)
- 6) Devlet Bakanı: Hasan Aksay (MSP)
- 7) Devlet Bakanı: Mustafa Kemal Erkovan (MHP)
- 8) Devlet Bakanı: Gıyasettin Karaca (AP)
- 9) Adalet Bakanı: İsmail Hakkı Müftüoğlu (MSP)
- 10) Milli Savunma Bakanı: Ferit Melen (CGP)
- 11) İçişleri Bakanı: Oğuzhan Asiltürk (MSP)

⁸⁷ Alparslan Türkeş, Dış Meselelerimiz, Ergenekon Yayınevi, İstanbul, 1974,s,89

⁸⁸ Demokratik Parti, 18 Aralık 1970'te Adalet Partisi'nden istifa eden Ferruh Bozbeyle ile 69 kurucu tarafından kurulmuştur. 14 Ekim 1973 seçimlerine sağcıyız, milliyetçiyiz, demokratiz sloganıyla giren parti %11,9 oy topladı, 45 milletvekili çıkardı ve muhalefette kaldı.

5 Haziran 1977 seçimlerinde %1,86 oy aldı ve sadece bir milletvekili çıkardı. Ferruh Bozbeyle 18 Aralık 1978'te başkanlıktan istifa etti. 4 Mayıs 1980 tarihinde parti kendini feshetti ve mallarını Kızılay'a devretti.

⁸⁹ Bozkır, a.g.e., s.222

- 12) Dışişleri Bakanı: İhsan Sabri Çağlayangil (AP)
- 13) Maliye Bakanı: Yılmaz Ergenekon (AP)
- 14) Milli Eğitim Bakanı: Ali Nail Erdem (AP)
- 15) Bayındırlık Bakanı: Fehim Adak (MSP)
- 16) Ticaret Bakanı: Halil Başol (AP)
- 17) Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Kemal Demir (CGP)
- 18) Gümrük ve Tekel Bakanı: Orhan Öztrak (AP)
- 19) Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanı: Korkut Özal (MSP)
- 20) Ulaştırma Bakanı: Nahit Menteşe (AP)
- 21) Çalışma Bakanı: Ahmet Tefik Paksu (MSP)
- 22) Sanayi ve Teknoloji Bakanı: Abdülkerim Doğru (MSP)
- 23) Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Selahattin Kılıç (AP)
- 24) Turizm ve Tanıtma Bakanı: Lütfi Tokoğlu (AP)
- 25) İmar İskân Bakanı: Nurettin Ok (AP)
- 26) Köy İşleri Bakanı: Vefa Poyraz (AP)
- 27) Orman Bakanı: Turan Kapanlı (AP)
- 28) Gençlik ve Spor Bakanı: Ali Şevki Erek (AP)
- 29) Kültür Bakanı: Rifki Danışman (AP)
- 30) Sosyal Güvenlik Bakanı: Ahmet Mahir Ablum (AP)⁹⁰

Bu liste 31 Mart 1975 tarihinde açıklanan Bakanlar Kurulu listesidir.

Kabine üyelerinden Gıyasettin Karaca bu çalışma esnasında yapılan röportajda “Ülke bir ümitsizlik, gerginlik içinde ve komünist tehdit altındaydı, sol güçler acımasızca ve gelecek tehlikeleri görmeden bazıları gaflet bazıları hıyanetle devletin bekasını düşünmeden hareket ediyorlardı, milliyetçi bir hükümetin kurulması milli bir zorunluluk haline gelmişti.”demektedir.

I.Milliyetçi Cephe Hükümetinin kurulması öncesinde sol sendikalar, öğrenci dernekleri, kamu görevlileri dernekleri rejimin değişmesi için

⁹⁰ Hükümet Rehberi 1976, Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1976, s.5–63

eylemlerle toplumu sindirmeye, sokakları ve kurumları kendi güçleri, kontrolleri altında tutma gayreti içine girmişlerdi. Üniversiteler, sokaklar, belirli tarafların kontrollerine geçmiş durumdaydılar. Ülkenin Başkenti Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde milliyetçi öğrenciler için; üniversitenin mütevelli heyeti tarafından, üniversite içinde kolluk güçleri bulunmasına rağmen milliyetçi öğrencilerin can güvenlikleri sağlanamadığı gerekçesiyle süresiz izinler verilmekteydi. Sol örgütler, rejimin ve devletin Rus modelini mi yoksa kızıl Çin modelini mi örnek alacağını açıkça tartışıyorlardı.

Resmi bayram kutlamaları dahi sol örgütlerin gösteri alanlarına dönüşmüş durumdaydı. I. Milliyetçi Cephe Hükümetinin ilk yılında 19 Mayıs törenlerinde sol örgütlerin tribünlerde gösteri yapması üzerine Başbakan Yardımcısı Turan Fevzioğlu yanında bulunan Başbakan Yardımcısı Alparslan Türkeş'e hitaben "Alparslan Bey yok mu ülkücü gençler bunları susturacak" diyecektir. İstanbul, İzmir gibi özellikle üniversitelerin bulunduğu büyük şehirler aynı durumdaydılar.

Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulması üzerine Ecevit şunları söylemiştir: "Kurulan hükümet, bir azınlık hükümetidir, seçimin yenilenmesi gereğini daha da belirgin hale getirecek bir hükümettir."⁹¹ Görüldüğü üzere muhalefete göre Milliyetçi Cephe hükümeti meşru bir temele dayanmamaktaydı. Aynı gün yeni hükümet koalisyon protokolünü açıklamıştır. Protokolün en önemli noktaları dış politika açısından Kıbrıs'ın bağımsız federe devlet olarak yaşaması sağlanması ve Ortak Pazar ile ilişkiler geliştireceği belirtilmekteydi.⁹² Cumhurbaşkanı Korutürk yeni hükümetin ahenkli çalışmasını isterken, milletin siyasi çekişmelerden bezdiğini vurgulamıştır.⁹³

⁹¹ Milliyet, 1 Nisan 1975

⁹² Milliyet, 1 Nisan 1975

⁹³ Milliyet, 2 Nisan 1975

I. Milliyetçi Cephe hükümeti dış basında da geniş yankı uyandırmıştır. Fakat Milliyetçi Cephe hükümeti hakkında dönemin dış basınında çok olumlu yorumlar yapılmayacaktır. Örneğin Le Monde: “Demirel hükümeti inandırıcı bir nitelikte değildir.”⁹⁴ derken The Guardian: “Türkiye’nin sorunlarını güçleştirecek bir hükümet iş başına geçti.”⁹⁵ yorumunu yapacaktır. CHP, Milliyetçi Cephe hükümetine yönelik eleştirilerine bu arada devam etmektedir. CHP, bir milleti, milliyetçi ve milliyetçi olmayan diye ikiye bölmeyi felaket ve tehlikeli bir davranış olarak nitelemekteydi.⁹⁶ AP ise, Türkiye’de komünizm tehlikesinin var olduğunu ve bunun için gerçek Atatürkçülerin bir araya geldiğini belirtmekteydi.⁹⁷

I. Milliyetçi Cephe hükümeti Başbakan Süleyman Demirel, 6 Nisan 1975 tarihinde Mecliste hükümet programını okumuştur. I. Milliyetçi Cephe hükümetinin kuruluş amacı hükümet programında şöyle açıklanmıştır: “Hükümetimiz uzun süren ve büyük sıkıntılar doğurmuş olan bir bunalım dönemini sona erdirip milletimizin özlemini çektiği istikrarı sağlamak üzere kurulmuştur. Türk milliyetçiliği, hükümetimizin ilham kaynağıdır. Hükümetimiz komünizme, her çeşit anarşiye, Anayasa ve kanun dışı eylemlerle milli bütünlüğü zedeleyici ve cumhuriyeti tahrip edici her türlü faaliyete karşı devletin Anayasa düzeni içinde kendisini savunmasını ve çeşitli tehlike ve faaliyetlerde etkili şekilde mücadele etmesini kesin bir zaruret saymaktadır. İç güvenliği ve kanun hâkimiyetini sağlamakla görevli devlet kuruluşlarının ve güvenlik kuvvetlerinin görevlerini tarafsızlıkla, azim ve kararlılıkla yerine getirebilmeleri için hükümet gerekli her türlü ihtimamı gösterecektir. Siyasi-iktisadi istikrarın sağlanması yolundaki çabalarımızın yanında, duraklamış olan yatırım ve kalkınma hamlesini yeniden harekete geçirmek için gerekli tedbirleri alacağız. Kalkınmanın niteliklerinden dar gelirli yoksul zümreleri ve yurdumuzun gelişmeye muhtaç bölgelerini yararlandırmak hedefimizdir. Köy

⁹⁴ Milliyet, 2 Nisan 1975

⁹⁵ Milliyet, 2 Nisan 1975

⁹⁶ Milliyet, 11 Nisan 1975

⁹⁷ Milliyet, 11 Nisan 1975

kalkınmasına büyük öncelik verecek ve köye giden hizmetleri arttırarak daha yaygın ve daha külfetsiz hale getireceğiz.”⁹⁸

Başbakan Süleyman Demirel’in okuduğu hükümet programında dış politika meseleleri geniş yer tutmaktadır. Hükümet programında Türkiye-ABD ilişkileri konusunda şunlar yer almıştır: “Türkiye ile ABD son otuz yıl içinde yakın dostluk ilişkileri sürdürmüşler ve gerek karşılıklı güvenlikleri gerek dünya barışı için yararlı olan sıkı bir işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma içinde bulunmuşlardır. Bu işbirliğinin yararlı ve etkili olması, aradaki menfaat dengesine itina ve ilişkilerde eşitlik ve karşılıklı saygı esasına riayet edilmiş olmasına geniş ölçüde bağlı olagelmıştır. Bunun aynı düzeyde devamı da bu esaslara karşılıklı ve aynı şekilde saygılı olmakla mümkündür. Kongre’nin aldığı son silah ambargosu kararı, bu ilişkilerin ve işbirliğinin dayandığı temel felsefeyi, farklı anlayan bir zihniyetin ifadesidir. Bu karar ABD’nin kendi yararları arasında bir öncelik değerlendirmesi bakımından da isabetli sayılmayacağı gibi, gerçekleştirmeye yöneldiği amaç bakımından da tamamen ters bir neticeye mahkûmdur. Baskı yoluyla netice almanın Türk milletine karşı denenecek bir yol olmadığını tarih göstermektedir. Kongre’nin bu tutumu konusunda ABD hükümetinin bizimle aynı görüşte olmasını memnuniyetle karşılamakla beraber, Türk hükümetinin bu karar karşısındaki davranışını, fiiliyatta intikal eden uygulamaya göre tespiti hem olağan hem de kaçınılmazdır. ABD hükümetinin bugünkü hasmane uygulamayı ortadan kaldırmak için sürdürdüğü çabalar makul bir süre içinde sonuç vermezse, kendisine düşen sorumluluk ve itidali şimdiye kadar kâfi derecede göstermiş olan Türkiye’nin ABD ile güvenlik alanında sürdürdüğü ikili savunma ilişkilerinde durumun gerektirdiği tedbirleri alması kaçınılmaz olacaktır.”⁹⁹

Başbakan Süleyman Demirel hükümetin Kıbrıs’a bakışını ise şöyle açıklamıştır: “Komşumuz Yunanistan ile aramızdaki bütün ilişkilerin her iki

⁹⁸ ZC, C.11, 6.4.1975, s.309–310

⁹⁹ ZC, C.11, 6.4.1975, s.321

ülkenin uzun vadeli menfaatlerine uygun bir düzeye çıkarılmasını arzu etmekteydi. Yunan hükümetince paylaşılacağını ümit ve temenni ettiğimiz bu düşüncemizin desteklendiğini gösteren fiili tezahürlere şahit olduğumuz takdirde, iki ülke arasındaki ilişkileri bozan ve acil çözüm bekleyen sorunların yapıcı ve iyi niyetli bir yaklaşımla ele alınarak barışçı şekilde sonuçlandırılmalarını mümkün görmekteyiz. Milli bir dava olan Kıbrıs konusunda Türkiye ve Türk milleti olarak elde edilmek istenen sonuç üzerinde, dışta ve içte hiçbir tereddüt doğurmayacak bir siyaset izlemek baş amacımızdır. Kıbrıs Türk toplumunun ekonomik kalkınmasında ve bütün organları ile teşkilatlanması tamamlanmakta olan Kıbrıs Türk Federe Devletinin ihtiyaçlarının karşılanmasında gerekli yardım ve destek yapılacaktır. Kıbrıs Türk toplumuna yapılan haksızlıkların ve Kıbrıs'ın bağımsızlığına son verme gayretlerinin kaçınılmaz kıldığı müdahale sonunda fiilen iki bölgeye ayrılmış bulunan Ada'daki gerçeklere dayanan hukuki bir çerçevede, Kıbrıs'ın bağımsız Federal Devlet olarak varlığını koruyacak bir çözüm şekline varılması hükümetimizin amacıdır. İki milli toplumun iç içe ve bir arada yaşamayacakları, ancak yan yana yaşayabilecekleri, geçmiş yılların acı tecrübeleriyle ortaya çıkmış bir gerçektir. Bu durum karşısında iki bölgeyi federal sistemin adilane bir çözüm şeklini sağlayabilecek yegâne yol olduğu inancındayız. Kıbrıs Devletini meydana getiren iki milli toplumun Ada'da sulh ve sükûn içinde, haklarını ve menfaatlerini uzlaştırarak yaşamalarına ve ekonomik refahlarına hizmet edecek böyle bir çözüm şekline müzakere yoluyla ulaşılmasını bir taraftan teşvik ederken, öbür yandan da Kıbrıs'ın bulunduğu bölgede mevcut dengenin ve istikrarın muhafazasına ters düşebilecek gelişmelere meydan verilmemesi için gerekli tedbirlerin ittihazına hükümetimizce gereken dikkat ve itina gösterilecektir.”¹⁰⁰

Ege sorunu hakkında ise hükümet programında şunlar söylenmektedir: “Ege denizinde mevcut kara suları rejiminin komşumuz tarafından tek taraflı ve sorumsuz bir kararla değiştirilmesine kalkışıldığı takdirde, bu davranışın

¹⁰⁰ ZC, C.11, 6.4.1975, s.321

kesinlikle karşısında yer almak zorunluluğu doğar. Devletler Hukuku ilkelerine aykırı böyle bir hareketi Türkiye'nin herhangi bir şekilde tanınması mümkün değildir. Ayrıca Ege Denizi Hava Sahasının kontrolü konusunda ve On iki Adalarda gittikçe yoğunlaştığı bilinen silahlandırma faaliyetleri karşısında da, Türkiye, kendi yararlarına en uygun teşebbüslerde bulunmaya devam edecektir.”¹⁰¹ Hükümet programında Kıta Sahanlığı meselesine dair şunlar söylenmektedir: “Ege Kıta Sahanlığı üzerindeki haklarından Türkiye'nin feragat etmesi hiçbir şekilde düşünülemez. Ancak, hükümetimizin Ege'deki kıta sahanlığı sınırının Türkiye ile Yunanistan arasında müzakereler yoluyla ve hakkaniyet esasına dayanarak, anlaşma yoluyla tespiti gerekliliğine inanmaktadır.”¹⁰²

Hükümet programının dış politika ile ilgili diğer maddelerine baktığımızda Milliyetçi Cephe hükümetinin Batı Avrupa ülkeleri ile ilişkilerin geliştirileceği, NATO ile olan ittifak ilişkisinin devam ettirileceği, Balkan ülkeleri ile olan ekonomik ve siyasi işbirliğinin geliştirileceği, Sovyetler Birliği ile iyi komşuluk siyasetinin devam ettirileceği, İran, Pakistan gibi doğu ülkeleri ve CENTO ile ilişkilerinin geliştirileceği, Filistin meselesinin çözümünün Filistin halkının meşru haklarının tanınması ve işgal edilen toprakların terk edilmesinden geçtiği belirtilmekteydi.¹⁰³

I. Milliyetçi Cephe hükümetinin hükümet programı 9 Nisan 1975'te Meclis'te görüşülecektir. Hükümet 12 Nisanda güvenoyu alarak göreve başlayacaktır. Böylece Türk siyasal tarihine “I. Milliyetçi Cephe hükümeti” adı ile geçen dönem başlamış olacaktır. Başbakan Süleyman Demirel iktidarının ikinci ayında Milliyetçi Cephe hükümetine dair şunları söylemiştir: “Bu hükümet aynı zamanda Türkiye'nin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatında yeni bir dönem başlatacaktır. Bu dönem bir huzur, kalkınma ve hamle dönemi olacaktır. Bu dönem anayasamızda ifadesini bulan birleştirici

¹⁰¹ ZC, C.11, 6.4.1975, s.322

¹⁰² ZC, C.11, 6.4.1975, s.322

¹⁰³ ZC, C.11, 6.4.1975, s.320–321

ve toparlayıcı ve yükseltici bir milliyetçilik ve milli beraberlik anlayışının devleti idare edenlere hâkim olduğu bir dönem olacaktır. Bu dönem anarşinin ve iç kavga kışkırtıcılığının himaye gördüğü değil, kardeşliğin, kanunlara saygının, kanun hâkimiyetinin teşvik gördüğü ve sağlandığı bir dönem olacaktır. Yoksulluk sömürsü yapmayacağız. Fakat yoksulları, dar gelirlerin acı ve ızdıraplarını ciddi tedbirlerle gidermeye çalışacağız. Yurdumuzun geleceğini temsil eden gençlerimizin bütün meselelerine sevgi ile eğileceğiz. Fikir ve inanç hürriyetlerini koruyacak, anarşiye, kanun dışı eylemlere kesinlikle dur diyeceğiz.”¹⁰⁴ MC Hükümeti Türkiye'nin dış ve iç politikada son derece zor şartlar içerisinde bulunduğu bir dönemde kurulmuştur. Demirel MC Hükümeti dönemini daha sonra şöyle değerlendirecektir: ‘Elimi nereye uzatırsam her tarafın kurduğunu ve İMF ile anlaşma yaptığımı, ancak anlaşmayı yürütemediklerini söyledim. Ben, Federal Almanya Başbakanı Schmiet'e müracaat ettim. 1975'te ambargo dolayısıyla bana ne istersen vereyim ama Amerikalılar ver derse vereyim dedi. Bu meselelerde Amerika-İngiltere-Almanya beraber hareket eder. Şimdi burada bir şey daha söylemem lazım bir süre sonra Türkiye sıkıntılar içerisine sürüklendi.’¹⁰⁵

¹⁰⁴ Milliyet, 7 Mayıs 1975

¹⁰⁵ Duygu Geylan, Türk Hükümetleri ve Kıbrıs Sorunu 1974–1983, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2003, s.63–64

II.BÖLÜM

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

A. MC HÜKÜMETİ ÖNCESİ TÜRK - AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Cumhuriyet döneminde Amerika Birleşik Devletleri ile yapılan ilk resmi antlaşma, 1 Ekim 1929 tarihinde imzalanan “Ticaret ve Seyrüsefain Antlaşması”dır. Bu antlaşma ile her iki ülke birbirlerine ticari açıdan “en ziyade müsaadeye mahzar olan millet” imtiyazını tanımışlardır. Antlaşma 12 Nisan 1930 tarihinde T.B.M.M tarafından kabul ve tasdik edilmiştir.¹⁰⁶ Yapılan bu antlaşmadan sonra Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında 1 Nisan 1939 tarihinde yeni bir “Ticaret Antlaşması” imzalanmıştır. Bu antlaşma ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri ile olan ticari ilişkiler çok daha sağlam bir zemine oturmuştur.

ABD'nin küresel politikaları, beraberinde birçok gelişmeyi getirmiştir.Örneğin, 12 Mart 1947 Truman Doktrini kapsamında toplam 400 milyon dolarlık bir yardım öngörülmüştür. Bu yardımın 300 milyon doları Yunanistan'a, 100 milyon doları da Türkiye'ye ayrılmıştır. Türkiye-ABD arasında 12 Temmuz 1947'de bir yardım antlaşması imzalanmıştır. Bu yardım antlaşması ile birlikte askeri yardım başlamıştır. Bu yardım antlaşmasınının 4. maddesi Türk-Amerikan ilişkilerinde 1960'lardan sonra çok önemli problemlerin doğmasına neden olacaktır. Özellikle 1960'larda Kıbrıs'a müdahale etmek isteyen Türkiye bu maddeye dayanılarak müdahale hakkından mahrum bırakılacaktır. Bu ünlü 4. maddeye göre Türkiye Amerikan askeri yardımını Türkiye'nin bağımsızlığını ve ekonomik istikrarını korumak dışında başka amaçlar için kullanılamaz denilmekteydi.¹⁰⁷ Ana

¹⁰⁶ Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, Harp Akademileri Yay, İstanbul,1994, s.24

¹⁰⁷ Oran, a.g.e. s.534

konumuzu oluşturan Milliyetçi Cephe Hükümeti döneminde uygulanan Amerikan Silah Ambargosu'nun hukuki temelleri yine böyle bir antlaşma olan 1961 Dış Yardım Kanunu'na dayandırılacaktır.

4 Nisan 1949 tarihinde kurulan Kuzey Atlantik İttifakı Teşkilatı (NATO) Batı bloğunun Sovyet tehdidi karşısında oluşturduğu askeri bir organizasyon niteliğini taşımaktaydı. Türkiye 1949 yılından itibaren NATO üyesi olabilmek için başta ABD ile diplomatik temaslar kurmaya başlamıştır. Fakat bu diplomatik temaslardan herhangi bir sonuç alınamamıştır. Türkiye 11 Mayıs 1950 tarihinde NATO'ya katılmak için resmen müracaat etmiştir. Fakat bu müracaat kabul görmemiştir.¹⁰⁸ Başvuru sadece İtalya tarafından desteklenmiş Kanada ve Batı Avrupa devletleri devletlerinin muhalefeti yüzünden sonuçsuz kalmıştır.(a)Dönemin Türk basınında Türkiye' nin NATO' ya müracaatına dair birçok yazı kaleme alınmaktaydı. Bu yazıların birçoğunda Türkiye'nin NATO'ya girmesinin elzem olduğu vurgulanmaktaydı.¹⁰⁹ 1950 Haziranında başlayan Kore savaşına Türkiye Birleşmiş Milletler üyesi bir ülke olarak askeri birlik göndermeye karar vermiştir. Türkiye'nin Kore savaşına katılması ve gösterdiği başarılar sonucunda NATO üyesi ülkeler Türkiye'nin üyelik konusunu tekrar gündeme almışlardır.¹¹⁰ Gerçekte Batı bloğunun Türkiye'nin NATO'ya alınması için son derece önemli nedenleri bulunmaktaydı. Öncelikle; Türkiye'nin stratejik önemi, Türk ordusunun Kore'de gösterdiği üstün başarı, Ortadoğu'da ki Amerikan ve İngiliz çıkarlarının ancak Türkiye sayesinde korunabileceği ve en önemlisi ise Sovyetler Birliği'ne karşı oluşturulacak savunma bloğunun Türkiyesiz eksik kalacağıdır.¹¹¹ Nihayet NATO Bakanlar Konseyi 16–20 Eylül 1951 tarihlerinde yapılan toplantı sonunda 21 Eylül'de yayınladığı bildiriye Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olarak çağrılmalarına karar verilmiştir.

¹⁰⁸ Üzmez, a.g.t, s.87

¹⁰⁹ Hakan Özçelik, Türk Basınında Türkiye'nin NATO'ya Giriş Süreci, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003

¹¹⁰ Göksele Öktem, Türkiye'nin NATO'ya Girişi,9Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir 2000,s.142

¹¹¹ Mehmet Uysal Türk Basınına Göre Türkiye'nin NATO'ya girişi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir,2003,s.300

18 Şubat 1952'de TBMM'de iktidar ve muhalefet bütün milletvekillerin oyları ile kabul edilmiştir.¹¹² Türkiye'nin NATO'ya resmen üye olması ile birlikte artık Türkiye'nin Sovyet tehdidi karşısında yalnız kalmayacağını bütün dünya öğrenmiş olmaktadır.¹¹³ Sovyetler Birliği Türkiye'nin NATO üyesi olmasının kendi açısından son derece olumsuz bir gelişme olarak algılamıştır. Bunun nedeni Sovyetler Birliği'nin giderek kuşatılmışlık hissine kapılmakta olmasıydı. 1950'ler Türk-Amerikan ilişkilerinin en sıkı olduğu yıllardır. Bu dönem Demokrat Parti iktidarının dış politikada tamamen Batı yanlısı bir tutum sergilediği yıllardır. 1950–1960 arasında ABD ile Türkiye arasında birçok ekonomik ve askeri anlaşma imzalanmıştır.¹¹⁴ Demokrat parti döneminde Bağdat Paktı ve Balkan Paktı gibi oluşumlar kurulmaya çalışılmış fakat başarılı olunamamıştır. Türk-Amerikan ilişkilerinin 1960'larda Kıbrıs sorunu çerçevesinde çizildiğini söyleyebiliriz. Özellikle 1964 yılına geldiğimizde Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmek istemesi üzerine ABD Başkanı Johnson, Türk Başbakanı İsmet İnönü'ye gönderdiği bir mektupla Kıbrıs'a Türkiye'nin müdahale etmesinin ABD tarafından kesinlikle istenmediğini vurgulamıştır. Johnson mektubunda ABD tarafından Türkiye verilen askeri araç ve gereçlerin herhangi bir müdahalede kullanılabilmesinin kesinlikle mümkün olmadığını kaba bir lisanla Türk tarafına iletmiştir. Bu mektup Türk-Amerikan ilişkilerinde etkisi uzun yıllar silinmeyecek olumsuz izler bırakacaktır. Türkiye'nin böyle bir mektuba muhatap olmasının nedeni Amerika'nın uzun yıllardır Türkiye'ye sağladığı askeri ve ekonomik yardımlar yatmaktadır. Türkiye'ye 1949–53 yılları arasında toplam 225.100.000 dolar tutarında Amerikan ekonomik yardımı yapılmıştır. Aynı dönemde Amerika tarafından yapılan askeri yardım miktarı 305.700.000 dolardır. 1954–1962 döneminde yapılan ekonomik yardım miktarı 867.500.000 dolardır. Bu dönemde 1.550.000.000 dolarlık askeri yardım Türkiye'ye gönderilmiştir.¹¹⁵

¹¹² Üzmez, a.g.t. s.88

¹¹³ Ahmet Suat Bilge, "Türkiye'nin Uzun Süreli Arayışı İttifakın Genişlemesi ile sonuçlanıyor", NATO Dergisi, S,4,s.15–21

¹¹⁴ Ferhan Karaca, Türk-Amerikan askeri ilişkileri, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi),Ankara,2002,s.77

¹¹⁵ Oran, a.g.e., s.553

Bütün bu ekonomik ve askeri yardımların temel iki sebebi vardır. Türkiye'nin NATO standartlarına uygun bir orduya sahip olması ve bu sayede Orta Doğu'da Batı Bloğunun çıkarlarına hizmet edebilecek güçlü bir müttefik haline gelecekti.¹¹⁶

Türk-Amerikan ilişkilerinin bir diğer boyutu ABD ile yapılan ikili antlaşmalardır. Bu konu Türkiye'nin NATO'ya girdikten sonra karşı karşıya kaldığı bir konudur. NATO'nun kurulmasından sonra üye devletler, 1951 Haziranında, "Kuvvetler Statüsü Antlaşması" adlı ve üye devletlerdeki Amerikan güçlerinin statüsünün düzenlenmesine dair bir antlaşma imzaladılar. Türkiye, NATO'ya katıldıktan sonra 10 Mart 1954'te bu antlaşmaya katılmıştır. 23 Haziran 1954 tarihinde Türkiye ile Amerika arasında "Askeri Kolaylıklar Antlaşması" imzalanmıştır. Bu antlaşmaya dayanarak Amerika ile Türkiye arasında zaman içerisinde birçok ikili antlaşma imzalanmıştır. Bu ikili antlaşmalar temelde iki ana konuya odaklanmaktaydı: Birincisi Amerika'ya Türkiye'de sağlanan üs ve tesisler, ikincisi ise bu üslerde çalışacak Amerikalı personelin Türkiye'de sahip olacağı yetkileri ve ayrıcalıkları kapsamaktaydı. Bu ikili antlaşmalara dayanarak ABD Türkiye'de üs ve tesisler kurmuştur. Bunlar hava üsleri ile istihbarat ve haberleşme merkezleridir. Bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'deki hava üslerinden en önemli iki tanesi İzmir-Çiğli ve Adana-İncirlik üsleridir. Bu dönemde ABD'nin, Türkiye'deki dinleme ve haberleşme merkezlerinin en önemli iki tanesi Sinop ve Diyarbakır-Pirinçlik tesisleridir. Sinop'taki dinleme tesisi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ulusal Güvenlik Dairesi (NASA) tarafından yönetilmiştir. Bu istasyon da Sovyetler Birliği'nin faaliyetleri ve füze denemeleri hakkında bilgi toplamaktaydı. Bir diğer dinleme istasyonu olan Diyarbakır-Pirinçlik de ise, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki her türlü askeri hareketi ve füze denemeleri izlenmekteydi.¹¹⁷ Türkiye'de 1963 yılında 12.275 olan ABD personeli sayısı 1967–1968 yıllarında 24.000'e ulaşmıştır. 1970 yılında ise 16.000 Amerikan personeli

¹¹⁶ George Mc Ghee, ABD-Türkiye-NATO-Orta Doğu, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992,s.124

¹¹⁷ Sönmezoglu, a.g.e. s.48–49

bulunmaktaydı.¹¹⁸ Türk Dışişleri Bakanlığının 21 Ocak 1967'de yaptığı bir açıklamaya göre Amerika ile o güne dek 54 antlaşma imzalamıştır.¹¹⁹

ABD ile imzalanan ikili antlaşmaları temel bir metin içerisinde toplamak için 3 Temmuz 1969'da Ortak Savunma İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır.¹²⁰ Bu anlaşmaya yönelik olarak Özgür Ökten şu değerlendirmeyi yapmaktadır. "Arazinin mülkiyeti bizindir, fakat kullanma adı altında ABD'lilere devredilmiştir. Tesislerin kumandanı ve personeli ABD'lidir. Türkler gözlemci gönderme hakkına sahip fakat uygulama yeterli değildir. Türk yöneticilerin ısrarla bu tesislerin ortak savunma tesisleri olduğunu vurgulamasının aksine bu tesislerin ortak niteliğinin nereden geldiğini anlamak mümkün değildir."¹²¹ Amerika ile olan bu yakın ilişkiler sonucunda Türkiye'de güçlü bir Amerikan nüfuzu oluşmuştur. Bu dönemde ikili antlaşmalar sonucunda kurulan Amerikan üslerinde Türk kamuoyunun tepkisini çekecek birçok olumsuzluklar yaşanmaktaydı. Bu konuda Oran şunları söylemektedir: "Kamuoyundaki en büyük rahatsızlık, Amerikan üs ve tesislerinde bulunan askeri mağazalar (PX) ve Amerikan askerlerinin ABD'yle haberleşmelerini sağlayan Ordu Posta Bürosu yoluyla yapılan ticaret üzerinde odaklaşıyordu. Amerikan askerleri, PX mağazalarından satın aldıkları gümrüksüz malları, yasal olmamasına rağmen, kâr gözeterek Türk vatandaşlarına satıyorlardı. Bunların başında, Türkiye'de ya hiç bulunmayan ya da yüksek gümrük nedeniyle pahalıya satılan alkollü içkiler ve Amerikan sigaraları geliyordu. Bunların yanı sıra transistorlu radyodan, buzdolabına kadar birçok ürün gümrüklerde işlem görmeden ülkeye sokuluyordu. Amerikalı askerlerin Türk piyasalarına soktuğu malların miktarı artınca, başta İstanbul, Ankara ve Adana olmak üzere üslerin bulunduğu şehirlerde "Amerikan Pazarı" adı altında kaçakçı dükkânları oluşturmaya başladı. Bu faaliyetlerin hız kazanması Türk ekonomisini olumsuz etkiledi. Öte yandan, 1960 sonrasında

¹¹⁸ Sönmezoğlu, a.g.e. s.50

¹¹⁹ Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, Harp Akademileri Yay, İstanbul, 1994, s.48

¹²⁰ Özgür Ökten, Türkiye- ABD İlişkilerinde Türkiye'de ki Üsler, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi),Bursa,1994,s.63

¹²¹ Ökten, a.g.t. s.67-68

güçlenen sol akımlar Amerikan karşıtı gösterileri faaliyetlerinin en önemli alanlarından biri haline getirdiler. Bu gösteriler ABD'nin Akdeniz'deki Altıncı Filosuna bağlı savaş gemilerinin İstanbul ve İzmir limanlarına yaptıkları ziyaretler sırasında yoğunluk kazanıyordu. Yine aynı yıllarda, Amerikan tesislerinde çalışan Türk vatandaşlarıyla bu tesislerin Amerikalı komutanları arasında da çeşitli sorunlar yaşanmaya başladı. Amerikalılar tesislerdeki yemekhanelerden, mağazalardan ve spor birimlerinden Türklerin eşit yararlanmalarına izin vermiyorlardı. Askeri üslerde bayrak töreninin hangi ordunun yönetmeliklerine göre yapılacağı konusu da üslerin Türk ve Amerikalı komutanları arasında önemli bir anlaşmazlık haline geldi. Ayrıca, üslerin Amerikalı komutanlarının, buldukları bölgedeki en üst rütbeli Türk komutanıyla ilişkilerinin gerektirdiği dikkati göstermemeleri, Türk ordusu içinde de rahatsızlığa yol açtı.”¹²²

Bütün olumsuzluklara rağmen Türkiye ABD'den askeri ve ekonomik yardım almaya devam etmiştir. 1947–1974 yılları içerisinde ABD'nin Türkiye'ye hibe ve borç olmak üzere yaklaşık 3,9'u askeri, 2,3 'ü de ekonomik olmak üzere toplam 6,2 milyar dolarlık bir yardım olmuştur. 1964–1974 yılları içerisinde 155 milyon doları askeri ve 123,3 milyon doları ekonomik olmak üzere yıllık 278,3 milyon dolarlık bir yardım görülmektedir. 1974 yılında ise ABD'den yaklaşık 196,3 milyon dolarlık yardım alınmıştır.¹²³

1. Amerikan Silah Ambargosu

Türkiye'nin 1974 Temmuzunda Kıbrıs'a müdahale etmesi üzerine Türk dış politikasında son derece sancılı bir dönem başlayacaktır. Türkiye'nin 20 Temmuz 1974 ve 14 Ağustos 1974 tarihlerinde Kıbrıs'ta gerçekleştirdiği askeri harekât Amerika Birleşik Devletleri tarafından çok sert bir biçimde karşılanacaktır. Bu sert tepki 5 Şubat 1975 tarihinden itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye “Silah Ambargosu” uygulanması biçiminde

¹²² Oran, a.g.e. s.693

¹²³ Sönmezoğlu, a.g.e. s.57

somutlaşacaktır. Amerikan Silah Ambargosu 1975 yılında Milliyetçi Cephe (MC) hükümeti döneminde uygulanmaya başlamıştır. Bu ambargo 1978 yılının 26 Eylül tarihine dek aralıksız devam edecektir.

Biz bu bölümde ambargonun nedenleri, ambargo kararının alınması ve MC hükümetinin Amerikan Silah Ambargosuna karşı yürüttüğü dış politika yaklaşımlarını mercek altına almaya çalışacağız. Öncelikle ambargonun Amerika Birleşik Devletleri tarafından uygulanmasının çeşitli nedenleri vardı. Bunlar:

- 1) Haşhaş (Afyon) Sorunu
- 2) Türkiye'nin 20 Temmuz 1974 ve 14 Ağustos 1974 Kıbrıs Harekâtları sırasında Türkiye'nin ikili antlaşmaları aykırı biçimde Amerika'dan edindiği silahları kullanması
- 3) Amerika'daki Yunan lobisinin Türkiye karşıtı faaliyetler
- 4) Amerika'daki Ermeni lobisinin Türkiye karşıtı faaliyetleri
- 5) Kongre ile yönetim arasındaki çatışma
- 6) ABD'nin Kıbrıs'ta Türkiye'den çeşitli tavizler istemesi Türkiye'nin buna yanaşmaması
- 7) ABD'nin Ortadoğu'da yapmayı planladığı yeni açılımlar için Türkiye'den daha fazla üst ve destek almak istemesi
- 8) ABD 'nin NATO'nun güney kanadının tehlikelerden uzak tutma arzusu
- 9) Yunanistan'ı memnun etme isteği, Yunanistan'ın ABD tarafından kendine yakın tutma arzusu

Türk – Amerikan ilişkilerinde afyon sorunu önemli bir yer tutmuştur. Afyon sorununun olumsuz etkileri ambargonun başladığı 1975 yılında da devam etmekteydi. Afyon sorunu ambargonun nedenlerinden biri olmakla birlikte temel neden Amerikan Kongresi'ni etkisi altına alan Yunan lobisi ve onun Türkiye karşıtı faaliyetleridir. Yunan lobisi Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale

ederken Türk-Amerikan ikili antlaşmalarına aykırı biçimde Amerika'dan edildiği silahları kullanarak müdahale ettiği tezini savunarak Türkiye'ye karşı silah ambargosu uygulanması kararının bayraktarlığını yapacaktır. Silah ambargosu kararı ABD Başkanı Ford ve Dışişleri Bakanı Kissinger'ın muhalefetine rağmen alınmıştır. Bunu iyi analiz edebilmek için öncelikle Amerikan yönetim sistemi ve Amerikan dış politikasının oluşması sürecini iyi anlamak zorundayız. Bu noktada Amerikan siyasal sisteminin kilit kurumlarından biri olan Kongre üzerinde durmalıyız. Zira silah ambargosu kararının alınmasının temel sebebi Kongre'nin bu düşüncüyü desteklemiş olmasıdır. Amerika 1970'lerde iç politik ve dış politik meselelerden dolayı Başkan ile Kongre'nin çatışmasına sahne olmaktadır. Bu konuda Tansu Yıldırım şunları belirtmektedir: "ABD'nin Türkiye'ye karşı silah ambargosu uygulanmasının arkasında iç siyasal nedenlerinde çok büyük etkisi vardır. Silah ambargosunun uygulandığı dönemde ABD'de siyasal istikrarsızlıkların hakim olduğunu görüyoruz. Vietnam davasındaki başarısızlıkla beraber Kongre'nin hükümete karşı olan güvenini yitirerek önlemler almasına ve dış politikadaki rolünü yeniden arttırmasına teşebbüs ettiği görülmektedir. Vietnam Savaşı yıllarında dış politikada yürütmenin Kongre'nin otoritesini ihlal etmesinden sonra şimdi Kongre kendi rolünü yeniden kurmak için çalışıyordu. Üstelik yürütme, dış politikada attığı başarısız adımlarla en güçsüz zamanındaydı. Nitekim ambargo konusunda Kissinger'in Türkiye'nin hareketlerinin kanuni yönlerini sergileyerek ambargoyu engellemek için Kongre'yi ikna etme teşebbüsleri sonuçsuz kalmıştır. Kongre'nin ambargo kararını onaylayarak uygulamaya koyması bir bakıma yürütmenin hâkimiyetinin reddi anlamına gelmekteydi. Daha da önemlisi 1974 Watergate Skandalının arkasından Başkan Nixon'un Birinci ve İkinci Kıbrıs Harekâtı arasında 8 Ağustos 1974 tarihinde istifa etmesiyle ülkede siyasal kriz doruktaydı. Doğal olarak Kongre bu iktidar boşluğunu doldurdu. Kongre, yürütmenin yapmış olduğu herhangi bir harekete büyük bir isteksizlik ve şüpheyle bakmaya başladı. Nixon'un istifası ve Başkan Yardımcısı Gerald Ford'un Başkan olmasından sonra yürütmenin ambargoyu engelleme

çabaları hep sonuçsuz kaldı. Bu dönemde yürütme ile yasama arasında iyi ve verimli bir diyalog olmadığı gibi sık sık çatışmaların meydana geldiği görülmektedir.”¹²⁴

Yıldırım’ında işaret ettiği üzere 1970’li yıllar Amerikan siyasal sisteminin tam bir buhran içerisinde olduğu yasama ve yürütme arasındaki siyasal çatışmanın zirveye çıktığı bir dönemdir. Bu noktada Kongre’nin yürütme karşısında etkili olmasının sebebi Kongre’nin dış yardımlar konusunda anayasal yetkiler ile donatılmış olmasıdır. Bu anayasal yetkiler şunlardır:

- 1) Kongre, ABD’nin ortak savunması ve genel refahını sağlar ve yabancı ülkelerle olan ticareti düzenler.
- 2) Yasa ile tahsis edilmedikçe ABD hazinesinden para harcanmaz.
- 3) Kongre, federal devlete verilmiş yetkilerin kullanılması için uygun ve gerekli tüm yasaları yapar.¹²⁵

Bu konuda Cihangir Dumanlı şu tespitlerde bulunmaktadır: “İşte bu yasa yapma ve parayı kontrol etme yetkisi, dış yardımlar konusunda Kongre’ye müdahale imkânı sağlamaktadır. Bu güce dayanarak Kongre istediği dış yardımı durdurabilir. Dış yardımlar için yürütmeye yetki vermek veya vermemek, yetki verilmiş yardımlarda da parayı tahsis etmek ya da etmemek Kongre’nin elindedir. Kongre’nin yetki verdiği ve tahsisatını yaptığı herhangi bir dış yardımı yürütme organı yapmak zorundadır. Yani dış yardımlar konusunda Başkan’ın Kongre’ye rağmen karar verme ve uygulamaya imkânı yoktur. Sonuç olarak, ABD dış politikası genel hatları ile yürütme organı

¹²⁴ Tansu Yıldırım, Amerika Birleşik Devletlerinde Lobcilik ve Silah Ambargosu Üzerinde Yunan Lobisinin Etkileri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, 1994, s.69–70

¹²⁵ Cihangir Dumanlı, Amerikan Silah Ambargosu (1975–1978), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1997, s.21

tarafından formüle edilmekle birlikte, dış politikanın önemli bir aracı olan dış yardımlar konusunda Kongre geniş yetkilere sahiptir.”¹²⁶

Amerikan Kongresi bu dönemde Amerika’da son derece etkili bir lobi olan Yunan lobisinin baskısı altında idi. Yunan lobisi Türkiye’ye bir an evvel silah ambargosunun uygulanmasını istiyordu. Bu noktada iki ayrı dış politik yaklaşım Amerikan siyasal sistemi içerisinde çekişme halinde idi. Bu yaklaşımlar idealist ve realist yaklaşımlardır. İdealist yaklaşıma göre dış politikada öncelik ahlaki ilkelerdir. İdealist yaklaşım dış politikada kuralların ve prensiplerin hâkim olmasını ister. Dış politika, idealist yaklaşıma göre daha önceden akdedilmiş antlaşmalara uygun olmalıdır. Bu dönemde Kongre idealist yaklaşımı benimsemiş durumda idi. Bu yaklaşıma göre Türkiye antlaşmalara aykırı davranmış ve bu yüzden silah ambargosu hak etmişti. Bu yaklaşımın tam karşısında yer alan realist yaklaşım ise ulusal çıkarların her şeyin üzerinde olduğu anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayışa göre Türkiye’ye uygulanacak bir silah ambargosu Amerika Birleşik Devletleri’nin ulusal çıkarların büyük zarar verecekti. Bu görüşün temsilcisi Başkan Gerald Ford ve Dışişleri Bakanı Kissenger idi. Amerikan yönetimi başta Başkan olmak üzere Türkiye’ye karşı herhangi bir silah ambargosu uygulanması kararının karşısında idi. Buna karşın idealist yaklaşım ağır basmaktaydı. İdealist yaklaşımın silah ambargosu noktasında temel tezleri şunlardır:

- 1) Türkiye özellikle 1962 Dış Yardım Yasası’nın 2314(d) kısmı olmak üzere ABD kanunlarını ihlal ederek Kıbrıs’ın işgaline ABD silahlarını kullandı.
- 2) Türkiye’nin Garanti Antlaşmasınının 4. maddesine müracaat ederek işgali için yasal dayanak araması kabul edilemez. Çünkü BM şartı silahlı kuvvet kullanılmasını yasaklıyor.
- 3) ABD kendi yasalarını uygulamak zorundadır. Aksi halde anayasal sistemin bir anlamı kalmaz.

¹²⁶ Dumanlı, a.g.e., s.21-22

- 4) Türk işgali ABD yasalarına ve BM şartına göre kanunsuz olmakla kalmıyordu aynı zamanda haksızdı da, ikinci harekâta Türk kuvvetleri adadaki azınlık Kıbrıs Türklerini koruma amacından öteye kullanıldı.
- 5) Türkiye'ye silah yardımına izin vermek veya yeniden başlamak Türkiye'nin kuvvet kullanımını hukuki olarak uygun görmek olacaktır. Böyle bir hareket, ABD müttefiklerini, rızasını almadan ABD silahlarının kullanılması hususunda cesaretlendirecektir.
- 6) ABD, uluslararası sorunların çözümünde kuvvet kullanılmasını ahlaki olarak kabul edemez. BM Şartı ve ABD anlayışı bunun gibi eylemlere karşıdır.
- 7) Eğer Başkan Carter'in insan hakları konusundaki cümleleri anlam ifade ediyorsa; ABD yasalarını ve birçok Kıbrıslı'nın haklarını ihlal eden Türkiye'ye destek verilmemelidir.¹²⁷

Realist yaklaşım ise ambargo konusuna ulusal çıkarlar açısından yaklaşıyordu. Realist yaklaşımın ambargo konusunda temel tezleri ise şunlardır:

- 1)Orta Doğu ve Sovyetler Birliği'ne karşı hem Türkiye hem de Yunanistan çok önemli stratejik konuma sahiptirler. Ambargo ABD'nin Türkiye'deki faaliyetlerini engeller.
- 2)NATO içerisinde Türk kuvvetleri oldukça büyüktür ama ambargo uygulanırsa zayıflar.
- 3)Türkiye'deki ABD üsleri istihbarat açısından çok önemlidir.
- 4)Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs'taki halkların güvenliğini sağlamak için kanuni hakları vardır. Adadaki Makarios hükümetinin Yunanlı cuntacılar tarafından devrilmesi Kıbrıs hükümetinin hukuki yapısını bozdu ve adadaki Türk azınlığın haklarını tehlikeye düşürdü.
- 5)Türkiye, ABD silahlarını kullanırken ABD yasalarını ihlal etmiş olabilir. Ancak İsrail'de Türkiye gibi ABD silahlarını Lübnan'da kullanmıştır. Bu

¹²⁷ Yıldırım, a.g.e., s.53

eylem hiçbir anlam ifade etmezken Türkiye'yi ayrı tutmaya gerek yoktur.

- 6) Kabul edilmeli ki ambargoya karşı yürütmenin karşı çıkması yüzünden Kıbrıs'ta Türkiye'nin taviz vermesinde ambargo başarısız olmuştur.
- 7) Hiçbir çözüm hem Yunanistan'ı hem de Türkiye'yi tatmin etmezken, ambargo uygulaması Yunanistan'ın Kıbrıs konusundaki isteklerini tatmin etmeyip Türkiye'yi Yunanistan'a karşı feragat etmiştir.¹²⁸

Bu iki farklı yaklaşımdan idealist yaklaşım güçlü Yunan lobisi sayesinde bütün Kongre'ye hâkim olacaktır. Yunan lobisi, Yahudi lobisinden sonra ABD'nin en güçlü lobisi, konumundadır. Yunan lobisi Amerika'da çoğunlukla Yunan-Ortodoks Kilisesi etrafında örgütlenen kurumlardan oluşmaktaydı. Amerika'daki belli başlı lobi örgütleri şunlardır:

- 1) Amerikan Helenik Eğitimi Geliştirme Derneği
- 2) Amerikan-Yunan Enstitüsü
- 3) Birleşik Yunan-Amerikan Kongresi
- 4) Amerika'nın Yunan Konseyi
- 5) Birleşik Yunan Acil Komitesi
- 6) Birleşik Yunan Hürriyet Hareketi
- 7) Hür Kıbrıs Koalisyonu
- 8) Yunanistan ve Kıbrıs İçin Eylem Grubu
- 9) Kıbrıs Dayanışma Komitesi¹²⁹

Yunan lobisi yaklaşık yetmiş örgütten oluşmaktadır. Bu örgütlerden yirmi ikisi 1974 Kıbrıs Harekâtından sonra kurulmuştur.¹³⁰

Amerika'da yaklaşık üç milyon Yunan asıllı Amerikan vatandaşı yaşamaktadır. Yunan asıllı Amerikalılar New York, Maryland, Missouri ve Chicago gibi eyaletlerde yaşamaktadır. Silah ambargosu kararını çoğunlukla

¹²⁸ Yıldırım, a.g.e., s.54

¹²⁹ Dumanlı, a.g.e., s.46-47

¹³⁰ Dumanlı, a.g.e., s.47

bu eyaletlerden seçilmiş olan senatörler desteklemekteydi. Bu konuda Demokrat Parti senatörü Thomas Morgan şunları söyler: “30 yıllık Kongre hayatımda bende dâhil Kongre üyeleri üzerinde bu kadar baskı yapıldığını ilk defa gördüm. Üyeler üzerinde Yunanlı Amerikalılardan gerçek bir baskı vardı.”¹³¹ Yunan lobisi, Washington ve New York gibi şehirlerde büyük toplantılar düzenlenecektir. Silah ambargosunun baş mimarı Senatör Eagleton şunları vurgulayarak lobinin ne derece etkili olduğunu vurgulamıştır: “Senato’daki zaferimizi, ambargonun konulması önerisi için bizimle birlikte çok çalışan insanlara borçluyuz. Muhtemelen en büyük katkıda tüm ülkeye yayılmış olan Yunan asıllı Amerikalılardan gelmiştir. Son birkaç haftadır ABD Senatosu ve devletin diğer organları, bu ülkede yeni bir politik gücün varlığından haberdar oldular. Senato’daki pek çok arkadaşı bana, kendi eyaletlerinde ne kadar çok Yunan asıllı Amerikalı olduğunu görmekten şaşkırdıklarını ifade etmişlerdir.”¹³²

Amerikan ambargosunun uygulanmasında ABD’deki Ermeni lobisinin de etkisi büyüktür. Ermeni lobisi tarafından 1887’den 2001 yılına dek ABD’de kurulan kuruluşların sayısı kiliseler hariç 1046’nın üzerindedir. Buna 182 Ermeni kilisesi de eklendiğinde sayı 1228’e ulaşır.¹³³ Bu kuruluşların amacı Ermeni kimliğini, kültürünü ve tarihini korumanın yanında Türk düşmanlığı yapmak ve yaymaktır. Bu kuruluşlar 1975-78 dönemi içerisinde ABD tarafından Türkiye’ye uygulanan silah ambargosunun en hararetli destekçileri olacaklardır. Bu Ermeni lobi kuruluşlarının başında şu örgütler gelmektedir: Amerikan Ermeni Assemblesi (AAA), Amerika Ermeni Milli Komitesi, Ermeni Devrim Federasyonu, Doğu Amerika Hınçak Sosyal Demokrat Partisi, Ermeni Liberal Demokratik Partisi, Milli Ermeni Amerikan Cumhuriyet Meclisi.¹³⁴ Türkiye Amerikan silah ambargosunun uygulandığı bu dönemde Ermeni lobi

¹³¹ Dumanlı, a.g.e., s.94

¹³² Dumanlı, a.g.e., s.96

¹³³ Şenol Kantarcı, ABD’de Ermeni Toplumunu ve Türkiye’ye Yönelik Lobi Faaliyetleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2003, s.144

¹³⁴ Kantarcı, a.g.e, s.148

kuruluşları tarafından bir soykırım yasa tasarısında kongreden geçirilmeye çalışılacaktır.¹³⁵

Türkiye'nin 20 Temmuz 1974 ve 14 Ağustos 1974 Kıbrıs hareketlerini gerçekleştirmesi üzerine Yunan lobisi harekete geçmiştir. Yunan lobisi Amerikan kamuoyuna, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini, bir "işgal" olarak göstermeye çalışmıştır. Ve bunda gerçekten başarılı olmuştur. John Bredamas öncülüğünde bir grup Yunan asıllı Amerikan Kongre üyesi 15 Ağustos 1974 tarihinde Amerikan Dış İşleri Bakanı Kissenger'i ziyaret ederek ondan Türkiye'ye karşı acilen yaptırımların uygulanmasını istemişlerdir. Bredamas Kissengir'a şu sert sözleri söylemiştir: 'Bütün suçu tamamen size yüklüyoruz beyefendi. Amerikan politikasının Kıbrıs'ta ve Yunanistan'da başarısız olmasından dolayı Başkan Ford'u her hangi bir şekilde sorumlu tutmuyoruz. Bizce tüm suç size aittir. Makarios'a karşı darbeye ve Türklerin müdahalesinde neden bir tek açıklama yapmadınız? Neden Callaghan'ı desteklemediniz ve Türklerin masadan ayrılmasını engellemediniz? Türk Silahlı Kuvvetleri geri çekilinceye kadar Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmalıdır. Türkiye, Amerikan silahlarını Kıbrıs'ta kullanamaz. Bizden yardım alırken imzaladığı anlaşmayı böylece çiğnemiştir.'¹³⁶ Görüldüğü üzere Yunan lobisine bağlı kongre üyeleri ilk günden itibaren Amerikan Hükümeti üzerinde Türkiye'ye silah ambargosu uygulanması için baskı yapmaya başlamışlardır. 25 Eylül 1974'de düzenlediği basın toplantısında Dış İşleri Bakanı Turan Güneş Amerikan Kongresinin Türkiye'ye uygulamayı düşündüğü ambargo kararını son derece sert bir biçimde kınamış ve Türkiye'nin baskılara boyun eğmeyeceğini ve Kıbrıs politikasında her hangi bir değişiklik yapmayacağını belirtmiştir.¹³⁷ Ambargo yönündeki ilk yasa önerisini Senatör Thomas F. Eagleton 19 Eylül 1974 tarihinde Kongre'ye sunmuştur. Senatör Eagleton, Türkiye'ye yapılan yardımın acilen kesilmesini bunu bizzat Başkan'ın yapmasını talep etmiştir. Senato, bu tasarıyı 27'ye

¹³⁵ Kantarcı, a.g.e, s.305

¹³⁶ Nasuh Uslu, Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs, 21. Yüz Yıl Yayınları, Ankara, 2000, s.307-308

¹³⁷ Uslu, a.g.e., s.311-312

karşı 64 oyla kabul etmiştir. Ertesi hafta 24 Eylül 1974'de Temsilciler Meclisi'ne Pierre S. du Pont ve Benjamin Rosenthal tarafından verilen bir öneri 26'ya karşı 374 oyla kabul edilmiştir.¹³⁸ Bu önerilerde ortak nokta Türkiye'ye yapılan askeri yardımın derhal kesilmesiydi. Alınan bu kararlara karşı Dışişleri Bakanı Kissinger derhal tepki göstermiş ve bu gibi yasa tasarılarının Kıbrıs sorununu çözümlenmekten ziyade karmaşıklataştıracağını ve çözümünü zorlaştıracığını belirtmiştir. Eagleton tarafından Kongre'ye sunulan yasa tasarısı 30 Eylülde 20'ye karşı 57 oyla kabul edilmiştir. Bu öneri, Türkiye'nin gayri meşru bir biçimde Amerika tarafından kendisine verilen silahlarını kullandığını vurgulamaktaydı. Başkan Ford bunun üzerine Kongre'ye bir mektup yazarak şunları ifade etmiştir: "Kanaatime göre Eagleton önerisinin ya da benzeri ifadelerin kabul edilmesi ABD'nin halen yürüttüğü ve ileride de yürütebileceği, Kıbrıs sorununa adil bir çözüm bulma gayretlerinin başarı şansını yok etmektedir. Bu nedenle Eagleton önerisindeki gibi bir ifadeyi içeren herhangi bir yasa önüme gelirse, bunu onaylama niyetinde değilim."¹³⁹ Bu mektup Başkan ile Kongre arasındaki çatışmanın en somut kanıtıdır. Buna rağmen aynı gün Senato Türkiye'ye silah ambargosu uygulanması kararını 16'ya karşı 72 oyla kabul edecektir.¹⁴⁰ 7 Ekimde Ambargo Yasası Temsilciler Genel Kurulunda görüşülerek aynen kabul edilmiştir.¹⁴¹ Başkan Ford bu yasayı veto edeceğini ilan etmiştir. 9 Ekimde Uzlaştırma Komisyonu yeni bir tasarı hazırlamıştır. Bu tasarıya göre Türkiye Kıbrıs'taki askeri varlığını en aza indirecek ve bu süreç içerisinde Türkiye'ye silah sevkiyatı durduracaktı. Fakat bu tasarı 11 Ekimde kabul edilmedi. Temsilciler Meclisi yasayı ilk hali ile Başkan'a göndermiştir. Başkan bu yasayı 14 Ekimde veto etti.¹⁴² Başkan ile Kongre arasındaki mücadele devam ederken 17 Ekimde Temsilciler Meclisi yeni bir yasa tasarısı hazırlamıştır. Bu tasarıya göre Türkiye ateşkese uyduğu müddetçe ve Kıbrıs'taki askeri gücünü takviye etmemesi ve bunun yanında ABD'den

¹³⁸ Dumanlı, a.g.e., s.69

¹³⁹ Dumanlı, a.g.e., s.70

¹⁴⁰ Dumanlı, a.g.e., s.70

¹⁴¹ Dumanlı, a.g.e., s.70

¹⁴² Dumanlı, a.g.e., s.71

aldığı silahları kullanmadığı müddetçe ambargo kararının 10 Aralık 1974'e kadar durdurulmasını öngörüyordu. Başkan bu yasayı kabul etmek zorunda kaldı.¹⁴³ Buna rağmen Amerikan kamu oyunda silah ambargosu konusu tartışılmaya devam etmiştir. Başkan Ford ve Dışişleri bakanı Kissenger Kongre'nin bu kararının Amerikan dış politikasına çok büyük zararlar vereceğini düşünüyorlardı. 17 Aralıkta, Kongre ambargonun başlama tarihini 5 Şubat 1975 tarihine kaydırma kararını kabul etmiştir. Başkan Ford bu yasayı kabul ederek imzalamıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Melih Esenbel bu karar karşısında mecliste yaptığı konuşmada şunları söyleyerek Ambargo kararını şiddetle protesto etmiştir: ' Amerikan yardımı Türkiye'ye verilen bir lütf değildir. NATO'nun güvenliği için ortaya atılmış sistemin bir tezahürüdür. Kıbrıs konusunda Amerikan askeri yardımı nedeniyle bir taviz vermemiz söz konusu olamaz. Amerikan Kongresinin alacağı bir karar bizim bu kararlığımız üzerinde etkili olamaz.'¹⁴⁴ Ambargo resmen 5 Şubat 1975 tarihinde başlamıştır. Ambargonun başlamasının temel nedeni Türkiye'nin 5 Şubat 1975 tarihine dek kendisine dayatılan Kıbrıs'a silah sevkiyatını durdurmak ve ABD orijinli silahların Kıbrıs'ta kullanılmaması kaidesine uymamasıdır. 5 Şubat 1975 tarihinden itibaren Türk-Amerikan ilişkilerinde son derece sıkıntılı geçecek bir üç yıl başlıyordu. Bu dönemde Türkiye henüz siyasi bir istikrara kavuşmamış ve iç politikada hükümet arayışları devam etmekteydi. Ambargo kararından yaklaşık iki ay sonra bizimde bu araştırmamızda temel konumuz olan Milliyetçi Cephe hükümeti kurulacaktır. MC hükümeti dönemi Türk-ABD ilişkileri temelde silah ambargosunun gölgesinde kalacaktır. Bundan sonraki bölümde MC hükümeti dönemi Türk-ABD ilişkilerini mercek altına almaya çalışacağız.

¹⁴³ Milliyet, 5 Şubat 1975

¹⁴⁴ Cumhuriyet, 18 Aralık 1974

B. I. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ DÖNEMİ TÜRK-ABD İLİŞKİLERİ

Amerikan ambargosunun uygulanmaya konulduğu dönemde henüz Milliyetçi Cephe hükümeti kurulmamıştı. Başbakan Sadi İrmak yönetiminde teknokratlardan kurulu geçici bir hükümet iş başında idi. Başbakan Sadi İrmak Amerikan ambargosunun uygulanmaya başlandığı 5 Şubat 1975 tarihinde bir gün önce verdiği demeçte: “ABD yardımı kesilmiştir. Yunanlılara, Rumlara, Amerikalara verilecek tavizimiz yok.” demektedir.¹⁴⁵ Aynı gün yayınlanan Milli Güvenlik Kurulu Bildirisinde şunlar söylenmekteydi: “Amerika Birleşik Devletleri Kongresi’nin Amerikan Cumhurbaşkanı’nın ve Dışişleri Bakanı’nın muhalefetlerine rağmen Türkiye’ye yapılan askeri yardımın kesilmesi hakkındaki kararında ısrar etmesi Türk kamuoyunda derin bir üzüntüyle karşılanmıştır.”¹⁴⁶ Amerikan silah ambargosunun uygulanmaya başlaması üzerine hükümet yayımladığı bildirimde: “NATO savunmasına olan katkılarımızın yeniden düzenlenmesi gerekiyor.”¹⁴⁷ Denmekteydi. 5 Şubat 1975’te Sadi İrmak Hükümeti tarafından Amerika’ya verilen notada Türkiye ile Amerika arasındaki mevcut iş birliğinin yeni gelişmeler ışığında yeniden düzenleneceği vurgulanıyordu.¹⁴⁸ Dönemin C.H.P. Başkanı Bülent Ecevit’te verdiği demeçte: “NATO ortak güvenlik kavramı tümüyle yeniden ele alınmalıdır.”¹⁴⁹ Diyerek hükümete destek vermektedir. Adalet Partisi (AP) lideri Süleyman Demirel’de Amerikan silah ambargosu kararını şu sözlerle karşılayacaktır: “Amerika’nın Türkiye’ye yapmakta olduğu askeri yardımı kesmeye karar vermiş olmasını esefle karşılıyoruz.”¹⁵⁰ Bu sırada Başkan Ford Kongre üyeleri ile bir araya gelerek yardımın kesilmesinin Kıbrıs’ta adil bir çözümü engelleyeceğini vurgulamıştır.¹⁵¹ Başkan Ford bu konuda şunları söylemiştir: ‘ Kongrenin yasalaştırdığı tasarı Türkiye’ye yardımın 5 Şubat’tan

¹⁴⁵ Milliyet, 5 Şubat 1975

¹⁴⁶ Milliyet, 5 Şubat 1975

¹⁴⁷ Milliyet, 5 Şubat 1975

¹⁴⁸ Cumhuriyet, 6 Şubat 1975

¹⁴⁹ Milliyet, 5 Şubat 1975

¹⁵⁰ Milliyet, 5 Şubat 1975

¹⁵¹ Milliyet, 5 Şubat 1975

itibaren kesilmesini öngörmektedir. Şüphesiz yönetim bu yasaya uygun hareket edecektir. Ancak şu açık bir şekilde belirtilmeli ki Türkiye'ye sağlanan askeri yardım Kıbrıs sorunu çerçevesinde verilmemektedir. Ayrıca bir ihsan olarak da sunulmamaktadır. Fakat daha çok Türkiye'nin Doğu Akdeniz'in ve ABD ile müttefiklerinin güvenliği için hayati önem taşıdığı yolundaki ortak düşüncemize dayanmaktadır. Türkiye'ye sağlanan askeri yardımın durdurulmasının Kıbrıs'ta adil ve kalıcı bir çözüme ulaşma çabalarına ve görüşmelerine mani olma olasılığı oldukça yüksektir. Bununda ötesinde ambargo bölgedeki bütün ülkelerin güvenliği ve dolayısıyla siyasi istikrarı üzerinde uzun vadeli ve tahrip edici sonuçlar doğurabilecektir.”¹⁵² Görüldüğü üzere Amerikan Hükümeti ve Başkan Ford silah ambargosunun karşısında yer almalarına rağmen kongrenin Türkiye karşıtı bir havaya bürünmesi nedeniyle Başkan Ford ve Amerikan Hükümeti silah ambargosu karşısında etkisiz kalmıştır. Başkan Ford başkanlığı süresince ambargonun kaldırılması için elinden gelen çabayı göstermeye çalışacaktır. Aynı gün köşesinde Abdi İpekçi silah ambargosuna karşı tepkisini şu sözlerle ortaya koymaktaydı: “Amerika'nın Türkiye'ye yardım adı altında verdiği askeri malzeme cömertçe yapılan bir bağış değildir. Ülkemiz ortak savunma sistemi içinde belirli görevler yüklenmiştir. Askeri malzeme bu görevin gereken biçimde yerine getirilmesi için verilmektedir. Ve Türkiye ortak savunma sistemine sadece bu malzeme ile değil, tüm askeri gücüyle katılmaktadır.”¹⁵³ İngiliz basını ise silah ambargosunu Kongre'nin dış politikaya hakim olması olarak görmekteydi. Daily Telegraph gazetesine göre, “Kongre'nin hissi tutumu, Avrupa'nın savunmasını tehlikeye düşürmüştür.” yorumunu yapmaktaydı.¹⁵⁴ Seha Meray 8 Şubat 1975'te Cumhuriyette yazdığı yazıda Amerika'nın Türkiye'ye karşı ikiye bölünmüş bir politika takip ettiğini bununda en açık kanıtının Amerikan silah ambargosu olduğunu vurgulamaktaydı.¹⁵⁵ C.H.P Genel Başkanı Bülent Ecevit her geçen gün Amerika karşıtı söylemini sertleştirmekteydi. Ecevit

¹⁵² Uslu, a.g.e, s.332

¹⁵³ Milliyet, 6 Şubat 1975

¹⁵⁴ Milliyet, 7 Şubat 1975

¹⁵⁵ Seha Meray, 'Amerika, Amerika', 8 Şubat 1975, Cumhuriyet

verdiği demeçte şunları söylemekteydi: “Bir ülkenin askeri araç ve gerecini temin ettiği kaynağı değiştirmesi, o ülkenin izlediği dış politikayı da değiştirmek zorunda kalması demektir. Türkiye hiç kuşkusuz askeri araç ve gereçlerini sağlayacak bir yer bulacaktır. Amerika yalnız yardımını kesmemiş, Türkiye’ye silah ambargosu koymuştur. Bu dostça bir davranış değildir. Artık Türkiye’nin tek taraflı ortak güvenlik yüzünden büyük riskler altında kalmaya devam etmesi anlamsızdır. Artık Amerika’ya güvenemeyiz.”¹⁵⁶ CHP Milletvekili Hasan Işık ise çok daha sert bir biçimde Amerika’yı eleştirmiş ve Türkiye’nin rotayı Rusya’ya çevirmesi gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir: ‘Artık ABD ile hiçbir askeri ilişkimiz olamaz; Rusya gibi ülkelerle daha yakın ilişkiler kurarız.’¹⁵⁷ Aynı gün Başbakan Sadi İrmak Türkiye’nin bekleme dönemine girdiğini belirtmekteydi.¹⁵⁸ NATO yetkililerine göre silah ambargosu devam ederse Türk ordusu ciddi bir biçimde etkilenecekti.¹⁵⁹ 10 Şubatta toplanan Yüksek Askeri Şura ABD’nin silah ambargosu kararı karşısında Türkiye’nin askeri alanda nasıl bir politika izlemesine dair tartışmalar yapılmış ve bir devlet politikası tespit edilmeye çalışılmıştır.¹⁶⁰ Yüksek Askeri Şura toplantısı sonunda yayınlanan bildiriye Türkiye’nin son zamanlarda milli birliğe her zamankinden daha fazla önem verilmesi gerektiğinin altı çizilmekteydi. Aynı zamanda Türkiye’nin NATO’ya ilişkin kararlarında da bundan böyle serbest davranacağı belirtilmekteydi.¹⁶¹

Türkiye silah ambargosuna en sert tepkiyi 13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devletini ilan ederek göstermiştir.¹⁶² Bu Kıbrıs sorununda yeni bir dönemin başlangıcı idi. Emekli Tuğgeneral Celil Gürkan Amerikan askeri yardımı üzerine kaleme aldığı yazıda Türk ordusunun bu ambargodan olumsuz bir biçimde etkileneceğini fakat bunun Türkiye için yeni

¹⁵⁶ Milliyet, 9 Şubat 1975

¹⁵⁷ Cumhuriyet, 10 Şubat 1975

¹⁵⁸ Milliyet, 9 Şubat 1975

¹⁵⁹ Milliyet, 9 Şubat 1975

¹⁶⁰ Cumhuriyet, 11 Şubat 1975

¹⁶¹ Cumhuriyet, 12 Şubat 1975

¹⁶² Cumhuriyet, 14 Şubat 1975

alternatiflerde koyabileceğini öne sürmekteydi. Türkiye kendi ulusal savunma sanayisini kendi imkânlarıyla biran evvel kurmalıydı.¹⁶³ Dönemim Başbakanı Sadi İrmak Cumhurbaşkanıyla olağan haftalık görüşmesini yaptıktan sonra basına verdiği demeçte Kıbrıs'ta kurulan Federe Devlet düzeninden asla taviz verilmeyeceği ve her türlü saldırıya karşı askeri manada savunma yapılacağını bildirmiş, Amerika ile olan ikili anlaşmaların ise iptalinin mümkün olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁴ Aynı gün ABD Dış İşleri Bakanı Kissenger Federe Türk Devletinin kuruluşunu esefle karşıladığını beyan etmekteydi. ABD ile Türkiye arasındaki ipler giderek gergin bir hal almaktaydı.¹⁶⁵ Abdi İpekçi, 16 Şubat 1975'te yazdığı yazıda Amerikan ambargosu ve Federe Kıbrıs Türk Devleti'nin kurulması olayını bir sebep-sonuç ilişkisi içerisinde şöyle analiz etmekteydi: "Kıbrıs'ta Federe Türk Devleti'nin kurulduğu Türkiye'ye Amerikan silah ambargosunun başlamasından sonra ilan edilmiştir. Ve iki olay arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Federe Türk Devleti kurma kararının en önemli ve anlamlı yanı bu ilişkidir. Dünya kamuoyu, özellikle Amerika bunu iyi değerlendirmelidir. Yunanlılar ve Kıbrıslı Rumlar, işin başından beri Amerika'nın Türkiye'yi dilediği biçimde denetleyebileceğini sanmışlardır. Bu düşünceyle, Washington'un Kıbrıs'a Türk müdahalesini durdurmasını, Ada'daki Türk kuvvetlerinin geriye çekilmesini sağlamasını istemişlerdir. Bu istekleri yerine getirilmeyince de, Amerikan hükümetini Türk yanlısı olmakla, hatta Türkiye'yi Kıbrıs'ı istilaya özendirmekle suçlamışlardır. Amerikan Kongresi'nin Türkiye'ye baskı yapmak üzere aldığı kararda bu suçlamalar herhalde etkin olmuştur. Bir bakıma Yunanlılar ve bazı Amerikalılar, Türkiye'nin Washington'dan gelecek talimat ya da baskılarla denetlenebileceği düşünmekte haklıdır. Geçmişte bu düşünceyi doğrulayacak birçok olaylar vardır. Ne var ki, köprülerin altından suların geçtiği, Türkiye'de birçok şeylerin değiştiği anlaşılmamıştır. Yunanlıların Amerika'yı baskıya zorlaması, Kongre'nin bu isteği yerine getirmesi, o anlaşılmayan gerçeğin ortaya çıkarılmasına yardım etmiştir. Ve görülmüştür

¹⁶³ Celil Gürkan, 'Amerikan Askeri Yardımı mı?', Cumhuriyet, 13 Şubat 1975

¹⁶⁴ Cumhuriyet, 15 Şubat 1975

¹⁶⁵ Cumhuriyet, 15 Şubat 1975

ki, artık Türkiye Washington'dan gelecek talimata hatta silah kesme tehditlerine boyun eğecek bir uydu değildir. Türkiye'ye karşı girişilecek baskılar kimden gelirse gelsin geri tepecek ve Türk tutumunu kesinleştirmekten, katılaştırmaktan başka bir sonuç vermeyecektir.”¹⁶⁶ Dışişleri Bakanı Melih Esenbel Newsweek'e verdiği demeçte hükümetin, Türkiye'deki Amerikan tesislerinin bir kısmını kapatmaya hazırlandığını belirtmiştir.¹⁶⁷ Esenbel Türkiye'nin ABD'ye blöf yapmadığını belirterek Amerika'yı şu sert sözlerle eleştirmiştir: “Amerikan yardımı bir lütuf değildir. Bugünkü standartlara göre önemsiz sayılan 90 milyon dolar gibi bir para ile Amerika Birleşik Devletleri ve Kuzey Atlantik ittifakı, dünyanın en değerli güvenlik imkânını sağlamaktadır. Türkiye, büyük önem taşıyan Çanakkale Boğazını kontrolü altında bulundurmaktadır. Topraklarında 20 adet erken ihbar, dinleme ve izleme istasyonu kurulmasına müsaade etmiştir. Amerikalı Kongre üyelerine ya yeterli bilgi verilmemiştir ya da Kongre üyeleri, bütün Batı ittifakının savunma düzenini tehlikeye düşüren sorumsuzca bir iş yapmışlardır.”¹⁶⁸ Dışişleri Bakanı Esenbel iki gün sonra mecliste yaptığı konuşmada Türk Hükümetinin karşılıklı savunma iş birliğine katkısını gözden geçirebileceğini söylemiş ve şunları ifade etmiştir: “Amerikan Kongresi silah yardımı ve silah satışı konusunu, Kıbrıs siyasi çözümünde ilerleme kaydedilmesi koşuluna bağlamakla aralarında hiçbir ilişki bulunmayan iki konuyu kanımızca çok hatalı olarak irtibatlaştırmıştır. Askeri yardımlaşma mantığına tamamı ile yabancı bir unsur katmaya teşebbüs etmek bunun uygulanmasını ve işleyişini zedeleyecek ve bozacaktır. Yardımlaşma konusu karşılıklı taahhütlere dayanan bir uygulamadır. Bir tarafın taahhütlerini yerine getirmemesi karşı tarafın tutumunda kuşkusuz bir takım zaruri ayarlamalar gerektirecektir. Güya Kıbrıs'ta siyasi çözüme doğru ilerleme kaydedilmesini sağlamak maksadı ile alınan bu karar fiiliyatta Kıbrıs müzakerelerini çıkmaza götürmüştür. Kıbrıs'taki müzakereler siyasi çözüm yollarının araştırılması yönünde ilerleyecekse bunun karşılıklı olarak ileri sürülebilecek tekliflerle

¹⁶⁶ Abdi İpekçi, “Amerikan Baskısı ve Sonuçları”, Milliyet, 16 Şubat 1975

¹⁶⁷ Milliyet, 18 Şubat 1975

¹⁶⁸ Milliyet, 18 Şubat 1975

mümkün olabileceğine kuşku yoktur. Ancak Amerikan Kongresinin malum tutumu dolayısıyla Rum tarafı Kıbrıslı Türklerin önerilerine en küçük mukabelede bulunmayı uygun görmemiştir. Onların maksadı müzakerelerin ilerlemesine mani olarak Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımının durdurulmasını sağlamaktır. Amerikan Kongresi tutumunu değiştirmedeği müddetçe Kıbrıs müzakereleri üzerinde böylece bir nevi ipotek konmuş olacaktır. Amerikan Kongresi Türkiye'nin böyle bir baskıya boyun eğeceğini zannediyorsa ciddi çok vahim bir teşhis hatası içerisinde bulunuyor demektir.”¹⁶⁹ Aynı gün mecliste bulunan farklı siyasi partilerin temsilcileri de söz alarak ambargo kararı karşısında duydukları üzüntüyü sert bir biçimde ifade etmişlerdir. CHP Milletvekili Vecdi İlhan şunları söylemiştir:” Değil tek taraflı olarak yardımı kesmek tehdidi, hatta ihtimali bile yardımlaşmanın değerini büyük ölçüde küçültür. Amerikan Kongresinin kararında yadırganacak diğer yönde kararın nedeninin Amerikan menfaatlerinden çok bir başka devleti kayırma kaygısına dayanmakta olmasıdır. Bu yardımlaşmaya ittifakın ihtiyacı kalmadı ise Türk-Amerikan yardımlaşmasında ısrara, esasen mahal kalmamış demektir.”¹⁷⁰ MSP Milletvekili İ.Fehmi Cumalıoğlu ise bu konuda şunları söylemiştir: “Bir askeri müdahale kader birliği yaptığımız dost ve müttefiklerimizin, dost bildiğimiz batılı devletlerin bize karşı olan his, samimiyet ve vefa derecelerini ortaya çıkaran bir vesile olmuştur. Amerikan Kongresinin Türkiye'yi Kıbrıs'ta tavizler vermeye zorlamak Yunanistan'ı hoşnut etmek maksadıyla almış olduğu ambargo kararı NATO müşterek savunmasını çökerten bir davranış niteliğindedir”.¹⁷¹ AP Milletvekili Seyfi Öztürk ise şunları söylemiştir:” Silah ambargosu, Amerikanın NATO kuvvet hedeflerine göre yüklendiği vecibeden kaçması, taahhütleri tek taraflı olarak ihlal etmesi anlamına gelir. Amerikan silah ambargosu hiçbir şekilde baskı aracı olarak kullanılamaz.”¹⁷² Görüldüğü

¹⁶⁹ Uslu, a.g.e., s.317

¹⁷⁰ Uslu, a.g.e, s.349

¹⁷¹ Uslu, a.g.e, s.350

¹⁷² Uslu, a.g.e, s.350

üzere Amerikan silah ambargosu kararı mecliste bulunan bütün partilerin çok sert tepkisini çekmiş ve bu tepki ambargo sürdükçe artarak devam etmiştir.

Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu ve Türkiye'nin sert tepkisi NATO'yu harekete geçirmiştir. Başkan Ford, NATO Genel Sekreteri Luns ile görüşmüştür. NATO Genel Sekreteri Luns verdiği demeçte: "Türkiye'ye yardımın kesilmesi vahim sonuçlar doğurabilir."¹⁷³ Diyerek NATO'nun silah ambargosunun karşısında olduğunu vurgulayacaktır. Amerikan yönetimi Türkiye'nin nabzını ölçmek için Dışişleri Bakanı Kissinger'ı acilen Ankara'ya gönderecektir. Kissinger Ankara'ya başta Başbakan Sadi İrmak olmak üzere parti liderleri ile bir araya gelecektir. Kissinger, Türk yönetimine Amerikan silah yardımının birkaç hafta içinde kaldırılacağını umduğunu belirterek Türkiye'nin Amerika'ya olan inancını korumasını istemiştir.¹⁷⁴ AP lideri Süleyman Demirel, Kissinger ile yaptığı görüşmede: "Türk-Amerikan ilişkileri ile Kıbrıs birbirinden ayrılmalıdır. Kıbrıs, Türkiye ile ABD arasında bir ihtilaf değildir."¹⁷⁵ Diyerek Kıbrıs sorunu ile Amerikan ambargosunun ilişkilendirilmesini eleştirilmiştir. Aynı gün, Orhan Erkanlı yazdığı makalede şunları vurgulayarak Türkiye'nin yeni bir dış politika saptaması gerektiği üzerinde duracaktır. "Türkiye'nin var olan muhtelif tehlikeler içinde olduğu bölgesinde yalnız kaldığı, askeri gücünü değil arttırmak, mevcudu kullanmakta bile kısıtlamalarla karşı karşıya bulunduğu görülmektedir. Bu durumda Türk dış politikası yeni koşullar ve içinde bulunulan ortama göre yeniden saptanmalıdır."¹⁷⁶

Almanya, 16 Mart 1975'te Türkiye'ye askeri yardıma başlayacağını ilan etmiştir. Bunun nedeni Almanya'ya göre NATO'nun güney kanadını aksatmamak içindir.¹⁷⁷ Başkan Ford, 21 Mart 1975 tarihinde Yunan-İsrail lobisinin önde gelen üyelerinden John Brademas, Benjamin Rosenthal ve

¹⁷³ Milliyet, 26 Şubat 1975

¹⁷⁴ Milliyet, 12 Mart 1975

¹⁷⁵ Milliyet, 12 Mart 1975

¹⁷⁶ Orhan Erkanlı, "Yalnız ve Serbest Kalan Türkiye", Milliyet, 12 Mart 1975

¹⁷⁷ Milliyet, 16 Mart 1975

Paul Sarbanes ile görüşerek kendilerinden ambargoyu kaldırabilmek için yardım istemiştir.¹⁷⁸ Dış İşleri Bakanı Melih Esenbel aynı günlerde yaptığı açıklamada ABD'ye karşı her hangi bir yumuşamanın söz konusu olmadığını belirterek sözlerini şöyle noktalayacaktır: "Ortak savunma işbirliğinin dayandığı zemin kuvvetinden önemli ölçüde kaybetti."¹⁷⁹ Başkan Ford, 10 Nisan 1975 tarihinde Kongre'de yaptığı konuşmada Amerikan ambargosunun Kıbrıs sorununu çıkmaza soktuğunu belirterek ambargonun bir an evvel kaldırılmasını Kongre'den talep etmiştir.¹⁸⁰

Türkiye silah ambargosu ile karşı karşıya iken iç politikada çok önemli bir değişim yaşayacaktır. 31 Mart 1975 tarihinde I. Milliyetçi Cephe hükümeti kurulacaktır. Bu dönemde dış politikada MC hükümetinin en önemli dış politik meselelerinin başında silah ambargosu sorunu gelmektedir. MC hükümeti AP, MSP, MHP, CGD'den kurulu bir koalisyon hükümeti olmasına rağmen AET konusu dışında dış politikada tutarlı bir politika sergileyecektir. MC hükümetinin dış politika konusunda en yetkili iki ağız Başbakan Süleyman Demirel ve Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'dir. Dönemin Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Semih Sancar Amerikan askeri yardımı konusunda yaptığı açıklamada şunları söylemiştir: "Süratle değişen dünya siyasi ve askeri koşulları bizleri daha dikkatli hazırlıklı ve uyanık olmaya zorlamaktadır. Değerlendirmelerimizde bilhassa askeri yardım konusunda müttefiklerimizin tutumunda görülen değişikliği ve bunu karşılamamız muhtemel askeri duyumları olan tesirlerini de önemle dikkate almak zorundayız. Türkiye'nin savunması ve harp gücümüzün milli kaynaklar içinde idamesi için gerekli her türlü tedbir fedakârlık derecesine varan milli imkânlarda kullanılarak sağlanmaktadır"¹⁸¹ diyerek Türkiye'nin pozisyonunu net bir biçimde ortaya koymuştur.

¹⁷⁸ Sönmezoğlu, a.g.e., s.95

¹⁷⁹ Cumhuriyet, 23 Mart 1975

¹⁸⁰ Sönmezoğlu, a.g.e., s.96

¹⁸¹ Cumhuriyet, 4 Mayıs 1975

Amerikan basınının önde gelen gazetecilerinden Sulzberger New York Times'taki yazısında silah ambargosunu eleştirmiş ve şunları belirterek olayın ciddiyetini ortaya koymuştur: “ 36 yıldır Türkiye'ye gelmekteyim. İki ülke arasındaki ilişkilerin böylesine gerilemiş olduğunu ilk kez görüyorum. Türkler nazik insanlardır. Resmi kişiler ve dostlar her zaman kibar ve misafirperverdirler. Fakat Truman Doktrini'nin, Türkiye'nin Kore Savaşına katılmasının ve Ankara'nın sevinçle NATO'ya kucak açışının parlaklığı yok olup gitmiştir. Silah ambargosu, Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in sözü ile bir müttefikin ötekine karşı düşmanca davranışıdır. Washington'un teşrii organları ile icra organları arasında uyum yoktur. Türkler ambargoyu Amerika'nın kendisini güçten düşürmek için uyguladığı bir şantaj olarak kabul etmektedirler. Buna karşı Türkler bazı ana Amerikan üslerini kapatmak veya üsleri azaltmak gibi tedbirler almaya hazırlanmaktadırlar.”¹⁸²

Çağlayangil, hükümetin kararlılığını ve ABD karşısındaki sert tutumunu şu sözlerle ortaya koyacaktır: ‘ Rus Çarıyla on üç kere savaştık. Sırtımızı ABD yardımına mı dayamıştık, NATO mu vardı?’¹⁸³

Amerikan Kongresi'nin ambargoyu kaldırılmasına yönelik ikna çabaları Mayıs 1975'te aratarak devam etmekteydi. 22 Mayıs 1975'te CENTO Bakanlar Konseyi'nde bir araya gelen Türk ve Amerikalı yetkililer çeşitli temaslarda bulunmuşlardır. Dışişleri Bakanı Çağlayangil verdiği demeçte: “ABD ambargosu yakında kalkmazsa, ilişkilerimiz etkilenir.” diyerek ABD'yi uyarmıştır.¹⁸⁴ Amerikan Dışişleri Bakanı Kissinger verdiği demeçte: “Askeri yardımın baskı unsuru olmasına karşıyız. ABD dostlarını bırakmayacak.” diyerek Türkiye'ye olumlu mesajlar verecektir. ABD Türkiye'yi kaybetmemek için elinden geleni yapmaktaydı. MC hükümeti ise dış politika söylemini her geçen gün sertleştirecektir. Muhalefet lideri Ecevit MC hükümetinin dış politika yaklaşımını sert bir biçimde eleştirecektir. Ecevit: “Hükümetin dış

¹⁸² Milliyet, 6 Mayıs 1975

¹⁸³ Cumhuriyet, 7 Mayıs 1975

¹⁸⁴ Milliyet, 23 Mayıs 1975

politikada ne yapacağı konusunda, açık bir izlenim edinebilmiş değiliz. Somut belirtiler ortaya çıkınca elbette vaziyetimizi alacağız.”¹⁸⁵ Demiştir. Başbakan Süleyman Demirel ile ABD Başkanı Ford Brüksel’de bir raya gelerek görüş alış verişinde bulunacaklardır. Görüşmeler sırasında Demirel ile Ford arasında ilginç bir diyalog cereyan etmiştir. Demirel Ford’a şunları söylemiştir: ‘ NATO’nun gereğinden söz ediyorsunuz. Güçlü bir NATO için güçlü bir Türkiye gereklidir. Ambargo koyarak hangi amaca hizmet ediyorsunuz? Türkiye ile Amerika arasında bir sorun varsa çözelim. Ama yok. O zaman ambargo gibi düşmanca bir hareketi nasıl izah edebilirsiniz?’ Ford bu sözlerin karşısında şu cevabı vermiştir: “Tamamen haklısınız. Ambargo olayı Amerikan tarihinin en büyük hatalarından biridir. Ama konmuştur. Bizde karşıyız, kaldırmaya çalışıyoruz. Bunu yapanda kaldırması gerekende kongredir” demiştir.¹⁸⁶ Görüşme sonrası basına yaptığı açıklamada Demirel: “Başkan Ford ile ABD Kongresi’nin ambargo kararı yüzünden ilişkilerin olumsuz bir şekilde etkilenmesinin yersizliği üzerinde mutabakata vardık. Türk-Amerikan münasebetleri ile Türk-Yunan ilişkileri ayrı ayrı şeylerdir. Bunlar arasında irtibat kurulması halinde bugünkü güçlükler ortaya çıkar.”¹⁸⁷ Beyanatında bulunmuştur. Bir gazetecinin “Türk-ABD ilişkileri sertleşecek diyebilir misiniz?” sorusuna Demirel , “Ne yumuşayacak ne de sertleşecek diyebilirsiniz”¹⁸⁸ karşılığını vermiştir. Başbakan Süleyman Demirel “Le Monde” gazetesine verdiği mülakatta Türkiye’deki Amerikan üsleri konusunda şunları söylemiştir: “Türkiye’deki ortak savunma tesisleri, iki ülke arasındaki savunma işbirliğinin sonucu olarak kurulmuşlardır. Bu savunma işbirliği çerçevesinde her iki ülke karşılıklı bazı yükümlülükler yüklenmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri’nin bu alandaki başlıca yükümlülüğü, Türkiye’nin ortak savunmaya katkısını gerekli düzeyde tutmasını sağlamak amacıyla askeri yardımda bulunmasıdır. Oysa Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin çabalarına rağmen, Kongre, ambargo uygulama kararı almış ve böylece

¹⁸⁵ Milliyet, 30 Mayıs 1975

¹⁸⁶ Uslu, a.g.e, s.18

¹⁸⁷ Milliyet, 30 Mayıs 1975

¹⁸⁸ Milliyet, 30 Mayıs 1975

savunma işbirliğimizdeki dengeyi bozmuştur.”¹⁸⁹ Aynı mülakatta Amerikan silah ambargosunun devamı noktasında Türkiye'nin silahlanma problemini nasıl çözeceği sorusunu Başbakan Demirel şöyle yanıtlamıştır: “Silah ambargosu en başta Türkiye'yi ilgilendirmekle beraber, kolektif savunma kavramı gereğince, Amerika Birleşik Devletleri de dâhil olmak üzere ittifakın tümünü ilgilendiren bir sorundur. Makul bir süre içinde kaldırılmasını umduğumuz ambargo süresince acil ihtiyaçlarımızı karşılamak üzere NATO müttefiklerimiz nezdinde yaptığımız girişimler halen incelemektedir. Ayrıca, ulusal savaş sanayini geliştirmek yolundaki çalışmalarımızla da devam ediyoruz.”¹⁹⁰

Başkan Ford ve Dışişleri Bakanı Kissinger'ın çabaları sonucu Senato ambargonun kaldırılması yönünde bir yasa tasarısını 19 Mayıs 1975'te kabul etmiştir. Ama bu öneri 25 Temmuz 1975 tarihinde reddedilecektir.¹⁹¹ MC Hükümeti ABD üstlerinin kapatılması konusunda kararlılığını sürdürmekteydi. 11 Haziran'da yapılan Milli Güvenlik Kurulu Toplantısında öncelikle Karadeniz'deki ABD üstlerinin kapatılması konusunda görüş birliğine varılmıştır.¹⁹² 12 Haziran 1975'te Abdi İpekçi yazdığı yazıda sert bir üslup ile şunları belirtecektir: “Hiçbir Türk hükümetinin tehdide boyun eğerek iş görmüş durumda kalamayacağı, Türk kamuoyunun buna asla izin vermeyeceğini anlattık. Amerikan Kongresi, bu konuyu Başkan'a kendi iç çekişmesi için sömürüyorsa, Kıbrıs'ta barışçı bir çözümü gerçekten istiyorsa, Türk tutumunu ister istemez katılaştırarak ambargo tehdidine son vermelidir.”¹⁹³ 12 Haziran 1975'de Meclis'te gündem dışı bir konuşma yapan Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil Türk-Amerikan ilişkileri ve Amerikan silah ambargosuna dair şu önemli tespitlerde bulunmuştur: “Amerikan Kongresi'nin kararı yüzünden Türk-Amerikan ilişkilerinde yaratılan durum, Başbakanımız tarafından Amerika Birleşik Devletleri Başkanına anlatılmış ve

¹⁸⁹ Dış Siyaset Belgeleri, Başbakanlık Basım Yayım Müdürlüğü, Ankara, 1977, s.7

¹⁹⁰ Dış Siyaset Belgeleri, a.g.e.,s.8

¹⁹¹ Yıldırım, a.g.e., s.64

¹⁹² Cumhuriyet, 10 Haziran 1975

¹⁹³ Abdi İpekçi, “Amerikan Ambargosu ve Karşılıklı Tırmanma Tehlikesi”, Milliyet, 12 Haziran 1975

hükümetimizin görüşleri ayrıntılı ve açık bir şekilde izah edilmiştir. Ambargo kararı, Amerika'nın müttefiklerine karşı olan taahhütlerindeki inandırıcılığı ciddi surette sarsmıştır. Bu durum geniş kapsamlı bir siyasi mesele yaratmıştır. Türkiye'ye Amerika tarafından yapıla gelmekte olan askeri yardım NATO çerçevesindeki Türk-Amerikan işbirliğinin unsurlarından birini teşkil eder. Amerika'nın askeri yardım işini Türkiye üzerinde yapmak istediği siyasi baskının vasıtası haline getirmek istemesi, aramızdaki savunma işbirliğine aykırı mesnetsiz, tehlikeli bir karardır.

Muhterem arkadaşlarım, herhangi bir Türk hükümetinin politik baskılara boyun eğmesi hiçbir zaman söz konusu olamaz. Hele Türk-Yunan ilişkileriyle Türk-Amerikan ilişkilerinin birbirleriyle irtibatlandırılması, bu münasebetlerin birbirinin fonksiyonu haline getirilmesi tarafımızdan asla kabul olunamaz. Böyle bir durumda Amerika'nın da, Türkiye'nin de, Yunanistan'ın da zararı olur. Eğer Kongre ambargo kararıyla bu ilişkiler arasında bir irtibat kurma yoluna giderse, Yunanistan'la Türkiye arasındaki meselelerin çözümüne yardımcı olmak bir yana, iş tersine döner, ortaya meseleler çıkar. Amerika ile olan ilişkilerimizde, Türkiye'nin asla sebebiyet vermediği sebeplerle ortaya çıkan bu nazik durum üzerinde de, bazı çevrelerin yakışsız ve sorumsuz davranışlar içinde bulunduğu maalesef görülüyor. Hükümetimiz, bu konuda açık bir politika izlemektedir. NATO'dan çıkmayı tasarlamış ya da bunu ambargo konusuyla irtibatlandıran bir duruma getirmiş değiliz. Ancak, hükümet programımızda da belirttiğimiz gibi, ambargo kararı tashih edilmediği takdirde alınacak tedbirlerimiz vardır. Kongre'nin aldığı son silah ambargosu kararı, bu ilişkilerin ve işbirliğinin dayandığı temel felsefeyi farklı anlayan bir zihniyetin ifadesidir. Bu karar Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi yararları arasında bir öncelik değerlendirilmesi bakımından da isabetli sayılamayacağı gibi, gerçekleştirmeye yöneldiği amaç bakımından da tamamen aksi bir netice vermeye mahkûmdur. Baskı yoluyla netice almanın, Türk Milletine karşı denenecek bir yol olmadığını tarih göstermektedir. Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin, bugünkü hasmane uygulamayı

ortadan kaldırmak için sürdürdüğü çabalar bir sonuç vermezse; kendisine düşen sorumluluk ve itidali şimdiye kadar kâfi derece göstermiş olan Türkiye'nin, Amerika Birleşik Devletleri'yle güvenlik alanında sürdürdüğü ikili savunma ilişkilerinde durumun gerektiği tedbirleri alması kaçınılmaz olacaktır."¹⁹⁴

Hükümetin silah ambargosuna dair görüşlerini ortaya koyan Çağlayangil'in söylediği gibi MC hükümeti ciddi kararlar almanın arifesinde idi. Aynı gün, Meclisteki toplantıda konuşan muhalefet milletvekilleri MC hükümetini dış politikada pasif kalmakla suçlayacaklardır. Demokrat Parti Grubu adına konuşan Vedat Önsal şunları söyleyecektir: "Silah ambargosunun başlamasından bu yana aylar geçmiş olmasına rağmen, Türkiye mukabil tedbirler konusunda tam bir hareketsizlik içine girmiştir. Boşuna geçirilen bu süre, alabileceğimiz muhtemel tedbirleri tesirsiz hale getirmek konusunda Amerika Birleşik Devletleri'ne zaman kazandırmıştır. Hükümet, dış politika konularına ve özellikle Kıbrıs meselesine cesaretle eğilmelidir. İşte, Amerika'nın koyduğu silah ambargosu devam ediyor. Biz istediğimiz kadar, Kıbrıs meselesi başka, Türk-Amerikan münasebetleri başka bunları birbirine karıştırmayın diyelim; biraz evvel Sayın Dışişleri Bakanının dediği gibi, demek yetiyor mu, inandırabiliyor muyuz, inandırıcı olabiliyor muyuz, tesirli sonuçlar doğuyor mu? İşte ambargo devam ediyor, şimdilik kalkacağı da yok, yahut da Kıbrıs'ta vereceğimiz taviz şartına bağlı. Kissinger böyle söylüyor. Ne yapacağız, tedbirlerimiz nedir? Batı Almanya ve İngiltere'de bu konuda sağır bir politikayı tercih ediyorlar. Hükümet ne düşünür, bilinmez."¹⁹⁵ Meclisteki dış politika görüşmelerine katılmayan C.H.P Genel Başkanı Ecevit: "Dış politikada biz konuşursak, milletin yüzüne bakamazlar."¹⁹⁶ Diyerek hükümete meydan okumuştur. Başbakan Demirel ise aynı gün yaptığı basın toplantısında ABD silah ambargosu karşısında Türkiye'nin içine düştüğü durumun NATO tarafından tamir edilmesi

¹⁹⁴ ZC, C.12, 12.6.1975, s.579-580

¹⁹⁵ ZC, C.12, 12.6.1975, s.584-585

¹⁹⁶ Milliyet, 15 Haziran 1975

gerektiğini vurgulayacak ABD ile yapılmış olan ikili antlaşmaların devam edemeyeceğini vurgulayarak sözlerini şöyle bitirecektir: ‘ Türkiye, kendisine ihtiyaç duymayanlara muhtaç değildir.’¹⁹⁷

Meclis’te dış politika üzerine yapılan görüşmelerde MC hükümetini oluşturan partilerin grup başkanları da söz alarak Türk-Amerikan ilişkilerine dair görüşlerini ortaya koymuşlardır. AP Grubu adına konuşan Orhan Alp, Türk- Amerikan ilişkilerine ve Amerikan silah ambargosuna dair şunları dile getirecektir: “Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri son otuz yıl içinde çok yakın dostluk münasebeti sürdürmüşler ve karşılıklı yardımlaşma içinde bulunmak suretiyle dünyamız için yararlı faaliyetler sürdürmüşlerdir. Amerika Birleşik Devletleri tarafından uygulanan silah ambargosu karşılıklı yardımlaşma anlaşmasıyla bağdaşacak bir husus değildir. Brüksel’de yapılan temaslarda Türkiye’mizin görüşünü Sayın Başbakanımız Süleyman Demirel, Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Sayın Ford’a ve diğer ilgililere en güzel bir şekilde izah etmiştir. Vakit çok geçmeden, ambargonun bir an evvel kaldırılması en büyük temennimizdir.”¹⁹⁸ Hükümetin bir diğer ortağı olan Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) adına konuşan Mehmet Altmış Yedioğlu Türk-Amerikan ilişkileri ve silah ambargosuna dair şunları söyleyecektir: “Bilinmektedir ki, Türk Milleti dış tazyikler ve tehditler altında, milli davalarında tutumunu değiştirecek bir millet değildir. Kıbrıs meselesiyle, NATO ilişkileri ve Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye arasındaki müşterek savunma anlaşmaları arasında ilişki kurulmaya kalkışılması vahim bir hatadır. Böyle bir ilişki kurulmasını kabul etmemiz mümkün değildir. Türk milletinin, milletimize has vakar ve soğukkanlılık içinde ağırbaşlı; fakat kararlı ve azimli şekilde, ambargo kararının zaruri olarak davet ettiği kararları alacağından eminiz.”¹⁹⁹

¹⁹⁷ Cumhuriyet, 16 Haziran 1975

¹⁹⁸ ZC, C.12, 12.6.1975, s.591

¹⁹⁹ ZC, C.12, 12.6.1975, s.592

1. İkili Anlaşmaların İptali

Meclis'te yapılan görüşmelerde hükümeti oluşturan partilerin önde gelenlerin verdiği mesaja baktığımızda Türk hükümetinin ABD'ye olan inancını koruduğunu ancak eğer ABD yönetimi silah ambargosunun kaldırılmasını sağlayamazsa bunun karşısında Türk hükümetinin ciddi tedbirler alacağı mesajını Türk ve dünya kamuoyuna iletmışlerdir. MC hükümeti ABD'den silah ambargosunun kaldırılmasını beklerken ABD'de Başkan Ford ve Kongre arasındaki mücadele devam etmekteydi. Başkan Ford, Türkiye ile ilişkilerin tehlikeye girdiğini gördüğü için Kongre'nin ambargo kararını bir an evvel kaldırılmasını sağlamaya çalışmaktaydı. MC hükümeti Başbakanı Süleyman Demirel 15 Haziran 1975'te yaptığı basın toplantısında hükümetin ABD'ye karşı tedbirleri saptayacağını açıklamıştır. Demirel konuşmasında sert bir üslupla şunları dile getirmiştir: "90 ülkeye silah veren veya satan ABD'nin 30 yıllık sadık dostu Türkiye'ye silah vermemesi dostça bir tutum değildir. Türkiye kendisine ihtiyaç duymayanlara muhtaç değildir. Türkiye kendisini yalnız bırakmamaya kararlı dostları ile birlikte savunmasını emniyet altına almayı sağlayacaktır. ABD, ambargo kararı ile hem ikili anlaşmalara hem de NATO anlaşmasına aykırı hareket etmiştir."²⁰⁰ İlhan Selçuk Atlantik Politikasının Türkiye'de ifası adlı yazısında MC Hükümetini şu sözlerle eleştirmiştir: ' Atlantik Politikasının iflasını ilan eden Demirel bu kez Avrupa'dan ve NATO'dan medet umuyor. Hemen belirtelim ki bu görüşte yanlıştır ve bu tür politika değişen dünya koşullarında yetersiz kalacaktır. Ankara bir sürükleniş içinde Atlantik Politikasından kopmaya yöneliyor. Ama bugünkü temel dış politika felsefesinde inat ederse, hem Avrupalı dostlarını hem de hiçbir zaman yakınlaşmayı düşünmediği 3. Dünya ve sosyalist blok ülkelerini karşısında bulacaktır. Bugün Ankara'daki Atlantikçiler ABD'nin ambargosunun zoruyla Anadolu'da ki üstleri sınırlamaya yöneliyorlar. Bu yerinde bir tedbirdir fakat yeterli değildir. Ve Türkiye dış politika konularında öylesine geriye düşmüştür ki görüşlerinde köklü bir değişiklik, tutumunda hızlı

²⁰⁰ Milliyet, 16 Haziran 1975

bir aşama yapmadan dar boğazdan çıkamaz.”²⁰¹ MC hükümeti 18 Haziran 1975 tarihinde ABD’ye karşı uygulanacak kararları açıklamıştır. Buna göre Türkiye’deki Amerikan üs ve tesislerinin yeni statüsünün Amerika ile saptanması için ABD’ye 30 günlük bir süre verilmekteydi. 30 gün içerisinde müzakereler başlamaz ve silah ambargosu kalkmaz ise Türk hükümeti kendi tayin ettiği bir statü ile bu tesis ve üslerin idaresini eline alacağını Dışişleri Bakanı Çağlayangil aracılığı ile açıklamıştır.²⁰² Hükümetin aldığı bu kararı eleştiren CHP lideri Ecevit bu konuda şunları vurgulayacaktır: “Savunma sorunlarımız, ne zaman sonuçlanacağı bilinmeyen müzakerelerin sonuna kadar askıda tutulamaz.”²⁰³

MC hükümeti Amerika ile yapılan ikili antlaşmaların geçersiz olduğunu ilan etmiştir. Bu konuda Dışişleri Bakanı Çağlayangil verdiği mülakatta şunları söyleyecektir: “Evvla geçici statünün ne olduğunu anlatalım. Dedik ki biz, Amerika’nın aldığı tek taraflı karar muvacehesinde Türkiye de kendisiyle Amerika arasında ortak savunma işbirliğiyle ilgili ahdi bağlantıları artık geçerli saymaya devam edemeyecek. Buna da, 30 günlük mühlet vermiş, 30 gün sonra bu kararı yürürlüğe girecek. 30 gün sonra Türkiye ortak savunma işbirliğini, hangi alanda, hangi ölçülerde, hangi sınırlarda, hangi şartlarda yürütmek istediğini karşı tarafa bildirecek.”²⁰⁴ Türk hükümetinin ABD’ye karşı aldığı tedbirleri açıkladığı günlerde Amerikan Temsilciler Meclisi Dışişleri Komisyonu için hazırlanan bir raporda Türkiye ile ilişkilerin bozulması halinde ABD’nin Orta Doğu’daki askeri etkisinin temelinden sarsılacağı vurgulanmaktaydı.²⁰⁵ Times, Türkiye’nin üsleri kapatma tehdidinin Amerika üzerinde etkili olamayacağını işaret etmekteydi. Bu konuda Times’taki Türkiye üzerine yazılan makalede şu tespit yapılmaktaydı: “Şurası kesindir ki, Kongre, Vietnam tecrübesinden sonra, Amerika’nın dünyadaki hareketlerini kısıtlama gücünün tadını almıştır. Çinhindi’nde son bir dayanma için yapılan

²⁰¹ İlhan Selçuk, ‘Atlantik Politikasının Türkiye’de İflası’, Cumhuriyet 17 Haziran 1975

²⁰² Milliyet, 18 Haziran 1975

²⁰³ Milliyet, 18 Haziran 1975

²⁰⁴ Dış Siyaset Belgeleri, s.32

²⁰⁵ Milliyet, 19 Haziran 1975

histerik çağrılarını Kongre dinlenmiştir. Kaldı ki, Türkiye, Kongre'nin tutumunun nedenlerine daha fazla anlayış göstermediği ve Kıbrıs konusunda bir anlaşmaya varmada daha işbirliği yapmadığı takdirde, tehdidinin Washington üzerinde pek etkisi olmayacaktır.”²⁰⁶

CHP lideri Ecevit, MC hükümetinin dış politika yaklaşımını eleştirmeye devam edecektir. Özellikle hükümetin Amerikan ambargosu karşısında aldığı tedbirleri beğenmediğini ortaya koyacaktır. Ecevit bu konuda şunları dile getirecektir: “Dış politika bir bütündür. Bir hükümetin belli bir dünya görüşü olmalıdır. Belli bir yönü olmalıdır. O dünya görüşü çerçevesi içinde o kurallar yönünde her meseleye çözümler kendiliğinden ortaya çıkar. Benim gördüğüm bu hükümetin temel felsefesi yanlıştır ve çağın gerçeklerine aykırıdır. Bu hükümet alternatif dış politika olanakları arasından bir seçme yapabilme olanağından yoksundur. Bütün dünyada bunu bilmektedir. Asıl zaafı buradan ileri geliyor. Onun için ayrıntılara girmek istemiyorum fakat ille girmek istenirse dediğim gibi bize karşı tek taraflı alınmış bir kara, bir anlaşma ihlali karşısında hükümet, eğer bir tepki gösterecek, tedbirler alacaksa bu tedbirleri alır. Ama gel sana karşı alacağım tedbirleri seninle müzakere edelim demek böyle bir şeye dünya diplomasi tarihinde rastlanabileceğini zannetmiyorum.”²⁰⁷ CHP lideri Ecevit, hükümete yönelik eleştirilerini arttırarak devam edecektir. Ecevit eleştirilerinin odak noktasını MC hükümetinin dış politika yaklaşımlarına yönelik yapmaktaydı. Ecevit, 21 Haziranda Erzurum'da dış politikaya yönelik şunları söylemiştir: “Hükümet dış politikada mazlumlulukla ve teslimiyetle sonuç almaya çalışıyor. Biz dostlarımıza o kadar vefa gösterdik, o kadar sadık davrandık, dostlarımız bize bunu mu yapacaktı, edebiyatıyla dış politikada bir yere varılamaz. Dış politika duygu işi değil, hesap işidir. Dünya koşullarını, kendi gücünü ve olanaklarını iyi

²⁰⁶ Milliyet, 19 Haziran 1975

²⁰⁷ Milliyet, 19 Haziran 1975

değerlendirmesini bilen bir ülke, dış politikada, mazlumlukla ve teslimiyetle değil, kararlılıkla ve meşru haklarında direnmekle sonuç alır.”²⁰⁸

Başbakan Süleyman Demirel “Paris-Match” dergisine verdiği demeçte Amerikan silah ambargosu ve Türk hükümetinin ABD’ye verdiği 30 günlük müzakere süresine dair şunları söylemiştir: “Önce iki şeyi ayırmak lazım: NATO çerçevesinde ve müttefiklerimizle olan çok taraflı anlaşmalar. Türkiye’deki füze üsleri ve çok önemli olan radar istasyonları ile ilgili Amerikalılarla yaptığımız ikili anlaşmalar. Amerikalılara şöyle diyoruz: Siz ambargo koymakla ikili anlaşmalarımızı batıl hale getirdiniz. Demek ki, bu anlaşmalara yeni bir şekil vermemiz gerekiyor. Size düşünmek ve bizimle müzakere etmek üzere bir aylık müddet tanıyoruz. Bu bir ultiatom değil, diyelim ki bir davet.”²⁰⁹ Demirel, kimden silah alacaksınız? Sorusuna: “Hiçbir ayırım yapmaksızın bize kim silah satarsa”²¹⁰ diyerek cevaplamıştır. Demirel aynı demeçte Rusya-Türkiye ilişkilerine dair sorulan bir soruyu şöyle yanıtlamıştır: “Rusya’da demokrasi gayr-ı meşrudur. Moskova ile ilişkilerimizi iyileştirmek için Türkiye’de komünizmi meşru hale sokmayacağım. Türkiye, Amerikalıların himayesinde değildir, Rusların himayesi altına da girmeyecektir. Ve zaten bu mesele nasıl olsa bir çözüme ulaşacaktır. Bir Anadolu atasözü “Pire için yorgan yakılmaz.” der.²¹¹ Demirel bu sözleri ile MC hükümetinin Türk dış politikasında geleneksel batıcı dış politika anlayışını ABD ile yaşanan ambargo krizi dolayısıyla terk etmeyeceği mesajını vermiş oluyordu.

24 Temmuz 1975’te Amerikan Kongresi silah ambargosunun kaldırılması yönündeki yasa tasarısının reddedilmesi üzerine Türk hükümeti 25 Temmuz 1975’te yapılan Bankalar Kurulu toplantısında, 3 Temmuz 1969 tarihli Savunma İşbirliği Antlaşmasının feshedildiğini ilan etmiştir. Türk

²⁰⁸ Milliyet, 22 Haziran 1975

²⁰⁹ Milliyet, 2 Temmuz 1975

²¹⁰ Milliyet, 2 Temmuz 1975

²¹¹ Milliyet, 2 Temmuz 1975

hükümeti 3 maddelik bir karar almış ve bu kararları Amerikan hükümetine bildirilmiştir. Amerikan hükümetine bildirilen bu üç madde şunlardır:

- 1) Türkiye ile ABD arasındaki Ortak Savunma İşbirliğini düzenleyen 3 Temmuz 1969 tarihli Savunma İşbirliği Anlaşması ve bununla ilgili diğer anlaşmalar hukuki geçerliliklerini kaybetmişlerdir.
- 2) Bu durum muvacehesinde Türkiye'deki bütün ortak savunma tesislerinin faaliyeti, İncirlik Ortak Savunma Tesisi'nin münhasıran NATO görevi mahfuz kalmak kaydıyla yarından yani 26 Temmuz 1975 tarihinden itibaren durdurulmuştur.
- 3) Faaliyeti durdurulan bütün tesisler Türk Silahlı Kuvvetlerinin tam kontrol ve gözetimine devredilecektir.²¹²

MC hükümetinin almış olduğu bu kararlarla NATO kullanımı dışındaki üsler hariç Türkiye'deki ABD üslerinin faaliyetleri askıya alınmış ve tamamı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kontrol ve gözetimine girmiştir. Bu karar Türk-Amerikan ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmuştur. Türk hükümetinin aldığı bu karar ABD yönetimi açısından tam bir şok olmuştur. Başkan Ford, yaptığı konuşmada: "Türkiye ile mükemmel olan ilişkiler zedelenmiştir."²¹³ diyerek tepkisini ortaya koymuştur. Kissinger ise bu karar karşısında: "İlişkilerin bozulmaktan kurtarılacağını ümit ediyorum."²¹⁴ diyerek Türk-Amerikan ilişkilerinin kopmayacağına olan inancını ortaya koymuştur. ABD Senatörlerinden Zablocki Türk hükümetinin almış olduğu son kararı: "Hiç şüphesiz Türkler de bizim dün davrandığımız kadar sorumsuzca davranmışlardır."²¹⁵ diyerek yorumlamıştır. NATO sözcüsü ise Türkiye'nin aldığı bu son karar ile birlikte Doğu Akdeniz'in güvenliğinin tehlikeye girdiğini belirterek kaygılarını belirtmiştir.²¹⁶ Bir gün sonra Türkiye'deki ABD

²¹² Milliyet, 26 Temmuz 1975

²¹³ Milliyet, 26 Temmuz 1975

²¹⁴ Milliyet, 26 Temmuz 1975

²¹⁵ Milliyet, 26 Temmuz 1975

²¹⁶ Cumhuriyet, 26 Temmuz 1975

üslerindeki ABD bayrağını indirerek üslere Türk bayrağı çekilecektir.²¹⁷ Hükümetin aldığı bu kararı CHP lideri Ecevit şöyle yorumlayacaktır: “Türk hükümeti tesislerde Amerikan yetkilerine son vermekle ilk adımı atmıştır. Şimdi derhal yeni bir dış politika saptanmalıdır. Türkiye ulusal güvenlik politikasını ve uluslararası ilişkilerini bütünüyle gözden geçirmelidir.”²¹⁸ Ecevit Türkiye için alınan bu son karardan faydalanarak yeni bir dış politika geliştirmesi gerektiğini vurguluyordu. Türk hükümetinin aldığı son karar dönemin dış basınında NATO’nun ağır darbe yediği biçimde yorumlanmıştır.²¹⁹

Amerikan hükümeti bu kararın çok ağır bir karar olduğunu vurgulayarak Türkiye ile ikili müzakerelere başlamak istediği mesajını Türk hükümetine iletmiştir. Bunun üzerine Türk Dışişleri Bakanı Çağlayangil üslerin geleceğinin ikili görüşmelere bağlı olduğunu mesajını iletacaktır.²²⁰ Türk hükümeti ABD ile yakın zamanda müzakere masasına oturmak istiyordu. Helsinki’de Dünya Liderleri Zirve Konferansı’nda Demirel ile bir araya gelen Başkan Ford’un ABD üslerinin açılması karşılığında Türkiye’ye 50 milyon dolarlık silah bağıışı önerisini Başbakan Demirel reddedecektir. Başbakan Demirel başkan Ford’a bu konuda şunu söyleyerek Türkiye’nin kararlılığını ortaya koymuştur: ‘ 50 Milyonu istemem. Siz ambargoyu kaldırtın bizim amacımız sizden para kopartmak değil. Sizin tutumunuzu anlayabilmektir. Dost olup olmadığınızı gösterin. Bir yandan Türkiye’nin savunma gücüne darbe vuruyorsunuz. Öte yandan da Yunanistan’ı silahlandırılıyorsunuz.’²²¹ Başbakan Demirel görüşme sonrası verdiği demeçte Türk-ABD ilişkilerinin düzelmesinin ABD’ye bağlı olduğu mesajını vermiştir.²²² Türk yetkililerin ABD ambargosu karşıtı düşüncelerini 7 temel ilkeye dayanıyordu:

²¹⁷ Milliyet, 27 Temmuz 1975

²¹⁸ Milliyet, 27 Temmuz 1975

²¹⁹ Milliyet, 27 Temmuz 1975

²²⁰ Milliyet, 30 Temmuz 1975

²²¹ Uslu, a.g.e, s.320

²²² Milliyet, 1 Ağustos 1975

- 1.Türkiye'nin Kıbrıs'ta gerçekleştirdiği askeri operasyon uluslar arası hukuka ve antlaşmalara uygundur.
- 2.Ambargo kararı Kıbrıs sorununun daha da kötüleşmesine neden olacaktır.
- 3.ABD ile Türkiye arasındaki savunma işbirliği ile Kıbrıs sorunu ayrı konulardır.
- 4.ABD'nin Türkiye'ye askeri yardım sağlaması bir ihsan değil, savunma ittifakı çerçevesinde gerçekleştirilen bir hükümlülüktür.
- 5.Silah ambargosu sonucunda NATO'nun güneydoğu kanadı zayıflayacak ve buda batı ittifakına zarar verecektir.
- 6.Ambargo Türk-Amerikan ilişkilerinin tamamen kopmasına neden olacak iki ülke ilişkileri bundan büyük zarar görecektir.
- 7.Ambargo haksız bir biçimde Türkiye'ye uygulanmaktadır. Ambargo kararı Yunan ve Rum yanlısı bir karardır.²²³

MC hükümeti ABD karşısında her geçen gün dış politik söylemini sertleştirmekteydi. Bunun temel nedenleri Türk kamuoyunun ABD'ye duyduğu tepki ve hükümetin çoğunlukla milliyetçi partilerden meydana gelmesidir. Başbakan Süleyman Demirel İstanbul'da yaptığı basın toplantısında: "1969 Savunma Anlaşması hukuken ölmüştür. Amerika, anlaşmanın fesih, ihbar ve tasfiyeye ilişkin hükümlerine riayet etmemiştir. Ambargo kalkmadan işbirliği görüşmesi yapılamaz. Türk milleti dostlarının kimler olduğunu bilmek istiyor." demiştir.²²⁴ Dış İşleri Bakanı Çağlayangil ise ambargonun NATO ile ilişkileri etkilemeyeceğini Türkiye'nin Fransa'dan askeri ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Mirage almaya hazır olduğunu belirterek ABD'ye karşı Türk Hükümetinin sert tutumunu bir kez daha ortaya koyarken aynı zamanda ABD'ye gözdağı vermekteydi.²²⁵ CHP Genel Başkanı Ecevit ise Türkiye'de mevcut bulunan ABD personelinin hükümetin aldığı son kararlar birlikte Türkiye'den derhal ayrılması gerektiğini

²²³ Uslu, a.g.e, s.343-346

²²⁴ Milliyet, 3 Ağustos 1975

²²⁵ Cumhuriyet, 3 Ağustos 1975

belirtmiştir.²²⁶ Bu sırada Başkan Ford'un kongre'yi ikna çabaları devam etmekteydi. Başkan Ford yaptığı konuşmada Kongre'nin 27 yıldan bu yana en büyük hatayı işlediğini vurgulamıştır. Ford, Kongre'nin aldığı ambargo kararının üç olumsuz sonucu olduğunu vurgulamıştır. Bunlar:

- 1) Kıbrıs bunalımı çözümlenemedi.
- 2) NATO zayıfladı.
- 3) İstihbarat tesislerini kaybeden ABD'nin güvenlik gücü sarsıldı.²²⁷

Görüldüğü üzere başta Başkan Ford olmak üzere silah ambargosunun ABD dış politikası üzerinde çok olumsuz etkileri olduğu düşüncesi kabul görmekteydi. Financial Times'a göre MC hükümeti ABD'ye 30 Eylül'e dek yeni bir süre tanıdığını belirtmekteydi.²²⁸ Türk hükümetinin bu konudaki kararlılığını Dışişleri Bakanı Çağlayangil tarafından bir kez daha ilan edecektir. Çağlayangil yaptığı basın toplantısında ambargonun devam etmesi ve müzakerelerden sonuç alınmaması halinde ise Türkiye'deki üs ve tesislerin tasfiye edileceğini açıklamıştır.²²⁹ Çağlayangil bu sözleri ile MC hükümetinin üsler konusunda sonuna dek gidebileceği mesajını vermektedir. Çağlayangil'in söz ettiği üslerin tasfiyesinin gerçekleşmesi 30 yıllık Türk-Amerikan ilişkilerin bitişi anlamına gelecekti. Başbakan yardımcısı Necmettin Erbakan, Washington Post'a verdiği demeçte ambargonun kalkmaması halinde Türkiye'nin dünya dengesini başka istikametlere çevirebileceğini dile getirmiştir.²³⁰ Başbakan yardımcısı Necmettin Erbakan üsler konusunda şu ilginç yorumu yapacaktır: "Bir Amerikalının, bir fonksiyonu olmadıktan sonra bir üste oturması ile bir otele oturması arasında fark yoktur."²³¹

²²⁶ Cumhuriyet, 5 Ağustos 1975

²²⁷ Milliyet, 9 Ağustos 1975

²²⁸ Milliyet, 9 Ağustos 1975

²²⁹ Milliyet, 9 Ağustos 1975

²³⁰ Milliyet, 25 Ağustos 1975

²³¹ Milliyet, 25 Ağustos 1975

Bu dönemde akademisyenler, dış politika uzmanları Türkiye'nin içinde bulunduğu dış politik durumda ne tür bir yol izleyeceğini tartışmaya başlamışlardır. Temel tartışma noktası Türk dış politikasının yörüngesi noktasında idi. Osman Köksal Cumhuriyet'te yazdığı 'Ulusal Savaş Sanayi' adlı yazısında Türkiye'nin yapması gerekenleri şöyle sıralıyordu: 1.'Ulusal savaş sanayisinin kurulmasına devlet el atmalı ambargo kalksın veya devam etsin ulusal savaş sanayisinin kurulabilmesi için her türlü fedakarlık yapılmalıdır. 2. İç kaynaklar üretime geçinceye kadar askeri ihtiyaçlar başka kaynaklardan karşılanmalıdır. 3. Ambargonun yarattığı sonuçlar iyi değerlendirilmeli ve biran evvel harekete geçilmelidir. 4. Siyasal iktidar ambargo karşısında etkin karar ve önlemler alamıyorsa iktidarı bırakmalı veya kısa sürede seçime gitmelidir.²³² Oral Sander, 9 Eylül 1975'te yazdığı bir makalede Türkiye'nin artık ABD'ye ve hatta NATO'ya güvenemeyeceğini, Türkiye'nin yeni dış politika alternatifleri üzerinde durması gerektiğini şöyle dile getirecektir: "Orta Doğu bölgesinde çıkarları köklü olan ve uzun izdüşümlü dış politika izleyen büyük devletler için Türkiye'nin bölgede daha da güçlenmesi, hızla değişen uluslararası ortamda istenir bir durum değildir. Büyük devlet politikası açısından uzun sürede Türkiye'nin çok güçlenmesi engellenmeli, ancak bu yapılırken tüm kontrol ipleri kesilmelidir. ABD'nin hükümet ve Kongre çelişkisi, soruna bu açıdan bakıldığında ortadan kalkmakta ve Türkiye'ye karşı izlenen politika anlam kazanmaktadır. Son on yıldaki deneyler ışığında Türk-Amerikan ilişkilerini tekrar "eski" rayına oturtmaya çalışmak ve Türkiye'nin güvenliğini bütünüyle NATO'ya dayamak, sonu görünmeyen verimsiz bir politikadır. Eski yanlışlarımızın bizi getirdiği bu noktada serinkanlı, nesnel olarak uzun uzun düşünmemiz ve dış politikada seçeneklerimiz üzerinde çözümleyici bir biçimde durmamız gerekiyor."²³³

Amerikan silah ambargosuna Türkiye'den çok sert eleştiriler ve yaptırımlar gelirken ABD yönetimine yakın çevrelerden de Kongre'ye yönelik

²³² Osman Köksal, 'Ulusal Savaş Sanayi', Cumhuriyet, 4 Eylül 1975

²³³ Milliyet, 9 Eylül 1975

sert eleştiriler yapılmaktaydı. Ankara’da üç yıl süreyle ABD Büyükelçisi olarak görev yapan Parker Hart, Wall Street Journal’a yazdığı makalede şunları söyleyerek Kongre’yi sert bir biçimde eleştirmekteydi: “Ambargo ancak düşmana uygulanır. ABD, Rusya ve Kızıl Çin’e sattığını; Türkiye’den esirgedi. Kongre, Kıbrıs Türklerinin acılarına 15 yıl gözlerini yumdu. İç politika hesaplarıyla oy veren Kongre üyeleri baskı gruplarının geçici alkışlarından başka hiçbir şey elde edememişlerdir.”²³⁴ NATO Genel Sekreteri Joseph Luns yaptığı açıklamada ambargonun sürmesinin Başbakan Demirel’in batı yanlısı hükümetinin geleceğini tehlikeye sokacağını belirtmiş ve bu noktada kaygılarını ifade etmiştir.²³⁵

ABD’de ambargonun kaldırılması yönünde Kongre’ye uygulanan baskılar aratarak sürmekteydi. Kongre, Yunan lobisinin oyuncağı olmakla suçlanıyordu. 1975 Eylülünde ambargonun kaldırılmasına dair çabalar yoğunlaşacaktır. Dışişleri Bakanı Çağlayangil verdiği demeçte ambargonun sürmesi halinde NATO’da Türkiye için yeni şartlar doğacağını belirtmiştir.²³⁶ Bu açıklama ABD yönetimini son derece tedirgin etmiştir. Çünkü Çağlayangil bu açıklamasıyla Türkiye’nin gerekirse NATO’dan çıkabileceği mesajını vermektedir. Türkiye’nin NATO’dan çıkması demek ABD’nin Orta Doğu’daki tüm çıkarlarının suya düşmesi anlamına gelecekti. Türk-ABD ilişkileri silah ambargosu dolayısıyla en gergin dönemini yaşamaktaydı. MC hükümeti her geçen gün ABD’ye karşı söylemini sertleştirmekteydi. Eylül sonlarında Temsilciler Meclisi’nde ambargonun kalkmasını isteyen Senatör Thomas Morgan ile Rum lobisinin önde gelen isimleri arasında sert tartışmalar cereyan etti.²³⁷

Erol Manisalı, “ABD Ambargosu ve Ekonomik Etkileri” adlı yazısında şunları dile getirmekteydi: “ABD silah ambargosunun Türk ekonomisinin iç

²³⁴ Milliyet, 13 Eylül 1975

²³⁵ Cumhuriyet, 13 Eylül 1975

²³⁶ Milliyet, 21 Eylül 1975

²³⁷ Milliyet, 26 Eylül 1975

kaynak dağılımı konusunda yaptığı başlıca etkiler, savunma harcamalarının artırılması ve ulusal savunma sanayi alanındaki atılımların hızlanması olarak ortaya çıkmıştır. Ambargo, dış ekonomik ilişkilerini bugüne kadar tek yönlü ve rizikoyu azaltıcı doğrultuda ekonomik ilişkilere girişmesinde etkili olmaktadır. Batı Avrupa ile olan ekonomik politikasını Türkiye artık başta İsveç olmak üzere, AET dışındaki ülkelere de kaydırmalıdır. Orta Doğu'nun dış ekonomik ilişkilerimizdeki ağırlığı da arttırılmalıdır. Bu nokta, sanayileşme politikasına da uygun düşüyor. Balkan ekonomileriyle işbirliği geliştirilirken, Sovyetler'in dış ticaretimizdeki payı korunmalıdır.”²³⁸Manisalı yazısında silah kaynaklarının çeşitlendirilmesi düşüncesini savunuyordu. Ambargo döneminde birçok akademisyen ve yazar Türkiye'nin silah ambargosu karşısında ulusal savunma sanayini geliştirmesini ve başka kaynaklardan silah almasını savunmaya başlamışlardır. Türkiye'de ulusal savunma sanayi bu tartışmalar temelinde MC hükümeti döneminde kurulmaya başlayacaktır. Ekim ayının başında ambargonun kısmen kaldırılacağına dair haberlerin Türkiye'ye tarafından işitilmesinden sonra çeşitli yorumlar yapılmıştır. CHP lideri Ecevit şunları söylemiştir: “ABD, ambargoyu kısmen kaldırırsa bile bu bir lütuf değildir.”²³⁹

2. Ambargonun Kısmen Kaldırılması

Temsilciler Meclisi 2 Ekim 1975'te ambargonun kısmen kaldırılmasına dair tasarıyı 176'ya karşı 237 oyla kabul etmiştir. Başkan Ford tarafından onaylanarak yürürlüğe giren bu yasa ile tam ambargo dönemi bitmiş, kısmi ambargo dönemi başlamıştır. Yasanın yürürlüğe girmesi ile birlikte 5 Şubat 1975'ten önce sözleşmeleri yapılan parası ödenen 185 milyon dolarlık askeri malzeme Türkiye'ye gönderilmiştir. Yalnız bu yasa bazı şartları kapsamaktaydı. Öncelikle Türkiye Kıbrıs'taki kuvvetlerini arttıramayacak ve haşhaş ekimi kontrolünü kabul edecektir. Başkan ise 60 günde bir Kıbrıs

²³⁸ Milliyet, 27 Eylül 1975

²³⁹ Milliyet, 2 Ekim 1975

sorununa dair bir raporu Kongre'ye sunacaktı.²⁴⁰ Atina radyosu ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunun kısmen ve şartlı olarak kaldırılmasını ABD'nin çıkarlarını koruma amacını güttüğünü vurgulamıştır. Ambargonun şartlı ve kısıtlı olarak kaldırılması Yunanistan ve Kıbrıs Rumları tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Kıbrıs Rum basını ABD Kongresinin Ford-Kissenger ikilisinin tuzağına düştüğünü belirtmekteydi.²⁴¹ Ambargonun kısmen kaldırılmasının temelinde MC hükümetinin ABD'ye karşı uyguladığı tedbirler ve Başkan Ford ve yönetiminin Kongre'yi ikna çabaları ve bununla birlikte NATO ülkelerinin baskıları gelmekteydi. Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan ambargonun kısmen kaldırılmasından iki hafta sonra verdiği mülakatta ABD'nin ambargoyu kısmen kaldırılmasının yeterli olmadığını şöyle ifade etmektedir: “Amerika, bütün Amerika'yı hibe olarak veriyorum dese, bazı şeyler mümkün değildir. Mesela benim adamım bir suç işlerse, ben muhakeme edeceğim, diyor. Bu başka bir üsse nakilden ibaret oluyor. Bizim insanlarımız bu kadar ucuz değil... Parasını ödediğimiz uçak verilmiyor. Tutulan uçağımızın yer kirası diye önümüze fatura getiriliyor. Üsler tekrar faaliyete geçirilmez mi? geçirilir. Ancak bize hasmane tavır takınıp, ambargoyu devam ettirdiğiniz müddetçe, müzakereyi yürütmek mümkün değildir. Şimdi ambargo kısmi olarak kalkmıştır. Türkiye'de haşhaş ekimi şöyle olursa, ben yine ambargoyu koyarım, böyle olursa, koymam. Şu silahı vermem. Bu silahı vermem. Biz bunları kabul edemeyiz.”²⁴² Aynı gün Prof. Dr. Celal Ertuğ “Ambargonun Ardındaki Gerçekler” adlı yazısında ABD'yi şöyle eleştirmekteydi: “Aslında ambargonun pazarlığına girişmek büyük hatadır. Ne Temsilciler Meclisi'nden çıkmayan eski öneri ne de bugünkü karar haysiyetli bir dış politika uygun çözümdür. Birleşik Amerika önce parası ödenmiş silahları teslim etmeye mecburdur. Ondan ötesi karşılıklı menfaatler dengesi konusudur. Dostluk düşmanlık da bu dengeye göre vardır, azalmış, çoğalmış olabilir ya da yok olmuştur. Yalnız şunu bilmekte yarar vardır. Çağ

²⁴⁰ Milliyet, 3 Ekim 1975

²⁴¹ Cumhuriyet, 13 Ekim 1975

²⁴² Milliyet, 14 Ekim 1975

dışı olmuş kavramlarla diplomatik savaş kazanılamaz.”²⁴³ Emekli Amiral Sezai Orkunt ise yazdığı “Ambargonun Kalkması Neyi Halleder” adlı yazıda şunları vurgulamaktaydı: “Türkiye için mantıklı yol, askeri yardım yoluyla yapılan siyasal kontrol ve baskının dışına çıkmak veya buna karşı dengeler aramaktır. Bu denge elemanlarından biri ABD’nin Türkiye’deki üsleridir. Türkiye silah temininde kendisine esneklik sağlayan yeni formüller, yollar bulmalıdır. Monopol halinde ABD’den silah almakta ısrar edildiği taktirde Kıbrıs bunalımı gibi konularda Türkiye’nin kendisini baskılardan kurtarması olanaksızdır.”²⁴⁴ Orkunt Türkiye’nin daha özgür bir dış politika takip edebilmesinin temel koşulunun Türkiye’nin başka kaynaklardan da silah temin edebilmesi sayesinde gerçekleşebileceğine inanıyordu.

1976 yılına girerken MC hükümeti yeni yıl içerisinde ambargonun tamamen kaldırılmasını bekliyordu. Muhalefet lideri Ecevit 5 Ocak 1976’da yazdığı makalede 1975’ten 1976’ya doğru geçerken Türk dış politikasını şöyle değerlendirmekteydi: “Değişen dünya ortamında Türkiye, iki büyük devlete de güvensizlik uyandırmayıcı bir tutum izleyerek geniş ve dengeli dış ilişkiler içine girebilir, yeni dünya dengesini pekiştirebilir, yumuşamaya katkıda bulunabilir, böylece dünyada, çerçevesi ve niteliği bakımından eskisine göre değişik, fakat eskisinden daha büyük bir önem ve ağırlık kazanabilir.”²⁴⁵

Dışişleri Bakanı Çağlayangil verdiği demeçte 1976 yılı başındaki Türk-ABD ilişkilerini ve silah ambargosunu şöyle yorumlamaktaydı: “Türk-Amerikan ilişkilerimizde biz bazen bir takım konuları birbirine karıştırıyoruz. Türkiye, NATO’nun içinde, NATO’ya bağlılığında bir değişiklik yok. Türkiye ile Amerika arasında bir takım sürtüşmeler var. “Türk-Amerikan dostluğu Türkiye’de kurulmuş ortak tesislere bağlıdır. Ortak savunma tesisleri kalkarsa, Amerikan Türk dostluğu da kalmaz.” yargısı iki millet arasındaki

²⁴³ Milliyet, 17 Ekim 1975

²⁴⁴ Milliyet, 28 Ekim 1975

²⁴⁵ Milliyet, 5 Ocak 1976

kuvvetli bağların varlığını inkâr demektir. Dostluğumuzun devamı savunma tesislerinin bekasına bağlı ise biz birbirimizin değil, tesislerin dostuyuz demektir. Türkiye NATO'ya girdiği zaman kendisinden büyük bir askeri kuvvet bulundurulmasını istedi. 500 bin kişilik bir teşkilat, Türkiye bunu kabul etti. Ama hem kalkınmamızı sağlamaya hem bu kuvveti idame ettirmeye yetecek kaynağımız yok, siz yardım ederseniz böyle kuvveti idame ettirebiliriz dendi. Demek ki Türkiye NATO içindeki bu geniş yükümlülüğü idame ettirebilmek için bir dış desteğe muhtaç. Bunun dışında Türkiye, Amerika ile bir takım ortak tesisler vücuda getirdi. Bu itibarla savunmasını takviyeye ihtiyaç duydu. Onun için de Amerika destek taahhüdünde bulundu. Demek ki Türkiye'nin ortak tesisler dolayısıyla savunmasında takviye ihtiyacı duyması sebebiyle de dış desteğe ihtiyacı vardı. Bu, 1969 Temel Anlaşmasıyla bir esasa bağlanmış. Bu esas yürürken ambargo işbirliğini kökünden baltaladı. Türkiye de mademki desteğim yoktur, bende işbirliğini sürdüremem dedi. Şimdi ambargo çözüme bağlanmış, yeni işbirliğimiz nasıl olacak? Biz dedik ki "Eski usulle işbirliğini idame ettirmeyeceğiz. Yeni bir esas bulmak ihtiyacındayız." Konuşmaya oturduk. Her devletin kendi mevzuatı var, kanunları, anayasası var. Ancak, ben bu mükellefiyetleri yapabilmek için ne gibi desteğe sahip olacağımı bilmeliyim ve bundan emin olmalıyım. Bunun adı ne olur bilmem. Adını kendi mevzuatımıza göre beraber arayalım, en iyi formülü bulalım. Birbirimizi hangi noktada tatmin edebilirsek işbirliğimizi bu yeni esasa oturtalım. İşte cereyan etmekte olan müzakereler, önce bu işbirliğinin hangi esasa dayanacağını tespitte matuftur."²⁴⁶ ABD Kongre üyesi Derwinsky yaptığı açıklamada, Türkiye'ye yapılan bütün yardımların kesilebileceğini iddia etmiştir. Derwinsky, Rum Lobisine yakın bir kongre üyesiydi.²⁴⁷ Başbakan Süleyman Demirel 23 Ocakta yaptığı basın toplantısında: "ABD, Yunanistan'ın arkasına geçip Türkiye'ye karşı düşmanlık manasına gelebilecek bir hareketten sıyrılabilmeli. ABD ambargoyu

²⁴⁶ Milliyet, 6 Ocak 1976

²⁴⁷ Hergün, 14 Ocak 1976

kaldırılmalıdır.”²⁴⁸ Batı Almanya Savunma Bakanı George Leber Amerika'nın Türkiye'ye yönelik siyasetini eleştirerek ABD'nin Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye attığını, manasız ve tehlikeli bir siyaset izlediğini vurgulayarak Almanya olarak Türkiye'nin yanında olduğu vurgulamıştır.²⁴⁹

1976 yılının başında bütçe görüşmeleri sırasında Meclis'te dış politikaya dair son derece hararetli konuşmalar ve tartışmalar cereyan etmiştir. Muhalefet partileri MC hükümetini özellikle dış politika noktasında sert eleştirilere maruz bırakacaklardır. Dışişleri Bakanı Çağlayangil, 1976 mali yılı bütçesi sırasında yaptığı konuşmada Türk-Amerikan ilişkileri ve ambargo konusunda şunları hükümet adına dile getirmiştir: “Amerikan Kongresinin bize karşı bu konuda almış olduğu çok yanlış ambargo kararı üzerinde özellikle durmak isterim. Bu karar ABD'nin, dostu ve müttefiki Türkiye ile ilişkilerini gölgelemekle kalmamış, aynı zamanda bütün dünyadaki imajını da etkileyen bir şümül kazanmıştır. Bilindiği üzere başta Başkan Ford olmak üzere ABD hükümeti, gayet isabetli bir şekilde, Türkiye ile ABD arasındaki karşılıklı ahdi yükümlülöklere tek taraflı ve keyfi şekilde aykırı düşen bu karara bidayetten beri cephe almış ve kaldırılması için ciddi gayretler sarf etmiştir. Bu çabalar maalesef bidayette başarılı olmamış ve Kongre'nin kararında ısrar etmesi bizi de ikili işbirliğimizde ortaya çıkan duruma göre yeni girişimlerde bulunmak mecburiyetinde bırakmıştır. Bilindiği üzere hükümetimiz 3 Temmuz 1969 tarihli Savunma İşbirliği Anlaşması ile bununla ilgili diğer anlaşmaların hukuki geçerliliklerini kaybettiklerini 25 Temmuz 1975 tarihinde açıklamış ve bütün ortak savunma tesislerinin faaliyetlerini durdurmayı kararlaştırmıştır. Aynı gün karar ABD hükümetine tebliğ edilmiş 26 Temmuzdan itibaren de Türkiye'deki bütün ortak savunma tesislerinin faaliyetleri fiilen durdurulmuş, bunların komuta ve kontrolü Türk komutanlarınca devralınmıştır. 2 Ekimde ambargo kararı kısmen kaldırılmıştır. Bu tutum ambargo kararından evvelki durumu tam olarak geri

²⁴⁸ Milliyet, 23 Ocak 1976

²⁴⁹ Hergün, 5 Şubat 1976

getirmiş değildir. Ancak, 5 Şubat 1975 tarihinden önce mukavelesi imzalanmış savunma malzemesi ve hizmetlerinin teslimi üzerindeki yasaklama kaldırılmıştır. Tutarı 184 milyon dolar değerindeki bu malzeme serbest bırakılmıştır. Ayrıca, serbest piyasadan yapılacak savunma malzemesi mubayaası da her türlü kayıtların dışına çıkarılmıştır. Buna mukabil hibe yardımları, kredili satışlar ve hükümet kanalıyla peşin para ile yapılacak satışlar üzerindeki yasaklar muhafaza edilmiştir. Karar bu hüviyeti ile tatminkâr olmamakla beraber, ambargonun vahametinin böyle bir kararı alanlarca da anlaşılmaya başlandığı yolunda bir işaret sayılabilir ve ciddi bir sarsıntı geçiren Türk-Amerikan münasebetlerinin canlandırılması için olumlu bir adım telakki edilebilir. Bu kararla aynı zamanda ambargonun kaldırılmaması yüzünden kesilen Savunma İşbirliği Müzakerelerinin yeniden başlamıştır. Ancak ABD ile işbirliğimizin geleceği güvenilir bir teminata bağlanıncaya kadar tesislerin faaliyete başlatılması kabil olmamıştır. Bu müzakerelerdeki temel düşüncelerimiz ahde vefa ve yürürlükteki anlaşmaların iyi niyetle uygulanması kurallarına uymayan yanlış tutumların tekerrürüne imkân bırakılmaması esastan hareketle aramızdaki işbirliğini, güvenilir, devamlı nitelikte bir temele dayandırmak ve işbirliğimizle ilgili olmayan unsurların tesirlerinden azade kılmaktır. İşbirliğinin uzun ömürlü ve sıhhatli olması için üstlenilen sorumluluklar ile beklenen yararlar arasında gerçek ve adil bir denge sağlanması şarttır. Ancak böylesine bir denge ile iki ülke arasındaki savunma işbirliği ilişkilerinin geleceğini sağlam teminat altına almanın mümkün olabileceği aşikârdır. Tarafların birbirlerinden karşılıklı olarak ne alıp ne vereceklerinin açık şekilde belirlenmiş olması gelecekteki anlaşmazlıkları önler. Görüşmeleri bu temel yaklaşım içinde sürdürmekteyiz. ABD ile uzun süreden beri yakın ilişkileri bulunan dost ve müttefik bir ülke olarak bu müzakerelerden her iki tarafın yararına sonuç alınacağına inanmaktayız.”²⁵⁰

²⁵⁰ Dış Siyaset Belgeleri, s.137-139

Bu dönemde Türk hükümeti ile ABD yönetimi arasında başlayan müzakereler olumlu istikamette ilerlemekteydi. Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in 9 Şubat 1976 tarihinde Senatoda yaptığı konuşmada: "Görüşmeleri yapıcı bir zihniyet içinde yürütüyoruz. Bu konuda sağlanacak netice, sadece ABD ile ilgili ilişkilerimizi değil, NATO'yu da ilgilendirecek değerde olacaktır. Bugüne kadar müzakerelerde kaydedilen bazı ilerlemeler, meselesinin ileri gereklerini karşılayacak şekilde sonuçlandırılmasının imkânsız olmayacağını göstermektedir."²⁵¹ Diyerek müzakerelerin olumlu sonuçlanacağı mesajını vermiştir.

16 Şubat 1976'da, 1976 yılı Bütçe görüşmeleri dolayısıyla söz alan muhalefet ve iktidar ortağı partilerin sözcüleri hükümetin uyguladığı dış politikayı masaya yatırarak karşılıklı bir tartışma içerisine gireceklerdir. Dış politikaya dair tartışmaların odak noktasını Türk-Amerikan ilişkileri oluşturmaktadır. CHP Grubu adına konuşan Bülent Ecevit Türk-Amerikan ilişkileri ve ambargo üzerine şunları söylemiştir: "Biliyoruz ki, NATO içindeki savunmamız bakımından, NATO'nun Avrupalı üyeleri bizim için Amerika'nın alternatifi olamazlar. Kendileri için bile Avrupa'nın alternatifi olamıyorlar ve olamayacaklarını açıkça ifade ediyorlar. Şimdi yapmak istedikleri ne? Kendilerini vecibelerini, yükümlülüklerini yerine getirmiyorlar Türkiye'ye. Bakıyorlar ki, Türkiye "Öyleyse bende ulusal savaş sanayimi kuracağım." diyor, geliyorlar "Onu ben kurayım, benim sermayemle ortaklık kur, devlet olarak kurma, işçilere kurdurma, halka kurdurma, özel sektör benimle, bunu ortaklaşa kursun" diyor, böylelikle bizi oradan yine, bizim için sorun haline gelen bağımlılığın içine sürüklemeye çalışıyor.

Değerli arkadaşlarım, sözlerim yanlış anlaşılmasın, NATO'dan ayrılmayı öneriyor değilim. Bugün Türkiye dünyada, detant denen, yumuşama denen şey, son derece hassas bir dengeye dayanmaktadır. Bu dengede de iki kolektif güvenlik sistemin geçerliliği vardır, önemli bir yeri vardır, ama bu

²⁵¹ Dış Siyaset Belgeleri, s.172

hassas denge içinde fonksiyonu sürekli değişen üyelerin tavırları sürekli değişen, kolektif güvenlik sistemine kendimizi teslim edemeyiz. Hele Amerika'nın son davranışlarının Türkiye için nasıl kaygı verici bir durum ortaya çıkardığı anlaşıldıktan sonra, o halde Türkiye bir an önce kendi ekonomik olanaklarıyla uyumlu bir yeni savunma kavramı oluşturmak zorundadır. Bu NATO üyeliği ile çelişmez, bu kolektif güvenlik sistemiyle çelişmez ve bu Türkiye'nin ekonomik olanaklarıyla da çelişmemelidir. Çağımızda büyük ve güçlü devletler, illa, askeri bakımdan güçlü olmak büyük devlet olmaya yeter. Türkiye için bu yetmez. Türkiye'nin coğrafi mevkiindeki bir ülke hem ekonomik bakımdan hem savunma olanakları bakımından güçlü olmak zorundadır, ama ekonomiyi batırmak pahasına savunmada güçlü olunamaz. Onun için biz, NATO konsepti içinde savunma tertiplerini NATO'nun katkısı, yardımı olmaksızın gerçekleştirmeye devam edebilir miyiz, edemez miyiz, onu bir yana bırakıp, kendi olanaklarımız ve kendi ihtiyaçlarımız çerçevesinde, ölçüsünde bir savunma konseptini süratle oluşturmak zorundayız. Bize bu konudaki teklifler, Amerika'dan gelmemeli, Almanya'dan gelmemeli, Avrupa Ekonomik Topluluğu üyelerinden gelmemeli, kendi aklımız var, kendi olanaklarımızı, ihtiyaçlarımızı en iyi biz biliriz. Bu ulusal savunma kavramını da Türkiye'de en iyi biz oluştururuz: Türk milletinin kendisi oluşturabilir.²⁵²

Başbakan Süleyman Demirel, muhalefet lideri Ecevit'in dış politika konusunda yaptığı eleştirileri 17 Şubat 1976 günü Meclis'te yaptığı konuşmada hükümetin dış politikasına dair önemli açıklamalar yapmıştır. Başbakan Süleyman Demirel, Türk-ABD ilişkileri ve silah ambargosu üzerine şunları söylemiştir: "Amerika ambargo koymuştur. Aslında Türkiye bu vaziyet karşısında Birleşik Amerika ile münasebetlerinin tümünü gözden geçirmeye mecburdur. Onu yapmaktadır. Türkiye 30 sene kendisine fevkalade yakın dost olan bir ülkeye, hiç kendisiyle bu ülkenin bir ihtilafı olmadığı halde, kendisinin taraf olmadığı Kıbrıs ihtilafını, yerden göğe kadar haklı olduğu

²⁵² ZC, Cilt:15, 16.2.1976, s.95-96

Kıbrıs ihtilafı söz konusu edip, benim size verdiğim silahları orada kullandınız diye Amerika Türkiye'ye, bu hasmane tavrı takınmakta haklı değildir. Evvela Amerika kendi tavrını düzeltsin. Hiçbir şeyi düzeltmedi. Ambargo vardı. Bu mesele ne benim ne başkasının ne bunun. Bizim milletimizin, devletimizin meselesi, buna böyle bakmak gerekir. Ve kâr ile hareket etmektedir Cumhuriyet Hükümeti. Milletimizin, devletimizin haysiyetiyle, yüksek haysiyetiyle hareket etmektedir Cumhuriyet Hükümeti. Milletimizin, devletimizin haysiyetiyle, yüksek haysiyetiyle hareket etmektedir. Etmeye de devam edecektir. Türkiye'nin NATO ile münasebetlerine gelince, Türkiye NATO'nun üyesidir. Üyesi olmaya da menfaatler konusu gerektirdiği sürece devam edecektir. Yalnız Türkiye, NATO'nun üyesi yüklenmiş bulunduğu mükellefiyetleri yerine getirebilmesi için bu mükellefiyetlerin karşılığında NATO'nun Türkiye'ye el uzatması lazımdır. Bugün dostluklar ancak karşılıklı münasebetlere dayanır. Türkiye sadece fedakârlık yapan bir ülke olamaz. Birleşik Amerika ile mevcut olan ortak tesisler, savunma tesisleri kapatılmıştır. O zaman blöftü vesaire denilmiştir. Kapatamazlar denilmiştir. Kapatıldıktan sonra da, "Kapatmadılar, hala işliyor" gibi sözler denilmiştir. Bunlar hep yenilgi, ama Cumhuriyet Hükümeti kapatmıştır. Şimdi müzakereler cereyan etmektedir. Birleşik Amerika ile münasebetlerimizi yeni bir baza oturtmaya mecburuz. Biz Türkiye'de bir takım yerleri kiraya vermeye çalışmıyoruz. Yapılan müzakereler, bütün bu statükonun yenilenmesidir, yeni baştan Türkiye'nin menfaatlerini kollayacak biçime getirilmesidir. Bir tarafta Türkiye'ye silah ambargosunu tatbik etmek suretiyle Türkiye'nin savunmasını zayıflatmış bulunan bir Birleşik Amerika olacak, diğer taraftan Türkiye ile ortak savunma içerisinde bulunan bir Amerika olacaktır. Bu ikisini bağdaştırmak mümkün değildir. Ama bütün bunlardan, bu memleketle olan müzakerelerimizde yeni çizgiler arayarak çıkabilmek lazımdır.”²⁵³ Başbakan Süleyman Demirel'in yaptığı konuşmada verdiği temel mesaj, hükümetin ABD ile olan ilişkileri yeniden düzenlemek isterken bunu taviz vermeden halletmek istekleri mesajı idi.

²⁵³ Dış Siyaset Belgeleri, s.188-190

Dışışleri Bakanı Çağlayangil bütçe görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmada Türk-ABD ilişkileri ve devam etmekte olan müzakerelere ilişkin olarak şunları söylemiştir: “Tarihimiz, coğrafi mevkiimiz, tekrar ediyorum milletimizce karakterimiz bizi daima sorumlu şekilde harekete sevk eder. Fakat aynı zamanda baskıya hiçbir suretle taviz vermediğimizin de bilinmesi gerekir. Bunu dostlarımız Amerikalılara devamlı surette anlattık ve anlatmaktayız. Ambargonun kısmen kaldırılmış olması yeterli olmamış, fakat müspet yönde bir adım sayılmıştır. Savunma işbirliğine ilişkin anlaşmanın yeni müzakeresine bu anlayışla başlamıştır. Bu meselede ne verip ne alacağımızın sarıh olarak tespit edilmesi gerekiyor. Geride kalan tecrübeler göstermiştir ki, savunma alanındaki işbirliğimiz, yabancı unsurların etkisinden masun kalmalı ve sağlam teminata bağlanmalıdır. Müzakereleri böyle bir anlayışla yürütmeye başladık. Bugünkü safhada hataların düzeltilebilmesi yolunda yeni adımlar atılacağını, ümit ettiğimizi söylemekle yetineceğim. Zira, hataların düzeltilmesi Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri tazelemekle kalmayacak, başta da değindiğim gibi, çok daha geniş çerçeve içinde dünya siyasi şartlarına da müspet tesir icra edecektir.”²⁵⁴

3. Savunma Desteği Anlaşması

ABD ile süren müzakereler sonucunda 27 Mart 1976’da ABD ile Türkiye arasında “Savunma Desteği” anlaşması imzalanmıştır. ABD savunma için Türkiye’ye dört yılda bir milyar dolar verecektir. Üsler antlaşmaya göre Türk tesisi olacak, Amerikalılar Türk komutanına karşı sorumlu bulunacak ve faaliyetleri Türkiye tarafından denetlenecekti. Bu Savunma Antlaşmasının temel özellikleri şunlardır:

- 1) Antlaşma, Türkiye’ye uygulanan ambargonun kalkmasından sonra yürürlüğe girecekti.
- 2) Bu antlaşma Kongre tarafından onaylanacaktı.

²⁵⁴ ZC, Cilt:16, 22.2.1976, s.272

- 3) Türkiye'ye yapılacak yardımın miktarı antlaşmada belirtilmiştir. Buna göre, Amerika Türkiye'ye dört yılda bir milyar dolarlık yardım yapacak ve bunun 200 milyon doları hibe olacaktı.²⁵⁵

Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil 30 Mart 1976 günü yaptığı basın toplantısında Amerikan üst ve tesisleri hakkında şu tespitlerde bulunmuştur:

- 1) Tesisler bundan böyle Türk komutanlarının yönetiminde bulunacaktır.
- 2) Tesislerdeki faaliyetlerin uzmanlık isteyen her bölümünde özellikle teknik işletmesinde %50 ve gerekirse daha fazla Türk personeli görevlendirilecektir.
- 3) Tesislerin komutanları ve yetkili Türk makamları geniş bir denetimi tam bir yetkiyle yapacaklardır.
- 4) Bu anlaşma NATO antlaşmasının 3. maddesinden doğan yükümlülüklerle sınırlıdır.
- 5) Amerika bundan böyle bu anlaşma süresince Kıbrıs sorunu ile ilgili olmadan kayıtsız, şartsız Türkiye'ye yardım edecektir.²⁵⁶

Bu antlaşma birçok açıdan belirsizliklerle doludur. Antlaşma metni değerlendirildiğinde şu gibi eksiklikler göze çarpmaktadır:

- 1) Bu antlaşmada yer alan tesis, üs, özel tesis, ABD teşkilatları ve kavramları net bir şekilde açıklanmamıştır.
- 2) Antlaşmanın 4. maddesi 1. paragrafına göre, 3. madde 1. paragrafta belirtilen tesisler Türk Silahlı Kuvvetlerinin tesisleridir denmektedir. Şu halde çıkan anlama göre tüm tesisler değil sadece 3. madde 1. paragrafta belirtilenler Türk tesisleridir. Bunların Türk tesisleri olarak kabul edilen yerlerin kullanılmasıyla ilgili ikili antlaşma 16. maddeye göre ileride yapılacaktır. Yani o antlaşmaya kadar Türk üst ve

²⁵⁵ Milliyet, 28 Mart 1976

²⁵⁶ Arzu Bayat Hancıoğlu, Türkiye'deki Amerikan Üstleri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1996, s.76

tesisleri de Amerika tarafından çalıştırılacaktır. Bu arada 3. madde 1. paragraf dışında kalan üst ve tesislerin durumunu belirleyen herhangi bir durumda antlaşmada mevcut değildir.

- 3) Yine açıklandığına göre Amerikan tesislerinin tümünün komutanının Türk olacağı ve tam yetkiyle yönetime sahip olacağı söylenmiştir. Türk komutanın yetki ve sorumlulukları 5. maddenin 1. paragrafında belirtilmiştir. Buna göre Amerikan Hükümeti çalıştırdığı sivil personel dışında kalan üstlerdeki personel şeklinde bir ibare mevcuttur. Görülüyor ki Türk komutan değil Amerikan yönetiminde çalışan Türkleri bile komuta edemeyecektir.
- 4) Amerika antlaşmaya göre 3'er aylık raporlar verecek, bazı konuları Türk Hükümetine duyuracak Türkiye'de böylece üst ve tesisleri denetleyecektir. Bu raporların verilmemesi halinde yaptırımın ne olacağı hangi zorlayıcı kuvvet kullanılarak raporların verilmesinin sağlanacağı belirtilmemiştir.
- 5) 1976 Antlaşmasına göre Türkiye'nin alacağı yardım Türkiye ve Yunanistan'a yardım hakkındaki kanuna göre yapılacaktır.²⁵⁷

ABD ile yapılan bu antlaşma MC Hükümetinin 77 yılı sonunda istifa etmesi ve bunun sonucunda kurulan Bülent Ecevit'in başkanlığındaki hükümetin yapılacak yardımı az bulması üzerine antlaşma onaylanmadan rafa kaldırılacaktır. Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Melih Esenbel Amerika'nın ambargoyu tamamen kaldırmaması halinde Türkiye'nin Batı Avrupa'dan özellikle de Batı Almanya'dan silah ve askeri malzeme alabileceğini vurgulamıştır.²⁵⁸ 1976 yılı Amerika'da Başkanlık seçiminin gerçekleştirileceği yıl olacaktı. Başkanlık seçimini Jimmy Carter kazanmıştır. Jimmy Carter seçim kampanyaları sırasında Yunan kökenli seçmenlerin oylarını kazanabilmek için Türkiye'ye uygulanan ambargonun lehine bir tutum takınmıştır. Jimmy Carter Başkan olduktan sonra ise Türkiye'nin ABD

²⁵⁷ Hancıoğlu, a.g.t, s.83

²⁵⁸ Hergün, 2 Nisan 1976

açısından son derece önemli bir ülke olduğunun bilincine vararak ambargonun kaldırılması için harekete geçecektir. Jimmy Carter yıllar sonra ambargoya dair şunları söyleyecektir: ‘Başkanlık dönemimde çözmek için en fazla uğraştığım sorun belki de Türkiye’ye uygulanan haksız ambargoyu kaldırmak olmuştur. Bir yanda baskı grupları, diğer yanda ambargoyu sürdürmek isteyen kongre, öte yanda ambargonun tesiriyle haddinden fazla zedelenmiş Amerikan çıkarları. Biz o yıllarda Türkiye’ye ambargo uygulamanın Amerikan menfaatleri aleyhine olduğunu anlatamadık. Bugün olsa yine anlatamayız. Çünkü bazı askeri sırları kamuoyu önünde açık açık tartışamıyorduk. Kongrede açıklayamıyorduk. Ama Beyaz Sarayın derin birifinglerine katılan her kongre üyesi ambargonun Amerika’nın menfaatlerine verdiği zararın boyutunu kavrayabiliyordu. Ambargoyu kaldırmak benim için adeta bir sorumluluk haline gelmişti. Bunun haksız ve şık olmayan bir karar olduğuna inanıyordum. Tarihi bir yanılgıydı ambargo’.²⁵⁹ Dönemim milliyetçi basınının önde gelen gazetesi Hergün ise Türkiye’ye ambargo uygulanır iken Amerika’nın; İngiltere, Fransa ve Almanya’yı silah deposu haline getirdiğini iddia ederek “Olmaz olsun böyle ittifak” başlığı altında okuyucularına duyuracaktır.²⁶⁰ Bu arada NATO Genel Sekreteri Luns, ABD’ye giderek ambargonun tamamen kaldırılmasını talep etmiştir.²⁶¹ 10 Aralık 1976’da Dışişleri Bakanı Çağlayangil, NATO toplantıları sırasında Türkiye’nin Kıbrıs ve Türk-Yunan sorunlarında milli çıkarların uygun hareket edeceğini NATO’nun veya bir başka gücün Türkiye’yi milli çıkarlarına aykırı hareket ettiremeyeceğini vurgulamıştır.²⁶²

Oral Sander, 15 Şubat 1977’de yazdığı makalesinde Türk-ABD ilişkilerini ve ABD ile imzalanan Savunma Antlaşmasını şöyle değerlendirmekteydi: “Türk-ABD Savunma ve İşbirliği antlaşmasının her şeyden önce Türkiye’nin Orta Doğu’daki ağırlığı ve radar üslerinin önemi

²⁵⁹ Hancıoğlu, a.g.t, s.75

²⁶⁰ Hergün, 29 Ağustos 1976

²⁶¹ Milliyet, 12 Kasım 1976

²⁶² Milliyet, 10 Aralık 1976

nedeniyle Amerikan Kongresi onaylanması beklenmektedir. Ne var ki Türk-Amerikan ilişkileri konusunda üzerinde düşünülmesi gereken asıl sorun bu aşamadan sonra başlayacaktır. Çünkü antlaşma ile birlikte yeniden etkinliğe kavuşacak olan üsler en azından antlaşmanın yürürlükte kalacağı dört yıl boyunca Sovyetler Birliği'ni rahatsız edecektir. Ayrıca bu üsler çekirdek güçlü bir savaşta saldırıya hedef olabilmeleri açısından da Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehlikeye sokacaklardır. 1958 Lübnan çıkarmasında, ABD'nin İncirlik üssünü kullanmış olmasını unutmayan Arap ülkelerinde de üslerin yeniden etkinlik kazanması pek olumlu bir gelişme olarak karşılanmayacaktır.”²⁶³

Bu dönemde ABD dış politikasında ipleri ele alan Başkan Jimmy Carter Türkiye'ye gönderdiği mesajda Türkiye ile bağları güçlendireceğinin işaretini vermiştir.²⁶⁴ Başkan Carter, Türkiye'ye verdiği önemi göstermek ve nabız yoklamak amacıyla özel temsilcisi Clifford'u Türkiye'ye göndermiştir. Clifford Ankara'da Milli Savunma Bakanı Melen ve CHP lideri Ecevit ile bir araya gelmiştir. Ecevit, Clifford'a: Kıbrıs ve Türk-Yunan sorunları dış müdahaleler olmazsa daha kolay çözümlenir.”²⁶⁵ demiştir. Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Melih Esenbel verdiği demeçte: “Koşullar ne olursa olsun Türkiye kuvvetli kalacaktır. Dostlarımızın Türkiye için, NATO'nun güneydoğu kalesi diyorlar. Öyleyse ona göre davranınlar.” diyerek NATO'ya ve ABD'ye çok net bir mesaj göndermekteydi. Türkiye ambargonun kaldırılması noktasındaki kararlılığını korumaktaydı. Sezai Orkunt, “Silah ambargosu ve Kıbrıs sorunu nasıl çözülür?” adlı yazısında şu gerçekçi tespitleri ve analizi yapmıştır: “ABD, stratejik güç dağınlığının giderilmesi gerektiği için Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasında hızla bir çözüm aramaktadır. Eğer Başkan Carter Kıbrıs sorununun, Türkiye'nin ittifak içindeki yerinden ayrı düşünülmesi gerektiği tezini Kongre'ye kabul ettirebilir ve Türk-ABD Savunma İşbirliği Anlaşması'nı onaylatabilirse, dolaylı olarak uyuşmazlığın çözümüne yardım

²⁶³ Milliyet, 15 Şubat 1977

²⁶⁴ Milliyet, 19 Şubat 1977

²⁶⁵ Milliyet, 23 Şubat 1977

etmiş olacaktır. Fakat silah ambargosu gibi düşmanca bir davranışı ABD Kongresi sürdürürse, Türkiye'ye değil Mr. C. Clifford, Başkan Carter dahi gelip gitse, nezaket sözleri ve bildirimleri ile bu sorun çözülemez. İşte o zaman Türkiye, Batı ittifakı içindeki yükümlülüklerini tekrar ele alarak politika değişikliğine gidebilecektir. Çünkü bir ülkenin bulunduğu yerden silah alması, bir politika değişikliğinin başlangıcıdır. Dış politika, güçle beraber yürüdüğüne göre, dış politikanın kaynağı ve hedefi başka, askeri gücün kaynağı ve hedefi başka olamaz.”²⁶⁶

Oral Sander ise, “Dışişleri Bürokrasisi ve Dış Politika” adlı yazısında Türk dış politikasını genel bir analize tabi tutarak Türk dış politikasının aksayan yönlerini ortaya koymuştur. Sander bu konuda şunları dile getirmiştir: “Türk dış politikasını yoğun bir düşünce çabasına ve araştırmanın yorucu havasına girmeden, birkaç kalıplaşmış düşünceyle yürütmek neredeyse geleneksel bir duruma gelmiştir. Oysa uluslararası koşullar Türk dış politikasını değişikliklere ve dönüşüme zorlamaktadır. Zira Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte kati dost ve düşman sınırlandırılmaları, uluslararası gelişmeleri blok politikası açısından değerlendirme zorunluluğu geçerliliğini yitirmiştir. İki kutupluluğun koşulları altında 1960'ların ortalarına kadar dirliğini korumayı başarmış olan NATO'nun çok kutupluluk ve yumuşama ortamına uyma çabası içinde etkinliği azalmış değişime uğrama zorunluluğu belirlemiştir. ABD'yle ilişkilerin eski sıklığına dönüşmesini ummanın da bir düş olduğu ortaya çıkmıştır. Böylesine değişken bir ortamda kalıplaşan düşüncelerle dış politika yapmak büyük bir tekneyi iki beygir gücünde bir motorla ilerletmeye çalışmaktan başka bir şey değildir.”²⁶⁷

Başkan Carter ambargonun tamamen kaldırılması için 1977 Nisanında çabalarını yoğunlaştırarak Kongre liderleri ve Rum lobisine yakın senatörlerle bir araya gelerek Türkiye'ye uygulanan ambargonun kaldırılması için çağrıda

²⁶⁶ Milliyet, 17 Mart 1977

²⁶⁷ Milliyet, 15 Nisan 1977

bulunmuştur. Ayrıca Türkiye'ye 1977'de yapılmasını önerdiği 250 milyon dolarlık askeri yardım programının kısıtlanamaz onaylanması için çağrıda bulunmuştur.²⁶⁸ Ambargonun kaldırılmasının beklendiği bu dönem Türk iç politikası açısından hareketli bir dönemdir. Zira MC hükümeti 5 Haziran 1977'de bir erken seçimin yapılmasına karar vermiştir. Türk iç politikası tamamen erken seçime kilitlenmiş durumda idi. Emre Kongar, "1977 Seçimleri ve Türk-ABD İlişkileri" adlı yazısında Türk-ABD ilişkilerini ve 5 Haziran 1977 seçimleri sonrası ilişkileri şöyle yorumlamaktadır: "1960'larda Türk-Amerikan ilişkilerinin gerçek niteliğinin su yüzüne çıkmasına yol açan Kıbrıs bunalımı, 1970'lerde bu ilişkilerin yeni bir yön almasına neden olmuştur. ABD, Türkiye'ye karşı dış ilişkiler açısından düşmanca bir davranış olan ambargoya başvurmuştur. Oysa Türkiye, Birleşik Amerika'nın lideri olduğu kampın içindedir ve durum gerek dış siyaset ilişkileri ve gerekse mantık açısından gariptir. Sovyet Rusya'ya karşı bir askeri güç oluşturmak amacıyla kurulan NATO bünyesindeki Türkiye'ye silah ambargosu uygulamakla ABD kendi kurduğu gücü zayıflatmaya başlamıştır. Ambargonun yanı sıra, Kıbrıs, haşhaş sorunları güncel konular olma niteliğini sürdürmektedir. Buna rağmen 1977 seçimleri öncesinde Türk-ABD ilişkilerinin hiçbir zaman olmadığı ölçüde seçim kampanyasında söz konusu edilmediği görülmektedir. Bu olgunun bir nedeni, kuşkusuz Türkiye'nin son günlerde hiçbir batı demokrasisine yakışmayacak ölçüde ilkel sorunlarla karşı karşıya gelmiş olmamasıdır."²⁶⁹

Başbakan Süleyman Demirel 10 Mayıs 1977'de, NATO Zirve Toplantısında Başkan Carter ile bir araya gelerek Kıbrıs, ambargo ve Türk-ABD ilişkileri üzerine görüş alış verişinde bulunmuşlardır. Carter toplantıda öncelikle Kıbrıs'ta gelişme olması gerektiğini vurgulamıştır. Ambargonun kalkmasının Kıbrıs'a bağlı olduğunu vurgulayan Carter bunu Demirel'e iletmiştir. Demirel ise ambargonun sorunu daha da kötü hale getireceğini

²⁶⁸ Milliyet, 22 Nisan 1977

²⁶⁹ Milliyet, 9 Mayıs 1977

vurgulamıştır. Demirel, ambargonun kalkmadıkça, Türk-ABD ilişkilerinin düzelemeyeceğini belirtmiştir. Başkan Carter Türkiye'nin kararlı tutumunu gördükten sonra yaptığı açıklamada Kıbrıs ile Türkiye'ye silah satışı arasında bağ kurulamayacağını belirterek Türkiye'ye zeytin dalı uzatmıştır.²⁷⁰

Seçim yaklaşırken partiler dış politika konularına dair düşüncelerini kamu oyuna açıklamaya devam etmektedirler. Başbakan Süleyman Demirel verdiği demeçte Türk-ABD ilişkilerini, ambargoyu ve MC hükümetinin bu konulardaki tutumunu şöyle açıklamıştır: “Burada kesinlikle bir şey söyleyelim; Türkiye, dış politikada dış münasebetlerinde bazı çizgileri yeniden çizmeye mecburdur. Bunun için zaten geçen 26 ay zarfında önemli gayretler sarf ettik. Türkiye bu çizgileri çizemezse zaten bunalıma gider. Türkiye, ABD ile olan münasebetlerin yeniden tanzimi için önemli adımlar atmıştır. Bu münasebetler bir emr-i zaruridir, yeniden çizilmesi gerekli çizgilerin. Her şeyin karşılıklı vecibeler yönünden ayarlanması lazımdır. Çünkü uzun süren iyi münasebetler dönemi, şartların değişmesiyle vecibelerini de değiştirmiştir. Biz bunu yaptık, ama neticeye varamayışının sebebi de ülkenin seçime gitmesinde aramak lazımdır. CHP Genel Başkanının beyanları vardır. Yani eğer ambargo meselesi halledilirse, Türkiye'nin iç işlerine karışma sayacağını ifade ediyordu. Yani seçim öncesi ambargo halledilmesin diyor. Dünde Trabzon'da söyledim. Ambargo kalkacak olursa en çok CHP üzülecektir. Sanki ambargo kalkarsa bunda AP'nin yararı vardır. Türkiye'nin yoktur. Sanki ambargo AP'nin üzerine konmuştur da onun üzerinden kalkacakmış gibi tavır takındılar. Hâlbuki ambargo Türkiye'nin üzerindedir.”²⁷¹

5 Haziran 1977'de yapılan seçimler sonucunda siyasal istikrar sağlanamamıştır. 1978 yılında iktidara gelen Bülent Ecevit hükümeti döneminde silah ambargosuna karşı verilen diplomatik mücadele devam

²⁷⁰ Milliyet, 11 Mayıs 1977

²⁷¹ Milliyet, 27 Mayıs 1977

edecektir. Carter yönetimi ambargonun kaldırılması için yoğun bir çaba içerisine girecektir. Kongre üyelerini ambargonun kaldırılması hususunda teker teker ikna yöntemini uygulayan Carter yönetimi bunda başarılı olmuştur. 26 Temmuz 1978'de Kongre 1979 mali yılı dış yardım yetki yasası görüşmesi sırasında Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasını onaylamıştır. Temsilciler Meclisi 1 Ağustos 1978'de bu kanunu kabul etmiştir. Başkan Carter tarafından 26 Eylül 1978'de yasanın onaylanmasıyla birlikte 5 Şubat 1975 tarihinde başlayan silah ambargosu üç buçuk yıl sonra tarihe karışmıştır. Ambargonun kaldırılmasında en önemli etken MC hükümetinin ABD karşısında takındığı kararlı tutumdur. Ecevit hükümetinin de bu kararlı tutumu devam ettirmesi sonucunda Türkiye-ABD ilişkilerini üç yıllık bir kriz dönemine sokan ambargo kararı tarihe karışmış ve Türk-ABD ilişkileri açısından yeni bir dönem başlamıştır. Bu bölümü bitirirken MC hükümeti döneminde Dışişleri Bakanlığında önemli görevlerde bulunmuş Ercüment Yavuzalp'in bir diplomat gözüyle yaptığı yorumlar yukarıdaki tespitlerimizi doğrular mahiyettedir. Yavuzalp silah ambargosu ve dönemin Türk dış politikasının yönetimi üzerine şunları söylemektedir: “ Demirel bu dönemde, gerek ikili temaslarında gerek uluslar arası toplantılarda, Türkiye'nin sadece Ada'daki Türk toplumunun meşru haklarını savunmaya yönelik haklı Kıbrıs politikasını zora boyun eğip değiştirmesin beklemenin yanlış bir hesap olduğunu, ambargonun, ittifakın savunma gücünü zaafa uğratmaktan başka sonuç vermeyeceğini ısrarla ve inandırıcı bir şekilde muhataplarına anlata gelmiştir. Demirel dış politikanın günlük uygulamalarına karışmazdı. Her ne kadar bunda dış politika konularının kendi uzmanlık alanına girmemesinin ve Hükümet Başkanı olarak hizmet önceliğini daha çok ülkenin ekonomik kalkınmasına vermiş olmasının etkisi varsa da, aslında bu davranışıyla bir Başbakan için doğru olanı yapmıştır. Dış politikada ortaya çıkan önemli konular ve karşılaşılan ciddi sorunlarda Demirel devamlı devrede olmuştur. Tecrübeli bir devlet adamı olan Çağlayangil, Başbakanı ayrıntı ile meşgul etmemiş, fakat ne zaman Başbakanın talimatına gerek olduğunu iyi değerlendirerek, önemli konularda onunla daima temas halinde olmuştur.

Demirel dış politikayla ilgili kararlar alınacağında, devletin yararını önde tutmuş, dış politika kararlarını iç politika hesaplarına dayandırmak yoluna, yukarıda da değindiğimiz Avrupa Birliği'ne müracaat konusu hariç, genelde gitmemiştir. İhtiyatla hareket etmeye özen göstermekle birlikte, gerektiğinde cesur ve kararlı hareket etmiştir. Bunu yaparken de aldığı riskler hesaba dayalı olmuştur. Özetle, cumhuriyet kurulduğundan beri uygulanan dış politikanın doğruluğu kanıtlanmış geleneksel çizgisine sadık kalmıştır. Ülkeyi bu çizginin dışına çıkaracak ve maceraya sürükleyebilecek eğilimlerin karşısına çıkmış, bunlarla mücadele gerektiğinde de kararlı ve cesur hareket etmiştir.²⁷²

²⁷² Ercüment Yavuzalp, *Liderlerimiz ve Dış Politika*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, s.145–146

III.BÖLÜM

TÜRK – YUNAN İLİŞKİLERİ

A. I. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ ÖNCESİ TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ

Ana konumuzu oluşturan Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde Kıbrıs sorunu Türk dış politikasının en önemli dış politik meselesi konumunda bulunmaktadır. Bu dönemde Türk-Yunan ilişkilerini belirleyen temel sorunlar Kıbrıs sorunu, Ege sorunu ve Kıta Sahanlığı meseleleridir, yine bu dönemde Ege Adalarının Yunanistan tarafından silahlandırılması Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin gerginleşmesine zemin hazırlayacaktır. Bu sorunlar MC hükümeti döneminde Türk Yunan ilişkilerinde Türk dış politikasının çerçevesini çizen dış politik sorunlar olacaktır. Bu arada ABD silah ambargosu da Türkiye'nin Kıbrıs sorununda Rum ve Yunan tarafından tezlerine yakın tezleri benimseyerek uygulamasını sağlamak amacıyla ABD tarafından uygulanan bir baskı mekanizması olarak düşünülebilir.

Bu bölümde bu dış politik meselelerin doğuşunu ve bu meselelerin MC Hükümetine kadar geçirdiği evreler konu edinilecektir.

1. Ege Sorunu ve Kıta Sahanlığı Meselesi

Kıta Sahanlığı, sahile kadar inen bir ana kara parçasının giderek değişen bir eğimle deniz içinde devam eden doğal bir uzantısıdır. Bu yapı kıtaya okyanus arasında ve derinlikleri 200 m'yi bulan sığ denizlerin tabanıdır. Kıta Sahanlığı kıta yamacının üst kesimindeki ani eğim değişikliğinin meydana geldiği noktadan, kara kütesine doğru uzanan sahayı içermektedir. Başka bir şekilde tanımlarsak, kısaca denizlerin ve okyanusların karaya en yakın olan sığ kısımlarına 'Kıta Sahanlığı' veya 'Kıta

Şelfi' denir. Genel olarak tabanı oldukça düzdür. Kıta sahanlığı dünyanın altıda biri gibi geniş alanları kapsamaktadır. Bu alanlar balıkçılık, deniz ticareti, yeraltı zenginliği gibi ekonomik değerler açısından önem taşımakta aynı zamanda komşu memleketler arasında da dava konusu olmaktadır.²⁷³ Kıta Sahanlığı kavramı 1958 tarihli Kıta Sahanlığı sözleşmesinin 1. maddesinde şöyle tanımlanmıştır: 'Kıyıya bitişik, fakat kara suları bölgesi dışındaki 200 m derinliğe kadar veya bu sınırın ötesinde bulunup ta üzerindeki sular derinliğinin oradaki doğal kaynakların işletilmesine olanak verdiği noktaya kadar uzanan sualtı alanlarının deniz yatağı ve toprak altı.'²⁷⁴ Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıta Sahanlığı meselesi Yunanistan'ın 1961 yılından itibaren Ege Denzinde petrol aramak isteyen ortaklıklara arama ruhsatı vermesi sonucu ortaya çıkacaktır. Yunanistan'ın Ege'nin batı ve kuzey kıyılarında verdiği arama ruhsatlarının alanı 1970'lere gelindiğinde Türk Kıta Sahanlığını da kapsamına almıştır.²⁷⁵ Türkiye Ege'nin açık deniz sularında ve Türkiye'nin Kıta Sahanlığında bulunan sahalarda 27 bölgede petrol araması yapmak üzere Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına arama ruhsatı verilmesi sonucu iki ülke karşı karşıya gelecektir. Yunan Hükümeti 7 Şubat 1974'de, Türk Hükümetine verdiği notada söz konusu ruhsatın kapladığı sahaların Yunan Kıta Sahanlığına girmesi dolayısıyla, bu arama ruhsatının geçersiz olduğunu bildirmiştir.²⁷⁶ Türk Hükümeti 27 Şubatta verdiği cevapta Anadolu Kıyılarından itibaren deniz altında batıya doğru uzanan toprakların Anadolulun tabi bir uzantısı olması dolayısıyla Türkiye'nin Kıta Sahanlığını teşkil ettiğini ve dolayısıyla Türk kıyılarına yakın adalarında Türk Kıta Sahanlığı içinde bulunmaları sebebiyle bunların Kıta Sahanlığı olamayacağını bildirmiştir.²⁷⁷ İki ülke arasındaki Kıta Sahanlığı tartışması bu şekilde başlamıştır. Bu diplomatik tartışmada Yunanistan kendi tezini 27

²⁷³ Metin Turna, Ege Denzinde Türk-Yunan ilişkileri ve Kıta Sahanlığı Meselesi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gebze, 2002, s.4

²⁷⁴ Okşan Çiğdem, Devletler Hukuku Açısından Ege Sorunu, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1998,s.25

²⁷⁵ Turna, a.g.t., s.10

²⁷⁶ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınları, İstanbul, 2000, s.834

²⁷⁷ Armaoğlu, a.g.e., s.835

Nisan 1958'de imzalanan Kıta Sahanlığı Konvansiyonuna dayandırmakta idi. Türkiye bu Konvansiyonu imzalamadığı için kendisini buna bağlı saymamaktaydı. Türkiye sorunun ikili müzakereler yoluyla çözülmesinden yana tavır koymuştur. Türkiye ile Yunanistan arasındaki nota savaşı yaz aylarında da devam edecektir. Türkiye araştırma yapmak maksadıyla 29 Mayıs- 5 Haziran 1974 tarihleri arasında Çandarlı Gemisini Ege'ye göndermiştir.²⁷⁸ Bu hareket iki ülke arasındaki gerginliğin had safhaya ulaşmasına neden olmuştur. Ancak bu dönemde Kıbrıs sorununun ön plana çıkması ve Türkiye'nin 20 Temmuz 1974'de adaya müdahale etmesi sonucunda Kıta Sahanlığı meselesi önceliğini yitirecek fakat 1975 yılında iki ülke arasında çözüm bekleyen sorunlardan biri olarak varlığını sürdürecektir.

2. Karasuları Sorunu

Karasuları, denize kıyısı olan bir devletin kara ülkesini çevreleyen ve uluslar arası hukuka uygun olarak açıklara doğru belirli bir genişliğe kadar uzanan üzerinde kıyı devletinin egemen haklarını kullandığı denizalanıdır. Karasularının iç sınırı kıyıların herhangi bir özellik göstermediği durumlarda kara ülkesinin bittiği noktadan iç suların veya takımda devletlerinin söz konusu olduğu durumlarda da iç suların veya takımda sularının dış sınırından başlar.²⁷⁹ Lozan Barış Antlaşmasına göre Türkiye ile Yunanistan'ın kara suları 3 mil olarak belirlenmiştir. Ancak Yunanistan 17 Eylül 1936'da karasularını 6 mile çıkarmıştır.²⁸⁰ Türkiye ise, 15 Mayıs 1964'de karasularını 6 mile çıkardığını ilan etmiştir.²⁸¹ Türkiye, Yunanistan'ın ileriki yıllarda karasularını 12 mile çıkarma isteğini ise savaş sebebi sayacağını ilan etmiştir. Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarması sonucunda Ege Denizi tamamen Türkiye'ye kapanacak duruma gelmektedir. Bu yüzden Türkiye Yunanistan'ın bu talebini sert bir biçimde reddetmiştir.

²⁷⁸ Turna, a.g.t., s.13

²⁷⁹ Çiğdem, a.g.t., s.17

²⁸⁰ Mustafa Kaya, Ege Karasuları Sorunu, İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2000, s.31

²⁸¹ Çiğdem, a.g.t, s.20

Yunanistan'ın karasularını 6 milden 12 mile çıkarması halinde Ege Denizinin Uluslararası Kara Suları %19.71, Yunan karasuları %71.53, Türk karasuları ise %8.76 olacaktır.²⁸² Yunanistan 12 mile çıkarma talebini uluslar arası hukuka dayandırdığını iddia etmektedir. Oysaki Türkiye'nin yerinde vurguladığı gibi Ege Denizinin kendine has koşulları vardır. Dolayısıyla 12 mil koşulu bu noktada uygulanamaz.²⁸³ Karasuları sorunu MC Hükümeti döneminde de Türk-Yunan ilişkilerinin önemli gündem maddelerinden biri olmaya devam edecektir.

3. Ege Hava Sahası Sorunu

Hava kontrol sahası sorununun iki temel noktası vardır. Birincisi Yunanistan'ın Ege Adaları üzerindeki Milli Hava Sahasının yüksekliği ikincisi ise FIR (Flight Information Region) denen uçakların Ege üzerinde uçarken hangi kontrol kulesine bağlı olacakları ve uçuş bilgilerinin Atina'ya mı, İstanbul'a mı verecekleri meselesidir. Lozan Antlaşmasına göre Ege Kara Sularının genişliği 3 mil olarak kabul edilmiştir. Yunanistan 1936 yılında kara sularını 6 mile çıkarmıştır. 1964 yılında ise Türkiye'de kara sularını 6 mile çıkardığını ilan etmiştir. Uluslararası hukuka göre adalar üzerinde milli hava sahasının yüksekliği ancak kara sularının genişliği kadar olabilir. Dolayısıyla ege adaları üzerinde Yunan Milli Hava Sahası 6 mili geçemez. Fakat 1974 yılından sonra Yunanistan kara sularını 12 mile çıkarmak istemesi üzerine hava sahası problemi de ortaya çıkmış oldu. Türkiye böyle bir hareketi savaş sebebi sayacağını Yunanistan'a bildirmiştir.²⁸⁴ FIR sorununa gelince Türkiye ve Yunanistan'ın da katılımıyla 1952'de yapılan Sivil Havacılık Teşkilatının bölge toplantısında Ege üzerinde uçan bütün uçakların uçuş bilgilerini Atina'ya vermesine fakat Türk Kara Sularına girerken bu bilgileri İstanbul'a bildirmesine karar verilmiş ve o zamanki Türk-Yunan ilişkilerinin dostane bir

²⁸² Turna, a.g.t. s.23

²⁸³ Hakan Zat, Türk Yunan İlişkilerinde Adalar ve Ege Kıta Sahaneliği Sorununu Geçmişi, Beklentiler ve Çözüm Önerileri, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1991,s.80-81

²⁸⁴ Armaoğlu, a.g.e., s.838

tutumda devam etmesi için Türkiye buna karşı çıkmamıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtından sonra Türk Hükümeti 6 Ağustos 1974 tarihinde 714 Sayılı NOTAM (Notice To All Air Men- Bütün Havacılara Tebliğ) ile Ege Hava Sahasının kuzey ve güney istikametindeki bir çizgi ile ortadan ikiye ayırdığını ve bu çizgiye gelen uçakları uçuş bilgilerini İstanbul'a vermeleri gerektiğini bildirmiştir. Yunan Hükümeti 7 Ağustos'ta yayınladığı 1018 sayılı NOTAM ile bütün pilotlara Türkiye'nin 714 sayılı NOTAM'ını göz önüne almamalarını bildirmiştir. Daha sonra yayınlanan 13 Eylül 1974 tarihli NOTAM ile Ege Hava Sahasının tehlikeli hale geldiği ve bütün uçuşların durdurulduğu bildirilmiştir. 1975 yılı içerisinde FIR hattı meselesi iki ülke ilişkilerini etkilemeye devam edecektir. 1975 Mayıs'ında iki ülke başbakanları bu meseleyi tartışacaklar fakat her hangi bir çözüm bulunamayacaktır. 1975 Haziran'ında Ankara'da, 1975 Temmuzunda Atina'da, 1975 Aralık ayında İstanbul'da 1976 Ocak ayında Atina'da yapılan toplantılarda da her hangi bir sonuç çıkmamıştır. 1976 Ocak, Temmuz ve Kasım aylarında da görüşmeler devam etmiştir. Fakat bu görüşmelerden de her hangi bir sonuç çıkmamıştır. Bu süreci Türk-Yunan ilişkilerini anlattığımız bölümde ayrıntılı bir biçimde anlatmaya çalışacağız. FIR hattı ve hava sahası sorunu 1980 yılında NATO'nun devreye girmesi sonucu çözümlenebilecektir.²⁸⁵

B. I.MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ DÖNEMİ İLİŞKİLER

Türkiye, 1975 yılına içte siyasal istikrarsızlık ve hükümet arayışı dış politikada ise Kıbrıs sorunu, Ege sorunu ve Kıta Sahaneliği gibi Türk-Yunan ilişkilerinin çerçevesini çizen dış politik meseleler ile birlikte giriyordu. Milliyetçi Cephe hükümetinin 31 Mart 1975 tarihinde kurulana dek Türk dış politikasını Sadi Irmak başkanlığındaki teknokratlardan kurulu bir hükümet yürütecektir. Bülent Ecevit, 12 Ocak 1975'te yaptığı bir açıklamada

²⁸⁵ Armaoğlu, a.g.e., s.839

hükümetin Ege'deki petrol arama görevini ihmal ettiğini belirterek bundan dolayı Yunanlıların cesaretlendirildiğini belirtmiştir.²⁸⁶

Türkiye 1975 yılının başında Kıta Sahanlığı sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunun temeli Yunanistan'ın Türkiye'nin kendi kıta sahanlığını ihlal ettiğini vurgulayarak Yunanistan kıta sahanlığında sadece Yunanistan'ın petrol arama hakkına sahip olduğu vurgulanmasıdır. Türkiye buna karşın öncelikle sismik araştırmalar yapması için 29 Mayıs 1974'te Çandarlı gemisini Ege'ye yollamış, bu olay sonucunda Atina ile gerilim artmış ve karşılıklı notalar verilmişti.²⁸⁷ Bu dönemde Kıbrıs'taki gelişmelerin ön plana çıkması sonucunda kıta sahanlığı sorunu ikinci plana itilmiştir. Ecevit'in 12 Ocak 1975'teki çıkışı üzerine Başbakan Sadi İrmak 15 Ocak 1975'te yaptığı açıklamayla Türkiye'nin Ege'de petrol aramaya başlayacağını vurgulamıştır. Başbakan Sadi İrmak şunları söylemiştir: "Ege denizi bir Yunan denizi olarak hiçbir zaman kabul etmedik. Biz bu denizin Türkiye ile Yunan milletleri arasında bir barış ve işbirliği alanı olmasını isteriz, fakat bu denizdeki haklı çıkarlarımızı korumaya da kesin kararlıyız. Bizim hukuk anlayışımıza göre Anadolu'nun kıta sahanlığındaki haklar ve sorunlar tamamıyla Türkiye'ye aittir. Gene ilmi kanımızca Anadolu kıta sahanlığı Ege denizinin ortalarına kadar uzanır. Bu alan içinde petrol arama dahil bütün haklarımızı korumaya kararlıyız. Bunun en iyi çaresi iki milletin bu çizgi üzerinde bir anlaşmaya varıp herkesin kendi alanında petrol aramasıdır."²⁸⁸ Sadi İrmak'ın sözlerinden de açıkça ortaya çıktığı üzere Türkiye kıta sahanlığı konusunda son derece kararlı bir tutum takınmaktadır. Türkiye bu konudaki tezlerinden asla vazgeçmeyi düşünmeyecektir. 15 Ocak 1975'te Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Semih Akbil yaptığı basın toplantısında: "Ege Yunan Gölü Olmayacak." diyerek dünya kamuoyuna Türkiye'nin tutumunu sert ve net bir biçimde ortaya koymuştur.²⁸⁹

²⁸⁶ Milliyet, 13 Ocak 1975

²⁸⁷ Oran, a.g.e., s.753

²⁸⁸ Milliyet, 15 Ocak 1975

²⁸⁹ Milliyet, 16 Ocak 1975

Dışışleri Bakanı Melih Esenbel, 20 Ocak 1975'te yaptığı basın toplantısında Kıbrıs ve Ege sorununa dair önemli mesajlar vermiştir. Bu mesajlar şunlardır:

- 1) Kıbrıs ve Ege sorununda bizden fedakârlık beklenmesin.
- 2) Rum göçmenlerin durumu ve nüfus nakli sorunu ancak ileride siyasi görüşmeler içinde ele alınabilir. Şimdi herhangi bir jest yapılamaz.
- 3) Sismik araştırmalar planlanmıştır ve yapılacaktır. Yunanistan bunu bir gerginlik konusu haline getirmemelidir.
- 4) Türkiye, Ege'de dinamik bir politika gütmek kararındadır.
- 5) Kıbrıs'ta federasyon tek Türk bölgesinin ve ayrı Türk yönetiminin kurulması ile mümkün olabilir.
- 6) Ada'daki Türk kuvvetlerinde indirim, iki tarafa emniyet verici devlet şekli ortaya çıktığı takdirde mümkündür.²⁹⁰

Hükümetin Ege ve Kıbrıs konusunda yaptığı açıklamalara rağmen Türk Basınında hükümetin bu konuda gerekeni yerine getirmediğine dair yazılar kaleme alınmaktaydı. Ümit Gürtuna 'Ege Üzenine Bilinmeyenler' adlı yazısında şu eleştirileri yöneltmekteydi: 'Dış İşleri Bakanlığı yetkililerinin tartışmaların başında kesin bir açıklama yapmamaları ve bunun başbakan Sadi Irmak tarafından kamuoyuna iletilmesinin uygun olacağına düşünmeleri Irmak'ında bakanlıklarına bu konuda hakim olamaması son derece önemli bir konuyu dalgalanmaya bırakır.²⁹¹ Aynı gün Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar Ege'de kuvvet dengesinin Türkiye'nin lehine olduğuna işaret ederek Yunanistan'a ince bir mesaj vermekteydi.²⁹² Bu söylemler her iki ülke arasındaki ilişkilerin ne derece gergin olduğunun bir işaretiydi. Aynı günlerde usta gazeteci Yaşar Nabi köşesinde Türkiye ile Yunanistan'ın dost kalmalarının her iki ülke açısından da elzem olduğunu vurgulayarak her iki

²⁹⁰ Milliyet, 21 Ocak 1975

²⁹¹ Ümit Gürtuna, 'Ege Üzerine Bilinmeyenler', Cumhuriyet, 20 Ocak 1975

²⁹² Cumhuriyet, 20 Ocak 1975

tarafında sağduyu ile hareket ederek sorunların çözülmesine çalışmaları gerektiğini belirtmiştir.²⁹³

Türkiye, 30 Ocak 1975'te Ege sorunu için Lahey'e gitmeyi kabul ettiğini açıklamıştır. Bunun üzerine CHP lideri Ecevit verdiği demeçte hükümeti eleştirerek Ege sorunu için öncelikle Yunanistan ile müzakereler yapılması gerektiğini vurgulamış ve ancak bundan sonra Lahey'e gidebileceğimizi vurgulamıştır.²⁹⁴ Aynı günlerde Türkiye, Kıbrıs'tan 1000 kişilik bir tugayı geri çekme kararını almıştır. Bu karar dünya kamuoyunda son derece olumlu bir gelişme olarak yorumlanmıştır.²⁹⁵ Başbakan Sadi Irmak Türkiye'nin Ege sorununu için Lahey Adalet Divanı'na gitmekten kaçınmayacağını belirtmiştir.²⁹⁶ NATO Genel Sekreteri Luns, NATO'nun Ege sorununun Lahey'de çözümlenmesinden yana olduğunu açıklamıştır.²⁹⁷ Aynı günlerde başlayacak olan ABD ambargosu üzerine Dışişleri Bakanı Esenbel, verdiği demeçten ambargonun Kıbrıs görüşmelerini aksatacağını ve çözümsüzlüğü getireceğini belirtmiştir.²⁹⁸ Başbakan Sadi Irmak ABD ambargosunun başlaması üzerine sert bir çıkış yaparak: "Ne Rumlara ne Yunanlılara ne de ABD'ye verecek tavizimiz yok." demiştir.²⁹⁹ Başbakan Sadi Irmak ayrıca Kıbrıs bunalımının bir ay öncesine göre daha umutsuz bir halde olduğunu vurgulamıştır.³⁰⁰ Yunan Dışişleri Bakanı Averof ise, verdiği demeçte Türkiye ile sorunların çözülmesini bekledikleri vurgulamıştır. Ayrıca Averof, ikili görüşmelerin başlayabilmesi için önce ateşin düşmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁰¹ Kıbrıs için bu dönemde yapılan toplumlararası görüşmelerde

²⁹³ Yaşar Nabi, 'Kıbrıs'ta Döner Dolaplar, Cumhuriyet, 25 Ocak 1975

²⁹⁴ Milliyet, 31 Ocak 1975

²⁹⁵ Milliyet, 31 Ocak 1975

²⁹⁶ Cumhuriyet, 1 Şubat 1975

²⁹⁷ Milliyet, 4 Şubat 1975

²⁹⁸ Milliyet, 4 Şubat 1975

²⁹⁹ Milliyet, 5 Şubat 1975

³⁰⁰ Milliyet, 5 Şubat 1975

³⁰¹ Milliyet, 5 Şubat 1975

Rum tarafı çok bölgeli bir federasyon tezini savunmaktaydı. Türk tarafını temsil eden Denктаş ise Kıbrıs için Konfederat bir çözümlü savunmaktadır.³⁰²

Yunanistan, Ege sorunu için Lahey'e gitmeden önce ikili müzakerelere başlamayı kabul ettiğini ilan etmiştir. 10 Şubat 1975'te Adalet Partisi lideri Süleyman Demirel yaptığı basın toplantısında: "Ege'nin Yunan denizi kalmasına razı değiliz, bunda kararlıyız." demiştir.³⁰³ İngiliz Avam Kamarasında süren görüşmeler sırasında İngiliz Dışişleri Bakanı Callaghan yaptığı konuşmada: "Kıbrıs'ta çözüm, ancak iki toplum arasında sağlanabilir." demiştir.³⁰⁴ İngiltere toplumlaraarası görüşmelerden olumlu bir sonuç çıkmasını bekliyordu. Kıbrıs sorunu açısından en önemli gelişmelerden biri 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Federe Türk Devleti'nin ilanı olmuştur. Federe devletin başkanlığına oy birliğiyle Rauf Denктаş getirilmiştir. Denктаş yaptığı açıklamada: "Büyük bir adım attık." demiştir.³⁰⁵ Yunan hükümeti Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin ilanını son derece büyük bir tepki ve şaşkınlıkla karşılamıştır. İngiltere ise bir tek Kıbrıs hükümetini tanıdığını açıklamıştır.³⁰⁶ Başbakan Sadi İrmak kararın, taksimi ve Enosisi önlemek için alındığını açıklamıştır. Denктаş'ın yaptığı açıklamalardan da anlaşılacağı üzere nihai amaç iki kesimli bir federasyon çerçevesinde yeni Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması idi. Federe Türk Devleti'nin ilanını NATO Genel Sekreteri Luns, NATO için endişe verici bir karar olarak değerlendirmiştir.³⁰⁷ Rum basını ise, Federe Türk Devleti'nin ilanının açıkça Taksim anlamına geldiğini söylemektedirler.³⁰⁸ Aynı gün yazdığı yazıda Abdi İpekçi Federe Devlet'in ilanının gerçekçi ve doğru bir karar olduğunu belirterek tek çözümün bölgesel federasyon olduğunu belirtmekteydi.³⁰⁹ Yunanistan Başbakanı Karamanlis yaptığı açıklamada, Federe Türk devleti ilanına şu sert sözlerle karşılık

³⁰² Milliyet, 8 Şubat 1975

³⁰³ Milliyet, 11 Şubat 1975

³⁰⁴ Milliyet, 13 Şubat 1975

³⁰⁵ Milliyet, 14 Şubat 1975

³⁰⁶ Milliyet, 14 Şubat 1975

³⁰⁷ Milliyet, 14 Şubat 1975

³⁰⁸ Milliyet, 14 Şubat 1975

³⁰⁹ Abdi İpekçi, "Gerçeklerin Zorladığı Karar", Milliyet, 14 Şubat 1975

verecektir: “Kıbrıs hükümeti Kıbrıs probleminin çözümlenmesi, barışın ve sükûnetin sağlanması amacı ile Türk kesimine tamamlanmış bir müzakere planı teklif ettiği halde, Kıbrıs Türk lideri Rauf Denktaş, Türkler tarafından işgal edilen bölgede ani olarak Kıbrıs’ın taksimini öngören bir tedbir aldığını bildirmiştir. Türk hükümeti bu darbe girişimini iki cemaat arasında bağımsız bir Federal Cumhuriyetin kuruluşu olarak kabul etmiştir. Yunan hükümeti, bu girişimi uluslararası kaidelere ve kararlara aykırı, keyfi ve gayri kanuni olarak telakki etmektedir. Bu husus, silah baskısı ve oldu bittilere dayanan siyasetin devamını teşkil etmekle beraber, dünyanın bu hassas bölgesindeki barışı tehlikeye sokmaktadır. Şimdi şu anda Yunanistan’ın haklı olduğu ispat edilmektedir. Böylece Türkiye’nin, Kıbrıs’a saldırısının tek bir gayesi olduğu, ilk andan itibaren anlaşılmıştır. Bunda gaye, Kıbrıs’ın büyük bir kısmını işgal etmek ve bir taksim ile burasını Türkiye’nin bir vilayeti haline getirmektir. Yunan hükümeti, uluslararası hak ve hukuk kaidelerine saygı göstermiş ve anlaşma niyetini belirtmiştir. Yunanistan, yeni Türk darbesini uluslararası camiada itham etmekte olup, Helenizmin haklarını destekleyecek ve koruyacaktır.”³¹⁰ Eski Dışişleri Bakanlarından İhsan Sabri Çağlayangil alınan kararın isabetli ve zaruri olduğunu vurgulamıştır.³¹¹

Denktaş, Rumlara 11 maddelik bir öneri paketi sunarak Rumların önerilerini kabul etmesini beklemiştir. Bu önerilerin özünde Türk ve Rum Federe Devletlerinden oluşacak olan bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulacak. Merkezi hükümetin yetkileri sınırlı olacak, Garanti Antlaşmaları yürürlükte kalacaktır.³¹² Rum Tarafı Denktaş’ın önerilerini reddetmiştir. Rumlara göre bu öneriler hiçbir şekilde kabul edilemezdi.³¹³ Kıbrıs Federe Türk Devleti’nin ilanı üzerine dönemin basınında bu konuda birçok yazı kaleme alınmıştır. Derviş Manizade bu konuda son derece olumlu düşünüyordu: “Kıbrıs’taki Türk ve Rumların yan yana barış içinde yaşamaları için, uygulanması gereken bazı teknik güç tedbirleri düşünenler varsa her türlü vahşete sahne olan dört yıllık

³¹⁰ Milliyet, 14 Şubat 1975

³¹¹ Milliyet, 14 Şubat 1975

³¹² Milliyet, 15 Şubat 1975

³¹³ Milliyet, 16 Şubat 1975

İstiklal Savaşı'ndan sonra Venizelos ve Atatürk arasında kurulabilen Türk-Yunan dostluğunun, benzer temeller üzerine kurulmuş olduğunu hatırlatmaları gerekir.³¹⁴ 19 Şubatta Ankara'ya gelen Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Waldheim Ankara'dan Kıbrıs konusunda yapıcı olmasını aynı zamanda Ege'de şimdilik sismik araştırmaya girişilmesinin ertelenmesini istemiştir. Türk Hükümeti Kıbrıs konusunda barışçı tutumunu koruduğunu belirterek Waldheim'a görüşlerinde her hangi bir farklılaşmanın gerçekleşmediğini belirtmiştir.³¹⁵ BM Güvenlik Konseyi acilen toplanarak Kıbrıs sorununu görüşmüştür. Kıbrıs Rum yönetimi temsilcisi Klerides, BM'den acil ve etkili tedbirler almasını istemiştir.³¹⁶ Genel Sekreter Wildhime Kıbrıs'la ilgili görüş ayrılıklarının çok ciddi olduğunu vurgularken gelecekte meydana gelebilecek bir Türk-Yunan savaşının ihtimal dâhilinde olduğunu belirtirken Yunan Başbakanı Karamannis ise Kıbrıs'ın ikinci bir Filistin olabileceğini iddia etmiştir.³¹⁷ Ondan sonraki gün Genel Sekreter Wildhime tarafları ikili görüşmeye çağırılmış bunun barış için gerekli olduğunu Türk ve Yunan tarafına belirtmiştir.³¹⁸ 23 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin yasama işlerini yürütecek olan Kurucu Meclis ilk toplantısını yaparak yasama faaliyetine başlayacaktır.³¹⁹ Rauf Denктаş Birleşmiş Milletlerin her hangi bir çözümü Türk tarafına zorla kabul ettirmek istemesi halinde bağımsızlığın ilan edileceğini deklare etmiştir. Bu açıklama, ilişkilerin daha da gerilmesine sebep olmuştur.³²⁰

Cihat Akyol, Kıbrıs sorununun birçok ülkeyi ilgilendiren bir sorun olduğunu vurgulayarak bu sorunun ancak bir denge siyaseti ile çözülebileceğini şöyle belirtmekteydi: "Türkiye'nin Kıbrıs sorununda çok açık haklılığı ortada iken bunun dünya kamu oyununda onanmamasının nedeni,

³¹⁴ Derviş Manizade, "Kıbrıs'ta Federal Türk Devleti", Milliyet, 17 Şubat 1975

³¹⁵ Cumhuriyet, 20 Şubat 1975

³¹⁶ Milliyet, 21 Şubat 1975

³¹⁷ Cumhuriyet, 21 Şubat 1975

³¹⁸ Cumhuriyet, 22 Şubat 1975

³¹⁹ Milliyet, 24 Şubat 1975

³²⁰ Cumhuriyet, 1 Mart 1975

Kıbrıs'la ilişkisi olan öteki devletlerin ada üzerinde emperyalist emelleri ve ekonomik yararlarının bulunmasıdır. Son zamanlarda dünya petrol bunalımının ortaya çıkardığı sorunlar, büyük devletlerin Orta Doğu'ya ilgilerini daha çok arttırmış bulunmaktadır. Bölgedeki huzur Arap-İsrail anlaşmazlığının dışında bu nedenle daha da bozulmuş, gerginlik artmıştır. Bölgenin en önemli ve hassas yerinde olan Kıbrıs Adası sorununun çözümünü denge faktörlerine bağlı kalarak ustaca ele almak her zamankinden daha fazla önem kazanmaktadır.³²¹

12 Mart 1975'te Ankara'ya gelen ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger Başbakan ve parti liderleriyle bir araya gelmiş Kıbrıs sorunu ve ABD ambargosu konusunda görüş alış verişinde bulunan Kissinger verdiği demeçte: "Bugün çıkmaza giren Kıbrıs sorununa çözüm bulmak için en uygun zamandır ve artık Rumlar Ada'daki Türk gerçeğine hayır diyemeyeceklerdir."³²² Diyerek Türkiye kamuoyuna yanınızdayız mesajını vermektedir. Kissinger'in çabalarına rağmen Türk kamuoyu ABD yönetiminin uyguladığı silah ambargosu nedeniyle ABD'ye karşı büyük bir tepki göstermekteydi. CHP lideri Ecevit verdiği demeçte: "Amerika'nın Türkiye'ye silah ambargosu koyması ticari kurallara bile aykırıdır." diyerek tepkisini ortaya koyarken Atina'yı da şu sözlerle uyarmaktaydı: "Kıbrıs'ta çözüme varmak için, Yunanistan'ın, Amerikan Kongresi'nin Türkiye'ye yaptığı baskılara güvenmekten vazgeçmesi gerekmektedir."³²³ Türk ve Rum temsilcileri 13 Mart'ta Birleşmiş Milletler gözetiminde ikili görüşmelerin yeniden başlaması noktasında karar birliğine varmışlardır. Bu çok uzun ve sancılı bir diplomatik yolun ilk adımını oluşturmuştur.³²⁴ Bu arada Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından Temmuz 1974'ten beri alınan yedi kararda Türkiye'nin adadan askerlerini biran evvel çekmesi istenmekteydi.

³²¹ Cihat Akyol, "Türkiye ve Büyük Güçlere Göre Kıbrıs", Milliyet, 6 Mart 1975

³²² Milliyet, 13 Mart 1975

³²³ Milliyet, 14 Mart 1975

³²⁴ Cumhuriyet, 14 Mart 1975

Fakat Türkiye buna karşın askerlerini çekmemekte ısrar etmiştir ve bunu günümüze dek sürdürecektir.³²⁵

Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki resmi tezi iki bölgeyi federasyon düşüncesine dayanmaktaydı. Bu resmi tez Milliyetçi Cephe hükümetinin de takip ettiği resmi düşünceyi oluşturacaktır. Bu sırada önde gelen siyasi liderler Kıbrıs konusunda mesaj vermeye devam etmekteydiler. CHP lideri Ecevit, Londra gezisi sırasında ünlü Alexandre Place salonunda on binden fazla Türk'e hitaben yaptığı konuşmada: "Kıbrıs'ta Türkler yeni bir durum yaratmışlardır. Bunu bozmaya kimsenin gücü yetmeyecektir." demiştir.³²⁶ Ünlü İngiliz gazetesi The Times'te çıkan bir yazıda Türk-Yunan ilişkilerinin giderek bir savaşa doğru sürüklendiğini ve her an bir Türk-Yunan savaşının çıkabileceği vurgulanırken Atina'nın hızla Ege Adalarını silahlandığını, Türkiye'nin ise buna kesinlikle kayıtsız kalmayacağı, Yunanistan'ın kara sularını 12 mile çıkardığı an Ege yanardağının patlayacağı işaret ediliyordu.³²⁷ Aynı günlerde Kıbrıs sorununa dair kaleme aldığı bir yazıda Dr. Hikmet Sami Türk, Rum yönetiminin federatif çözümü çok kantonlu bir sistem içerisinde yozlaştırmak çabasında olduğunu belirtiyordu.³²⁸ Türk, iki gün sonraki yazısında ise iki bölgeyi federasyonun zorunlu olduğuna işaret etmekteydi. Bu aynı zamanda Türk Hükümetinin de Kıbrıs konusundaki resmi görüşünü oluşturmaktaydı.³²⁹ Kıbrıs sorununda son derece önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemde Türk iç politikasında önemli bir değişim yaşanacak 31 Mart 1975'te dört partiden kurulu Milliyetçi Cephe hükümeti iktidara gelecektir. Milliyetçi Cephe hükümetinin karşısında bulunduğu en önemli dış politik mesele Kıbrıs sorunu ve bu sorunun doğurduğu ABD ambargosu olacaktır. Milli Savunma Bakanı Ferit Melen, Ege sorunu hakkında Türkiye'nin Uluslararası Hukukun bahsettiği hakların hepsini kullanacağını belirterek Türk uçaklarının Ege üstünde uçmaya devam

³²⁵ Cumhuriyet, 14 Mart 1975

³²⁶ Milliyet, 23 Mart 1975

³²⁷ Cumhuriyet, Times'ten Naklen, 23 Mart 1975

³²⁸ Cumhuriyet, 25 Mart 1975

³²⁹ Cumhuriyet, 28 Mart 1975

edeceğini belirtmiştir.³³⁰ Başbakan Süleyman Demirel verdiği demeçte: “Kıbrıs konusunu çözmeye kararlıyız.” diyerek hükümetin kararlı tutumunu ortaya koymuştur. Yunanistan Başbakanı Karamanlis verdiği demeçte, iki bölgesel federasyona karşı çıkarak Türkiye’yi suçlayacak ve şunları söyleyecektir: “Türk tahrikleri ve de başkaları Kıbrıs konusunda Atina ile Ankara arasındaki ilişkileri yansıtan gerginliği daha da tehlikeli bir şekle sokmaktadır. Böyle hareket etmekle pazarlıktaki durumunu iyileştirmek istemesi mümkündür. Ancak endişem Türkiye’de siyasi partilerin giriştikleri bir tür şovenizmin Türk yönetim çevrelerini Kemal Atatürk tarafından yarım asır önce başlatılan dostluk eli politikasından uzaklaştırmasıdır.”³³¹ Ayrıca Karamanlis, On iki Ada ve sınırda askeri tedbirlerin Yunanistan tarafından alındığını belirterek Türkiye’ye karşı dikkatli bir tutum içinde olduklarını belirtmekteydi.³³² Yunanistan Başbakanı Karamanlis’in beyanatı son derece sert bir üslup içeriyordu. Bu beyanata karşı Başbakan Süleyman Demirel basına yaptığı açıklamada Karamanlis’in sözleri ve Türkiye’nin tutumu hakkında şunları söyleyecektir: “Yunanistan Başbakanı Karamanlis’in “Le Monde” gazetesinde yayınlanan son beyanlarını gördüm. Yunanistan’ın son derece tehlikeli ve dolambaçlı hesaplar içinde hareket niyetinde olduğu anlaşılıyor. Bir taraftan aramızda mevcut ve henüz halledilmemiş olan sorunların barışçı yollarla çözümlenmesi niyeti çeşitli vesilelerle izhar edilirken, öte yandan tehlikeli yollara sapılırsa Türkiye olarak bu tutumdan çıkacak neticeleri değerlendirmek durumundayız. Yunanistan Başbakanı Karamanlis’in bu beyanatı Türk-Yunan ilişkilerini yeni ve dönüşü olmayan bir bunalıma sürüklemek istidadı taşır. Biz bu şekilde değerlendirmeyi hiç arzu etmemekle beraber, başka bir yoruma da maalesef imkân göremiyoruz. Biz, Yunanistan ile aramızdaki ilişkilerin her iki ülkenin uzun vadeli menfaatlerine uygun bir düzeye çıkarılmasını arzu ettiğimizi hükümet programımızda açıkça belirttik. Bu düşüncemizin Yunanistan hükümetince desteklendiğini gösteren fiili tezahürlere şahit olduğumuz takdirde, iki ülke ilişkilerini bozan ve acele

³³⁰ Milliyet, 9 Nisan 1975

³³¹ Milliyet, 13 Nisan 1975

³³² Milliyet, 13 Nisan 1975

çözüm bekleyen sorunların yapıcı ve iyi niyetli bir yaklaşımla ele alınabileceğini açıkladık. Yunan Başkanının beyanları bu sorunların halli için lüzumlu gördüğümüz ortamın yaratılmasına elverişli ve yapıcı bir nitelikte görülüyor. Bu beyanatın bizde uyandırdığı ilk intiba, iki ülke ilişkileri arasında zaten mevcut bulunan bunalımı daha da arttırma yoluna gidildiğidir. Bu yolu Türkiye'nin değil, Yunanistan'ın seçtiği görülüyor. Bu tutum Türkiye ile Yunanistan'ı kaçınılmaz ve tehlikeli bir karşılaşmaya sürükler. Böyle bir durum ortaya çıkarsa, bunun sorumlusu Türkiye olmayacaktır. Yunanistan'ın uluslararası antlaşmalarla gayri askeri statü altına konulmuş bulunan Ege Denizindeki adaları güya Türkiye'nin tecavüz emelleri beslediği bahanesiyle silahlandırması, başka amaçların sağlanmasına yönelik ise, Yunanistan'ın büyük bir takdir hatası içinde olduğunu belirtmek görevimizdir. Türkiye, Ege Denizindeki hak ve çıkarlarını büyük bir titizlikle koruyacak ve bunların ihlaline meydan vermeyecektir. Bu hak ve çıkarlarımızın dolambaçlı yollarla önlenmeye çalışılması ve hele başka ülkeler aracılığıyla baskı yapılmak istenmesi, ihtilafa tehlikeli boyutlar kazandırmaktan başka bir işe yaramaz. Türk hükümeti iki ülke arasındaki sorunların akılcı, serinkanlı ve dürüst bir zihniyetle ele alınması arzusunu muhafaza etmekte ve geçmişte Türk-Yunan ilişkilerine yapıcı katkıları bulunmuş olan Başbakan Karamanlis'in yine böyle bir politikayı benimsemeyeceğini ümit etmek istemektedir.³³³ Başbakan Süleyman Demirel'in de sözlerinden anlaşılacağı üzere Türkiye, Yunanistan'a göre çok daha sağduyulu ve akılcı hareket etme yolunu tercih etmiştir. ABD ve Sovyetler Birliği Yunanistan'ın kara sularını 12 mile çıkarmasına kesinlikle karşı olduklarını deklare ederlerken Türkiye böyle bir durumu savaş sebebi sayacağını tekrar belirtmiştir.³³⁴ 20 Nisan'da Dış İşleri Bakanı Çağlayangil basına yaptığı açıklamada adalardaki duruma seyirci kalamayacaklarını bir kez daha belirterek Yunanistan'ı sert bir biçimde uyarmıştır.³³⁵

³³³ Milliyet, 15 Nisan 1975

³³⁴ Cumhuriyet, 17 Nisan 1975

³³⁵ Cumhuriyet, 21 Nisan 1975

Milliyetçi Cephe hükümeti Kıbrıs sorununun öncelikle müzakereler yoluyla çözümlenmesinden yana bir tutum takılmaktaydı. Karamanlis, Demirel'in sözlerine karşılık olarak verdiği demeçte Türk-Yunan ilişkilerinin gerginleşmesinin sebebi olarak Türkiye'yi göstermeye devam etmekteydi.³³⁶ NATO Genel Sekreteri Luns ittifakın yaşanan son olaylarla birlikte güney kanadının sarsıldığını belirtmiş ve bunun NATO için son derece olumsuz bir durum teşkil ettiğine işaret etmiştir. Bu arada CHP genel Başkanı Bülent Ecevit Luns'un Kıbrıs konusunda arabuluculuk yapması teklifinin kabul edilemeyeceğini NATO'nun kesinlikle Kıbrıs'a karışmaması gerektiğini belirterek bu konuda son derece sert bir tutum ortaya koymuştur. Oysaki hükümet Luns'un arabuluculuk görevi üstlenmesine olumlu yaklaşmaktaydı.³³⁷ Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerilim sürerken Kıbrıs'ta, BM gözetiminde 28 Nisan 1975'te toplumlararası görüşmeler başlamıştır. Rum yönetimini temsilen görüşmelere katılan Klerides, Federal Devlet konusunda aynı görüşte olduklarını açıklamıştır.³³⁸ Derviş Manizade toplumlararası görüşmelerin başlaması dolayısıyla kaleme aldığı yazıda Türk tarafının vazgeçmemesi gereken noktalara değinerek bunların başında coğrafi esasa dayalı federasyon, merkezi devletin yetkilerinin Türk Federe Devleti'nin güvenliğini koruyacak şekilde sınırlandırılması gibi konularda asla taviz verilmemesi gerektiğini belirtmekteydi.³³⁹

Rum tarafının temsilcisi olarak Klerides, Denktaş'a önerilerini iletmiştir. Klerides'in önerilerinin temelinde merkezi hükümetin yetkileri son derece geniş tutuluyordu. Bu Türk tezinin tam tersi bir düşünce idi. Türk tarafı federal devletin yetkilerinin geniş tutulmasından çok Federe Türk Devleti'nin korunmasını istemekteydi.³⁴⁰ Görüşmelerin ilk safhasında Türk tarafını temsil eden Denktaş herhangi bir taviz vermemekte direnmiştir.³⁴¹ Taraflar 5

³³⁶ Milliyet, 16 Nisan 1975

³³⁷ Cumhuriyet, 28 Nisan 1975

³³⁸ Milliyet, 29 Nisan 1975

³³⁹ Milliyet, 29 Nisan 1975

³⁴⁰ Milliyet, 30 Nisan 1975

³⁴¹ Milliyet, 4 Mayıs 1975

Haziranda buluşmak üzere ayrılmışlardır. Rum temsilcisi Klerides görüşmelerden daha iyi bir sonuç çıkacağını beklediğini fakat hayal kırıklığına uğradığını belirtmekteydi. Klerides, çok bölgesel federasyondan yana olduklarını fakat iki bölgesel federasyonu da tartışabileceklerini vurgulamıştır.³⁴² Rauf Denktaş ise görüşmeleri şöyle değerlendirmekteydi: “Rumların Kıbrıs sorununa yaklaşımları gerçekçi değil. Onlar, Rumlar, Kıbrıs’ta çoğunluktadır. Bu nedenle Kıbrıs Rum çoğunluğu tarafından idare edilmelidir, görüşüne saplanıyolar. Ancak sorun bu şekilde halledilemez.”³⁴³ Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Türk ve Rum heyetleri arasındaki görüşmeleri şöyle değerlendirmekteydi: “Denktaş’ın yaptığı değerlendirmeye katılıyorum. Viyana’da iyi bir başlangıç karşındayız, görüşmeler olumlu bir seyir takip ediyor. Konulara göre ayrılan komiteler 5 Hazirana kadar bu sorunları neticeye vardiirmaya çalışacaklardır. Önümüzdeki toplantının daha verimli olacağını nihai netice alınmasa bile, sorunun çözümüne büyük katkıda bulunacağını ümit ediyorum. Biliyorsunuz, Kıbrıs çok yönlü bir konudur. Önce cemaatler arasında halli gereken hususlar var, Türkiye ile Yunanistan arasında ele alınması gereken taraflar var, ayrıca da tüm tarafların toplanıp müştereken halledeceği yönleri var. Biz şimdi iki cemaati ilgilendiren müzakereler safhasındayız.”³⁴⁴ Çağlayangil, “Türkiye Kıbrıs’ta taviz verecek mi?” sorusuna şöyle yanıtlayacaktır: “Türkiye ne bir taviz vermiştir ne de taviz meraklısıdır.”³⁴⁵ Bu açıklamadan altı gün sonra verdiği beyanatta Dış İşleri Bakanı Çağlayangil Kıbrıs için muhalefette onayını almaya çalışacaklarını vurgulayarak muhalefet partilerine bir uzlaşma çağrısında bulunmuştur.³⁴⁶ Türk Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Yunan Dışişleri Bakanı Bitsios ile Roma’da buluşarak Türk-Yunan ilişkilerini masaya yatırmışlardır. Görüşmeler sonucunda iki tarafında sorunların çözülmesine yönelik ümitli olduğu mesajı verilmiştir.³⁴⁷ Hükümetin ortakların olan MHP lideri Türkeş Kongre’de yaptığı

³⁴² Milliyet, 5 Mayıs 1975

³⁴³ Milliyet, 5 Mayıs 1975

³⁴⁴ Milliyet, 6 Mayıs 1975

³⁴⁵ Milliyet, 6 Mayıs 1975

³⁴⁶ Cumhuriyet, 12 Mayıs 1975

³⁴⁷ Milliyet, 18 Mayıs 1975

konuşmada: “Ege’de taviz vermeyeceğiz.” diyerek Ege sorununun ne derece önemli olduğunu ortaya koyacaktır. Başbakan Demirel, “Le Monde” gazetesine verdiği demeçte: “Avrupa Atina’ya cesaret vermemeli” diyerek Avrupa devletlerini uyarmaktaydı.³⁴⁸

CENTO toplantısında bir araya gelen ABD Dışişleri Bakanı Çağlayangil arasında yapılan görüşmeler son derece yapıcı olmuştur. Kissinger, Kıbrıs konusunda kaybedilecek zamanın olmadığını belirterek Kıbrıs konusunda kaydedilecek ilerlemenin Kongre’nin ambargo kararını da olumlu yönde etkileyebileceğini vurgulamıştır.³⁴⁹ CHP lideri Kıbrıs konusunda hükümete yüklenerek hükümetin biran evvel Kıbrıs politikasını ortaya koyması gerektiğini belirtmiştir. Başbakan Demirel aynı gün yaptığı açıklamada Kıbrıs’ta Türkiye’nin hiçbir yerden çıkmasının söz konusu olmadığını vurgulayarak Ecevit’e sert bir biçimde yanıt vermiştir.³⁵⁰ Amerikan yönetimi bu dönemde silah ambargosuna rağmen Türk hükümeti ile ilişkilerini elinden geldiğince iyi tutmaya çalışmaktaydı. Ve bununla birlikte Türk ve Yunan tarafına Kıbrıs’ta çözüme ulaşılabilmesi için baskı uygulamaktaydı. Milliyetçi Cephe hükümeti ABD silah ambargosundan dolayı son derece zor bir dönem geçirmekteydi. Başbakan Demirel: “Türk-Amerikan münasebetleri ile Türk-Yunan ilişkileri ayrı ayrı şeylerdir. Bunlar arasında irtibat kurulursa bugünkü güçlükler ortaya çıkar.” demiştir. Milliyetçi Cephe hükümeti, Kıbrıs sorunundan dolayı Türkiye’ye uygulanan silah ambargosunu son derece haksız ve yersiz bulmaktaydı. Silah ambargosu Türk-ABD ilişkilerini gerginleştirdiği gibi zaman içerisinde ABD’ye karşı yaptırımları da gündeme getirecektir.

NATO Zirve Toplantısında bir araya gelen Demirel ve Karamanlis çeşitli konularda görüş alış verişinde bulunmuşlardır. Demirel, Zirve Toplantısında Türk-Yunan ilişkileri üzerine şunları söylemiştir: “Ülkelerimiz arasındaki

³⁴⁸ Milliyet, 20 Mayıs 1975

³⁴⁹ Milliyet, 24 Mayıs 1975

³⁵⁰ Cumhuriyet, 24 Mayıs 1975

ilişkilerin hali hazır durumunu üzücü bulduğumuzu ifade etmek ve hükümetimizin mevcut uyuşmazlıklarımızı barışçı yollarla ve karşılıklı temalarla çözümlenmek hususundaki samimi arzu ve kararlılığını belirtmek isterim. Temasların iki ülke arasındaki daha da büyük bir anlayış zemini hazırlayacağı ve mevcut meselelerin çözümünü kolaylaştıracağı hususundaki kuvvetli ümidimi ifade etmek isterim.”³⁵¹ NATO ülkeleri, Ankara ve Atina’dan çözümleri kolaylaştıracak jestlerde bulunulmasını istemişler ve bu konuda her iki ülkeyi de desteklemişlerdir. Bunun nedeni, Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’nun güneydoğu kanadını oluşturan iki önemli ülke olması idi. Bu iki ülke arasındaki sorunlar NATO savunma stratejisini zedelemekte idi.

Türkiye’de gündemin baş sırasını oluşturan Kıbrıs sorunu noktasında muhalefet MC hükümetini sert bir biçimde eleştirmeye devam etmekteydi. CHP Merkez Yönetim Kurulu üyesi Prof. Dr. Haluk Ülman hükümeti şöyle eleştirmekteydi: “Birbirinden taban tabana ayrı dört partiden kurulan Cephe hükümeti eğer kapalı bir dış politika izliyorsa bunun nedeni hükümeti oluşturan partiler arasında iç konularda olduğu gibi dış politika konularında derin görüş ayrılıkları bulunduğu içindir. Hükümetin Kıbrıs politikası konusunda tam bir karanlık içindeyiz. Brüksel’de Kıbrıs konusunda, Türkiye’ye uygulanan silah ambargosu konusunda neler konuşulmaktadır. Toplantıya bu konularda ne gibi öneriler götürülmüştür, bundan hiçbir haberimiz yoktur. Ancak korkarız ki bütün bunlardan hükümetinde haberi yoktur. Çünkü hükümeti oluşturan partiler bir araya gelip de dış sorunları ciddiyetle tartışmış ve ortak bir politika saptamış değillerdir.”³⁵²

Demirel ve Karamanlis sorunlarının barışçı yoldan çözülmesine destek vereceklerini açıklamışlardır. Bununla birlikte toplumlararası görüşmeleri kesintisiz sürdürecekleri mesajını dünya kamuoyuna ilan etmişlerdir. Milliyetçi Cephe hükümeti, Yunanistan ile olan sorunları gerginliği arttırmadan meşru

³⁵¹ Milliyet, 31 Mayıs 1975

³⁵² Milliyet, 1 Haziran 1975

zeminlerde çözümlenmek istemekteydi. Haziran 1975'te Viyana'da başlayan toplumlararası görüşmeler öncesi verdiği beyanatta Denктаş: "Biz Viyana'ya taviz vermeye değil, ama barışçı aramaya gidiyoruz." diyerek Türk tarafının kesinlikle tutumundan taviz vermeyeceği mesajını Rum ve dünya kamuoyuna iletmekteydi. Viyana Konferansı 7 Haziran 1975'te herhangi bir sonuç almadan dağılacaktır. Taraflar 24 Temmuzda Viyana'da buluşmak için karar almışlardır. Denктаş, Viyana Konferansı sonrası verdiği demeçte Türk tarafının bakış açısını şöyle ortaya koymaktaydı: "Biz Rum toplumuna şunu veya bunu kabul et dediğimiz yoktur. Biz tamamen ayrı varlığı olan Federe Devlet olarak bazı müşterek sorunlarda işbirliği yapalım diyoruz. Rum toplumunu şunu veya bunu empoze etmek niyetimiz yoktur. Nasıl ki onlarda bize ne şunu ne bunu empoze edecek durumdadırlar. İki ayrı devlet var. Daha da ayrılığa gidip tam bağımsızlığımızın ilan etmemizde mümkündür. Etmiyoruz. İyi niyetle bekleyişin bir neticesidir bu teklifimiz."³⁵³ Başbakan Süleyman Demirel 15 Haziran 1975'te yaptığı basın toplantısında Kıbrıs sorununa dair şunları belirtmekteydi: "Kıbrıs'ta henüz bir siyasi çözüme ulaşamamıştır. Ada'da Türkler ve Rumlar iç içe, yan yana yaşamayı denemişler, Türklere atfı mümkün olamayan sebeplerden dolayı bu iş başarılammıştır. Şimdi Ada'da Türkler ayrı, Rumlar ayrı bölgelerde yaşamaktadır. Ve Federe Türk Devleti de kurulmuştur. Coğrafi zemine dayalı çift bölgeli federasyon tek çözüm yoludur. Hükümetimiz bu durumu programında açıkça belirtmiştir. İki devletten kurulu bir federe devlet siyasi çözüm olacağına göre, federe devletlerin yetkileri, hangi şartlarla kendi bölgesinde yaşayabilecekleri, cemaatler arasında yapılacak çalışmalar sonunda merkezi hükümetin görev ve yetkilerinin belirtilmesiyle ortaya çıkacaktır. Türkiye ve Yunanistan'ın cemaatler arasındaki görüşmelere yardımcı olmaları kararlaştırılmıştır. Hiçbir ihtilaf ebedi değildir. Kıbrıs sorunu da bir gün siyasi çözüme kavuşacaktır. Bu çözümün milletimizin kabul edeceği, benimseyeceği bir çözüm olacağı tabiidir. Başka bir deyimle milletimizin kabul etmeyeceği, benimsemeyeceği bir çözümü hiçbir hükümet

³⁵³ Milliyet, 10 Haziran 1975

milletin önüne çıkaramaz.”³⁵⁴ Türk Federe Devleti Başkan Yardımcısı Osman Örek, Rum tarafının silahlanma girişimlerini çok sert bir üslupla şöyle yorumlamaktaydı: “Karşı tarafın bir süreden beri dıştan silah ithali suretiyle askeri hazırlıklarını geliştirmekte olduğunu bilmekteyiz. Bunu yakından izliyoruz. Ne var ki, bu hazırlıklardan Türk tarafına herhangi bir tecavüz amacı güdüyorsa bunun çılgınlıktan başka bir şey olmayacağını ve Kıbrıs’ı bu sefer tümüyle kaybetmelerine müncer olacağını şimdiden hatırlatmak isteriz.”³⁵⁵ Aynı gün Guardian gazetesinde Türk-Yunan ilişkilerini analiz eden bir makalede Türkiye’nin birçok baskıya maruz kalmasına rağmen kesinlikle terk etmeyeceği vurgulanıyordu.³⁵⁶ 8 Haziran 1975 tarihinde halk oylamasına sunulan ve geçerli oyların salt çoğunluğu ile kabul edilen Kıbrıs Türk Federe Devleti Anayasası 17 Haziran 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti resmi gazetesinde yayınlanarak yürürlüğe gitmiştir.

Başbakan Demirel 25 Haziranda yaptığı basın toplantısında ABD’yi suçlayarak şunları söylemiştir: “Biz bu ambargoyu düşmanlık olarak vasıflandırıyoruz. ABD, 90 ülkeye silah verir, satar; 30 yıllık sadık dostuna menfi tutum takınır. ABD karışmasa Kıbrıs sorunu daha kolay çözülebilirdi.”³⁵⁷ I. Milliyetçi Cephe hükümeti ABD’nin silah ambargosunun Kıbrıs sorununun çözümlenmesi yerine Kıbrıs sorununu çözümsüzlüğe iteceğini düşünmekte ve bunu her defasında seslendirmekteydi. Denктаş, New York Times’ta yayınlanan yazısında Kıbrıs’ta saati kimsenin geri döndüremeyeceğini söylemekteydi.³⁵⁸

Federal Almanya’nın eski Başbakanı Willy Brand verdiği demeçte Türk-Yunan ilişkilerini ve Kıbrıs sorununu şöyle değerlendirmekteydi: “Kıbrıs ve Ege sorunu birbiriyle yakından ilgili fakat yine de ayrı ayrı sorunlardır. Kıbrıs sorununun hala ciddiyetini muhafaza etmekte ve büyük bir tehlike

³⁵⁴ Dış Siyaset Belgeleri, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, s.25-26

³⁵⁵ Milliyet, 15 Haziran 1975

³⁵⁶ Milliyet, 15 Haziran 1975

³⁵⁷ Milliyet, 26 Haziran 1975

³⁵⁸ Milliyet, 28 Haziran 1975

göstermektedir. Ancak kısa bir sürede, barışçı bir çözüm yolu bulunabileceği umundayım.”³⁵⁹ Başbakan Demirel, “Paris-Match” dergisine verdiği demeçte Türk-Yunan ilişkilerinin en temel sorunlarından biri olan Ege sorunu hakkında şunları söylemiştir: “Şu haritaya bakınız. Ege denizi bir Yunan gölüne benziyor mu? Esasen, tarih öğrenimi, coğrafya öğrenimi takviye eder. Son zamanlara kadar Ege denizindeki adalar daima Anadolu’ya sahip olana ait olmuştur. Sonra da, bir mantık var. Burada da haritaya bakmak kafidir. Yunan adalarının çoğu Türk kıyılarından 12 mil mesafeden aşağıdadır. Uluslararası Hukuku tatbik edersek demek ki, Yunan egemenliği Türkiye kıyılarına kadar yayılacak ve Türklerin denize girmeleri için pasaport almaları icap edecektir.”³⁶⁰ Başbakan Süleyman Demirel’in bu demecinden beş gün önce basına demeç veren muhalefet lideri Ecevit, Kıbrıs sorunu hakkında hükümetin bir an evvel harekete geçmesi gerektiğini şöyle vurguluyordu: “Kıbrıs’ta hareketsiz durmak, bir karar alma cesaretini göstermeksizin işi sürüncemede bırakmak marifet değildir, Türkiye’nin de Kıbrıs Türklerinin de yararına değildir. Neden değildir? Çünkü Kıbrıs’taki durumu katılaştırmanın ve çözümü sürüncemede bırakmanın sonucu Kıbrıs Türk yönetimini yıllarca dünyaya kapalı tutarak ekonomik durgunluğa, hatta Rum ekonomisinin baskısı altına girmeye mahkûm etmektir ve federasyondan Türk toplumu ve Türkiye için beklenen yararları engellemektedir. Biz adaletli uzlaşmaya her zaman hazırız, ama tavize razı değiliz. Kıbrıs’ta atılmasını düşünmüş olduğumuz adımlarda taviz niteliğinde değildi, bütün ilgili tarafların kaygılarını giderici ve yararını gözetici bir uzlaşmaya yönelikti. Ana çizgilerini verdiğim böyle bir dış politika doğrultusunda adımlar atarsa, atabilirse, bunun için gerekli kararları ilkin kendi içinde, koalisyon ortakları arasında alabilirse, hükümet, iç siyasal ortam ne kadar gergin olursa olsun, CHP’den ancak yardım ve anlayış görür. Ama hükümet, kendi içindeki sorunların ve düşümlerin çözümünü muhalefetten bekleyemez. Dış politikayı yürütmeye çalışırken bir yandan da iç politika hesapları ve istismarları yaparsa,

³⁵⁹ Milliyet, 30 Haziran 1975

³⁶⁰ Milliyet, 2 Temmuz 1975

muhalafetten yardım umamaz. Kaldı ki, iç siyaset tutumunda milleti cephelere bölüp birbirleriyle vuruşturma tertipleri içine giren bir hükümetin, herhangi bir konuda milli birlikten söz etmeye hakkı yoktur. Milli birliği bozan, bozmaya uğraşan kendisidir.”³⁶¹

CHP lideri Ecevit, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın I. Yıldönümünde yaptığı basın toplantısında Kıbrıs sorunu ve Milliyetçi Cephe hükümetinin bu soruna yaklaşımına dair eleştirilerini şöyle vurgulayacaktır: “Kıbrıs sorununu askıda tutmak, Kıbrıs'ta yaşayan insanların günlük yaşamlarını ve geleceklerini askıda tutmak demektir. Satranç masası başında taraflar, hiçbir adım atmadan ilelebet durabilirler. Fakat insanların kaderiyle oynamak, satranç taşlarıyla oynamaya benzemez. Türkiye’de, Yunanistan’da kendileri için manevi değer taşıyan bir adadaki insanlara karşı belli sorumluluklar taşımaktadırlar. O nedenle, her iki ulus, kendi hükümetlerini barışçı bir çözüm yolunda daha hareketli davranmaya, bunun için gerekli siyasal cesareti göstermeye zorlanmamalıdır. Üstelik bugünkü Türk hükümetinin genel tutumu, tavizsiz ve sert bir tutum izlenimi vermekten de bir hayli uzaktır. Herhalde Amerikan Kongresi'nin kararı karşısında Türk hükümetinin aldığı tavır, tavizsiz ve sert bir tutum olarak tanımlanamaz. Ortak Pazarda Kıbrıs'ın yalnız Rum yönetimince temsili kabul edilmiştir. Kıbrıs Türk ekonomisi bakımından ağır sonuçlar doğuran böyle bir karar karşısında Türk hükümetinin takındığı tavırda, herhalde tavizsiz ve sert bir tutum sayılabilecek türden bir tavır değildir. Tam tersine, bu gibi gelişmeler karşısında şimdiki Türk hükümetinin takındığı tavır, izlediği tutum, aşırı ölçüde yumuşak bir tutumdur. Kıbrıs sorununa müzakere yoluyla çözüm aranmasını çabuklaştırmak üzere adımlar atılması gerektiğini söylerken, şunu da tekrar belirtmek isterim: Kıbrıs Türklerinin sorunu yalnız konferans masaları başında, müzakereler ve anlaşmalar yoluyla da çözülemez. Kıbrıs Türk Ulusal Topluluğunun her şeyden önce ekonomik alanda gücünü ortaya koyması gerekir. Oysa bu yönde sağlanan gelişme çok yetersizdir. Tehlikeli

³⁶¹ Bülent Ecevit, Dış Politika, Köylü Derneği Yayını, Ankara, 1976, s.107

ölçüde yetersizdir.”³⁶² Muhalefetin hükümeti Kıbrıs konusunda kıyasıya eleştirdiği bir zamanda Kıbrıs Barış Harekâtının yıl dönümü kutlamaları tartışmaları arka plana itmiştir. Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Sancar yayınladığı mesajda şunları söylemiştir. En büyük arzumuz barışın sağlanmasıdır. Bugün adada soydaşlarımızın güvenliği ordunun güvenliği altındadır.³⁶³ Harekâtın üzerinden 1 yıl geçmesine karşın her hangi bir çözümün bulunmaması MC Hükümetini zor durumda bırakmaktaydı. Hıfsı Veldet Velidedeoğlu 20 Temmuz 1975’te yazdığı ‘Kıbrıs ve İç Politikamız’ adlı yazıda şu uyarılarda bulunmaktaydı: ‘ Karşımızda ABD ve bir bakıma İngiliz, öte yandan Yunan ve Makarios tehlikeleri dururken iç politikada ki görüş ayrılıklarının düşmanlık doğrultusuna sürüklenmesi hele bunun sorumlu devlet adamları tarafından yapılması hiç affedilmeyecek tarihsel hata olur. Daha öncede yazdım yineleyeceğim gerçekçi ve tetikte olmalıyız hep. Taa yeni Kıbrıs Barış Antlaşması imzalanana değin. Hele ‘Su uyur düşman uyumaz’ atasözünü hiç ama hiçbir zaman çıkarmamalıyız aklımızdan. Er meydanında yendik, politika minderindeki oyunlara dikkat zamanıdır şimdi.³⁶⁴ Kıbrıs Harekâtının birinci yıl dönümünde MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş Kıbrıs Harekâtının yarım kaldığını ve tamamlanması gerektiğini şu sözlerle ifade edecektir: ‘Kıbrıs Harekâtı yarım kalmıştır. Bugün Kıbrıs meselesinin arzu edilen nihai sonuca henüz ulaştırılmamış olması, harekâtın yarım bırakılmış olması ve harekât sonrası yapılan siyasi hatalar yüzündendir. Ada tamamen Türk Kuvvetleri tarafından kontrol altına alınmalıydı.’³⁶⁵

Muhalefet, MC hükümetinin daha aktif bir Kıbrıs politikası takip etmesini isterken hükümetin dış politikada ve özellikle Kıbrıs politikasında pasif ve yumuşak tutumu dolayısıyla sorunların çözümlenemez duruma geldiği eleştirisini yöneltmekteydi. Muhalefetin bu sert eleştirileri Milliyetçi Cephe

³⁶² Milliyet, 21 Temmuz 1975

³⁶³ Cumhuriyet, 20 Temmuz 1975

³⁶⁴ Hıfsı Veldet Velidedeoğlu, ‘Kıbrıs ve İç Politikamız’, Cumhuriyet, 20 Temmuz 1975

³⁶⁵ Milliyet, 21 Temmuz 1975

hükümetinin dış politikada çok daha sert bir söyleme yönelmesine neden olacaktır.

1975 Ağustosunda toplanan Dünya Liderleri Zirve Konferansı, Kıbrıs sorununun tartışıldığı konuşmada, “Kıbrıs devletini yıkan Atina ve Makarios’tur.”³⁶⁶ diyen Demirel, Yunanistan’ı ve Makarios’u sert bir biçimde eleştirmiştir. Ayrıca Demirel yaptığı konuşmada Kıbrıs’ın tek toplumlu hukuki bir yapıya sahip olmasını arzulamadıklarını gerçektende Kıbrıslı Türklerin haklarının korunduğu bağımsız bir Kıbrıs Devletinden yana olduklarını belirtecektir.³⁶⁷ Başbakan Demirel, Helsinki Zirvesini değerlendirdiği 2 Ağustos 1975’teki basın toplantısında Türk-Yunan ilişkileri ve Kıbrıs sorunu noktasında hükümetin tutumunu şöyle açıklamaktaydı: “Aramızdaki bütün ihtilaflara rağmen, Yunanistan ile diyalog hükümetim zamanında başlamıştır. Hükümet programımızda bu ülke ile olan bütün anlaşmazlıkların barışçı yollarla, yani müzakere yolu ile halledilmesi gerektiğini belirtmiştik. Dışişleri Bakanımız Yunan Dışişleri Bakanı ile Roma’da, benim Brüksel’de Yunan Başbakanı Karamanlis ile yaptığımız görüşmeler bu kapıyı açtı. Ege Hava Sahaneliğine ait meseleler hakkındaki müzakereler devam etmektedir. Kıta Sahaneliğini alakalandıran meselelerde gelecek ay yapılacak olan uzmanlar toplantısında ele alınacaktır. Karşı tarafında, bizim gibi anlayış ve iyi niyetle davranması halinde, bu meselenin halli istikametinde müspet adımlar atılacağını ümit ediyoruz. Yunanistan’la olan diğer meselelerimizi de, aynı şekilde, müzakereler yolu ile çözümlenmek arzusundayız. Kıbrıs politikamız belli ve açıktır. Hükümet programımızda ne söylemişsek, gene de aynı şeyi söylüyoruz. Kıbrıs’ta tek çözüm yolu iki bölgeci federasyondur. Kıbrıs sorununda bugüne kadar bir ilerleme sağlanmamışsa, bunun müsebbibi Türkiye değildir. Türkiye ve Kıbrıs’ta Türk toplumu her zaman olduğu gibi, bundan sonra da, Kıbrıs sorununun müzakere yolu ile tatmin edici bir siyasi sonuca bağlanması için, iyi niyet ve anlayış içinde her türlü gayreti sarf

³⁶⁶ Milliyet, 1 Ağustos 1975

³⁶⁷ Milliyet, 1 Ağustos 1975

etmeye devam edecektir. Türkiye büyük bir devlettir. Barışsever bir devlettir. Taahhütlerine daima sadık kalmıştır. Kimsenin sayesinde ayakta değildir. Kendisine dost olanlara dosttur. Demokrasi, hürriyet ve insan haklarının savunucusudur. Dış politikası açık ve itimat vericidir. Böyle olamaya da devam edecektir.”³⁶⁸ Üçüncü dönem Viyana görüşmeleri sırasında Türk ve Rum tarafı arasında nüfus mübadelesi anlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Türklerin güneyden kuzeye, kuzeyde kalan Rumlarında güneye taşınmaları gerçekleşmiştir. Böylece ada fiilen iki ayrı bölgeye ayrılmıştır. Helsinki zirvesini genel anlamda değerlendirdiğimizde Rumların ve Yunanistan’ın kazançlı çıktığını söyleyebiliriz. Makarios Türkiye’nin itirazlarına karşın Kıbrıs’ı temsil etmiş 34 ülke tarafından da resmen devlet başkanı olarak kabul edilmiştir. Rum tarafı ayrıca Kıbrıs sorununu bu zirveyle birlikte AET’ye taşıma imkânına sahip olmuştur.

Milliyetçi Cephe hükümeti kurulduğu günden itibaren Yunanistan ile ilişkilerde “diyalog” dan yana bir tutum takınırken; Kıbrıs sorununda ise ilk günden itibaren coğrafi esasa dayalı iki bölgeyi federasyon tezi savunulmaktaydı. Cumhurbaşkanı Korutürk yayınladığı mesajda iktidar ve muhalefet partilerini Kıbrıs davasını dünyaya anlatabilmek için birleşmeleri istemiştir.³⁶⁹ Cumhurbaşkanı Korutürk partileri Kıbrıs davası noktasında birleştirme çabası içerisinde iken, CHP Genel Başkanı Ecevit 6 Ağustosta verdiği demeçte hükümeti suçlamaya devam edecektir. Ecevit şunları söyleyecektir: “Hükümet, Kıbrıs konusunda hareketsiz, Türkiye’nin yalnızlaşması karşısında çaresiz, ağırlaşan savunma sorunu bakımından kararsız bir bekleyiş içindedir. Kıbrıs’ta hareketsiz durmak da, bazı adımlar atarak çözümü çabuklaştırmak da mümkündür. Ancak vardığımız aşamada bu yollardan her birinin gerektireceği dış politikada savunma politikası da ayrıdır. Hükümet böyle bir politika tercihi noktasında bulunduğu bile

³⁶⁸ Milliyet, 3 Ağustos 1975

³⁶⁹ Milliyet, 7 Ağustos 1975

farkında değildir.”³⁷⁰ Başbakan Demirel, Ecevit’in bu sert eleştirileri karşısında verdiği demeçte Ecevit’in Kıbrıs için gerçekte ne istediğini bilmediğini; Ecevit’in sadece yargılarını değil, gerekçelerini de bildirmek zorunda olduğunu belirtecektir. Demirel, Kıbrıs konusunda milletin kabul etmeyeceği bir çözümü hiçbir hükümetin kabul etmeyeceğini vurgulamıştır.³⁷¹ Hükümetin bir diğer ortağı olan MSP Genel Başkanı Necmeddin Erbakan ise Kıbrıs’ta kurulan Federe Devletin Müslüman ülkeler tarafından çok yakında tanınacağını şöyle iddia etmiştir: “Türkiye Kıbrıs’ta toprak pazarlığına girişmeyecektir. Bu tamamen Yunan propagandasıdır. Bu propagandaya katılmak hatadır. Rumlar, iki yüz bin göçmenin dönmesini bekliyorlar. Ancak bunlar suçlu olduğundan kuzeye dönemezler. Şimdi Kıbrıs’ta BM yasalarına uygun tek meşru devlet KTFD’ dir. Suudi Arabistan’dan sonra elliye yakın Müslüman ülke pek yakında bu devleti tanıyacaktır.”³⁷² Maalesef hiçbir Müslüman devlet KTFD’ yi tanımayacak ileriki tarihlerde İslam ülkeleri konferanslarında Türkiye’yi kınayan kararlar alınacaktır.

Muhalefet ve iktidar arasındaki dış politikaya dayalı çekişme devam ederken bir yandan da toplumlararası görüşmeler devam etmekteydi. Denктаş, Klerides’in görüşmelerde Maraş bölgesinin Rumlara bırakılmasını talep ettiğini açıklamıştır.³⁷³ Denктаş 13 Eylül’de yaptığı açıklamada şayet müzakerelerden bir sonuç çıkmaz ise Türk tarafı olarak derhal bağımsızlığın ilan edilmesi gerektiğini açıklamıştır.³⁷⁴ Denктаş’ın önerisi, dönemin koşullarında son derece sert tepkiler doğurabilecek ve Yunanistan ile olan diyalog sürecini aksatabilecek bir yapıdaydı. Bu yüzden MC Hükümeti bu tarz sert söylemlerden uzak kalmıştır. Abdi İpekçi, Denктаş’ın açıklamaları üzerine kaleme aldığı 16 Eylül tarihli yazısında Denктаş’ın sözlerinin blöf olarak algılanmaması gerektiğini, şayet ABD ve Rum tarafının baskıları bu şekilde sürerse bir bağımsızlık ilanının çok yakın olabileceğini

³⁷⁰ Milliyet, 7 Ağustos 1975

³⁷¹ Milliyet, 8 Ağustos 1975

³⁷² Milliyet, 20 Ağustos 1975

³⁷³ Milliyet, 12 Eylül 1975

³⁷⁴ Milliyet, 14 Eylül 1975

yazmaktaydı.³⁷⁵ Denктаş, ayrıca 22 ülkenin bu bağımsız devleti tanıyabileceğini vurgulamıştır.³⁷⁶ Ecevit, 18 Eylülde verdiği demeçte Milliyetçi Cephe hükümetini Denктаş'ı yalnız ve çaresiz bırakmakla suçlayacak ve şunları söyleyecektir: "Cephe hükümeti, Kıbrıs konusunda ve genellikle dış politikada gerekli adımları zamanında atamadığı, karar alma cesaretini gösteremediği için Türkiye'nin dünyadaki durumu zayıflıyor. Kıbrıs davasındaki haklılığı gölgeliyor. Kıbrıs Türk yönetimi ve toplumu siyasal bakımdan da güç durumda kalmış oluyor."³⁷⁷ Denктаş bağımsızlık söylemine devam ederek bu konuda Ankara'nın desteğini alacaklarına inandıklarını söylemekteydi. Başbakan Demirel ise Denктаş'ın bağımsızlık ilanı konusundaki demecinin bazı endişelerle verildiğini düşündüğünü ifade etmiştir.³⁷⁸ 23 Eylül 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti Kurucu Meclisi gizli bir toplantı yaparak Denктаş'a gerektiğinde bağımsızlık girişimi için yetki vermiştir. Bu Kıbrıs sorununun yeni bir merhaleye geldiğini göstergesi idi.³⁷⁹ 26 Eylül 1975'te BM Genel Kurulunda bir konuşma yapan Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Kıbrıs sorununun çözümlenebilmesi için Türk hükümetinin ve Rum ve Yunan tarafının şu dört ilke etrafında uzlaşması gerektiğini vurgulamıştır:

- 1) İki toplumun temsilcileri aralarındaki görüşmeler, eşitlik içinde sürdürülmelidir.
- 2) Çözüm şekli, Kıbrıs'ın bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygılı olmalıdır.
- 3) Kıbrıs Anayasası iki bölgeyi federasyonun kurulmasını öngörmelidir.
- 4) İki toplum eşit bir statü ile federal hükümette yer almamalıdır. Federal kuruluşlar, iki toplum arasında siyasal ve ekonomik eşitliği sağlanmalıdır.³⁸⁰

³⁷⁵ Abdi İpekçi, "Makarios'un Hatası", Milliyet, 16 Eylül 1975

³⁷⁶ Milliyet, 16 Eylül 1975

³⁷⁷ Milliyet, 19 Eylül 1975

³⁷⁸ Milliyet, 19 Eylül 1975

³⁷⁹ Cumhuriyet, 23 Eylül 1975

³⁸⁰ Milliyet, 27 Eylül 1975

Çağlayangil, bu ilkelerin kabul edilmesi durumunda Türkiye'nin adadaki silahlı güçlerini geri çekebileceğini açıklamıştır. Bu Kıbrıs sorunu açısından son derece önemli bir nokta idi. Ayrıca Türk tarafının çözümden yana bir tavır takındığının en açık göstergesiydi. Çağlayangil BM'deki temaslarından sonra yurda döndüğünde yaptığı basın toplantısında birçok ülkenin iki bölgeyi federasyon görüşünü desteklediğini açıklamıştır.³⁸¹ Türk Hükümeti Eylül ayının son gününde Yunanistan'a Ege Kıta Sahaneliği konusunda müzakerelerden kaçındığı için bir nota tevdi etmiştir. Bu dönemde Ege sorunları Kıbrıs sorununun gölgesinde kalmakta MC Hükümeti Ege sorunlarını müzakereler yoluyla çözümlenmesinden yana bir tavır takılmaktaydı.³⁸²

1975 Ekiminde ABD tarafından uygulanan silah ambargosunun kısmen kalkması üzerine Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Anadolu Ajansına verdiği demeçte Kıbrıs sorununun seyri üzerine şunları söylemiştir: "Kıbrıs konusuna gelince, ambargonun kısmen de olsa kalkmış bulunması bu meselenin kendi gerçek çerçevesinde ele alınmasına mani olan şartlara, beklenen ölçüde olmasa bile belirli bir değişiklik getirmiş ve yeni bir ortam yaratmıştır. Böylece toplumlararası görüşmelerin bundan böyle daha geniş bir kapsam içinde yürütülmesi imkânı doğmuştur. Bu durumda, Türk hükümeti toplumlararası görüşmelerde Kıbrıs meselesinin siyasi bir çözüme ulaştırılması için her veçhesiyle ele alınıp müzakere edilmesinin desteklenmesi kararını almıştır."³⁸³ Tüm bu dış politik temaslar cereyan eder iken hükümet içerisinde dış politikaya dair farklı anlayışlar seslendirilmeye başlamıştır. Hükümetin ortağı MSP dış politikaya dair görüşlerini diğer hükümet ortaklarına bildirmeye karar vermiştir. Bu bildiriye temel noktalar şunlardır:

1. Kıbrıs'ta her hangi bir toprak tavizine kesinlikle karşıyız.
2. İsrail ile ilişkiler derhal kesilmelidir.

³⁸¹ Milliyet, 29 Eylül 1975

³⁸² Cumhuriyet, 1 Ekim 1975

³⁸³ Milliyet, 21 Ekim 1975

3. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Türkiye'de büro açmasına olanak sağlanmalıdır.
4. Müslüman ülkelerle kurulan ilişkiler geliştirilmelidir.³⁸⁴

MSP' nin bu talepleri hükümet içerisinde geniş yankı bulmuştur. Hükümet ortağı olan MSP ve MHP Kıbrıs konusunda en tavizsiz tutumu gösteren hükümet ortaklarıdır. Bu zamanla AP, MSP ve MHP arasında Kıbrıs sorunundan kaynaklanan bir gerginliğe dönüşecektir. Buda koalisyon hükümetinin dış politika konusunda inisiyatif alabilme yetkisini daraltacaktır. 23 Ekim 1975 tarihinde Ankara'ya resmi bir ziyarette bulunan İran Şahı yaptığı konuşmada Türk ve Rum cemaat liderlerinin tekrar görüşmelere başlamasını ümit ettiklerini belirtmiştir.³⁸⁵ İran Şahı İran'ın Kıbrıs'ta coğrafi federasyondan yana olduğunu belirterek Türkiye'nin federasyon tezini desteklediğinin altını çizmiştir.³⁸⁶

Müfide Zehra Erkin, 8 Kasım 1975 tarihinde yazdığı makalede Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki haklarını dünya kamuoyuna ilan edilmesini istemekteydi. Erkin şunları söylemekteydi: "Türkiye, Kıbrıs adasının genel dış dünya egemenliği konusunda taşıdığı "tek taraflı egemenlik hakları", bundan böyle üçlü ortaklık anlaşmalarına bağlı olarak, Birleşik Amerika ve Ortak Pazar'ında katılmayı umduğu ittifaklar çerçevesinde ortaklaşa kullanıp yaşatmaktan vazgeçmelidir. Kıbrıs'ın genel dünya egemenliği üstündeki Türkiye'nin tek taraflı egemenlik haklarının Kıbrıs Türk ve Rum toplumunun yasal bağımsızlık haklarına ve bu düzeyde kurulabilecek iki bölge federasyonuna saygılı olduğumuzu da bildirmek suretiyle tüm dünyaya açıklanması, daha fazla ertelenmemelidir."³⁸⁷

³⁸⁴ Cumhuriyet, 20 Ekim 1975

³⁸⁵ Milliyet, 24 Ekim 1975

³⁸⁶ Cumhuriyet, 3 Kasım 1975

³⁸⁷ Milliyet, 8 Kasım 1975

Milliyetçi Cephe hükümeti, Denктаş'ın BM Genel Kurulunda konuşarak Türk tezlerini BM platformunda sunmasını talep etmiştir. Fakat bu talep kabul görmediği için hükümet bu talebinden vazgeçmiştir.³⁸⁸ Birleşmiş Milletlerde yapılan görüşmeler sonucunda Bloksuzlar adı verilen ülkeler tarafından sunulan Kıbrıs tasarısı kabul edilmiştir. Bu tasarıya göre toplumlararası görüşmelerin derhal başlaması, bütün yabancı kuvvetlerin gecikmeden adadan çekilmesi ve evlerine gönüllü dönmek isteyen göçmenlerin bu çabalarını kolaylaştıracak tedbirlerin alınmasını içermekteydi. Bu tasarı 117 lehte, 1 aleyhte, 9 çekimser oyla kabul edilen bu tasarıya yalnız Türkiye ret oyu vermiştir.³⁸⁹ BM'de bu tasarının kabul edilmesi üzerine Türkiye'nin Birleşmiş Milletlerde ki daimi temsilcisi İlter Türkmen verdiği demeçte: "Barış olmadan Türk askeri çekilmez." diyerek tepkisini ortaya koymuştur.³⁹⁰ Denктаş bağımsızlık ilanı ile ilgili olarak şunları belirtmiştir: "Bağımsızlık ilanı Türkiye'nin desteği alındığı oranda yerine getirilebilir. Türkiye'nin Kıbrıs'tan başka sorunları da vardır. Türkiye kararını kendi çıkarları açısından düşünüp verecektir. Biz de buna tabii uyacağız."³⁹¹

Kıbrıs sorunu, 1975 Aralığına girildiğinde çok önemli bir dönemece gelmişti. Aylardır devam eden toplumlararası görüşmeler sürdürülmeye çalışılmakta ve ortak bir çözüme ulaşılmak istenmekteydi. Dışişleri Bakanı Çağlayangil, 5 Aralık 1975'te verdiği demeçte hükümetin Türk-Yunan ilişkileri ve Kıbrıs sorununa yönelik tutumuna dair şunları söylemiştir: "Yunanistan ile aramızda yeni bir dostluk ve işbirliğinin kurulması için, iki ülke arasındaki bütün ihtilafli meselelerin müzakere yoluyla halli Türkiye'nin öteden beri izlediği ve her zaman sürdüreceği bir temel politikadır. Bu meselelerin daha fazla sürüncemede kalmasını her iki memleketinde çıkarlarına uygun görmüyoruz. Bu nedenle, Türk-Yunan münasebetlerini bozan ve mevcut meseleleri müzmin hale getirmek istidadında bulunan bugünkü ortamın

³⁸⁸ Milliyet, 15 Kasım 1975

³⁸⁹ Milliyet, 21 Kasım 1975

³⁹⁰ Milliyet, 24 Kasım 1975

³⁹¹ Milliyet, 24 Kasım 1975

uzayıp gitmesine meydan vermemek ve iki ülke arasındaki bütün anlaşmazlıklara kabule şayan çözüm şekilleri getirmek amacıyla iyi niyetli müzakerelere en kısa zamanda başlanması zaruretine inanıyoruz. Kıbrıs meselesinin uzun yıllardan beri Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri bağladığı herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Hâlbuki Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs'taki Türk ve Yunan toplumlarına karşı hukuki olduğu kadar manevi vecibelerde taşıdıkları göz önünde tutularak iki anavatan arasındaki ilişkilerde yeni bir dostluk ve işbirliği devrinin açılması gerekirdi. Bunu sağlayabildiğimiz an Kıbrıs'taki ilişkilerde de aynı dostluk ve işbirliği zihniyetinin hâkim olacağı şüphesizdir. Bunu gerçekleştirmeye çalışmak, Türkiye ve Yunanistan'ın bu konudaki dış politikalarının başlıca gayesi olması gerekir. Bu iyi niyet ve düşüncelerden hareketle Kıbrıs'ta bağımsız, hükümlan ve toprak bütünlüğüne sahip, iki toplumun yan yana barış ve güvenlik içerisinde yaşayacakları, birinin diğeri üzerinde herhangi bir şekilde üstünlük ve tahakküm tesisine çalışmasına imkân vermeyecek ve her iki toplumun demokratik ve eşit haklarla merkezi idaresine katılacakları federal bir cumhuriyet tesisi amacıyla, Kıbrıs meselesinin bütün veçhelerini müzakere etmek üzere genişletilmiş toplumlararası görüşmelerin başlamasına bir engel görmüyoruz. Her iki toplum temsilcilerinin eşit şekilde katılacakları bu görüşmelere Türkiye ve Yunanistan temsilcileri de iştirak etmelidirler. Türkiye'nin geçmişte iyi niyetle yaptığı birçok teklif ilgili taraflarca iyice değerlendirilmeden reddedilmiş ve büyük fırsatlar kaçırılmıştır. Umarız ki bu tekliflerimizde aynı akıbetle uğramaz. Temenni ederiz ki bu teklifler iyi niyetle değerlendirilsin ve Türk ve Yunan milletlerinin devamlı dostluk ve barış içinde yaşamaları ve Kıbrıs'taki cemaatlerimize sürekli bir sükûn devresi açılabilmesi için ciddi ve yapıcı gayretlere bir an evvel başlasın.³⁹²

Milliyetçi Cephe hükümeti ilk günden beri sorunların müzakereler yoluyla çözümlenmesinden yana bir tutum takınmıştır. Ve bu tutumu korumaya çalışacaktır. ABD Başkanı Ford, Türk ve Yunan taraflarının

³⁹² Milliyet, 6 Aralık 1975

yeniden toplumlararası görüşmelere başlayacağına inandığını açıklayarak her iki tarafa da mesaj vermekteydi.³⁹³ Başbakan Demirel, 10 Aralıkta yaptığı basın toplantısında Türk hükümetinin müzakerelerin bir an evvel başlanmasını istediğini belirtirken Kıbrıs politikası hakkında şunları söylemiştir: “Şimdi bütün mesele, bugün adada mevcut olan durumu hukuki bir çerçeve içerisine oturtmak suretiyle Kıbrıs ihtilafını maziye gömülen diğer ihtilaflar arasına koymaktan ibarettir. Federal sistemin adanın gerçeklerine uygun şekilde olması iki bölgeyi bir devletin kurulmasıyla mümkündür. Bu tezimizin isabet ve haklılığının bugün uluslararası ortamda büyük ölçüde kabul edildiğini söylemek mümkündür.”³⁹⁴

16 Aralık 1975'te bir araya gelen Çağlayangil ve Bitsios toplumlararası görüşmelerin 1976 Şubatında başlayacağını ilan ederek sorunun çözümü noktasında ümitli olduklarını vurgulamışlardır.³⁹⁵ Denktaş 29 Aralık 1975'te Magosa'da yaptığı bir konuşmada şu önemli sözleri sarf etmiştir: “Ne Kıbrıslı Türkler ne de Türkiye; Kıbrıs Türk Federe Devleti topraklarından ödün verilmesini tartışma konusu bile yapmayacaklardır. Kıbrıs sorunu, Rumlar müzakere masasına bugünkü durumu kabul ederek geldikleri takdirde çözümlenebilir. Kıbrıs'ta iki ayrı federe devlet kurulmadığı takdirde geriye kalan tek seçenek, Kıbrıslı Türklerin anavatan Türkiye ile birleşmeleridir.”³⁹⁶ Denktaş söylemini her geçen gün sertleştirmesine rağmen Milliyetçi Cephe hükümeti daha ılımlı ve sağduyulu bir tutum içerisinde Kıbrıs politikasını yönetmeye devam edecektir. Ali Sirmen, 1975 yılı dış politika olaylarını analiz ettiği yazısında MC iktidarının içeride olduğu gibi dış politika konularında da pasif bir tutum takındığını Kıbrıs sorununun çözülemediğini ve çözülebilmesi içinde ciddi adımların atılmadığı noktasında eleştirmekteydi.³⁹⁷ 3 Ocak 1976'da yaptığı açıklamada Denktaş Rumların hala Enosis peşinde koştuklarını ve Rumların devamlı suretle barışı baltaladıklarını belirterek

³⁹³ Milliyet, 10 Aralık 1975

³⁹⁴ Milliyet, 11 Aralık 1975

³⁹⁵ Milliyet, 17 Aralık 1975

³⁹⁶ Milliyet, 30 Aralık 1975

³⁹⁷ Cumhuriyet, 1 Ocak 1976

çözüksüzlüğün adresi olarak Rum tarafını işaret etmiştir.³⁹⁸ Çağlayangil, 5 Ocakta verdiği bir demeçte Kıbrıs'ta Rumların toprak konusunda kendilerine verecekleri teklifleri hükümet olarak inceleyebileceklerini belirtirken Kıbrıs sorunu için en uygun zamanın geldiğini fakat Rumların zaman kazanmak peşinde olduklarını belirtmiştir. Çağlayangil, Yunanistan ile olan ilişkileri ise şöyle değerlendirmiştir: "Atina ile aramızdaki anlaşmazlıklara siyasi çözüm bulunmasını çetin meseleler olarak görmüyorum. Atina ile ilişkilerimiz şimdi iyiye gitmektedir."³⁹⁹ Çağlayangil, bu açıklamaları ile birlikte Türk tarafının yapıcı ve uzlaşmacı tutumunu koruduğu mesajını dünya ve Yunan kamu oyuna vermektedir. Çağlayangil, aynı demeçte Kıbrıs Türk Federe Devleti üzerine şunları söylemiştir: "Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulması bir bağımsızlık hevesi değildir. Bu kuruluş, iki bölgeyi federal bir devletin önceden kurulmuş bir kanalıdır. Gelecekteki bağımsız federal devlet anayasasına göre bu kuruluş tam şeklini alacaktır."⁴⁰⁰ Türk toplumu adına görüşmeleri sürdüren Denктаş ise MC Hükümeti kadar diplomatik bir dil kullanmayarak şu sert sözleri söylemiştir: 'Hiçbir Türk askeri Kıbrıs'ı terk etmeyecektir. Namusumuzu kurtardılar. Toprağımızı kurtardılar. Başımızın üstünde yerleri vardır."⁴⁰¹ Denктаş 21 Ocak'ta yaptığı açıklamada Rumların yıllardan beri kaypak politikalarına devam ettiğini ve Rumların Bizans taktiği uyguladığını iddia etmiştir.⁴⁰² Bir gün sonraki yaptığı açıklamada ise Denктаş: 'Güney ve Kuzey Kıbrıs modelinin asla değişmeyeceğini ve Türk tarafının hayalle kaybedecek zamanının olmadığını belirterek tavizsiz tutumunu korumuştur.⁴⁰³

1976 Ocak ayı Meclis'te bütçe görüşmeleri dolayısıyla hayli hararetili geçmiştir. Tartışmaların çoğu dış politika üzerine odaklanmıştır. Dışişleri

³⁹⁸ Hergün, 3 Ocak 1976

³⁹⁹ Milliyet, 6 Ocak 1976

⁴⁰⁰ Milliyet, 6 Ocak 1976

⁴⁰¹ Duygu Geylan, Türk Hükümetleri ve Kıbrıs Sorunu 1974-1983, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2003, s.73

⁴⁰² Hergün, 22 Ocak 1976

⁴⁰³ Hergün, 23 Ocak 1976

Bakanı Çağlayangil, 1976 mali yılı bütçesinin Senato'da görüşüldüğü sırada yaptığı konuşmada Türk-Yunan ilişkileri üzerine hükümetin yaklaşımını şöyle açıklamıştır: "Bizim değişmeyen kanaatimiz şu olmuştur ki Türk-Yunan ilişkilerinin düzelmesi ve normalleşmesi, esas itibariyle iki ülke arasında sıhhatli bir diyalog kurulmasına bağlıdır. Tarihte, Türk-Yunan ilişkilerinin tatminkar bir seviyede geliştiği devreler olmuştur. Bu devreleri hatırlarsak, iki ülke arasındaki ilişkilerin normal ve iyi olmasının önemli şartının iki ülke arasında sıhhatli bir diyalog kurulmasını olduğunu anlarız. Biz bu tarihi gerçeği göz önünde bulundurarak, dış siyasetimizin en önemli bir meselesi olarak iki ülke arasında son yıllarda tam manasıyla inkıta uğrayan diyalogu tekrar kurmak üzere bu itibarla, Mayıs 1975'te Bitsios'la Roma'da yaptığım görüşmeler, Sayın Başbakanın Haziran 1975'te Yunan Başbakanı Karamanlis ile Brüksel'de buluşmaları, iki ülke arasında diyalogun tekrar başlaması hususunda şüphesiz önemli gelişmeler sayılmalıdır. Yüksek düzeydeki bu temaslar, Kıbrıs, Ege hava sahası ve kıta sahanlığı konularının müzakere masalarında görüşülmesi ve karara bağlanması hususunda prensip anlaşmasına varılmasını sağlamıştır. Brüksel'de ikili ilişkilerde detanta ruhunun hakim olması gerektiği hususunda mutabık kalınmıştır. Ege hava sahanlığı konusunda hükümetimizin tutumunun esasları hükümet programında yer almaktadır. Hükümet siyasetini bu esaslara göre yürütmektedir. Programda, Türkiye'nin kıta sahanlığı üzerindeki haklarından vazgeçmeyeceği, Ege kıta sahanlığının sınırlarının müzakereler sonucu nispet kurallarına uygun bir şekilde saptanması gerektiği belirtilmektedir. Hükümet programında aynı zamanda Türkiye'nin Ege denizindeki durumun tek taraflı olarak değiştirilmesini kabul etmeyeceği ifade edilmektedir. Hükümet, Ege Denzinde ülkemizin hak ve çıkarlarını korumakta son derece kararlı ve azimlidir. Hükümetin bu konudaki kararlılık ve azimliliği izlemekte olduğu barışçı ve uzlaşıcı siyasete uygun ve bu siyasetin tamamlayıcı bir unsurudur. Hükümet Türkiye'nin Ege Denzindeki hak ve çıkarlarını korumak için her türlü tedbiri almış durumdadır ve bu tedbirleri geliştirmek amacıyla gerekli çalışmaları yapmaktadır. Yunanlılarla aramızdaki meseleler

meyanında önemli bir yeri bulunan Ege kıta sahanlığı konusunun, hukuki kriterleri henüz milletlerarası alanda tespit edilmemiş olması itibariyle, her şeyden önce bir arada ele alınıp müzakere edilmesi gerektiği açıktır. Mesele her iki ülkenin menfaatlerini çok yakından ve gayet hassas bir şekilde ilgilendirmektedir. Barışçı yollarla, geciktirilmeden incelenmesinin arz ettiği ehemmiyetin takdir edildiğini ümit ediyorum. Herhalde büyük özellikler arz eden bu ihtilafın bir an önce iki ülke arasında yapıcı bir zihniyet içinde ele alınmasında her iki taraf için şüphesiz büyük faydeler vardır. Yunanlı muhataplarımıza bu husustaki kanaat ve görüşlerimizi büyük itina ile her fırsatta izah etmekteyiz. Milli davamız Kıbrıs konusunda da genel olarak biraz önce değindiğim gibi tarafların objektif davranmaya itina ederek vuku bulan gelişmeleri, fiili durumu, meselenin veçhelerini hesaba katan bir çözüm yolu bulma hususunda bir araya gelip görüşmeler yapmalarından başka mantıklı bir yol mevcut değildir.”⁴⁰⁴

Bütçe görüşmeleri sırasında söz alan muhalefet lideri Bülent Ecevit hükümetin Kıbrıs politikasını eleştirerek şunları söyleyecektir: “Kıbrıs sorunu Birleşmiş Milletlerde görüşülürken, böylesine hayati bir dönemde Türk Dışişleri Bakanının Pakistan’da işi nedir? Ve Cumhurbaşkanı Pakistan’da iken, Dışişleri Bakanımız Pakistan’da iken Türkiye’nin dostu Pakistan bile Birleşmiş Milletler’de Türkiye lehine, Türkiye ile beraber oy kullanmamıştır. Değerli arkadaşlarım, deminde söylediğim gibi, hiçbir adım atmasak, olduğumuz yerde dursak, Kıbrıs bir yere gitmez, Kıbrıs’taki Türk kesimi artık bir yere gitmez. 1974 Türk Barış Harekâtı orada yeni bir tarihi aşamayı, bir daha silinemeyecek bir şekilde yazmıştır; ama dediğim gibi, Türkiye bu konuda yapılması gerekenleri zamanında ve gereği gibi yapmazsa çok şey yitirebilir, neden? Eğer bir memleketin dış politikası belli bir soruna saplanmış patinaj yapıyorsa, o ülke dünyada ilerleyemez, başka sorunlarını çözemez. Bir fikri sabit halinde muayyen bir tek soruna saplanmışsa bugün Türkiye Kıbrıs sorununa saplanmış, dış politika, uluslararası ilişkilerde patinaj yapar haldedir. Eğer bir ülke dış politikada bir tek soruna saplanırsa, bütün dünyaya

⁴⁰⁴ Dış Siyaset Belgeleri, Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1977, s.177-180

o sorunun dar açısından bakar ve tahrif edilmiş, gerçeğe aykırı bir dünya manzarasıyla karşı karşıya gelir. Şimdi düşününüz ki, gerçek şu: Türk hükümeti bütün dünyaya Kıbrıs sorunu açısından bakıyor. Oysa dünya Kıbrıs'tan ibaret değil, dünya hızla ilerleyen, karmaşık sorunlar içinde bocalayan, değişen, mütemadiyen bizimde yararlanabileceğimiz yeni olanakları ortaya çıkaran bir dünya, biz daracık bir bakış açısına saplanmışız. Şöyle yaparsak Kıbrıs'ta ne olur? Öyle yapa, böyle yapa Kıbrıs'ta bile, Türkleri aradıkları, bekledikleri huzura ve güvenliğe kavuştursak bile, gelecekle ilgili huzura kavuşturamayız. Kıbrıs'ta bir şey kaybetmeyiz; ama Ege'deki haklarımızı alma yolunda, gerçekleştirme yolunda bir yıldır hiçbir adım atılmadığı görülüyor, atma olanağını bulamayız bu durumda, daha Barış Harekâtının üstünden bir ay geçmeden Sayın Demirel, "Hani bunun diplomatik çözümü?" diyordu. Aradan iki yıla yakın süredir hükümette; hani bunun çözümü hükümetin adı "Milliyetçi Cephe" ama, Ege'deki haklarımıza sahip çıkmaz; Ortak Pazar karşısında Türk sanayini, tarımını, Türk işçisini koruyacak bir tek adım atmaz; komşu ülkelerden bazılarında Türklere zulmedildiğine dair haberler gelir, bunlara sesini çıkarmaz; birlik içinde olan milleti düşman cephelere böler, Türkiye birlik içindeyken 1974'te, dünyada güçlüydü, şimdi kendi içinde bölünmüş, dünyada gücünü yitirmekte, yalnızlaşmakta, Türkiye'nin ulusal güvenliği bir yıldır askıda. Bu ne biçim milliyetçiliktir? Bunu biz Cumhuriyet Halk Partisi olarak henüz anlayabilmiş değiliz."⁴⁰⁵ Ecevit'in bu eleştirilerine Başbakan Süleyman Demirel, 17 Şubatta Meclis'te yaptığı konuşmada şöyle karşılık verecektir: "Şimdi nasıl çözelim? Kıbrıs meselesini, Türkiye'nin bir tezi yok mu? Var, Türkiye'nin tezi niye olmasın. Türkiye'nin tezi: Toprak bütünlüğü olan Kıbrıs, iki bölgeli federasyon. Kıbrıs'ın istikbalini muhafaza ama, çift bölgeli federasyonda. Tekrar Türk milli topluluğunun güvenliğinin ve ekonomisinin sarsılacağı bir çözüme razı olmayız. Ve Kıbrıs'ta 1974 Temmuzunu öncesi, şartlara dönülemez. 1 Kasım 1974 tarihinde Birleşmiş Milletlerin almış bulunduğu, bizim iştirak ettiğimiz karar kabili tatbik değildir. Muhacirler yerlerine gidecek

⁴⁰⁵ ZC, C.15, 16.2.1976, s. 97

ondan sonra askerler çekilecek. Böyle bir kararı Türkiye imzalamış değil. Daha doğrusu böyle bir karara oy kullanmıştır diye, Efendim bu defa yapılan toplantıda 1973 toplantısında Türkiye yalnız kaldı. Türkiye samimi davranmıştır. Yapamayacağı bir şeyi kabul etmemiştir. Yani muhacirlerin tekrar yerlerine dönmesi, ne oldu? Elli bin Türk güneyden kuzeye gelmiş, yüz elli bine yakın Rum kuzeyden güneye gitmiş. İç içe yaşamayı denemişler. Yaşayamamışlardır. Ayrı ayrı yaşamayı denemişler, ayrı yaşayamamışlar. Şimdi tarihi tekâmülün getirdiği, iki ayrı bölgede yaşama noktasına gelmişler. Kıbrıs'ta gayet tabii ki, siyaset çözümü ararız. Ama herkes bilmelidir ki, kimsenin zoruyla Türkiye Kıbrıs meselesini halletme durumunu düşünemez. Kimsenin zoruyla da Türkiye Kıbrıs meselesini halledemez. Etmez ve edemez. Kıbrıs sorunu sürüncemede değildir. Kıbrıs'ta bir federe devlet kurulmuştur. Kıbrıs'ı siyasi çözüm ne olursa olsun, Kıbrıs'ı Kıbrıs'taki Federe Devlet idare etmeyecek mi? Edecek. İdareyi geliştirmektedir. Kıbrıs'ta hangi çeşit siyasi çözüme varırsak varalım, Kıbrıs'ın ekonomisi geniş çapta canlandırılmayacak mı? Canlandırılacaktır. Kıbrıs'ın ekonomisini geniş çapta canlandırmak ancak meydana gelebilmiştir. Kıbrıs'a arkadaşlarımız Sayın Feyzioğlu bundan kısa bir süre önce gitti, ikinci defa gitti. Kendi gözüyle her şeyi yeni baştan gördü. Bütün arazi ekilmiştir. Portakal bahçeleri kurumaktan kurtarılmıştır. Bütün zeytinler, armutlar toplanmıştır. Ve aşağı yukarı 324 tesisi tam kapasitede olmasa bile hemen hepsi çalışır hale gelmiştir. Yalnız oteller, Girne dışındaki oteller, bilhassa Magosa mıntikasındaki oteller bugün kapalıdır. Yani turizmin dışında Kıbrıs'ın ekonomisini canlandırmak için, önemli tedbirler alınmıştır.”⁴⁰⁶

22 Şubat 1976'da Dışişleri Bakanlığı bütçesi tartışılırken söz alan milletvekilleri dış politikaya dair kendi partilerinin düşüncelerini ortaya koymuşlardır. CHP Grubu adına konuşan Hasan Esat Işık hükümetin Kıbrıs politikasına yönelik olarak şunları söylemiştir: “Hükümetin Kıbrıs konusundaki tutumu çok ilginçtir. Bu hükümet Kıbrıs sorununun acil bir çözüm beklediği

⁴⁰⁶ Dış Siyaset Belgeleri, s.189–191

sırada kurulmuştur; fakat ortak çözüm açısından kilit niteliğindeki noktalar üzerinde bugün bile bir hükümet görüşüne sahip değildir. Birleşmiş Milletlere bakan göndermemek; Kıbrıs bizim sorunumuzken “Ambargo kalkmazsa, Kıbrıs çözümlenemez.” demek; Başkan Denktaş’ı “Bağlantısız Devlet İlanı” gibi, Türkiye’nin büyük sorumluluğu altında bulunan bir konuda bile tek başına açıklamalar yapmak zorunluluğunda bırakmak, hep bu tutarsızlığın kaçınılmaz sonuçlarıdır. Tabii, bunda hükümetin dış sorunlara parti politikası gözlükleri altında bakmak geleneğinin de rolü vardır. Hükümet böyle vakit geçirirken, Kıbrıs’ta Rum bölgesi hızla gelişmekte, Türk bölgesi ise tam bir ekonomik durgunluk içerisindedir. Böyle bir manzara serilmiştir dünyanın gözleri önüne. Galiba hükümet, Kıbrıs sorununun çözümünü olayların akımına emanetten başka çare bulamamaktadır. Bu koşullar altında hükümet kurmak, devam ettirmek büyük bir cüret olmuştur. Faturasını ulus ödemektedir. Durum ciddidir; Türk bölgesinin ekonomik durumu süratle toparlamalı, bir yandan da azimle çözüm aranmalıdır.”⁴⁰⁷ CHP Grubunun bu eleştirilerine Dışişleri Bakanı Çağlayangil şöyle yanıt verecektir: “Şimdi Türk-Yunan münasebetleri ve Kıbrıs davamıza geçiyorum. Bu iki konunun dış politikamızın muhtelif veçhelerin devamlı olarak etki altında tutan en önemli iki problemini teşkil ettiği açıktır. Gerek Yunanlılarla münasebetlerimizi ilgilendiren muhtelif meseleleri gerekse Kıbrıs davamızı her zaman itina gösterdiğimiz barışçı yollarla ve müzakere masasında halletmek hususundaki azmimizin en sonunda gereken anlayışı göreceği ümidiyle çalışmalarımıza devam ediyoruz. Yunanistan’a karşı hiçbir zaman kötü niyet beslemedik. Yunanlılarla aramızda hâsıla olan gerginliklerin sorumlusu biz değiliz. Bunlar artık herkesçe kabul edilmiş gerçeklerdir. Aşikâr yayılma emeli sayılabilecek tutumlarıyla bütün problemleri Yunanlılar kendileri ortaya çıkmışlardır. Şimdi iş başında bulunan Yunan devlet ricalinin, seleflerinin işledikleri hataları düzeltme safhası içindeyiz. Biz, özellikle bulunduğumuz bölgede, komşu bu iki ülkenin mazide büyük engellere rağmen sağladıkları müspet ilişkilere tekrar döneceklerini temenni ediyoruz. Bunun şartlarını tekrar yaratmak üzere

⁴⁰⁷ ZC, C.16, 22.2.1976, s. 252

çaba sarf ediyoruz. Muhterem arkadaşlarım, Kıbrıs meselesi bizim hükümetimiz kurulduğu anda ne haldeydi, bugün ne haldedir meselesi ise, biz bu hesabı kolay veririz. Ama biz mütemadiyen şundan suçlanıyoruz: bu hükümet bu meseleyi halledemez; bu hükümet istikrarlı, vazih bir politika takip etmiyor. Kıbrıs konusunun çözüm şeklini şu üç prensibe istinat ettirmekteyiz:

- 1) İki bölgeli federasyon
- 2) Yetkileri sınırlı merkezi bir hükümetin kurulması
- 3) İki milli toplumun federal devletin merkezi organlarına eşit şekilde katılması

Kıbrıs meselesinin bu üç prensibe göre düzenlenmesi gereği geçmişin acı tecrübelerinden ileri gelmektedir. On bir yıllık mazi, Kıbrıs'ta Türk ve Rum cemaatlerinin iç içe değil, yan yana yaşayabileceklerini tereddüde mahal bırakmayacak şekilde ortaya koymuştur. Herkes tarafından kabul edilmesi gereken bu gerçeğin dışında bir çözüm şekli aranmaması lazım geldiğini artık karşı tarafında benimsediğine inanıyoruz. Gerçekten, Yunan Dışişleri Bakanı ile Brüksel'de yaptığım son görüşmede iki cemaati birbirinden ayırmayan bir çözüm şeklinin sürekli olmayacağını beraberce tespit ettik. Türkiye Kıbrıs meselesinin ileride tekrar bir ihtilaf yaratmayacak şekilde kökünden hallini hem Türkiye'nin hem Yunanistan'ın hem de Kıbrıs'taki iki cemaatin menfaatine uygun görmektedir. Her üç veya beş senede bir vuku bulacak yeni bir Kıbrıs ihtilafı yüzünden, Türk-Yunan ilişkilerin bozulması hiç birimizin menfaatine uygun değildir. Bugün Ada'da mevcut fiili durum, böyle bir çözümün gerekli kıldığı ön şartları yaratmış durumdadır. Bu durumun kesin bir çözüm şekli için ortaya çıkardığı şansı kaçırmayı sureti kat'iyede doğru bulmayız. Bu nedenle kendilerine ait bölgede iki cemaatin serbest ve rahat bir şekilde yaşayabilecekleri ve kendi idarelerini idare edecekleri federal bir düzenin, en iyi çözüm şekli olacağına inanmaktayız. Böyle bir çözüm şekline cemaatler arası görüşmeler yoluyla ulaşılmasını Türkiye samimiyetle

desteklemektedir. Ortada milli bir dava var, bitmemiş canlı bir dava yürüyor; bunu elbirliği ile çözeceğiz. Bu işi milletin benimsemeyeceği, razı olamayacağı bir sonuçla bitirmek imkânı yoktur. Kıbrıs meselesini hiçbir hükümet değil, Yüce Meclisimiz halledecektir. Bu demek değildir ki, Kıbrıs işinde iktidar ne yaparsa yapsın ses çıkarılmamalıdır. Her yapılan olduğu gibi kabul edilmemelidir. Hâşâ, yanlış olursa söylenir, yapıcı katkılarda bulunur, yol gösterilir. Kıbrıs işi çetin bir iştir. Hata etmekten kaçınmak hiçbir iktidar için mümkün değildir. Sizin zamanınızda, bizim devrimizde de hatalı işler yapılmış olabilir. Bu yanlışlarla birbirimizi çökerteceğiz diye Kıbrıs işine kötülük getiremeyiz. Geçmiş eleştirirken insafı dikkatli, itinalı olmak; yol gösterirken yapıcı, gerçekçi davranmak siyasi icaplardan çok bu davanın kendi bünyesinden, kendi içindeki önemden geliyor. Bunu göz önüne alırsak millete de, davaya da yardımcı oluruz. Aramızda ihtilaf çıkaracak konu mu yok? Eleştirilerimizi, Kıbrıs konusunda olsun; ölçülü, itinalı bir duruma sokmanın zamanı geldiğine kanıyım. Yunanistan on yedi aydır susuyor. Çözüm yolu için tek laf etmedi. Orada da amansız bir muhalefet var, orada da diş dişe kavga var. Ama Kıbrıs konusunda “Kol kırıldı yen içinde kaldı.” O kadar bile olamayacak mıyız?”⁴⁰⁸ 1976 Şubat ayından itibaren Kıbrıs sorununu yanında Ege sorunları da tartışılmaya başlamıştır. Başbakan Demirel 21 Şubat’ta basına verdiği demeçte Ege ile ilgili sorunlar konusunda Yunanistan ile hala bir anlaşmaya varılamadığını bu nedenle haklılık ilkesine dayanarak Türkiye’nin kendisini birçok konuda serbest saydığını söylemiştir. Ayrıca sorulan bir soru üzerine Türkiye’nin Ege’de istediği yerde tatbikat yapma hakkına sahip olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁹ Yunan ordusu Türkiye’nin tatbikat yapabileceği olasılığını göze alarak teyakkuza geçmiştir.⁴¹⁰ 9 Mart 1976’da Dış İşleri Bakanlığı sözcüsü Semih Akbil Atina’nın tutumunu barışçı ve uzlaştırıcı olmaktan uzak olduğunu, Yunanistan’ın ihtiyacının üstünde silahlandığını belirtmiş sözlerini şöyle noktalamıştır: ‘Türkiye’nin Yunanistan’a karşı iyi ilişkiler ve dostluktan gayrı hiçbir emel beslemediği müteaddit defalar

⁴⁰⁸ ZC, C.16, 22.2.1976, s. 275–277

⁴⁰⁹ Cumhuriyet, 21 Şubat 1976

⁴¹⁰ Hergün, 22 Şubat 1976

en yetkili ağızlarından ifade edilmiş bulunmaktadır.⁴¹¹ MC Hükümeti Ege konusunda 12 mil kuralının geçerli olamayacağını savunmaktaydı. CHP lideri Ecevit hükümetin Ege konusunda lafla iş görmeye suçlarken, Başbakan Demirel: ‘Ege’de bizi kimse boğamaz.’ diyerek hem iç hem de dış kamuoyuna mesaj vermektedir. Türkiye’nin Ege’de 12 mili savaş sebebi sayacağı Atina’ya bir kez daha iletilmiştir.⁴¹² MHP lideri Alparslan Türkeş ise verdiği beyanatta Türkiye üzerinde hiçbir baskının sonuç vermeyeceğini Ege’de var olan haklarımızın devam edeceğini belirterek bir kez daha hükümetin kararlılığını ortaya koymuştur.⁴¹³ Bülent Ecevit 22 Mart’ta yaptığı açıklamada hükümetin Ege sorunundaki ihmalinin dehşet verici olduğunu bu noktada son bir umutla Cumhurbaşkanı’na başvurarak destek istediğini belirtmiştir.⁴¹⁴ Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk yaptığı açıklamada: ‘Hiçbir uluslar arası konferans Türkiye’nin denizlerle ilişkisini kesemez’ demiş Türkiye’nin bu konudaki resmi tutumunu devletin en üst merci olarak dünya kamuoyuna ilan etmiştir.⁴¹⁵ Milliyetçi basının önde gelen yayın organlarından biri olan Hergün Gazetesinde 26 Mart’ta çıkan haberlere göre Yunanistan Türkiye’ye kaşı büyük bir harbe hazırlanıyordu.⁴¹⁶

Dışişleri Bakanı Çağlayangil 2 Nisanda yaptığı açıklamada Rumlara kendi tekliflerini getirmeleri için verilen 6 haftalık sürenin dolduğunu Rumlara barış isteyip istemediklerinin anlaşılacağını açıklamıştır. Çağlayangil sözlerine şöyle noktalamıştır: “Türk tarafı kendi iyi niyetine karşılık diğer taraftan olumlu ve makul öneriler beklemektedir. Bu yapılamayacak olursa, Kıbrıs meselesinin uzayıp gitmesinin sorumluluğu artık layık olduğu omuzlara bütün ağırlığıyla yüklenecektir.”⁴¹⁷ BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim yaptığı açıklamada: “Kıbrıs’ta olumlu gelişmeler bekliyorum.”⁴¹⁸ Diyerek her iki tarafı

⁴¹¹ Cumhuriyet, 10 Mart 1976

⁴¹² Cumhuriyet, 13 Mart 1976

⁴¹³ Hergün, 14 Mart 1976

⁴¹⁴ Cumhuriyet, 23 Mart 1976

⁴¹⁵ Cumhuriyet, 24 Mart 1976

⁴¹⁶ Hergün, 26 Mart 1976

⁴¹⁷ Milliyet, 3 Nisan 1976

⁴¹⁸ Milliyet, 3 Nisan 1976

da uzlaşıcı olmaya çağırmıştır. Rumlar verdikleri önerilerde Magosa ve Omorfo'nun iadesinin yanında Kıbrıs'ta kurulacak merkezi hükümetin kuvvetli yetkilere sahip olmasını talep etmekteydiler. Bu öneriler Türk tarafının tezleri ile taban tabana zıt nitelikte idi.⁴¹⁹ Bu önerileri Türk tarafının kabul etmesi düşünülemezdi. Bu yüzden bu öneriler reddedildi. Başbakan Demirel 15 Nisan 1976'da basına verdiği demeçte Türk-Yunan ilişkileri ve Kıbrıs üzerine şunları söyleyerek Yunanistan'ı bir kez daha uyarmıştır: 'Yunanlıların Türkiye aleyhine düşmanca bir politika izlemesini hayretle karşılıyor ve kınıyorum. Kıbrıs sorunu da dâhil Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunları iyi niyetle çözüme bağlamak gayesiyle kendilerini tekrar görüşme masasına davet ettik. Lozan ve Paris Antlaşmalarına göre Türkiye'nin batı sahillerinden birkaç mil uzakta yer alan Yunan adalarının silahsızlandırılmış olarak kalması lazımdır. 2 yıldan beri Yunanistan her çeşit milletlerarası çevrede Türkiye ve Türk Milleti aleyhine kötü ve maksatlı bir propaganda kampanyası yürütmektedir.'⁴²⁰ Başbakan Demirel'in Yunanistan'a karşı olan bu sert söylemine rağmen Kıbrıs sorunu için heyetler arası görüşmeler devam etmiştir. Türk tarafı 23 Nisanda Rumlara şu önerileri sunmuştur:

- 1) İki bölgeli federasyon
- 2) Yetkileri sınırlı merkezi hükümet
- 3) Ortak bir geçici hükümet
- 4) Toplumlararası görüşmelerin sürdürülmesi⁴²¹

Türk tarafının Rumlara sunduğu öneriler Rum tarafınca tartışılır iken başta Dış İşleri Bakanı Çağlayangil olmak üzere Yunanistan'ı sağduyuya davet etmekteydiler. Çağlayangil yaptığı açıklamada Türkiye ile Yunanistan'ın birbirine saldırmaması için her hangi bir sebep ve niyet olmadığını silahlanmak içinde yarış yapılmadığını belirtmiştir.⁴²² Başbakan Demirel ise iki gün sonra

⁴¹⁹ Milliyet, 8 Nisan 1976

⁴²⁰ Hergün, 16 Nisan 1976

⁴²¹ Milliyet, 23 Nisan 1976

⁴²² Hergün, 23 Nisan 1976

basına verdiği demeçte şunları söylemiştir: "Meseleleri biz yaratmadık bugüne kadar Yunanistan ile Türkiye arasında patlak veren sorunları incerseniz bunların hiç birinin Türkiye tarafından yaratılmadığını görürsünüz. Lozan ve Paris Antlaşmalarına bir göz atınsınlar. Kıbrıs sorunu, Ege adalarının tahkim edilmesi gibi sorunları biz yaratmadık. FIR Hattı anlaşmazlığını onlar yarattı. Ege denizi bizim gölümüzdür diyen biz değiliz. Barış istiyoruz ancak haklarımızı da koruyacağız."⁴²³ Görüldüğü üzere MC Hükümeti barışçı tutumunu korumakla birlikte haklarından da feragat etmeyeceğini dünya kamuoyuna ilan etmeye devam etmekteydi.

Rum tarafı Türk önerisinin bütününe tartışmadan reddetmiştir. Rum temsilci Papadopoulos yaptığı açıklamada Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin hukuken mevcut olmadığını Türk tarafının fiili durumu pekiştirmek için zaman kazanmak istediğini belirterek Türk tarafının önerilerinin gerçekçi olmadığını vurgulamıştır.⁴²⁴

12 Mayıs–14 Mayıs 1976 tarihleri arasında İstanbul'da toplanan 7. İslam Konferansında İslam ülkelerini ilgilendiren dış politik meseleler tartışılmış, İslam dünyasının bu meselelere karşı bakış açısı net bir biçimde ortaya konmuştur. Milliyetçi Cephe hükümeti son derece önemli dış politik meseleler ile karşı karşıya kaldığı bu dönemde İslam ülkelerini Kıbrıs sorununda yanına çekmeye çalışacak ve bunda başarılı olacaktır. Milliyetçi Cephe hükümetinin bu yaklaşımının nedeni ABD ile silah ambargosu nedeniyle bozulan ilişkiler sonucunda Türkiye'nin dış politika alanındaki yalnızlığını İslam ülkelerini yanına çekerek kapatma isteği yatmaktaydı. Başbakan Demirel, konferansta yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: "Evrensel adaletle olan inançları ve barış arzuları milletlerimizin paylaştığı ilkelerdir. Bu ilkeler, Türkiye dış siyasetinin de temelidir. Türkiye, barışa yardımcı olacak her girişimi memnurlukla karşılamakta sorunların barışçı yöntemlerle çözümlenmesi

⁴²³ Hergün, 26 Nisan 1976

⁴²⁴ Milliyet, 4 Mayıs 1976

arzulamaktadır. Ancak, ulusların kendi kaderlerini tayin etme, maddi ve manevi değerlerine sahip olma haklarına saygı gösterilmedikçe, doğal kaynakları üzerinde hükümranlıklarına riayet edilmedikçe barışın gerçekleşmeyeceği de açıktır. Bu nedenlerle sömürünün her çeşidine, Afrika’da ırk ayrımına olduğu gibi, Orta Doğu’da Arap topraklarının kuvvet yolu ile işgaline, mukaddes Kudüs’ün statüsünün tek taraflı oldu bittilerle değiştirilmesine karşı çıkıyoruz. Biliyoruz ki, Filistinli Müslüman Arap halkının ve Kıbrıs’taki Müslüman Türk cemaatinin yıllarca maruz bırakıldığı zulüm ve ızdıraplara göz yumulmakla ne barış ne de adalet sağlanmış olamaz.”⁴²⁵

Dışişleri Bakanı Çağlayangil yaptığı konuşmada Filistin sorunu ile Kıbrıs sorununu karşılaştırarak şunu belirtecektir: “Mutlak bir benzetme gerekli ise Filistinlilere benzetilecek olanlar Kıbrıs Türkleridir.”⁴²⁶ Diyerek tepkisini ortaya koyacaktır. Konferansa Kıbrıs Türk Federe Devleti Başkanı olarak katılan Rauf Denktaş yaptığı konuşmada Kıbrıs sorununa dair şunları söyleyecektir: “Türkiye bizi yok olmaktan kurtarmıştır. Şimdi artık korkusuz yaşayabiliyoruz. Ama mücadele devam ediyor. Bu nedenle hazırlıklı olmamız ve sizlerden de destek görmemiz lazımdır. Filistin için bugün burada müspet bir adım daha atıldı. Fakat davanın kazanılması için, İslam dünyasının birlikte hareket etmesi lazımdır. Biz İslam dünyasının bölünmemesi için dua edelim. Bu görüşledir ki, Filistinlilerin sorunu ile Kıbrıs Türklerinin sorunu arasında bir paralellik görmekteyiz. Her iki toplumda toprakları ve hakları uğruna savaşmış ve şehit düşmüştür. Buna karşılık Kıbrıs Rumları dünyanın bizi cezalandırmasını istiyor. Müslüman dostlarımızın bu oyuna gelmemeleri için dua ediyoruz. Nasıl Yahudiler, Filistin’i kendi kutsal yerleri ilan etmek istiyorlarsa, Yunana Ortodoks Kilisesi de Kıbrıs için ayrı tutumu izlemektedir. Yunanlılar Girit Ada’sındaki durumun tekrarlarına meydan vermediğimiz için bize kırgındırlar. Tam on iki yıl bizi Türkiye’nin yardımından mahrum bıraktılar. Adeta vatansız durumundaydık. Bizi Kıbrıs’ın bağımsızlığına karşı

⁴²⁵ Milliyet, 13 Mayıs 1976

⁴²⁶ Milliyet, 13 Mayıs 1976

olmakla suçlayanlar asıl kendileri Kıbrıs'ın bağımsızlığını yıkmaya çalıştılar. Bu davada bizi yalnız bırakmayacağınıza inanıyoruz. Bizim uluslararası forumlarda, sesimizi duyurmamıza yardımcı olunuz. Sizden prensiplerinizi değiştirmenizi değil, bizim eşitliğe kavuşmamıza yardım etmenizi istiyoruz. Çünkü davamız bağımsız, egemen, tarafsız, askeri üstlerden ve stratejik silahlardan arınmış bir Kıbrıs'tır. Toplumlararası müzakereler, ancak bize eşit hak tanındığı nispette başarıya ulaşabiliriz. Alacağınız kararlarla barışa erişmemize yardımcı olunuz. Kıbrıs'a sizden alacağım cesaret ve tecrübeyle döneceğim."⁴²⁷

İslam Konferansı sonuç bildirgesinde Kıbrıs konusunda resmi Türk tezi kabul edilmiştir. Konferansta kabul edilen karar suretinde Kıbrıs sorununa yönelik şu maddeler kabul edilmiştir:

- 1) Kıbrıs'ın kardeş Türk-Müslüman toplumu İslam dayanışmasına katılma istemini memnuniyetle not eder.
- 2) Kıbrıs'ın Türk-Müslüman toplumunun, Kıbrıs Rum toplumu ile birlikte eşit haklarla Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığında, hükümlerinde, toprak bütünlüğünde, bağımsızlığında ve yabancı askeri üslerden arınmasında müşterek ortak olduğunu destekler.
- 3) Kıbrıs-Türk Müslüman toplumunun, federal bir anayasa çerçevesinde iki toplumun yan yana, barış içerisinde birlikte yaşamaları temin amacıyla ve toplumlararası görüşmeler yöntemi ile barışçı siyasi bir hal çaresi bulunması için sarf ettiği gayretleri benimser ve kabul eder.
- 4) Kıbrıs sorununun haline değin, Kıbrıs'ın Türk-Müslüman toplumu temsilcilerinin Kıbrıs Rum toplumu temsilcileri ile birlikte, Kıbrıs meselesinin tartışıldığı her uluslar arası forumda eşit haklarla konuşmak istemi hususundaki haklı talebini desteklemeye karar verir.

⁴²⁷ Milliyet, 13 Mayıs 1976

- 5) İslam Konferansının bundan böyle yapacağı toplantılarına Kıbrıs, Türk Müslüman toplumu temsilcilerinin davet edilmesi kararlaştırılmıştır.⁴²⁸

Milliyetçi Cephe hükümeti açısından İslam Konferansı'nda alınan bu kararlar dış politikada özellikle Kıbrıs sorununda MC hükümetinin daha güçlü bir tutum takınmasını sağlayacaktır. MC hükümeti, İslam Konferansı sayesinde Kıbrıs sorunu noktasında oluşturulmuş resmi Türk tezlerinin İslam dünyası tarafından kabul edilmesini sağlamıştır. Bu Milliyetçi Cephe hükümeti açısından dış politikada kazanılan en büyük başarılarından biridir. Fakat bu başarı uzun sürmemiştir. 1976 yılının Ağustos ayında Kolombo da düzenlenen bağlantısızlar konferansında Türkiye'ye daha önce destek veren İslam ülkeleri Türkiye'yi kınayan kararların altına imza atmışlardır. Makariosun da katıldığı bu toplantıda Türkiye Kıbrıs'ın egemenliğine toprak bütünlüğüne, bağımsızlığına ve bağlantısızlığına saygı gösterilmeye çağırılmış ve adadaki Türk askerlerinin geri çekilmesi istenmiştir. 1977 yılında Trablusgarp'ta toplanan 8. İslam Ülkeleri Konferansında açılış konuşmasını yapan Kaddafi Kıbrıs'ı bağımsız, bağlantısız, tarafsız, birleşik bir devlet olarak görmek istediklerini ve Kıbrıs'ın kendi çocukları tarafından yönetilmesi gerektiğini belirtecektir.⁴²⁹ Başbakan Demirel 20 Mayıs'ta Yunanistan Başbakanı Karamanlis'e gönderdiği mesajda meselelerin görüşülerek halledilmesini istemiştir. Demirel yazılı mesajında Türkiye'nin bakış açısını şöyle ortaya koymuştur: "Bütün anlaşmazlıkların ve sorunların Yunanistan ve Rumlar tarafından çıkarılmasına karşı, Türkiye'nin bugüne kadar soğukkanlılıkla davrandığını ve daima barışçı yoldan müzakereyle çözüm teklifinde bulunmuşuzdur. Brüksel mutabakatını, ilişkilerimizde olumlu bir aşamaya yol açacak bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Ancak, Kıbrıs Rum tarafının bu anlaşmayı da ihlal etmek için giriştiği manevralar ve yarattığı olaylar açıkça ortada durmaktadır. Türkiye bu mutabakattan sıyrılmak gayreti içinde olduklarını üzüntüyle müşahede ediyorum. Yunan hükümeti sizin 17

⁴²⁸ Milliyet, 16 Mayıs 1976

⁴²⁹ Geylan, a.g.t, s.78

Nisan tarihli beyanınızda da açıkladığı gibi, bu konuların hepsini bütün dünya devletlerini karıştırmak politikasını tercih etmiştir. Yunanistan, Türkiye üzerinde bir dış baskı yaratmak amacıyla gerek ikili ilişkiler düzeyinde gerek milletlerarası forumlarda Türkiye aleyhine her türlü tertibe girişmekten çekinmemiştir. Bu davranışlar, meselelerimizin hallinde bize yardımcı olmamıştır ve olmayacaktır.”⁴³⁰ Demirel bu mesajıyla hükümetin yaşanan onca olumsuzluğa rağmen diyalogdan yana bir tutum içerisinde bulunduğu mesajını Yunan tarafına net bir biçimde aktarabilmiştir.

21 Mayıs'ta bir araya gelen Çağlayangil ve Bitsios görüşmesi her iki taraf açısından da faydalı olmuştur. Kissinger'da görüşmeden ümitli olduğunu açıklamıştır.⁴³¹ Çağlayangil ve Bitsios görüşmesi sonucunda taraflar dört noktada uzlaşmışlardır. Bunlar:

- 1) Kıbrıs'ta toplumlararası görüşmeler Brüksel Anlaşması çerçevesinde yürütülecektir.
- 2) FIR hattı ile ilişkin donukluğun giderilmesi için çaba harcanacak
- 3) Kıta sahanlığı ile ilgili görüşmelere haziran ayında Bern'de devam edilecek.
- 4) Karşılıklı değişik yorumlara, dolayısıyla görüş ayrılıklarına yol açan “Brüksel Mutabakatı”nın yayınlanarak havanın yumuşamasına yardımcı olunacak.⁴³²

Aynı gün Başbakan Yardımcısı Alpaslan Türkeş yaptığı açıklamada: “Ege adalarının askeri üs olmasını kabul edemeyiz. Biz, Yunanistan'la samimi dostluk istiyoruz.”⁴³³ Diyerek hem uyarılmış hem de barışçı bir mesaj ortaya koymuştur. Türkiye'ye mayıs sonunda resmi bir ziyarette bulunan Federal Almanya Başbakanı Helmut Schmidt yaptığı açıklamada Türkiye ile

⁴³⁰ Milliyet, 21 Mayıs 1976

⁴³¹ Milliyet, 22 Mayıs 1976

⁴³² Milliyet, 23 Mayıs 1976

⁴³³ Milliyet, 23 Mayıs 1976

Yunanistan arasında var olan güvensizliğin giderilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Schmidt, bunun yolunun Türkiye'nin Kıbrıs'ta belirli ölçüde bir toprak tavizini kabul ettiği takdirde gerçekleşebileceğini belirtmiştir.⁴³⁴ Ünlü Amerikalı gazeteci Edward J. Derwinsky, Abdi İpekçi ile yaptığı bir mülakatta Kıbrıs sorununu dönemin koşulları içerisinde bir Amerikalı gözüyle şöyle yorumlamaktaydı: "Önemli olan Kıbrıs çıkmazına bir çözüm bulmak... Bunun için Kıbrıslı Türk ve Rum liderlerinin görüşmelerinde çabaları daha fazla harekete getirmek veya herkesin güveneceği bir arabulucunun yardımını sağlamak gerekir. Bu konuda Birleşmiş Milletler'in uygun bir araç olacağı kanısında değilim. Bu, nazari olarak Türk-Yunan hükümetleriyle işbirliği yapmak kaydıyla Amerika olabilir. Taraflardan sadece birinin hoşuna giden çözüm söz konusu ise, haksız ve dengesiz bir durum var demektir. Herkese uygun düşecek bir çözüm bulmanın Araplar ve İsrail arasında bulunacak bir çözümden daha zor olduğunu herkese söylüyorum. Durumu çözmek için peygamber kadar akıllı bir kimseye ihtiyaç vardır. Kıbrıs'ta tek yanlı ve büyük ödünler vermek Türk hükümeti için iç politika büyük tepkiler yaratacak ve seçim şansını azaltacak bir harekettir ve mümkün değildir. Ne var ki aynı durum Karamanlis'in alternatifi aşırı solcu olan Papandreu'dur. O iktidara gelirse bu herkes için, Yunanistan için, Amerika için ve bölgenin geleceği için kötü olur. Dolayısıyla sorunlar yaratacak bir gelişme istememek, beklememek gerekir."⁴³⁵

Haziran 1976'da Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunan Yugoslavya Devlet Başkanı Tito, Kıbrıs sorunun ancak müzakere yoluyla çözümlenebileceğini belirterek bu konuda Türk ve Yunan tarafına büyük bir sorumluluk düştüğünü söylemiştir.⁴³⁶ Makarios, Milliyet'e verdiği mülakatta son derece önemli açıklamalarda bulunmuştur. Makarios şunları söylemiştir:

- 1) Ben Yunan cuntasının Kıbrıs'ta darbe yapacağını sanmıyordum.

⁴³⁴ Milliyet, 29 Mayıs 1976

⁴³⁵ Milliyet, 7 Haziran 1976

⁴³⁶ Milliyet, 12 Haziran 1976

- 2) Enosise karşı değilim ancak, Enosisin Türkiye'nin itirazı olduğu sürece gerçekleştirilebileceğine inanmıştım.
- 3) Ben gerçekçiyim. Bugünde gerçekleri görüyorum. Türklerin Kıbrıs'ta belirli bir bölgeyi yönetimleri altında tutacağını kabul ediyorum. Ancak bugünkü fiili durumu kabul edemem.
- 4) Bence çözüm, bölgeler arasında hareket ve yerleşme serbestisidir. Türk toplumu kuzeyde yaşayabilir ve güneydeki malının sahibi olabilir. Aynı şey Rum toplumu içinde geçerli olmalıdır.
- 5) Yunanistan ve Türkiye Kıbrıs sorununun barışçı yoldan çözümüne etkin olabilirler. Ancak bu iki ülkenin Kıbrıs halkının geleceğini saptamalarını kabul edemem. Kıbrıs Kıbrıslılarıdır.
- 6) Türk koalisyon hükümetinin durumu Kıbrıs sorununun çözümünde güçlükler yaratmaktadır. Koalisyon iki ana partisi çözüm konusunda aynı görüşte değil. Bu partilerden biri son derece uzlaşmaz bir yol izliyor.
- 7) Türkiye'nin tutumu, Kıbrıs'ta çözüm konusunda ümitli olmamızı önlüyor.⁴³⁷

Makarios verdiği mülakatta Türk tarafı hakkında şunları söylemiştir: "Kıbrıs Türk toplumu sorunun her yönünü kapsayan önerilerle ortaya çıkmalıdır. Bir paket anlaşma yaklaşımı bu şekilde gerçekleşebilir. Aksi halde paket anlaşma olmaz. Bugüne kadar Türk toplumu ayrıntılı toprak önerisi vermedi. Genel ilkelerden söz etmekle yetindi. Ben, hiçbir zaman Türk toplumunun önemli ödün vermesi gerektiğini söylemedim. En önemli nokta toprak konusudur. Türklerde devamlı olarak bu noktada kaçınıyorlar. Şimdi Türk toplumunun kesin öneri vermesi gerekir. Biz kendimizinkileri yaptık. Bizimkiler kabul edilmeyebilir. Ancak onlarda karşı önerileri versinler ki, karşılıklı müzakere edilebilsin."⁴³⁸ Makarios Kıbrıs'taki fiili durum hakkında ise şöyle düşünmekteydi: "Ben hep gerçekçiydim ve bugünde gerçekleri

⁴³⁷ Milliyet, 20 Haziran 1976

⁴³⁸ Milliyet, 20 Haziran 1976

görüyorum. Türk toplumunun muayyen bir bölgeyi yönetimleri altında tutacağını kabul ediyorum. Ancak bugünkü de facto durumu kabul etmem. Bugünkü durumu yasallaştırmam. Uzlaşmaya hazırım. Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve bütünlüğü bulunacak formülün temeli olmalıdır. Aynı şekilde Türk toplumunun da bundan sonraki yaşantısı korkusuz olmalıdır. Bölgeler arasında hareket ve yerleşme serbestisi en iyisidir. Örneğin, Türk toplumu kuzeyde yaşayabilir. Güneydeki malının sahibi olabilir, aynen Rum toplumu içinde geçerli olur. Daima bir formül bulunabilir. Bağımsızlık ve toprak bütünlüğü ilkeleri dahilinde Türk toplumunun bir muayyen bölgeyi idareleri altında tutmaların tabii kabul ediyorum.”⁴³⁹ Makarios bu sözleri söyledikten iki ay sonra siyasi arenadan çekilecektir.

Aynı günlerde önde gelen bir Yunanlı yetkili Türk hükümeti ile anlaşma imkanının kalmadığını belirterek şunları söylemiştir: “En kötümser dönemi yaşıyoruz. Türkiye ile seçimlere kadar hiçbir şey yapılamayacağını artık kesinlikle anladık. Görüşme önerisini dahi kabul edemeyen bir Türk hükümeti ile karşı karşıyayız. Demirel belki samimi olarak bunu istemektedir. Ancak elleri kolları Türkeş ile Erbakan tarafından bağlanmıştır. Seçimlerden sonra kurulabilecek bir başka hükümet veya büyük koalisyonu (CHP-AP) kadar hiçbir gelişme beklemiyoruz.”⁴⁴⁰ Yunan tarafının bu şekilde düşünmesinin sebebi Milliyetçi Cephe hükümetinin Yunan tezlerine karşı Türk tezlerini ısrarla savunuyor olmasıdır. Denктаş Kıbrıs meselesinin ancak ikili görüşmeler yoluyla halledilebileceğini söylemeye devam ederken⁴⁴¹ bu dönemde Rum tarafının önde gelen temsilcileri geçmişe dönük özeleştiriyapmaya başlamışlardır. Rum tarafının yeni görüşmeci olarak atadığı Tasos Papadopoulos verdiği mülakatta: “Biz Enosisi dilimize doladık, Türkler ise Taksimi gerçekleştirdi. Bugünkü trajedinin yaratılmasında her iki toplumun şövenist davranışlarının büyük rolü oldu.”⁴⁴²

⁴³⁹ Milliyet, 20 Haziran 1976

⁴⁴⁰ Milliyet, 21 Haziran 1976

⁴⁴¹ Hergün, 21 Haziran 1976

⁴⁴² Milliyet, 24 Haziran 1976

Rum tarafı siyasi bir çözümün gerçekleşeceği umudunu yavaş yavaş yitirmekteydiler. Mehmet Ali Birand'ın dönemin Rum ileri gelenleri ile yaptığı görüşmelerden çıkan sonuç bu idi. Klerides verdiği mülakatta Rum politikasının yanlış bir politika olduğunu vurgulayarak şunları söylemiştir: "Rumlar ödün istemekten, Türkler de iki bölgeyi federasyonun bizce kabulünü şart olarak öne sürmekten vazgeçmeli, açık gündemle masaya oturulmalıdır."⁴⁴³ Klerides aynı zamanda sorunun Birleşmiş Milletler aracılığı ile çözümlenemeyeceğini belirterek BM'ye yönelik şüphelerini ortaya koymuştur.⁴⁴⁴

Romanya Devlet Başkanı Çavușesku Ankara'ya bir resmi ziyarette bulunarak resmi temaslarda bulunmuştur. İki ülke arasında imzalanan ortak bildiriye Kıbrıs için federasyon önerilmiştir. Aynı zamanda toplumlararası görüşmelerin devam etmesi istenmiştir. Milliyetçi Cephe hükümetinin dış politikada uyguladığı stratejilerden biri ilişki kurulan devlet başkanlarının imzalanan ortak bildiriye yoluyla Kıbrıs sorununun resmi Türk tezini kabullenmesi sağlanmaya çalışılmaktaydı.

29 Haziran 1976'da bir açıklama yapan Denktaş, Rum önerilerini başlangıç olarak kabul ettiklerini ve konuşmaya hazır olduklarını belirtmiştir. Kıbrıs Türk Federe Devleti Başkanı Denktaş görüşmelerin Ağustos ayında başlayabileceğini belirterek müzakereye açık olduklarının sinyalini vermiştir.⁴⁴⁵ Temmuz ayında Türk-Yunan ilişkilerinin yeniden gerginleşmesine neden olan Hora gemisi olayı patlak verecektir. Hora Ege'de Türkiye adına araştırma yapmak maksadıyla gönderilmesi düşünülen bir araştırma gemisidir. 9 Temmuzda Hora'nın Ege'ye çıkışının ertelendiği bildirilirken Başbakan Demirel iki gün sonra yaptığı açıklamada Hora'nın Ege'ye çıkışına dair herhangi bir tarih belirtmemiş fakat Türk Hükümetinin

⁴⁴³ Milliyet, 25 Haziran 1976

⁴⁴⁴ Milliyet, 30 Haziran 1976

⁴⁴⁵ Milliyet, 30 Haziran 1976

araştırma için kararlı olduğunu vurgulamıştır.⁴⁴⁶ Hora gemisinin araştırma amacıyla Ege'ye çıkması Yunanistan'ın sert tepkisi ile karşılaşmıştır. ABD bu noktada devreye girerek Hora'nın Ege'ye çıkışının ertelenmesini Türk Hükümetinden istemiştir. Bunun üzerine Hora'nın Ege'ye çıkışı bir müddet daha ertelenmiştir.⁴⁴⁷ Aynı gün toplanan Milli Güvenlik Kurulunda Ege sorunları tartışılmış ve belli kararlara varılmıştır. Milli Güvenlik Kurulu toplantısı sonrasında basına yaptığı açıklamada Dış İşleri Bakanı Çağlayangil Yunanistan'ın tepkisinin Türkiye'nin Ege'ye çıkışını durduramayacağını Hora gemisinin yakında Ege'de sismik araştırmalara başlayacağını bir kez daha ilan etmiştir.⁴⁴⁸ Hora'nın araştırma yaptığı sırada herhangi bir müdahaleye karşın Türk Silahlı Kuvvetlerinin de koruma görevi yapacağını bizzat Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Sancar açıklamıştır. Orgeneral Sancar: 'Türk Silahlı Kuvvetleri olarak her türlü ihtimale karşı aynen müdahale ederiz' diyerek Türkiye'nin bu konudaki kararlılığını ortaya koymuştur. Atina ise Hora'nın Ege'ye çıkışı halinde engelleneceğini bunun ABD ve Sovyetler Birliğine resmen bildirildiğini deklare etmiştir. Atina'nın bu çıkışı Ege'deki gerginliği hat safhaya çıkarmıştır.⁴⁴⁹ 19 Temmuz'da Hora'nın Ege'ye açılacağı resmen ilan edilmiştir. Dış İşleri Bakanı Çağlayangil Atina'nın tavrının eyleme yönelik niteliğinin olmadığını belirtirken Başbakan Yardımcısı Necmeddin Erbakan: "Hora'ya en ufak bir müdahale misliyle karşılık görür." diyerek Yunanistan'ı sert bir biçimde uyarmıştır.⁴⁵⁰ Hora'nın Ege'deki görevi sırasında keşif uçakları ve denizaltılar Hora'ya eşlik edecektir. Aynı günlerde birinci ordu ile Ege Ordusunda izinler durdurulmuştur. Türkiye ve Yunanistan ilk kez bu kadar savaşın eşiğine gelmiştir. Hora gemisi herhangi bir sorunla karşılaşmadan 23 Temmuz 1976'da denize açılmıştır.⁴⁵¹ Hora'nın denize açılması üzerine Atina geri adım atmıştır. Yunan Hükümet sözcüsü 24 Temmuz'da yaptığı açıklamada:

⁴⁴⁶ Cumhuriyet, 11 Temmuz 1976

⁴⁴⁷ Cumhuriyet, 14 Temmuz 1976

⁴⁴⁸ Hergün, 15 Temmuz 1976

⁴⁴⁹ Cumhuriyet, 18 Temmuz 1976

⁴⁵⁰ Cumhuriyet, 18 Temmuz 1976

⁴⁵¹ Cumhuriyet, 24 Temmuz 1976

'Göstereceğimiz tepki Hora'nın yapacağı tahriklerin derecesine bağlıdır.' demiştir.⁴⁵² Hora Türk Donanmasına ait harp gemileri ile birlikte Ege Denizindeki araştırmalarını herhangi bir sorunla karşılaşmadan yapmaya devam etmiştir.⁴⁵³ 1 Ağustos'ta Demirel, Yunan makamlarını şu sert sözlerle Hora konusunda bir kez daha uyaracaktır: "Kim ne derse desin Hora yoluna devam edecektir. Hora'ya bir kurşun sıkan on kurşun yer."⁴⁵⁴ Hora'nın faaliyetinin süreceği ve herhangi bir müdahaleden doğacak sonuçların sorumluluğunun Atina'ya ait olacağı Türk Hükümeti tarafından bir kez daha Atina'ya bildirilmiştir.⁴⁵⁵ Bu dönemde dış basında Ege'deki Türk-Yunan gerilimine dair birçok yazı kaleme alınmıştır. Almanya'da çıkan Der Spiegel Dergisinde çıkan bir yazıda Ege'deki durumun bir Türk-Yunan savaşına doğru gittiğine işaret edilirken iki taraf arasında tam bir sinir harbinin cereyan ettiği vurgulanmaktaydı.⁴⁵⁶ Tam bu sırada Yunanistan Hora'nın Yunan Kıta Sahanlığını ihlal ettiğini ileri sürerek olayın tekrarlanmamasını istemiş ve Türkiye'yi resmen protesto etmiştir.⁴⁵⁷ Bunun üzerine Türkiye'de aynı sert tonda bir notayı Atina'ya iletmiştir.⁴⁵⁸ CHP Genel Başkanı Ecevit hükümetin Ege'de hak iddia edilebilecek alanları derhal açıklaması gerektiğini belirtirken 11 Ağustos'ta Yunanistan Dış İşleri Bakanı Bitsios Türkiye'nin Yunan kıta sahanlığını ihlal ettiğini öne sürerek Türkiye'yi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine şikâyet etmiştir.⁴⁵⁹ Amerika bu noktada devreye girerek tarafların sorunlarını Birleşmiş Milletler çerçevesinde çözmesi gerektiğini hem Türk men Yunan tarafına iletmiştir. Aynı gün Demirel yaptığı açıklamada: "Anlaşmaları hep Atina ihlal ediyor. Esas şikâyetçi olması gereken biziz' diyerek Türkiye'nin haklılığını savunmuştur."⁴⁶⁰ Taha Akyol 18 Ağustos 1976'da Türk-Yunan ilişkilerini dair yazısında, Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin

⁴⁵² Cumhuriyet, 25 Temmuz 1976

⁴⁵³ Hergün, 30 Temmuz 1976

⁴⁵⁴ Hergün, 2 Ağustos 1976

⁴⁵⁵ Cumhuriyet, 4 Ağustos 1976

⁴⁵⁶ Der Spiegel'den Naklen, Hergün, 7 Ağustos 1976

⁴⁵⁷ Cumhuriyet, 8 Ağustos 1976

⁴⁵⁸ Hergün, 10 Ağustos 1976

⁴⁵⁹ Cumhuriyet, 12 Ağustos 1976

⁴⁶⁰ Cumhuriyet, 15 Ağustos 1976

tarihsel süreç içerisinde birçok kez kopma noktasına geldiğini şuan için ise Türkiye ve Yunanistan'ın sağduyulu hareket ederek bir Türk-Yunan savaşının engellenebileceğini, bunun için tarihten her iki tarafında yeterince ders aldığını belirtmiştir.⁴⁶¹ Bu dönemde Yunanistan hızlı bir biçimde Avrupa Topluluğu üyesi bir ülke konumuna gelmek için birçok alanda çaba sarf etmekteydi. Yunanistan'ın Avrupa Topluluğuna tam üye bir ülke konumunda olması Avrupa Topluluğunun da Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunlarda Yunanistan'ın lehine bir tavır takınmasına sebep olmuştur. Avrupa Topluluğu 20 Ağustos 1976'da Kıbrıs'taki mevcut durum nedeniyle Türkiye'yi kınayan bir karar çıkarmıştır. Bu karar zaten kötü olan Türk-AT ilişkilerinin daha da kötüleşmesine sebep olmuştur.⁴⁶² Başbakan Yardımcısı Alparslan Türkeş 21 Ağustos'ta yaptığı basın toplantısında Türk-Yunan ilişkilerine dair hükümetin bakış açısını şu sözlerle ifade etmiştir: "Mesele Türkiye lehine tescil olunana kadar mücadeleyi bırakmayacağız. Başarının tek şartı içeride milli birlik ve beraberlik içerisinde hareket eden güçlü Türkiye'dir. Bu takdirde Türkiye haklarını diğer ülkeler nezdinde daha kolay savunabilecektir. Adalara yerleştirilen silahlar ve yapılan hazırlıklar Türkiye'ye yöneltilen saldırılar içindir. Hem beynelmilel antlaşmalar ihlal edilmiş hem de yaratılan durum Türkiye aleyhine bir tehdit vasıtası olarak kullanılmıştır. Ege'deki haklı davamızı sonuna kadar götüreceğiz."⁴⁶³ Başbakan Demirel'de iki gün sonra yaptığı açıklamada şu sert sözlerle Yunanistan'ı bir kez daha uyarmıştır: "Hora'nın kılına dokunanın canına dokunuruz. Hora Türk vatanının bir parçasıdır. Türkiye'nin gücünü kimse ölçme gafletine düşmesin."⁴⁶⁴ 25 Ağustos'ta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Türkiye ve Yunanistan'ı ikili görüşmeler yapmak için davet etmiştir.⁴⁶⁵ Türk Hükümeti kili görüşmelere taraf olduğunu fakat Yunanistan'ın her defasında bu ikili görüşmeleri istismar ettiğini öne sürmüştür. 26 Ağustos'ta Dışişleri Bakanı Çağlayangil Türkiye'nin

⁴⁶¹ Taha Akyol, 'Türk-Yunan Savaşımı?', Hergün, 18 Ağustos 1976

⁴⁶² Filiz Yıldız Çakar, Avrupa Birliği-Kıbrıs İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2002, s.53

⁴⁶³ Hergün, 26 Ağustos 1976

⁴⁶⁴ Hergün, 24 Ağustos 1976

⁴⁶⁵ Cumhuriyet, 26 Ağustos 1976

Ege konusundaki kararlılığının sürdüğünü belirterek sözlerini şu ilginç cümleyle bitirmiştir: 'Ege'de yüzmek için pasaport mu alacağız?'⁴⁶⁶ Bu dönemde Birleşmiş Milletler gözetiminde devam eden Kıbrıs görüşmeleri herhangi bir neticeyle sonuçlanmamıştır. Türk tarafının temsilcisi Rauf Denktaş Birleşmiş Milletlerin tarafsız davranması gerektiğini Rumlara yardım etmekten vazgeçmesini ve çözümün ancak Birleşmiş Milletlerin Kıbrıs'taki gerçekleri görmesi durumunda sağlanacağını belirtmiştir.⁴⁶⁷ 4 Eylül'de MHP lideri Alparslan Türkeş Kıbrıs konusunda hükümetin tavizsiz tutumunu şu sözlerle tekrar etmiştir: 'Kıbrıs Türkü'nün yıllardan beri çektiği acıların tekrar yaşanmasına katiyen izin vermeyeceğiz. Bütün dünya kafasına iyice sokmalıdır. Artık Kıbrıslı Türklere hiç kimse acı, zulüm ve tecavüz gibi vahşeti uygulayamayacaktır. Şimdi Kıbrıs Türk Federe Devletinin en önemli meselelerinden birisi acıların ve yaraların sarılarak kendi topraklarında hür ve insanca yaşamalarının temini iktisadi kalkınmalarının bir an önce gerçekleştirilmesidir.'⁴⁶⁸ Bu arada Yunanistan'ın talebi üzerine Ege sorunlarını görüşen Lahey Yüksek Adalet Divanı 11 Eylül 1976'da verdiği kararda Yunanistan'ın haksız bularak verdiği kararda Ege'de araştırma yapan Hora Gemisinin araştırma yapmasının her hangi bir sakıncası olmadığını ve bunun Türkiye'nin doğal hakkı olduğunu ilan etmiştir. Bu Türkiye'nin diplomatik alanda Yunanistan'a karşı kazındığı önemli bir diplomatik zaferdir.⁴⁶⁹ Lahey Adalet Divanının kararından sonra Yunan makamları her hangi bir yorum yapmaktan kaçınmışlardır.⁴⁷⁰ Hollanda basınında Türk-Yunan gerginliği üzerine çıkan bir yazıda Türkiye ve Yunanistan'ın petrol nedeniyle karşı karşıya gelmesinin Ege'de tam bir kriz hali yarattığını bunun NATO'nun güneydoğu kanadının tamamen çözülmesi tehlikesini doğurabileceğine dair düşünceler öne sürülmekteydi. Denktaş aynı gün yaptığı açıklamada tek yanlı bir bağımsızlık ilanı yoluna itilmeyeceklerini iki bölgeyi federal bir devlet şeklinin Kıbrıs sorununun tek çözümü olduğuna bir kez daha dikkat

⁴⁶⁶ Hergün, 27 Ağustos 1976

⁴⁶⁷ Hergün, 29 Ağustos 1976

⁴⁶⁸ Hergün, 5 Eylül 1976

⁴⁶⁹ Hergün, 12 Eylül 1976

⁴⁷⁰ Hergün, 13 Eylül 1976

çekmiştir.⁴⁷¹ Bu dönem Türk-Yunan ilişkilerine baktığımızda Kıbrıs ve Ege sorunlarının her iki ülkeyi de daha sert bir tutuma yönelttiğini görmekteyiz. Makarios Cumhuriyete verdiği röportajda, Kıbrıs'ta bağımsız bir Türk devleti ilanının çifte Enosise yol açacağını vurgulayarak Türk tarafının bundan kesinlikle kaçınması gerektiğinin altını çizmiştir.⁴⁷² Aynı hafta içerisinde muhalefet lideri Bülent Ecevit'te Makarios'un düşüncelerine katılarak Kıbrıs sorununun uzun süre askıda kalması durumunda bunun çifte Enosise sonuçlanacağını belirtmiştir.⁴⁷³ Bu arada Ege FIR Hattı ile görüşmelerin 4 Kasım'da Paris'te başlamasına karar verilmiş Türk heyeti Dış İşleri Bakanı Çağlayangil'in başkanlığında 4 Kasım'da başlayacak olan toplantılara katılmak üzere hareket etmiştir.⁴⁷⁴ Dış İşleri Bakanı Çağlayangil 5 Kasım 1976'da yaptığı basın toplantısında Kıbrıs konusunda müzakeresiz ödün verilemeyeceğini belirtmiştir. Aynı basın toplantısında Ege sorunu ile ilgili sorulan bir soruya Çağlayangil sert bir üslup kullanarak şöyle yanıtlamıştır: "Ege'ye yığınak yaptığımız için adaları silahlandırdığımızı söylüyorsunuz. Doğru değil bu. İsteddiğimiz takdirde adaları bir gün zarfında ele geçiririz. İsteddiğiniz kadar adaları silahlandırın. Adaları silahlandırmakla belirli bir politikayı izliyorsunuz, biz buna karşı tedbir aldık. Önemli olan deminde söylediğim gibi, adalar değildir. Adalar istediğimiz takdirde bizim için bir günlük iştir."⁴⁷⁵ BM Güvenlik Konseyinin 1976 Eylül ayında kabul ettiği 395 sayılı karar ile iki ülke arasında görüşmelerin devam edilmesine karar verilmiştir. Bu ikili görüşmeler sonucunda iki tarafın diplomatik heyetleri arasında 11 Kasım 1976'da Bern Deklarasyonu imzalanmıştır. Bu deklarasyon Kıta Sahanlığı konusunda iki ülke arasında ileride yapılacak görüşmelerin kurallarını tespit mahiyetinde bir deklarasyon niteliğindedir. Bern Deklarasyonunun 6. maddesi ile taraflar Kıta Sahanlığı konusunda görüşmelere zarar verebilecek hareket ve eylemlerden kaçınacaklarını belirtmişlerdir. Bu antlaşma Kıta Sahanlığı sorununun ikili görüşmeler yoluyla

⁴⁷¹ Hergün, 3 Ekim 1976

⁴⁷² Cumhuriyet, 11 Ekim 1976

⁴⁷³ Cumhuriyet, 16 Ekim 1976

⁴⁷⁴ Cumhuriyet, 1 Kasım 1976

⁴⁷⁵ Milliyet, 6 Kasım 1976

hallolunmasını içermektedir. Bern Antlaşmasından sonra taraflar arasında ikili görüşmeler büyük elçiler, bakanlar ve zaman zaman da başbakanlar düzeyinde gerçekleşecektir. Fakat bu görüşmeler herhangi bir netice ile sonuçlanmayacaktır.⁴⁷⁶ Görüşmeler sırasında Ege sorunları ile ilgili konularda Yunanistan daima Yunan Kıta Sahaneliğinin Yunan Adaları ile Türkiye ana karası arasındaki orta hatta kadar devam ettiğini ve konunun uluslar arası adalet divanında çözümlenmesi gerektiğini iddia edecektir. Türkiye ise Ege Denizinin kendine özgü özellikleri olan yarı kapalı bir deniz olduğunu tüm Ege'nin ve özellikle Türkiye'nin yakınındaki Yunan Adalarının özel durumlar oluşturduğunu bu adaların Anadolu Yarımadasının doğal uzantısı olduğunu iddia etmektedir. Türkiye Yunan Adalarının kendilerine has kıta sahanlıkları olamayacağını Yunanistan'ı bu gerçeklere aykırı hareket ettiğini ve bu sorunların ancak karşılıklı görüşmeler yoluyla çözülebileceğini her devasında vurgulayacaktır.⁴⁷⁷ MC Hükümeti döneminde de Türkiye bu politikasını kararlı bir biçimde sürdürecektir. Kıbrıs Türk Federe Devleti Dış İşleri Komitesinin hazırlamış olduğu bir karar tasarısı Kıbrıs Türk Federe Devleti meclisinde tartışılmış ve tartışmalar sonucunda Kıbrıs Türk Federe Devletinin dış politikası şu şekilde tespit edilmiştir; bağımsız, egemen, iki bölge federal bir cumhuriyet. Çağlayangil, 13 Kasım günü BM'nin adadaki yabancı askerlerin çekilmesine dair aldığı kararı yorumlayarak: "Önlem alınmadan Türk askeri Kıbrıs'tan çekilmez." diyerek hükümetin tutumunu net bir biçimde ortaya koymuştur.⁴⁷⁸

Dış basında bu dönemde Kıbrıs sorunu ve Türk-Yunan ilişkileri üzerine birçok yazı kaleme alınmıştır. The Middle-East dergisine göre Ankara ve Atina'da bulunan zayıf hükümetler devam ederse Ege'de petrol yerine kanın akması söz konusu olacaktı. Christian Science Monitor ise NATO, Türk-

⁴⁷⁶ Metin Turna, Ege Denzinde Türk-Yunan İlişkileri ve Kıta Sahaneliği Meselesi, Gebze İleri teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gebze, 2002, s.15-16

⁴⁷⁷ Okşan Çiğdem, Devletler Hukuku Açısında Ege Sorunu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1998, s.29

⁴⁷⁸ Milliyet, 14 Kasım 1976

Yunan sorununun çözümüne güney kanadın toparlanması için gereken çivi olarak bakıyor değerlendirmesini yapmaktaydı.⁴⁷⁹ 1976'da basına verdiği demeçte Dış İşleri Bakanı Çağlayangil Türk-Yunan sorunlarının ancak iyi niyetle çözülebileceğini vurgulamış ve Yunanistan'ı bir kez daha sağduyu ile hareket etmeye davet etmiştir.⁴⁸⁰ Kıbrıs Müftüsü Dr. Rifat Mustafa Yücelten verdiği demeçte Kıbrıs Türkünün davasının insanlığın sahiplenmesi gereken bir dava olduğunu Türkiye'nin Kıbrıs Türk'ünü hiçbir zaman yalnız bırakmadığını Kıbrıs Türkünün her daim Türkiye'ye minnettar olduğunu belirterek Türkiye'ye teşekkür etmiştir.⁴⁸¹ Denктаş, 23 Aralıkta verdiği demeçte Makarios'un hala Enosis hayali peşinde koştuğunu vurgulamış Makarios'un hiçbir zaman iki toplumlu bir idareyi istemediğini ve hiçbir zamanda istemeyeceğini belirtmiştir.⁴⁸²

1977 yılına girerken Kıbrıs sorunu ve Ege sorunu gibi konularda önemli bir ilerleme kaydedilmişti. 1977 yılı içinde ABD Kıbrıs sorununda ağırlığını hissettirecektir. Yeni ABD Başkanı Carter ve yönetimi hem silah ambargosunun tamamen kaldırılmasını hem de Türk-Yunan ilişkilerinin normalleşmesini istemekteydi. Türkiye ve Orta Doğu'daki çıkarları açısından en büyük tehdidi oluşturmaktaydı. Bu yüzden 1977 yılı içerisinde Carter yönetimi insiyatifi eline alarak her iki tarafa da çözüm yolunda baskı uygulayacaklardır. Bunun ilk işareti Türk-Yunan sorunları için Amerika'da bir komitenin kurulmuş olmasıdır. Komite Türkiye ve Yunanistan'da incelemeler yapmakla görevlendirilmiştir.⁴⁸³ To Vima gazetesinde çıkan bir yazıda Demirel hükümetinin dış politika dar boğaza girdiği yorumu yapılmakta idi.⁴⁸⁴ 27 Ocak 1977'de bir araya gelen Denктаş ve Makarios görüşmesi sonrası taraflar BM Genel Sekreteri Waldheim'in katılımıyla 12-13 Şubat'ta tekrar bir araya gelmek için anlaşmışlardır. Denктаş görüşmenin başarılı olduğunu

⁴⁷⁹ Milliyet, 17 Kasım 1976

⁴⁸⁰ Cumhuriyet, 10 Aralık 1976

⁴⁸¹ Hergün, 21 Aralık 1976

⁴⁸² Hergün, 24 Aralık 1976

⁴⁸³ Milliyet, 18 Ocak 1977

⁴⁸⁴ Milliyet, 24 Ocak 1977

belirtirken Makarios görüşmenin yararlı olduğunu fakat esaslı bir yakınlaşmanın sağlanamadığını vurgulamıştır.⁴⁸⁵ Türk ve Yunan Dışişleri Bakanı bir araya gelerek çözüm için toplumlara telinde bulunmak noktasında anlaşmışlardır.⁴⁸⁶ Amerikan yönetimi bu noktada herhangi bir Kıbrıs planı ortaya koymamıştır. ABD yönetimi ikinci bir Denктаş-Makarios görüşmesini beklemekteydi.⁴⁸⁷ BM Genel Sekreteri Waldheim yaptığı açıklamada: “Kıbrıs’ta taksim feci sonuçlar doğurur.” diyerek tarafları sağduyulu davranmaya yöneltmiştir.⁴⁸⁸ Frankfurter Allgemeine gazetesi Milliyetçi Cephe hükümetinin ortaklarından MSP lideri Erbakan’ının tutumunun Kıbrıs konusunda son derece tahrip edici olduğu yorumunu yapmaktaydı.⁴⁸⁹

Kıbrıs konusunda bu gelişmeler olurken kıta sahanlığı konusu Londra’da Türk ve Yunan heyetleri arasında görüşülmekteydi. Türk heyeti başkanı Prof. Dr. Suat Bilge yaptığı açıklamada: “Ege sorunu kısa sürede çözümlenebilir.” diyerek son derece olumlu bir havanın esmesini sağlayacaktır.⁴⁹⁰ Ali Sirmen 2 Şubat tarihli ‘Gizli Politika’ adlı yazısında hükümetin Kıbrıs ve Ege konusunda açık bir politika izlemesi gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir: ‘Kıbrıs ve Ege konusundaki her adım Türk kamuoyuna duyurulmalı. Türk kamuoyu önünde açıklıkla enine boyuna açıklıkla tartışılabilmelidir. Görüşmelerin güvenliği, esenliği gibi gerekçeler geçerli değildir. Çünkü MC’yi oluşturan bazı partilerin tabanları ki bunlarda çoğunluk demek değildir. Dışında kalanlar konuyu sömürme yoluna gitmemişler Demirel iktidarından yalnızca aklın yolunun izlenmesi istenmekle yetinmişlerdir. Ege ve Kıbrıs konusunda açık politika izlenmeyip gizlilikte direnilmesi Türk halkına değil çok başka çıkar çevrelerine yarar sağlayacaktır.’⁴⁹¹ Denктаş 2 Şubatta yaptığı açıklamada: “Barış için sonuna

⁴⁸⁵ Milliyet, 28 Ocak 1977

⁴⁸⁶ Milliyet, 30 Ocak 1977

⁴⁸⁷ Milliyet, 30 Ocak 1977

⁴⁸⁸ Milliyet, 31 Ocak 1977

⁴⁸⁹ Milliyet, 31 Ocak 1977

⁴⁹⁰ Milliyet, 2 Şubat 1977

⁴⁹¹ Ali Sirmen, ‘Gizli Politika’, Cumhuriyet, 2 Şubat 1977

kadar formül aramak zorundayız.” diyerek kararlı bir tutum sergilerken Makarios çözüm için ABD ve AET'nin devreye girip daha etkili olmasını istemekteydi.⁴⁹²

Makarios ve Denктаş buluşması Türk kamuoyunda da büyük yankı uyandırmıştır. Bu buluşmayı değerlendirmek için bir araya gelen önde gelen üç akademisyen son derece değerli analizler yapmışlardır. Bu analizler dönemin koşulları içerisinde yapılan analizler olma niteliğini taşımaktadır. Bu analizleri dönemin Türk aydınlarının Kıbrıs sorununa yaklaşımını ortaya koyması açısından üzerinde durmayı faydalı bulmaktayız. Prof. Dr. Yılmaz Altuğ şunları söylemektedir: “On dört yıldır Türk liderleriyle konuşmaktan kaçınan Makarios’un ilk kez Denктаş’la karşı karşıya gelmesi aslında bu alandaki yoğun dış baskıların varlığını yeterince kanıtlayabilir. Başkan Carter’ın ilk başarılarından birisi olarak Kıbrıs’a bir çözüm getirmeyi hedef aldığı ortadadır. Avrupa’nın da tek çıbanlaşmış sorunudur. Kıbrıs, Yunanistan’ın tekrar NATO askeri kanadına girmesi için yapılan baskılar, Ege ve Fır hattı konularındaki gelişmelerde yine bu Batılı girişimlerden ayrı düşünülemez. Kıbrıs devletinin yapısının ve anayasasının en sonunda değişeceği, şimdiden söylenebilir.”⁴⁹³ Prof. Dr. Derviş Manizade ise Kıbrıs konusundaki son gelişmeleri şöyle değerlendirmekteydi: “Kıbrıs’ta ancak iki bölgeci bir federatif devlet içinde her iki toplumun eşit haklarla yaşamaları güvenceye alındıktan sonradır ki, etkin bir çözüme gidilebilir. Adada Türk yönetimi altındaki topraklar yüzde 36,3’ten ibarettir. Küçük sınır düzeltmeleri dışında Rumlara verilecek toprak yoktur. Rumlara bir süre verilmeli, bu süre sonunda federasyon oluşturulmazsa, konfedere devletin Türk kanadının bağımsız olarak kurulacağı açıklanmalıdır. Kıbrıs’ta Türklerle uzlaşımı isteyen ılımlı gruplarda vardır.”⁴⁹⁴ Prof. Dr. Mahmut Dikerdem ise yaşanan son gelişmeleri şöyle değerlendirmekteydi: “Kıbrıs sorununu ne sadece Türkiye ile Yunanistan arasına hapsetmek ne de BM’ye yansımış bir sorunun birden bire iki devlet arasında çözümlenebileceğine inanmak zordur.

⁴⁹² Milliyet, 3 Şubat 1977

⁴⁹³ Milliyet, 6 Şubat 1977

⁴⁹⁴ Milliyet, 6 Şubat 1977

Kıbrıs'taki son gelişmeler, toplumlar arasında bir arada yaşama gereğinden değil de ABD'deki ve dünyadaki baskılardan doğmuşsa, fazla sağlıklı sayılmamalıdır. Türkiye, Kıbrıs sorununun ABD'yle dostluk ilişkilerinden tamamen ayrı düşünülmesi gereğini ileri sürmüş bir ülkedir. Kıbrıs'ta her iki toplumun özlemlerini dile getiren gerçek temsilciler bir araya oturtulurlarsa, çözüme giden yol açılacaktır. Ada, tüm üslerden arındırılmalıdır.”⁴⁹⁵ Washington Post gazetesinde çıkan bir yazıya göre adada durumun bir ay öncesine göre çok daha iyi olduğunu ve aynı zamanda Kıbrıs sorununun Türk-ABD ilişkileri noktasında kilit önemde olduğunu belirtmekteydi.⁴⁹⁶

12–13 Şubat 1977'de ikinci kere bir araya gelen Denktaş ve Makarios görüşmesi sonucunda toplumlararası görüşmelerin mart ayında Viyana'da başlamasına karar verilmiştir. Ayrıca görüşmeler sonucunda taraflar “Federal Bağlantısız bir Devlet” biçiminde anlaşmışlardır.⁴⁹⁷ Bu buluşmada taraflar 4 ilke etrafında anlaşmıştır. Bu anlaşma tarihe dört ilke anlaşması olarak geçmiştir.

- 1- Bağımsız, bağlantısız iki toplumlu bir Kıbrıs Cumhuriyeti istiyoruz.
- 2- Her toplumun yönetimi altındaki topraklar, ekonomik yeterlilik veya toprak verimliliğiyle toprak mülkiyeti esasları ışığında görüşülmelidir.
- 3- Dolaşım özgürlüğü, yerleşim özgürlüğü, mülkiyet hakkı gibi meseleleri müzakereye açık olacaktır.
- 4- Merkezi federal hükümetin yetkileri ve işlevleri ülkenin birliğini ve devletin iki toplumlu karakterini koruyacak şekilde olmalıdır.⁴⁹⁸

Bu dört ilke kapsamında toplumlar arası görüşmelerin Viyana'da yapılmasına karar verilmiştir. Bu dönem zarfında Makarios'un 3 Ağustos 1977'de ölmesi üzerine devlet başkanlığına Kyprionau getirilmiş fakat

⁴⁹⁵ Milliyet, 6 Şubat 1977

⁴⁹⁶ Milliyet, 10 Şubat 1977

⁴⁹⁷ Milliyet, 14 Şubat 1977

⁴⁹⁸ Geylan, a.g.t, s.82

Kyprionau yerine toplumlar arası görüşmelere Tasos Papodopulos katılacaktır.⁴⁹⁹

Başbakan Demirel görüşmeye ilişkin şunları söylemiştir: “Denktaş’ın teşebbüsü sonunda gerçekleştirilen görüşme, müzakerelerin yeniden başlaması yönünde atılmış yapıcı bir adımdır. Kıbrıs’ın bağımsızlığı iki bölgeli federal devlet sayesinde korunabilir.”⁵⁰⁰ Demiştir. Makarios ise müzakerelerin başlaması hakkında: “İki toplumlu sistemi kabul etmekle ciddi ödün verdik.” diyerek bunu bir taviz olarak gördüğünü belirtmiştir.⁵⁰¹ BM Genel Sekreteri Waldheim iki tarafın ilk kez ciddi biçimde görüşmeye karar verdiklerini belirtirken Kıbrıs’ta çözüme yönelik bir umudun doğduğunu söylemekteydi.⁵⁰² Kleu brides verdiği demeçte Makarios’u sert bir biçimde eleştirerek şunları söylemiştir: “Makarios nihayet bir yıl sonra benim daha önce savunduğum görüşü ve çözüm şeklini benimsemiş görünüyor. Yazık ki çok değerli bir zaman kaybettik. Belki de şimdi Kıbrıs sorunu bir çözüme bağlanmış, iki toplum rahata kavuşmuş olurdu.”⁵⁰³ Dış İşleri Bakanı Çağlayangil de Denktaş-Makarios görüşmesi üzerine Bern’de yaptığı basın toplantısında şunları söylemiştir: ‘Kıbrıs için başlatılan Denktaş Makarios buluşması çok yapıcı bir hareket noktasını teşkil etmektedir. Bu süreç kesin sonuç elde edilinceye kadar sürdürülmelidir.’⁵⁰⁴ Makarios-Denktaş görüşmesi sonrası toprak sorunu tartışılmaya başlanmıştır. Makarios verdiği demeçte Denktaş’ın oranlarının doğru olmadığını belirtmekteydi. Ayrıca Makarios iki toplumlu federasyonun kabul edilmesinin Rum tarafı açısından son derece önemli bir taviz olduğunu belirtmiştir. Makarios Kıbrıs Devleti’nin yapısı hakkında şunları söylemekteydi: “Kıbrıs Cumhuriyeti tek bir devlet olacak. Bu federasyondur, gerçekte konfederasyon olan bir Kıbrıs Cumhuriyetine razı olamam. Denktaş’la bu konuda aramızda anlaşmazlık olduğunu sanmıyorum.”⁵⁰⁵

⁴⁹⁹ Havva Demirel, Türkiye’nin Avrupa Birliğine Üyeliği ve Kıbrıs Problemi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2003, s.118

⁵⁰⁰ Milliyet, 14 Şubat 1977

⁵⁰¹ Milliyet, 14 Şubat 1977

⁵⁰² Milliyet, 14 Şubat 1977

⁵⁰³ Milliyet, 17 Şubat 1977

⁵⁰⁴ Hergün, 17 Şubat 1977

⁵⁰⁵ Milliyet, 16 Şubat 1977

Denktaş, Türk tarafının toprak varlığının yüzde 46,3 olarak ele alınacağını belirtmiştir. Makarios aynı günlerde Atina'da yayınlanan sol eğilimli Elefteroptia gazetesine verdiği demeçte: "Gerektiği takdirde başkanlık görevinden istifada edeceğim." diyerek sözlerini şöyle noktalayacaktır: "Birçok Batı Avrupa ülkesi, Amerika bile adada gerçek bir barışın oluşturulması yolunda beni en büyük engel görmektedir."⁵⁰⁶ BM Genel Sekreteri Waldheim ise yaptığı basın toplantısında: "Kıbrıs sorununun çözümü için, 1,5 yıl normal bir süredir. Ancak benim fikrime göre 1977 yılının sonuna doğru bir sonuç beklenebilir."⁵⁰⁷ Demiştir.

BM Genel Sekreteri çözüm konusunda son derece umutlu sözler sarf etse de 1977 koşullarında Rum ve Türk tarafının çözmesi gereken son derece önemli sorunlar vardı. Yunanistan Başbakanı Karamanlis mart ayında yaptığı açıklamada Türk-Yunan ilişkilerinin durgun bir döneme girdiğini belirtecektir.⁵⁰⁸ Demirel ise Karamanlis'in bu demeci karşısında yaptığı açıklamada: "Yunanlılar tedirgin olacak diye hakkımızdan vazgeçemeyiz."⁵⁰⁹ Diyecektir. Amerikan yönetimi süreç içerisinde Kıbrıs konusundaki etkinliğini arttırmıştır. Şubat ayında Ankara'ya gelen Başkan Carter'ın özel temsilcisi Clifford önde gelen siyasi liderlerle görüşmelerde bulunmuştur. Ecevit, Clifford ile yaptığı görüşme sonrası yaptığı açıklamada: "Kıbrıs ve Türk-Yunan sorunları dış müdahaleler olmazsa daha kolay çözümlenir."⁵¹⁰ Diyerek tutumunu ortaya koymuştur. Necdet Sevinç 23 Şubat'ta yazdığı yazıda Clifford'un gelişini şöyle eleştirmiştir: "Hangi Türk milliyetçisi, bir Larnaka gazinosunda denizi seyrederek demli bir çay içmek ve bir Samsun yakmaktan ebediyen mahrum etmeyi düşünebilirdi beni? Türk Milleti için en büyük mahrumiyet ve en büyük mahkûmiyet değil miydi bu? Oysa biz şimdi Larnaka sahillerinde balık avlama özgürlüğünü Rumlara bahşediyor sonrada dönüp MC Hükümetinin milliyetçiliğinden söz ederek Kıbrıs'ta taviz

⁵⁰⁶ Milliyet, 17 Şubat 1977

⁵⁰⁷ Milliyet, 17 Şubat 1977

⁵⁰⁸ Milliyet, 18 Mart 1977

⁵⁰⁹ Milliyet, 18 Mart 1977

⁵¹⁰ Milliyet, 23 Şubat 1977

verilmeyeceği yolunda açıklamalar yapıyorduk. Kıbrıs'ın %77'sini Rumlara terk etmek 'taviz vermeyeceğiz cayırtısıyla taviz vermek değil midir? Ve buna rağmen müttefiklerimizdeki sağırlık aynı sağırlık, körlük aynı körlük olarak devam etmemekte midir? Şimdide şu Clifford gelmiş estek köstek ediyor: - Amerika ambargoyu kaldıracak mı? –Bilmem. –Türk-Amerikan savunma iş birliği antlaşması kongreden geçecek mi? –Bilmem. –FIR hattı konusunda Amerika Türk görüşüne hak veriyor mu? –Bilmem. –Kıta sahanlığı ile ilgili Türk politikasını olumlu buluyor musunuz? –Bilmem. Bilmezsen Türkiye'ye niye geldin be adam? Alay etmeye mi?'⁵¹¹ Başkan Carter'in özel temsilcisi Clifford 25 Şubat'ta Denктаş ile de bir araya gelmiştir. Başkan Carter aynı gün yaptığı açıklamada ABD'nin Kıbrıs için nüfusunu kullanacağını belirterek taraflara ABD'nin konuyla ilgili olduğu mesajını iletmiştir.⁵¹² Ege sorununa ilişkin Yunan önerilerinin ret edilmesi Milli Güvenlik Kurulu tarafında hükümete tavsiye edilmiş ve bu tavsiye uyarınca hükümet bu önerileri reddetmiştir.⁵¹³ Mart ayının sonlarında başlayan toplumlararası görüşmelerde öncelikle Kıbrıs'taki toprak sorunu tartışılmaya başlanacaktır. Toprak sorunu öncelikle Rumların haritası üzerinde tartışılacaktır.⁵¹⁴ Rumlar görüşmelerde yüz yetmiş bin göçmenin dönmesini istemişlerdir. Rumların önerisine göre yüz yirmi bin Rum göçmeni Rumlara ait olması gereken bölgeye elli bininin ise Türk yönetimindeki bölgeye yerleştirilmesi istenmekteydi. Bu öneriyi Türk tarafı reddetmiştir.⁵¹⁵ Viyana'daki görüşmelerde Rum Heyeti Başkanı olarak katılan Tasos Papadopoulos yaptığı açıklamada: "Viyana'dan umutsuzum."⁵¹⁶ Demiştir. Viyana görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Viyana görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının temel nedenlerinden biri MC Hükümeti içerisinde Kıbrıs sorununa yönelik net bir tutumun alınamamasıdır. Özellikle hükümetin MSP kanadı ve lideri Necmeddin Erbakan Kıbrıs konusunda tavizsiz tutumunu hükümetin sonuna dek sürdürmüştür.

⁵¹¹ Necdet Sevinç, 'Taviz', Hergün 23 Şubat 1977

⁵¹² Cumhuriyet, 26 Şubat 1977

⁵¹³ Cumhuriyet, 1 Mart 1977

⁵¹⁴ Milliyet, 31 Mart 1977

⁵¹⁵ Milliyet, 3 Nisan 1977

⁵¹⁶ Milliyet, 4 Nisan 1977

Necmeddin Erbakan Viyana görüşmeleri devam ederken Kıbrıs sorununa yönelik şunları söylemiştir: ‘ Adada bir tek karış bir evin penceresini bile vermeyiz. Kıbrıs asırlar boyu bizim olmuştur bizimdir. Adanın bir bölgesinin Rumlara oturmaları için bırakılmış olması büyük milletimizin âlicenaplığının neticesidir. Seçimlerden sonra bu meseleyi İskenderin kılıcı gibi keseceğiz⁵¹⁷ diyerek tavizsiz tutumunu bir kez daha ortaya koymuştur. Erbakan hiçbir zaman federasyon fikrine destek vermemiştir. Erbakan 22 Mart 1977 günü yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Türk tezi için şu öneride bulunmuştur: ‘Öyle bir anayasa olmalı ki dışardan bakınca federasyon gibi görünmeli ancak üzerindeki tül perdeyi kaldırıverince altından kesin olarak ayrılmış bir Kıbrıs çıkmalı.’⁵¹⁸ Demmiştir. Erbakan bölünmüş bir Kıbrıs’tan yana tavır takınmıştır. Dışişleri bakanı Çağlayangil verdiği demeçte Kıbrıs’ta herhangi bir çözüme ulaşılamamasının sorumlusunun Rumlar olduğunu belirterek Rum tarafının sorunun devam etmesinden dolayı yarar sağladığını vurgulamıştır. Çağlayangil şunları söylemiştir: “Kıbrıs sorununun bugüne kadar çözümlenememiş oluşunun temel nedeni karşı tarafın ihtilafın devamında kendi açısından yarar görmesidir. Böylece silah mübahasında karşılaştığı güçlüklerinde eklenmesiyle, Türkiye’nin baskı altında tutulabileceği, Batı ile olan ilişkilerin zayıflatılabileceği ve hatta dünya kamuoyu nezdinde suçlu durumda gösterileceği umulmuştur. Ancak bunlar gerçekleşmemiş, Kıbrıs Türk toplumunun davalarındaki haklılıkları yavaş bir tempo ile de olsa zamanla hemen herkes tarafından teyit edilmeye başlanmış. Sayın Denктаş’ın inisiyatifi ile gerçekleştirilen Denктаş-Makarios görüşmeleri, Kıbrıs Türk toplumunun haklarını ve savunduğu hususları kâğıt üzerinde belirgin bir hale sokmuştur. İki toplum arasında kolay kolay unutulamayacak kanlı olaylar cereyan etmiştir. Hislerin yatıştırılmasının uzun zaman alması mukadderdir. Andın stratejik önemi başka ülkelerin ilgisini çekecek niteliktedir. Bu şartlar altında Kıbrıs sorununun adil ve devamlı bir çözüm bulunmasının karşılıklı iyi niyet ve sabırla iki toplum arasında belirli bir

⁵¹⁷ Milliyet, 7 Nisan 1977

⁵¹⁸ Geylan, a.g.t,s.86

itimat havasının tesis edilmesine bağlıdır.”⁵¹⁹ Başkan Carter Kongre’ye Kıbrıs konusunda sunduğu raporda: “Kıbrıs’ta taraflara ciddi görüşmelere devam etmeleri yolunda cesaret vermeli, aynı zamanda müttefikimiz olan Türkiye ve Yunanistan ile de işbirliği ve dostluğu güçlendirmeliyiz.”⁵²⁰ Demiştir. Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Avrupa Konseyi Genel Kurulu’nda yaptığı konuşmada Kıbrıs sorununa dair Türkiye’nin tutumu hakkında şunları söylemiştir: “Helsinki Anlaşmasının yarattığı ve optimist bir tablosunu çizdiğim genel ilişkiler içinde tek kara nokta, Kıbrıs’tır. Biz adadaki iki topluma bağımsız, bağlantısız federal ve iki bölgeci bir devlet yaratma konusunda yakın gelecekte olanak doğacağına inanıyoruz. Bu sonuca varmanın tek yolu tüm sorunların topluca, iyi niyet ve sabırla yürütülecek toplumlararası görüşmelerdir. Türkiye, bu görüşmeleri destekleyecektir.”⁵²¹ Çağlayangil aynı konuşmada Yunanistan ile Türkiye arasındaki sorunların ancak müzakere yoluyla çözülebileceğini belirtmiştir.⁵²²

28 Nisan 1977’de tekrar bir araya gelen Türk Dışişleri Bakanı Çağlayangil ile Yunan Dışişleri Bakanı Bitsios arasında yapılan görüşme sonrası toplumlararası görüşmelerin devam etmesi kararlaştırılmıştır. Görüşmelerin 27 Mayıs’ta tekrar başlamasına karar verilmiştir.⁵²³ Başbakan Demirel ile Başkan Carter arasında 10 Mayıs 1977’de gerçekleşen görüşmede Başkan Carter Kıbrıs’ta gelişme olmadan ambargonun kalkmayacağını söylerken, Başbakan Demirel buna karşılık Başkan Carter’a: “Bu durumda Kıbrıs işi halledilemez.”⁵²⁴ Diyerek Kıbrıs sorunu ile ambargo arasında herhangi bir ilişkinin kurulmasının hiç doğru bir tutum olmadığını Başkan Carter’a açıklamıştır. Türkiye, dış politikada bu gelişmeleri yaşarken iç politikada bütün siyasi partiler 5 Haziranda yapılacak olan genel seçimlere hazırlanmaktaydı. Karamanlis bu dönemde yaptığı bir basın toplantısında

⁵¹⁹ Milliyet, 17 Nisan 1977

⁵²⁰ Milliyet, 17 Nisan 1977

⁵²¹ Milliyet, 27 Nisan 1977

⁵²² Milliyet, 27 Nisan 1977

⁵²³ Milliyet, 3 Mayıs 1977

⁵²⁴ Milliyet, 11 Mayıs 1977

Ankara'da sorumlu bir hükümetin oluşmasını beklediklerini vurgulamıştır. Karamanlis yaptığı açıklamada: "Diyalogun ilerlemesinin nedeni Türkiye'deki iç politika ise, biz sempati ve sabırla bekleriz."⁵²⁵ Demiştir. Karamanlis, Ege sorunu hakkında ise şunları söylemiştir: "Yunanistan Ege'nin bir Yunan denizi olduğunu iddia etmiyor. Ege uluslararası bir denizdir. Ve bu denizde Türkiye'nin de belirli ve sınırlı hakları vardır. Ancak, Türkiye'nin haklarını Yunanistan'ın çıkarları aleyhinde geliştirilmesine karşıyız."⁵²⁶

5 Haziran seçimlerine yaklaşık bir hafta kala Başbakan Demirel, Abdi İpekçi'ye verdiği mülakatta Türk-Yunan ilişkileri üzerine hükümeti döneminde uygulanan politikalar hakkında şunları söylemiştir: "Bu sorunların çözümünü kolay görmüyorum. Ama gayr-ı kabilde görmüyorum. Çünkü bunların hepsinin bünyesinde bir takım karışıklıklar vardır. Ama Türkiye'yi bir çatışmaya götürmeden bunları çözmek lazım ve diplomasinin imkânlarından sonuna kadar yararlanmak lazımdır. Biz buna gayret ettik ve önemli mesafe aldık. Yunanistan'la Ege konusunda önemli mesafelerde aldık. Yunanistan'ın Ege denizi meselesini konuşmakta da mesafe aldık. Konuşulur hale getirdik. Hava boşluğu meselesini konuşmak dahi istemiyorlardı. Aşağı yukarı halledilecek noktaya getirdik. Ama herkes seçim olursa Türkiye'ye yeni bir hükümet gelir, bir hava gelir ümidine kendini bağlamıştır. Esasen bütün bu meselelerin tek tarafı yok, iki taraflı. Karşı taraf iyi niyet sahibi değilse, bir yere varmak mümkün değildir. Ama Türkiye, bu meselelerle yaşamasını öğrenecektir. Herhalde çözülecek bunlar. Bir kısmını çözmeye gayret ettik. Ben bütün bunlarda imkânsızlıklar görmüyorum. İstikrarlı bir hükümet bütün bunları çözer. Ama Türkiye'de hükümet askıda kalırsa, bunların hiçbirini çözülemez. Çünkü bunlar iç politika meselesi haline rahatça getiriliyor ve koalisyonlarda, koalisyonu teşkil eden küçük parti, büyük parti meseleleri ortadan kalkıyor ve beş tane üyesi olan bir parti, şayet beş kişi lazımsa size

⁵²⁵ Milliyet, 21 Mayıs 1977

⁵²⁶ Milliyet, 21 Mayıs 1977

veto eden gibi davrandığı takdirde karar almak mümkün olmuyor.”⁵²⁷ Genel Seçime bir hafta kala CHP lideri Ecevit dış politika konusunda şu düşünceleri savunmaktaydı:

- 1) Yunanistan ile ilişkilerde karşılıklı güven ortamını oluşturabilirsek sorunları çözebiliriz.
- 2) Kıbrıs için 1974 güzünde düşündüğümüz çözüm güçleşmiştir. Fakat o zaman önerdiğimiz formül, ana çizgileri ile geçerlidir.⁵²⁸

Türkiye iç politikada hızla Genel Seçime giderken Yunanistan’da muhalefet lideri durumunda bulunana Pasok Partisi lideri Papandreu verdiği demeçte: “Ege’de karasularını 12 mile çıkarmak hakkımızdır.”⁵²⁹ Diyerek iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirici bir rol oynamaktaydı. 5 Haziran 1977’de yapılan Genel Seçimler sonucunda I. Milliyetçi Cephe hükümeti dönemi Kıbrıs sorunu, Ege sorunu gibi henüz çözüm bekleyen dış politik meseleler ile birlikte son bulmaktaydı. Buna rağmen dış politika sorunları tartışılmaya ve çözüm önerileri sunulmaya devam edilmiştir. 7 Haziran 1977’de “Türkiye, Ege’de çözüm istiyorsa” başlıklı bir yazı kaleme alan değerli bir bilim adamı olan Tuncer Güvenç Ege sorununun geçmişi ve Türkiye’nin tutumu hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktaydı: “Türkiye’nin istisnai bazı dönemler dışında genellikle Ege sorunu alanında havada kalan tutumu Yunanistan tarafından sonuna kadar değerlendirilmiştir. Türkiye’nin aksine, süreklilik gösteren Yunan Politikası, bu boşlukları yararlanarak Ege’de Yunanistan’ın fiili durumu kuvvetlendirdiği gibi, Ege petrolüne Amerikan, Batı Almanya, Fransa gibi ülkeler sermayesini davet ederek, adeta dikkat çekmiştir. Aslında 1973’te Türkiye’de yapılan seçimler, durumu bir ölçüde alt üst etmiş TPAO’ya Ege’de arama yapmak için ruhsat verilmesi ve bir deniz politikasının belirlenmesi ile birlikte kesin ve etkili tutum almanın neleri değiştireceği ortaya çıkmıştı. Ne var ki, daha sonra yine o eski silik

⁵²⁷ Milliyet, 27 Mayıs 1977

⁵²⁸ Milliyet, 27 Mayıs 1977

⁵²⁹ Milliyet, 27 Mayıs 1977

politikaya dönüldü, çok uluslu bir şirket, TPAO'ya tercih edildi. Bilimsel araştırma formülü adı altında egemenlik haklarından bir anlamda vazgeçildi. Hatta Yunan Savunma Bakanı'nın On iki Ada'nın silahlandırıldığını resmen beyan etmesine ve açıkça Lozan'ı hiçe saymasına bile tepki verilmedi. Oysa bugün, kişilikli ve etkin bir politikayı derhal devreye sokarak, Yunanistan ve Türkiye'nin silah satıcısı ülkenin çıkarları gereği yaratılan çıkmazdan kurtulmaları bir zorunluluk olmuştur.”⁵³⁰

Milliyetçi Cephe hükümetinin dış politika konusunda en etkin iki ismi Başbakan Demirel ve Dışişleri Bakanı Çağlayangil idi. Milliyetçi Cephe hükümetini kuran ortaklardan iki parti MSP ve MHP ise Kıbrıs sorunu, Ege sorunu gibi konularda son derece sert ve milliyetçi bir tutum takınmışlardır. Bu iki ortağın bu sert tutumu dış politika alanında özellikle Kıbrıs sorunu noktasında MC hükümetinin müzakereci ve diyaloga açık tutumunu bir hayli zorlamıştır. Bu bölümü bitirirken MSP ve MHP liderlerinin Kıbrıs sorunu ve Ege sorunu hakkındaki düşünceleri ile bitirmek istiyoruz. MSP lideri Necmettin Erbakan Kıbrıs sorunu hakkında şunları söylemektedir: “Kıbrıs'ta takip ettiğimiz siyaset; milli menfaatlerimizi korumak, şerefli ordumuzun kanını dökerek elde ettiği zafere; dış politika kulislerinde gölge düşürmemektir. Askeri sahada kazanılan zaferi, siyasi alanda teyit ve nihai çözüme kavuşturmaktır. Son Kıbrıs olayları, milletimizin hakiki dostlarının kimler olduklarını bir kere daha ortaya koymuştur. Bu ülkelerle bugün dünya ülkeleri iyi münasebetler kurma gayreti kurma gayreti içindedirler. Bu ülkelerin dünya efkârı umumiye sinde büyük bir ağırlığı vardır. Kıbrıs hakkındaki Birleşmiş Milletler kararlarında bu ilkelerin nasıl önemli bir rol sahibi oldukları açıkça görülmüştür. Kıbrıs görüşümüz açık ve berraktır: Adada bugüne kadar geçirilen tecrübeler muvacehesinde devamlı bir sulh nasıl temin edilebilir ve Türk hakları nasıl teminat altına alınabilirse onun yayılması görüşümüzün esasıdır.”⁵³¹ MHP lideri Alparslan Türkeş, Kıbrıs

⁵³⁰ Milliyet, 7 Haziran 1977

⁵³¹ Necmettin Erbakan, Milli Görüş, İstanbul, 1977, s.233–234

hakkında şunları söylemekteydi: “Bugün Kıbrıs’ta yüz yirmi bin Türk vardır. Adaya bu yüz yirmi bin Türk’ün meselesi olarak bakmak yanlıştır. Kıbrıs, Türk-Yunan savaşları sırasında yardımlarından yeterince faydalanabilmek için askeri bir üs kurmaları gayesiyle geçici olarak İngilizlere verilmişti. O zaman yapılan nüfus sayımında Türklerin çoğunlukta bulunduğunu gösteren belgeler elimizdedir. Baskı ve çeşitli sebeplerle Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan Türklerin çoğunluğu Antalya, Mersin gibi kıyı şehirlerimize yerleşmişlerdir. Yunanlıların nüfus yönünde iddiaları da çürüktür. Meseleyi yanlış anlayan hükümetlerimiz “Oradaki yüz yirmi bin Türk’ün haklarını koruyacağız.” diyorlar. Lozan Antlaşmasının, Batı Trakya hakkındaki bütün müzakere zabıtları gözler önündedir. Kıbrıs’ta tek Türk kalmasa bile söz sahibiyiz. Ve Kıbrıs bizimdir. Çanakkale Boğazı’ndan itibaren, bütün kıyılarımızı Yunanlılar sarmışlardır. Türkiye’nin bir parçası olan Ege adaları bir bir çalınmıştır. Yunanın tırnakları zehirli bir diken gibi böğrümüze dayamıştır. Şimdi bir de Kıbrıs’ı alırlarsa iktisadi, siyasi hayatımız Yunanın keyfine kalmış olacaktır.”⁵³² Alparslan Türkeş bir başka demecinde ise şunları söylemektedir: “Ada’daki muhtemel cinayetlerin önlenbilmesinin temel şartının, tek bir silahlı Rum kalmaksızın Ada’nın Rum çetecilerden temizlemesi yolundaki gerçek, artık iyice ortaya çıkmıştır. Bu da ancak, Kıbrıs’ın tamamının Türk Ordusunun denetimine girmesiyle mümkün olacaktır. Bunun için gecikmeden gerekli tedbirler alınarak harekete geçilmelidir.”⁵³³ Alparslan Türkeş, “Dış Politikamız ve Kıbrıs” adlı eserinde Kıbrıs konusunda şunları söyleyerek tavrını net bir biçimde ortaya koymuştur: “Kıbrıs’ın öneminin çok kimseler henüz tam farkında değil. Memleketimizde onu sadece orada bulunan 125.000 Türk’ün durumuna bağlıyoruz. Hayır, beyler, arada hiçbir Türk bulunmasa da Kıbrıs davası vardır, Türkiye için. Bunu coğrafya zorunlu kılıyor. Türkiye’nin kendi varlığını korumak, kendi güvenliği bunu zorunlu kılıyor. Kaldı ki, orada 125.000 Türk’ün bulunuşu bu durumu bir kat daha önemli hale getiriyor. Şimdi Yunanistan bu meselede de

⁵³² Alparslan Türkeş, Dış Meselelerimiz, Ergenekon Yayınları, İstanbul, 1974, s.58-59

⁵³³ Nureddin Pakyürek, Milli Meseleler ve Türkeş, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1976, s.89

diğer meselelerinde olduğu gibi bize kıyasla çok ustaca, planlı ve uzağı görerek hareket etmiştir. Dünyanın her tarafına serilmiş olan Yunan propaganda ağı, Yunan diplomatik faaliyetleriyle el ele beraber olarak işlemiştir. Bunlar olurken biz ne yaptık acaba? Bir tek kelime, cevap! Hiç!”⁵³⁴

⁵³⁴ Alparslan Türkeş, Dış Politikamız ve Kıbrıs, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1975, s.119

IV.BÖLÜM

TÜRKİYE-AET İLİŞKİLERİ

Türkiye – Avrupa Ekonomik Topluluğu ilişkilerinde, AET'nin yapısındaki üç kurum özel bir yere sahip olmuştur. Bu kurumlar:

- 1) Ortaklık Konseyi
- 2) Ortaklık Komitesi
- 3) Karma Parlamento Komisyonu' dur.⁵³⁵

Ortaklık Konseyi, Türkiye ile AET arasında Ankara Antlaşmasının 23. maddesi uyarınca oluşturulan bir kurumdur. Bu kurum aday ülkenin tüm sorunları ile ilgilenmek ve bu konuda kurallar koyma yetkisine sahiptir. Ortaklık Komitesi ise Ankara Antlaşmasının 24. maddesi uyarınca Konsey kararı ile kurulmuştur. Komitenin görevi Ortaklık Konseyine görevlerinde yardımcı olmak ve Ortaklık Antlaşmasının iyi yürütülmesi için gerekli işbirliğinin devamlılığını sağlamaktır. Son kurum olan Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu ise Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Avrupa Parlamentosu arasında ilişki ve işbirliği oluşturulması öngörülmüştür. Bu Komisyon Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Avrupa Parlamentosundan seçilen 18 üyeden oluşmaktaydı. Karma Parlamento Komisyonu yılda iki defa toplanmak durumundaydı.⁵³⁶

1. MC Hükümetinin AET'ye Bakışı

I. Milliyetçi Cephe hükümeti kendisinden önceki hükümetler gibi AET ile olan ilişkileri geliştirmeyi hedeflemektedir. Hükümet Programında AET ile

⁵³⁵ Dursun, a.g.e. s.39

⁵³⁶ Dursun, a.g.e. s.42

ilişkilere konusunda şunlar söylemektedir: “AET ile aramızda ekonomik işbirliğinin milli yararlarımıza uygun bir şekilde yürütülmesine çalışacaktır. Türkiye'nin AET'nin kendisine sağladığı imkânları iç piyasaya dönük bir sanayileşmenin ortaya çıkaracağı sakıncaları gidermek ve dışa, büyük bir tüketici kitlesine dönük ve dış rekabet gücü olan bir sanayileşmeyi geliştirme amacıyla değerlendirmesi, milli önem taşır. Avrupa Ekonomik Topluluğu ve bu topluluk üyesi ülkelerle ortaklığımızın ekonomik kalkınmamıza ve sanayileşmemize en uygun şartlar altında yürütülmesi için gereken yapılacak bu arada, topluluğun üçüncü ülkelerle kurduğu ilişkiler sebebiyle daralan avantaj marjımızın genişletilmesi yolunda gayret sarf edilecektir. AET üyesi ülkelerde çalışan işçilerimizin ekonomik katkılarının önemi üzerinde hassasiyetle durularak, bu katkının daha da artırılması ve işçilerimizin sosyal güvenlik haklarının topluluk düzeyinde gerçekleştirilmesi için gerekli teşebbüslerde bulunacaktır.”⁵³⁷

Hükümet Programından da anlaşılacağı üzere Milliyetçi Cephe hükümeti AET'ye ilişkin hedeflerden sapılmayacağını fakat AET'ye yönelik çıkarların korunup artırılması hedeflenmekteydi. Başbakan Süleyman Demirel, Le Monde gazetesine verdiği mülakatta Türkiye-AET ilişkileri üzerine şunları söylemiştir: “Topluluk ile çok iyi ilişkilerimiz vardır. Sattıklarımızın yarısı Topluluk ülkelerine gider. Aldıklarımızın yarısı yine Topluluk üyesi ülkelere gelir. Batı Avrupa'da bir milyon Türk çalışmaktadır. NATO'dayız. Yirmi yıl içinde Topluluğun tam üyesi olacağız. Topluluğa katılma. Öncelikle politik değil, ekonomik bir iştir. Sorun Topluluğa tam üye olup olamayacağımız değil, yeterli olup olmadığımızdır. Rekabet edecek bir sanayiye ihtiyacımız vardır. Ortak Pazar bizim için itici bir güçtür. Bizi Batı Avrupa'nın seviyesine itmektir. Rekabet edebilecek bir endüstri kurabilecek bir endüstri kurabilecek olursak bu fevkalade olur. Ortak Pazar'ın kendi rakipleri vardır. Bizim için dikkate alınması gereken benim ve partimin, Türkiye'nin Topluluğa girmesi için taahhütte bulunmuş olmasıdır. Bu bizim,

⁵³⁷ ZC, C.11, 6.4.1975, s.322

ekonomik yönden güçlü olmamıza yardım etmektedir. Başkalarına yaklaşmak, kendi ulusal karakterinizi unutmak değildir. Topluluk ne bir ulus olacaktır ne de uluslar üstü bir örgüt. Söz konusu olan dostça ve yakın ilişkiler kurmak, savaşı bertaraf etmek serbest ticareti geliştirmek ise biz hazırız.”⁵³⁸

Başbakan Demirel her ne kadar AET'ye ve ilişkilere dair olumlu mesajlar verse de 1975 yılı içerisinde AET ile yaşanan sorunlar su yüzüne çıkmaya başlayacaktır. Mehmet Ali Birand, 15 Haziran 1975 tarihli yazısında Türkiye-AET ilişkilerinin en ölü dönemini yaşadığını belirterek ilişkilerin gitgide çıkmaza girdiğini işaret etmiştir.⁵³⁹ Aynı ay içerisinde Yunanistan'ın AET'ye tam üyelik başvurusunda bulunması Dışişleri Bakanı Çağlayangil tarafından Yunanistan'ın Kıbrıs işini AET'ye sürüklemek istediği şeklinde yorumlanacaktır. Yunanistan'ın 12 Haziran 1975'te AET'ye tam üyelik başvurusunda bulunması Türkiye açısından tam bir şok olmuştur. Bunun nedeni Yunanistan ve Türkiye'nin 1959 yılında başlayan AET ile ilişkilerde Yunanistan'ın Türkiye'nin önüne geçerek tam üyelik avantajından yararlanmak istemesidir. Yunanistan bu sayede Türkiye ile olan sorunlarını AET'ye taşıyabilecek bu sayede Avrupa politikasında edindiği güç ile Türkiye karşısında daha güçlü bir pozisyon sahibi olmayı amaçlamaktaydı. Ankara, Yunanistan'ın tam üyelik başvurusunu kendi içinde tartışmaya açtı. Büyükelçi Saraçoğlu Ankara'ya gelerek Türkiye'nin derhal Yunanistan gibi AET'ye tam üyelik müracaatı yapması gerektiğini belirtmekteydi. Saraçoğlu bu konuda şunları söylemekteydi: “Yunanistan'ı önlemek için bizde derhal müracaat edelim. Bize ne evet ne de hayır diyebileceklerdir. Bu durumda da Yunanistan'ın üyeliği geri bırakılabilir. Aksi durumda Türkiye, Yunanistan'ın içinde bulunduğu bir AET'nin dışında kalmaz. Bu düşünülemez dahi.” demiştir. Dışişlerinde yapılan tartışmalar sonucunda Türkiye açısından tam üyelik müracaatının söz konusu olamayacağı düşüncesine varılmıştır.

⁵³⁸ Milliyet, 20 Mayıs 1975

⁵³⁹ Milliyet, 15 Haziran 1975

Başbakan Demirel'de üyelik başvurusu yapılması istediğini şu tek cümle ile geçiştirmiştir: "Olur mu canım böyle şey."⁵⁴⁰ Başbakan Demirel'in Milliyetçi Cephe hükümeti adına tam üyelik başvurusundan kaçınmasının üç nedeni vardı. Bunlar:

- 1) Ekonomik sorunlar
- 2) Geçiş döneminin koşullarının yerine getirilmemiş olması
- 3) Hükümet ortağı olan MSP'nin AET karşıtı tutumu

Aslında gerçek neden hükümet ortağı olan MSP'nin AET karşıtı tutumu idi. Başbakan Demirel MSP'yi gücendirmeyerek koalisyonun bozulmasının önüne geçmeyi amaçlamıştır. Bu durumda MSP'nin AET'ye dair yaklaşımı son derece önemli bir noktayı oluşturmaktaydı. MSP lideri Necmettin Erbakan'a göre Ortak Pazar'a girilmemeliydi. Çünkü:

- 1) Ortak Pazar Müslüman Türkiye'yi Hıristiyan Avrupa içinde eritme planıdır.
- 2) Türkiye Ortak Pazar'a girerse Batının sömürgesi olur.
- 3) Ortak Pazar mahiyeti itibariyle bir Katolik birliğidir.
- 4) Ortak Pazar bir Siyonist oyunudur.
- 5) Ortak Pazar Türk milliyetçiliğini yok edecektir.
- 6) Ortak Pazar milli sanayimizi yok edecektir.⁵⁴¹

Necmettin Erbakan, Ortak Pazar'ın Türkiye'yi Hıristiyan Avrupa içinde bir eritme planı olduğu hakkında şunları söylemekteydi: "Ortak Pazar'a girmek demek, Türkiye'ye önümüzdeki beş yıl, on yıl, yirmi yıl, hatta elli ve yüz yıl için değil, süresiz istikamet vermek mahiyetindedir. Bu kadar mühim bir meselenin Türkiye'yi birkaç yıl idare etmek için seçilmiş hükümetlerin, milletin arzusuna uymayan karar ve inisiyatiflerine bırakmak ne doğrudur ne

⁵⁴⁰ Mehmet Ali Birand, Bir Pazar Hikâyesi, Türkiye-AET İlişkileri, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978, s. 412

⁵⁴¹ Necmettin Erbakan, Milli Görüş, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1976, s.241–270

de mümkündür. Milletlerin bu kadar uzun vadeli meselelerine muvakkat hükümetler değil, o milletin top yekûn kendisi ve hiç değilse aydınlar camiası karar verebilir. Türk milletinin, hakiki manası bir kültürel ve inanç sistemi içerisinde erimek olan Ortak Pazar'a girmesi mümkün değildir. Türkiye'nin tarihi, sosyal, kültürel ve inanç sistemi manidir. Bu Müslüman milletin, bir Hıristiyan topluluğu içerisinde erimesine imkân verilemez. Türkiye, bugünkü uzun vadeli dünya gelişmeleri karşısında kendi ana statüsünü tespit etmeye mecburdur. Bir milletin aydınlarının seferber olması ve milletin topyekun arzusuyla tayin edilecek bir konudur. Bu konu Türk milleti ancak kendi inançlarıyla bağdaşan memleketlerde Ortak Pazar kurma yoluna gidebilir.”⁵⁴² MSP lideri Erbakan Ortak Pazar'ın bir Katolik birliği olduğunu iddia ederek şunları söylemekteydi: “Büyük çoğunluğunu Hıristiyanların teşkil edeceği ve Kıbrıs konusu münasebetiyle içlerindeki haçlı zihniyetini yeniden ortaya koymuş bulunan bir topluluğa Müslüman Türkiye'yi bir vilayet gibi bağlamak Türkiye'yi, onun büyük tarihini, onun insanlık için çok mühim olan hüviyetini yok etmek demektir. Hıristiyanların içinde eritmeye matuf böyle bir hareket mevcudiyetini ve hüviyetini kıyamete kadar muhafazaya azimli ve kararlı olan, asil milletimizin tarihi ile, kültürü ve inancı ile, istiklali ile ve hükümranlığı ile bağdaşmaz ve böyle bir teşebbüse meyletmek milli iradenin kudretini bilmeyenlerin eseri olabilir. Milletimiz böyle bir tutumun bütünüyle ve şiddetle karşındadır. Batı ile her türlü ticari münasebet kurulabilir. Fakat bu asil millet Hıristiyan potasında eritilemez, bir Hıristiyan topluluğu tarafından hükümranlık hakları elinden alınamaz.”⁵⁴³ Erbakan'a göre Ortak Pazar bir Siyonist oyunudur: “Ortak Pazar, zahiri görünüşü itibariyle altı Katolik memleketin birleşmesinden ibaret bir topluluk olarak başlamış zannedilir. Hâlbuki aslında Ortak Pazar, Siyonistlere gidip dayanan bir teşkilattı. Siyonistler, dünyada hâkimiyet kurmak için kendi az nüfuslarına rağmen bütün dünyanın büyük insan kütlelerini Siyonist sermayelerine çalıştırmak için bir sermaye ve faizcilik düzeni kurmuşlar, bunu Batıda geliştirmişlerdir.

⁵⁴² Erbakan, a.g.e., s.241-242

⁵⁴³ Erbakan, a.g.e., s.247

Kendilerine, bilhassa İkinci Dünya Harbinden sonra Almanya'da başlayan reaksiyon dolayısıyla Siyonistler Avrupa içinde rahat çalışamaz hale geldiler. Bunu rahat hale getirebilmek için, "Öyle bir ortam kuralım ki, bu ortamda sermaye olsun, fakat bu sermayenin sahibi kimdir diye sorulmasın." temel tezinden hareket ederek, Ortak Pazar fikrini Amerika'daki bir üniversitede doktora olarak hazırlatmışlardır.⁵⁴⁴ MSP lideri Erbakan'ın AET'ye yönelik ekonomik temelli eleştirilerinin başında AET'nin "milli sanayi"yi yok edeceği tezidir. Bu konuda Erbakan şunları söylemektedir: "Sanayimizin çok güçlü olan Avrupa ülkeleri sanayi ile rekabet etmesi mümkün değildir. Mukabil fikri müdafaa edenler 22 senelik intikal devresinde sanayimizin güçlenerek rekabet edecek seviyeye erişebileceğini iddia etmektedir. Bu iddia yanlıştır. Çünkü bu 22 yıllık müddet içerisinde diğer Ortak Pazar ülkelerinin sanayi yerinde saymayacak, bizden çok daha hızlı olarak ilerlemeye ve güçlenmeye devam edecektir. Hele bu 22 senelik müddet içerisinde şimdiye kadar tatbik dilen kısır ekonomik politika devam edecek olursa ileri ülkeler sanayine yetişmek şöyle dursun izafi olarak gerilemiş olacağız. Kaldı ki Ortak Pazarın menfi tesirleri birkaç yıl sonra başlayacağından bu 22 senelik mehil içerisinde sanayimizin inkişafını tasavvur etmek beyhudedir. Ortak Pazar ekonomisinin zararlı tesirleri sadece sanayicimizi ezmekle kalmayacak, buna ilaveten orta halli tüccarlarımız, el emeğiyle, alın teriyle kazanan esnaf ve sanatkârlarımızda rekabet edemeyecekleri ticari şartlar karşısında kalarak adeta iflasa sürükleneceklerdir. Ülkemizi sanayileştirme hususunda imkan ve fırsatları heder ederek muvaffakiyetsizliğe uğrayan siyasi partiler, bundan ümitlerini tamamen kestiklerinden bu ayıplarını örtmek için çareyi ancak memleketimizi Ortak Pazarın kucağına atmakla bulmuşlardır. Biz gayri milli birleşmeye evet diyen partileri tarih huzurunda millete şikâyet ediyoruz. Aziz milletimiz Ortak Pazara evet diyen partilerin liderlerini sorguya çekmelidir."⁵⁴⁵ MSP lideri Erbakan AET yerine Müslüman ülkeler ile ortak bir Pazar kurulmasını teklif etmekteydi. Bu İslam Ortak Pazarı olacaktı. Bu konuda

⁵⁴⁴ Erbakan, a.g.e., s.248-249

⁵⁴⁵ Erbakan, a.g.e., s.262-263

Erbakan şunları söylemektedir: “Doğu memleketleriyle, tarihi ve kültürel bağlarla bağlı olduğumuz Müslüman memleketlerle Ortak Pazar kurmamız Türkiye’ye ekonomik bakımdan çok büyük kazançlar getirir. Bu memleketlere mühim stratejik maddeler mevcuttur; petrol, kalay, manganez, pamuk, kauçuk gibi hammadde kaynakları bu memleketlerdedir. Bu memleketlerin bugün petrolleri vasıtasıyla ellerinde dolarları mevcuttur, Türkiye’nin mallarını satın alabilirler. Geniş, muazzam bir pazardır. Türkiye sınai mamul ihracatı imkanını bulur ve kendisini kısa zamanda kalkındırmak imkanını elde eder. Bu memleketlere halen Yunanistan, İtalya, Fransa bizim satabileceğimiz malları satmaktadır. Biz, Batı Ortak Pazarına gireceğiz, onlara maydanoz ve keçiboynuzu satacağız diye uğraşyoruz.”⁵⁴⁶ Görüldüğü üzere MSP lideri Erbakan ve partisi Ortak Pazar’ın tamamen karşısında bir tutum takınarak Milliyetçi Cephe hükümetinin Ortak Pazar’a tam üyelik başvurusunun önündeki en büyük engeli oluşturmaktaydı. Başbakan Demirel herhangi bir hükümet krizine yol açılmaması için Ortak Pazar’a tam üyelik başvurusundan vazgeçecektir.

Bir noktada iç politika dış politikayı belirlemiş ve Milliyetçi Cephe hükümeti son derece önemli bir avantajı kaçırmıştır. Yunanistan’ın süreç içerisinde Ortak Pazar’a tam üye olması ile sonuçlanacak bu başvuru Yunanistan’ın Türk-Yunan ilişkilerinde arkasını AET’ye dayaması neticesinde Türkiye tarihi bir fırsat kaçırıldığının farkına varacaktır. Maalesef Ortak Pazar’a tam üyelik düşüncesi Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde iç politikaya kurban edilmiştir. Aynı günlerde Yunanistan’ın Ortak Pazar’a başvurusu Meclis’te de tartışmalara ve hükümete yönelik eleştirilere dönüşecektir. Demokratik Parti Grubu adına konuşan Sakarya Milletvekili Vedat Önsal şunları söylemiştir: “NATO ve Ortak Pazar camiasında Türkiye’nin yeri, gizli ve açık pazarlıklara konu olmaktadır. Ortak Pazar, birkaç gün önce Kıbrıs’ın tek mümessili olarak Makarios yönetimiyle, Dışişleri

⁵⁴⁶ Erbakan, a.g.e., s.266

Bakanları düzeyinde Ortaklık Konseyi toplantıyı kararlaştırıldı. Türk Federe Devletinden bahis bile yok. Hükümetimiz, Ortak Pazar ülkelerinin bu kararı almaması yolunda evvelce çaba sarf etmişti. Ancak, bu çok aleyhte karar alındıktan sonra Hükümetimiz susmayı tercih ediyor. Bu kolay kabulleniş, Ortak Pazar ülkelerini bile şaşkırtmış durumda. Bundan böyle, Türkiye'nin itirazları, Ortak Pazar nezdinde elbette ciddiye alınmaz. Hükümet niçin susuyor? Şimdide Yunanistan, Ortak Pazar'a tam üye olmak için müracaat etti; kabulü halinde Ortak Pazar ülkelerinin Türkiye'ye karşı tutumları daha da sertleşecek ve Türkiye'nin menfaatleri haleldar olacaktır. Hükümet niçin düşünüyor, ne yapmak tasavvurundadır? Yoksa evvelce olduğu gibi, yine eli kolu bağlı olarak oturacak mıdır? Bu konularda süratle bir açıklık getirilmelidir.”⁵⁴⁷ Muhalefetin hükümete yönelik bu eleştirileri üzerine hükümet AET'ye yönelik yeni bir politika oluşturacaktır. Hükümet AET'den Türkiye'nin lehine yeni tavizler ve garantiler istemekteydi. Başbakan Demirel bu konuda şunları söyleyecektir: “AET bizimle ortaklığında 250-300 milyon dolarlık yardım yaparak, Türkiye'yi bir yere götüremez. Bizimle ilişkilerinde, ekonomik güçlenmemize yardımcı olmalıdır. Oysa başka ülkelere tanıdığı tavizler bizimkilerin üstüne çıkmıştır.”⁵⁴⁸ Başbakan Demirel'in böyle düşünmesinin nedenlerinin başında Türkiye ile AET arasındaki ticaret hacminin Türkiye aleyhine gelişmesidir. 1974 yılında 991 milyon dolar olan Türkiye'nin AET ile ticaretindeki dış ticaret açığı 1975 yılında 1 milyar 722 milyon dolara yükselerek yılsonunda ise yaklaşık 2 milyar dolara yükselecektir.⁵⁴⁹

Milliyetçi Cephe hükümeti bu dış ticaret açığını, tarım ve tekstil ürünlerinde AET'den alacağı yeni tavizlerle bu çığı kapatmak istiyordu. 16 Eylülde Brüksel'de toplanan Ortaklık Konseyinde Dışişleri Bakanı Çağlayan'ın ticaret açığının incelenmesi için bir uzmanlar kurulu kurulmasını önermiş ve bu önerisi kabul edilmiştir.⁵⁵⁰ Başbakan Demirel 19 Eylül 1975'te

⁵⁴⁷ ZC, C.12, 2.6.1975, S.583

⁵⁴⁸ Milliyet, 25 Haziran 1975

⁵⁴⁹ Editör: Baskın Oran, Türk Dış Politikası (1919–1980), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.848

⁵⁵⁰ Birand, a.g.e., s.518

basına verdiği demeçte Türkiye-AET ilişkileri üzerine şunları söylemiştir: “Tarafların ortaklık ilişkisi çerçevesinde ticari düzeyde sağladıkları ve katma protokolde esasları bulunan avantajlar dengesi, topluluğun üçüncü ülkelerle gelişen ilişkiler dolayısıyla önemli ölçüde bozulmuştur. Tanınan ticari tavizler, taraflar için karşılıklı olarak nispi avantaj sağladığı takdirde anlam ifade eder. Topluluğun Türkiye pazarlarındaki avantajlı durumu giderek kuvvetlenirken, Türkiye’nin topluluk pazarlarında avantajlı durumu büyük çapta kaybolmuştur. Tarım maddelerinde bize tanınan tercihli rejimin iyileştirilmesi bu bakımdan ayrı önem taşır. Global Akdeniz politikası nedeniyle bu iyileştirmeler geciktirilmiştir. Topluluğun son gelişme perspektifleri konusu üzerinde de durmak isterim. Genel kaide şudur: Topluluğun üçüncü ülkelerle kurduğu ilişkiler, Türkiye-AET ortaklığının etkisi altına aldığı ölçüde Türkiye için önem taşır ve istişare gerektirir. Biz aramızdaki ortaklık ilişkisini ülkemizin ekonomik kalkınmasına dinamizm getirecek bir fırsat olarak değerlendirmekteyiz. Ekonomik güçlüklerimizi ortaklık mekanizması içinde çözümlenmek ve ortaklığın hedefine en uygun şartlarla ulaşarak dünyanın değişen ekonomik şartlarını göz önünde bulundurarak ortaklık içinde veya dışında bütün imkanlardan yararlanarak ekonomik kalkınmamızı gerçekleştirmek zorundayız. Ortaklığımızın geçiş döneminin Katma Protokolün imzalanmasından bu yana geçen beş yıl içinde uluslararası ekonomik ve ticari ilişkilerde önemli gelişmeler ve köklü değişiklik kaydedilmiştir. Türkiye kendi yönünden ekonomik alanda önemli merhaleler kat etmektedir. Bunlara ilaveten dünyadaki konjonktürel gelişmeler, hammadde fiyatlarındaki artış enerji ve para sorunları kuvvetini daima hissettiren enflasyonist baskı, uluslararası ekonomik ilişkileri etkisi altına almaktan geri kalmamıştır. Bütün bunlar Türkiye-AET ortaklığını da etkilemiş, bazı güçlükler, dengesizlikler ortaya çıkmıştır. Tarafların ortaklık ilişkisi çerçevesinde ticari düzeyde sağladıkları ve Katma Protokolde esasları bulunan avantajlar dengesi topluluğun üçüncü ülkelerle gelişen ilişkileri dolayısıyla önemli ölçüde bozulmuştur. Tanınan ticari tavizler, taraflar için karşılıklı olarak nispi bir avantaj sağladığı takdirde anlam ifade eder. Topluluğun Türkiye

pazarlarındaki avantajlı durumu giderek kuvvetlenirken Türkiye'nin topluluk pazarlarında avantajlı durumu büyük çapta kaybolmuştur. Tarım maddelerinde bize tanınan tercihli rejimin iyileştirilmesi bu bakımdan ayrı bir dönem taşımaktadır. Global Akdeniz politikası dolayısıyla bu iyileşmeler geciktirilmiştir. Bu hususu üzüntüyle müşahede etmekteyiz. Üzerinde önemle durduğumuz meselelerden biri de topluluk üyesi ülkelerde çalışan işçilerimizin sosyal sorunları ve el emeğinin serbest dolaşımının kademeli olarak gerçekleştirilmesidir. Bu hususta Ortaklık Konseyinde yakında tatminkar neticelere ulaşılabileceğini ümit etmekteyiz.”⁵⁵¹

Türkiye-AET ilişkilerinin bozulmaya başladığı 1975 yılıyla birlikte Yunanistan Kıbrıs sorununu da AET'ye taşımaya çalışacaktır. Bunda da başarılı olan Yunanistan Türkiye üzerinde AET arcılığı ile politik bir baskı uygulama yolunu seçmiştir. Bu konuda Ahmet Kılıçbay yazdığı yazıda şunları söylemektedir: “Avrupa Ekonomik Topluluğuna dâhil ülkelerin AET'nin varlığı ve gücü çerçevesinde şu veya bu biçimde siyasal baskıya başvurmaları; ekonomik amaçları başta gelen bir kuruluşun yozlaşmasında, ana ekonomik amaçlardan sapmasına, bir bütün olarak güçlenip, ekonomik anlamda kuvvet kazanmasının engellenmesine sebep olacaktır. Topluluğa çok daha büyük çok daha ekonomik ham, yarı mamul ve nihai mamul sağlanması mümkün olan Türkiye'nin yerine daha az ekonomik avantajlarla fakat politik amaçlarla Yunanistan'ın seçildiğini kabul edelim. Bu gerçekleştiği taktirde siyasal ceza Türkiye'ye fakat daha ağır olan ekonomik ceza AET'ye verilmiş olacaktır.”⁵⁵²

2. Türkiye - AET Parlamento Komisyonu

8 Kasım 1975'te toplanan AET-Türkiye Parlamento Komisyonu çeşitli görüşmelerde bulunmuştur. Komisyon Asbaşkanı Hansen, AET-Türkiye ilişkileri üzerine şunları söylemiştir: “AET'deki ekonomik güçlükleri ayrıca

⁵⁵¹ Dış Siyaset Belgeleri, Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1977, s.14

⁵⁵² Ahmet Kılıçbay, “AET'nin Türkiye'ye Politik Baskısı”, Milliyet, 28 Ekim 1975

genel seçimlerin ve çeşitli iç siyaset kaygılarının baskılarını hep biliyoruz. Ancak böyle küçük milli çıkar eğilimlerine boyun eğmemeliyiz. Atatürk Türkiye'sinin Avrupa ve Batı camiası için ne kadar önemli olduğunun daima hatırlatmalıyız. Türkiye ile AET arasında halen dört ana sorun vardır. Kanımca imzalanan anlaşmalar, topluluğu İsrail ve Mağrip ülkeleri gibi özel anlaşmalar yaptığı ülkelere tanıdığı tavizlerin aynısını tanımak gibi bir yükümlülüğe tabi kılmamıştır. Ancak topluluk Türkiye'nin özel ortaklık durumuna uygun davranmalı ve Türkiye'nin bunlar dan gördüğü zararları bir şekilde telafi etmelidir. Bu konuda Ortaklık Konseyi'nin Türkiye'ye tanınan tavizler ile öbür ülkelere tanınan tavizleri kıyaslayan bir ayrıntılı etüt yapması, belirli alanlardaki durumun açıklığa kavuşmasına yardımcı olacaktır. Türkiye'nin ticaret açığını azaltmak için AET'nin çabaları olumlu yolda ilerlemektedir. Türk ihracatının da iyi bir gelişme gösterdiğinden memnunuz. Türkiye'nin AET mali yardımından hayal kırıklığına uğramasını anlayışla karşılıyoruz. Fakat Türk ortaklarımızın da bize anlayış göstermelerini istiyoruz. Mali yardım miktarı AET içinde uzun pazarlık ve tartışmalardan sonra kararlaştırılmıştır ve değiştirilmesi çok güçtür. Ayrıca bundan öncekinden biraz daha fazla ve daha uygun kredi şartlarını taşımaktadır. İlişkilerimizin dondurulması ya da milli ve ikili ilişkilere dönüştürülmesi yönünde yapılacak tüm önerilere şiddetle karşı konulmalıdır.”⁵⁵³ Hansen'in verdiği mesajlar son derece olumlu olmasına rağmen her geçen gün Türkiye-AET ilişkileri bozulmaktaydı.

Muhalefet lideri Ecevit ile görüşen AET Parlamento Heyeti görüş alışverişinde bulunmuştur. Ecevit, hükümeti AET konusunda sert bir biçimde eleştirerek şunları söylemiştir: “Türk ekonomisini hazırlayıcı ciddi tedbirler alması için uyardığımız hükümet ve bazı iş çevreleri, konunun önemine kulak vermelidir. Bu aşamada iş güçleşti. Bugünkü hükümetin iç durumu dolayısıyla, AET ile aramızdaki güçlükleri çözmemiz çok güçtür. AET'den ne istediğimiz konusunda bir hükümet kararı bile yoktur. CHP iktidara gelirse

⁵⁵³ Milliyet, 9 Kasım 1975

elbette ortaklık ilişkilerimizi yeniden düzenleyeceğimizi, temasların kopma noktasına gelmemesini temenni ettiğimizi konuklara bildirdim.”⁵⁵⁴

Türkiye-AET ilişkilerini analiz eden Erol Manisalı şunları söylemektedir: “Türkiye-AET ilişkilerinin bugün içinde bulunduğu çıkmazın ana nedeni “Geçiş Dönemi Koşulları”nın kendisidir. Bu koşullarda “Karşılıklı denge” yerine “Dengesizlik” vardır. Zaman geçtikçe, Türkiye’nin gerçekte bir taviz almadığı, buna karşılık, zaman içinde önemi artan, açık, kesin, otomatik işleyen tavizler verdiği daha bugünden hissedilmeye başlanmıştır. Var olan geçiş dönemi koşulları uygulanmaya devam edilirse, Türkiye, AET’ye karşılıksız ödün veren bir ekonomi durumuna düşecektir. Böyle bir ilişki AET ile olan ilişkilerin kopmasına ve Türkiye’nin AET’den uzaklaşmasına yol açar. Türkiye-AET anlaşmalarının bir bütün olarak yeniden ele alınması ve ticari ilişkilere ağırlık verilerek, dengeli bir anlaşmanın getirilmesi, Türkiye’nin olduğu kadar AET’nin de çıkarınadır.”⁵⁵⁵

Dönemin basınında Türk-AET ilişkilerinin yeniden tanzim edilmesi gerektiğini belirten birçok yazı kaleme alınmıştır. Hükümette Türkiye-AET ilişkilerini yeniden düzenlemek istemektedir. Bu düzenlemenin amacı Türkiye’nin AET ile kurduğu ilişkide kaybettiği avantajlarını geri almasını sağlamayı amaçlamaktaydı. Dönemin Türk kamuoyu da bu düşüncüyü taşımakta ve bu noktada hükümete baskı uygulanmaktaydı. Mehmet Ali Birand 11 Aralık 1975 tarihli yazısında Türkiye-AET ilişkilerinin durgunluktan kriz haline dönüşme belirtileri gösterdiğini belirterek önde gelen bir AET liderinin Türkiye’ye yönelik eleştirilerini şöyle aktarmaktadır: “Türk hükümeti ne isteyeceğini veya ne istemesi gerektiğini ya açıklamıyor veya açıklamak istemiyor. Ancak bu durumun devamı bir gün beklenmedik bir patlama yaratacaktır. Bu konuda dikkatinizi çekmek ve karşılıklı nedenlerle bir bozukluk var. Birlikte inceleyelim gereken değişikliği yapalım demek

⁵⁵⁴ Milliyet, 9 Kasım 1975

⁵⁵⁵ Erol Manisalı, “Türkiye-AET İlişkilerindeki Çıkmaz”, Milliyet, 11 Aralık 1975

istiyoruz.”⁵⁵⁶ Birand yazısında Türkiye’nin bir an evvel AET ile ilişkilere nasıl bir biçim vermesi gerektiğini tespit ederek bunu karşı tarafa iletmesi gerektiğini belirtmiştir.⁵⁵⁷

1975 yılını Türk-AET ilişkileri açısından değerlendirdiğimizde iki taraf açısından da hayli sıkıntılı bir yıl geçirildiğini söyleyebiliriz. Hem AET hem Türk tarafı ilişkilere yeni bir yön, yeni bir boyut kazandırmak istemekteydiler. 1975 yılı Türk-AET ilişkilerini değerlendiren Mehmet Ali Birand, şu saptamalarda bulunmuştur: “AET’de 1975 yılı, Türkiye ile AET arasında 11 yıl önce imzalanan anlaşmanın işlemeyeceğinin kesinlik kazanmasına yardımcı olan olaylarla geçti: Türk ekonomisinin yükümlülüklerini taşıyamayacağı, Türkiye’nin AET gözünde öncelikli ve tam üyeliğe giden bir ortak yerine basit bir üçüncü ülke olduğu, Türkiye’ye tarım ve sanayi dalında daha fazla taviz verilemeyeceği, Yunanistan’ın tam üye olarak Ankara’dan çok önce topluluğun siyasal mekanizmasına gireceği ve nihayet bugünkü ekonomik gerçekler karşısında AET’nin temel politikasını değiştirmesi. Bunlara ekonomik, sosyal ve politik etkenlerde katılınca durgunluk halindeki ilişkiler krize dönüştü ve anlaşmanın değiştirilmesi gereği hem topluluk hem Türk özel sektörünce kabul edildi. AET anlaşmasına karşı çıkmanın Batı düşmanlığı vatan hainliği olduğunu ileri süren birçok çevre dahi tutumunu değiştiren, topluluk ilk defa anlaşmanın yeniden rayına oturtulmasından söz etmeye başladı. Ancak, kesin olarak ne istediğini saptayamamış olan Türkiye ile topluluğun yeniden rayına oturtmaktan neyi anladıkları konusunda önemli bir fark da belirdi. AET, ticaret tavizlerine dayalı işbirliğini, Türkiye’nin tüm Avrupa yatırım ve fabrikalarına kapılarını açması diye tanımlanan teknoloji ve sanayi işbirliğine dönüştürmek istemekte, Türkiye ise, bu konuda kuşkulu davranırken, yükümlülüklerinden kurtulma ve daha geniş ticari tavizler almayı amaçlıyor...2,5 yıldır bekleyen tarım tavizleri, işçi sorunları, ticaret açığı gibi birçok dosya tüm çalışmalara rağmen kapatılamayınca AET-

⁵⁵⁶ Milliyet, 21 Aralık 1975

⁵⁵⁷ Milliyet, 21 Aralık 1975

Türkiye ilişkileri 1976'ya "olaylara gebe" girme durumuna düştü."⁵⁵⁸ Gerçektende 1976 yılı Türkiye-AET ilişkileri açısından 1975'ten çok daha zorlu bir yıl olacaktır.

Milliyetçi Cephe hükümeti, AET ile yaşanan tüm sorunlara karşın 1 Ocak 1976'da Katma Protokolün yükümlülüğünü yerine getirerek gümrük indirimi ve konsolide liste uyumunu gerçekleştirdi. Dışişleri Bakanı Çağlayangil, TBMM Bütçe ve Plan Komisyonu'nda Dışişleri Bakanlığı bütçesi münasebetiyle yaptığı konuşmada AET ile Türkiye ilişkileri üzerine şunları söylemiştir: "Topluluk ile ilişkilerimizin yeni bir düzen ve dengeye kavuşması gerektiği kanaatindeyim. Zira ortaklığımızın muhtevasının tespit edildiği 1970 yılından bu yana dünyanın ekonomik şartları değiştiği gibi Topluluğun kendi bünyesi içinde ve dış ilişkilerinde de böyle değişmeler ve gelişmeler olmuştur. Bunun yanında Türkiye de kendi yönünden değişen dünya şartları ve iç gelişmeler dolayısıyla ekonomik ve sosyal şartları yönünden muhtelif tahavüllere maruz kalmıştır. Hükümetimiz, ortaklık ilişkilerimizi bütün bu değişen şartlara göre; gerçekçi bir yaklaşımla ve ülkemizin yaralarına en uygun düşecek bir muhtevaya kavuşturmak amacıyla ele almakta kararlıdır. 1976 yılı başında ortaklık ilişkilerimizin yürütülmesinde belirli noktalarda güçlüklerle karşılaştığımız bir vakıadır. Hükümetimizin tutumu, biraz sonra muhterem heyetinize kısaca araz edeceğim bu meseleleri önümüzdeki altı ay içinde iki toplantı yapacak olan Ortaklık Konseyinde ele alarak vuzuha kavuşturmak ve elde edilecek sonuçlara göre, Topluluk ile ilişkilerimizin şümüllü bir muhasebesini yaparak bu konudaki müstakbel politikamızın tespiti istikametindedir. AET ile ilişkilerimizde ortaya çıkan yeni bir mesele de Toplulukla ticaret açığımızın endişe verici ölçülere ulaşmış olmasıdır. Konjonktürel olmaktan ziyade strüktürel sebeplerden ileri gelen bu açığın devamı, Toplulukla ticaret ilişkilerimizin aşılması pek güç bir dar boğaza getirmiş bulunmaktadır. Her halükarda bu açığın, makul ölçülere indirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması bir zaruret haline gelmiştir. Belirtmiş olduğum

⁵⁵⁸ Milliyet, 2 Ocak 1976

gibi, daha ziyade strüktürel sebeplerden ileri gelen bu açığın kapatılması yine bu nitelikteki tedbirlerle mümkün olabilecektir. Topluluk ile aramızda, teklifimiz üzerine kurulması kararlaştırılmış olan uzmanlar grubu çalışmalarına şubat ayında başlayarak ihracatımızı ve özellikle ihracat strüktürümüzü geliştirici imkan ve tedbirleri araştırarak ve Topluluğun ihracatımızı arttırıcı gayretlerimize ne şekilde katkıda bulunabileceği hususunda önerilerde bulunacaktır. Hükümetimiz, Ortak Pazar'la ilişkilerimizde beliren bütün bu meseleler üzerinde hassasiyetle durmak kararındadır. Keza, hükümetimiz ekonomik ve sosyal gelişme hedef ve ihtiyaçlarımızı gözden kaybetmeden, gelişen iç ve dış şartları da dikkate alarak, Toplulukla ilişkilerimize yeni bir düzen ve denge kazandırmak amacıyla gerekli bilimum girişimlerde bulunacaktır. Bu münasebetle, şu hususu belirtmek isterim ki, hükümetimizin ortaklık ilişkilerine yaklaşımı, bu ilişkilerin Türkiye'nin bir an önce sanayileşmesine uygun bir ortamı sağlayabilmesine dönüktür. Bu itibarla, hükümetimiz ortaklık ilişkilerimizi bu doğrultuda yürütmeye ve geliştirmeye kararlıdır. AET ile ilişkilerimiz hakkındaki maruzatımı bitirirken son bir hususa değinmek istiyorum. Karşılıklı mutabakatla yeni bir mali protokol akdi için hazırlık içine girmiş bulunuyoruz. Bu protokolün kapsamının geçmiş protokollere nazaran, daha tatminkâr olacağı ve böylelikle ortaklık hedeflerinin gerçekleşmesine katkıda bulunacağı ümidindeyiz.⁵⁵⁹ Türk-AET ilişkileri diplomatik alanda kriz durumunu yaşar iken Türk kamuoyu Türk-AET ilişkilerinin ekonomik ve ticari boyutlarını tartışmaya başlamıştır. Özellikler Türk-AET ilişkilerine yönelik yapılan en ciddi eleştiri Türk Sanayisinin AET karşısında birçok sanayi dalında dış rekabete karşı koyacak bir yapıya sahip olmadığı ve AET ile olan ilişkilerin Türk Sanayisini bir çöküşe götürebileceği tezi üzerine yoğunlaşmaktaydı.⁵⁶⁰

⁵⁵⁹ Milliyet, 19 Ocak 1976

⁵⁶⁰ Cumhuriyet, 23 Ocak 1976

Milliyetçi Cephe hükümeti 1976 yılı içerisinde AET ile yapacağı yeni bir protokol yoluyla Türkiye-AET ilişkilerine yeni bir düzen vermeyi hedeflemekteydi. Bunun için AET yetkilileri ile müzakerelere oturularak sorunların çözümlenebileceği düşünülmekteydi. Türkiye-AET ilişkilerinin durumu hükümet dışında birçok kesimi düşündürmekteydi. Özellikle tüccar ve sanayi kesimi gelişmeleri yakından izlenmekteydi. Türk iş dünyasının en önde gelen ismi olan Vehbi Koç, 28 Ocak 1976'da kaleme aldığı bir yazıda Türkiye-AET ilişkileri üzerine şu değerlendirmeyi yapmıştır: “AET durumumuz en kısa zamanda aydınlığa kavuşturulmalıdır. Özellikle sanayimizle ilgili konuları incelerken, çeşitli sektörlerle ait sanayi dallarındaki sorunlarımızı yakından bilebilecek şekilde ayrıntılı çalışmalara hemen başlamalıyız. Devlette, üst düzeylerde etkili bir bakanlık, hatta devlet bakanlığı gibi, AET işleriyle görevli ayrı bir kuruluşun tesisi çok yararlı olacaktır. Ortak Pazar, kendi sorunlarını ayrıntılı olarak incelemiş ve iyi bilmektedir. Türkiye’de ise ne isteyeceğimizi bilmeden, konular hakkında kesin fikirlere sahip olmadan, ortaya çıkıp, bu antlaşmaları şu veya bu şekilde tadil edelim demek bile çok zordur.”⁵⁶¹ Vehbi Koç gibi İstanbul Milletvekili Engin Ünsal da kaleme aldığı bir makalede ortak pazar ve Türkiye ilişkilerini dair şu ciddi uyarılarda bulunmaktaydı: “Ülkenin ekonomik geleceği ciddi kuşkuyla doludur. Sanayicilerimiz ve iş adamlarımız bile Türkiye ortak Pazar ilişkilerinden yakınırdır duruma gelmişlerdir. Bu konu hiç gecikmeden hükümet tarafından gündeme alınmalı ve ülke ekonomisine Avrupa’nın kapitalist ekonomilerinin ipoteği altına sokan ilişkiler dizisi yeniden görüşme konusu yapılmalıdır.”⁵⁶² Hemen aynı günlerde Ticaret Bakanlığı tarafından yayınlanan ve Türkiye-AET ilişkilerini konu eden bir raporda Türkiye-AET ilişkilerinin iflas noktasına geldiği vurgulanarak bunun en açık kanıtının tarım kesiminde yaşandığı vurgulanmaktaydı.⁵⁶³ AET-Türkiye ilişkilerini analiz eden Güngör Uras problemin Türkiye’nin AET’ye tek yanlı bağılılığından kaynaklandığını

⁵⁶¹ Milliyet, 28 Ocak 1976

⁵⁶² Engin Ünsal, ‘Ortak Pazar ve Türkiye’, Cumhuriyet, 9 Şubat 1976

⁵⁶³ Cumhuriyet, 11 Şubat 1976

vurgulamaktaydı.⁵⁶⁴ Muhalefet Milliyetçi Cephe hükümetine yönelik eleştirilerine sertleştirerek devam edecektir. CHP lideri Ecevit, Bütçe Görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmada hükümetin AET politikasını şöyle eleştirmiştir: “Değerli arkadaşlarım, biz dengeli bir şekilde başka ülkelerle teknoloji ve sanayi alanında işbirliğimizi yaparız. Bunu öyle yaparız ki, Ortak Pazar karşısında veya içinde bizim ağırlığımız artar; ekonomik ağırlığımız da artar ve ancak o şekilde pazarlık masasına otururuz. Yoksa ona daha çok bağımlı hale gelip onunla pazarlık edeceğim ve başarılı olacağım. Bunu beklemek elbette hayaldir. Ekonomimizin bugünkü aşamasında, Yunanistan, Ortak Pazara siyasal nedenlerle adımını atmış ve kabul ettirmiş. Türkiye ekonomik kaderini büyük ölçüde Avrupa Ekonomik Topluluğuna bağlamış. Bu soruna ciddi olarak eğilmeyen bir hükümetin ben milliyetçiyim demeye hakkı olamaz. Laf milliyetçiliği geçmez çağımızda. Evvela ekonomik milliyetçilik. Ekonomide dünyada haklarına sahip çıkabiliyor musun? Yoksa kendi sorumluluğun yüzünden, ulusal ekonominin çıkmaza saplandığında, 500–600 milyon liralık astarı yüzünden, krediyi alabilmek uğrunda, onlar karşısında bütün haklı isteklerinden vazgeçiyor musun? Eğer vazgeçiyorsan, sen milliyetçi olamazsın. Çağımızın milliyetçisi olamazsın. Şimdi, sayın milletvekilleri, Türkiye şu noktaya, şu dönemece gelmiştir: Ya Ortak Pazardan çıkacaktır ya da kalacaktır. Eğer kalacaksa, şerefle kalmanın yolunu, koşullarını bulacaktır, sağlayacaktır. Bunun ikisi arası yoktur. “Kalırım ama, ne yapalım, idare ederim.” Bu olmaz. Bu, Türkiye’nin geleceğini ipotek altına sokmak, tehlikeye atmak demektir. Hiçbir hükümetin buna hakkı yoktur. Ortak Pazar konusunda görüşü nedir, ağırlığı nedir? Türk hükümeti bunu Türkiye’de ve dünyada artık ortaya koymaya mecburdur. Bu konuda bir gün bile yitirmeye mezun değildir. Ve Ortak Pazarla ilişkiler sorunumuz çözülmeyen de Türkiye’nin kalkınma hızı, ekonomisinin yapısı, sanayinin, hatta tarımın yapısal sorunları, bunlar üzerine de düşünmek, konuşmak bile bir bakıma geçersizdir.”⁵⁶⁵ Ecevit’in hükümete yönelik bu eleştirilerini Dışişleri

⁵⁶⁴ Milliyet, 13 Şubat 1976

⁵⁶⁵ ZC, C.15, 16.2.1976, s.80-81

Bakanı Çağlayangil, 22 Şubat 1976 tarihli Meclis oturumunda Dışişleri Bakanlığı bütçesi münasebetiyle yaptığı konuşmada hükümetin AET'ye karşı tutumunu şöyle açıklamıştır: “Batı ile ilişkiler hususunda değinmek istediğim ikinci meselede AET ile bağlarımızdır. Bu bağlarımızı mütalaa ederken AET'nin de halen bir gelişme ve değişme dönemi içinde bulunduğunu göz önünde bulundurmamız doğru olacaktır. topluluk bir yandan yeni üyelerin katılması ile genişleme temayülü göstermekte, öte yandan kendi bünyesi içindeki dayanışmayı ve yapısal düzenini tam manasıyla sağlam temellere oturtamamış olmanın sarsıntısına çare aramaktadır. AET içinde, ulusal çıkarların müşterek siyaset ve ekonomik gayelerle bağdaştırılması gibi önemli bir mesele mevcuttur. AET, bugünkü bünyesi içinde bu meseleyi halledebilmiş değildir. Yarın bu mesele daha da büyümek ve problemler çıkarmak istidadındadır. Bu durum bazı önemli ayarlamalar zaruretini ortaya çıkarmaktadır. Her alanda tam bir entegrasyonun bu teşekkül içinde bazı büyük devletlerin siyasi bir direktuar kurmasına yol açacağından başlayarak muhtelif eğilimlere rastlamaktadır. Bu durumda Topluluğun gelecekte alacağı şekil üzerinde halen kesin tahminlerde bulunmak müşküldür. Neticede iktisadi entegrasyon bakımından üyeler arasında derece farklarından, iki veya birkaç katı entegrasyon şekillerinden bahsediliyor. Bunun yanında geniş anlamda siyasi istişare ve dayanışma meselesinin halli de gerekiyor. Topluluk ile münasebetlerimizi bu değişik ihtimallerin ışığında da düşünmek zaruretini duyuyoruz. Bittabi bu, konunun uzun vadeli veçhesidir. Bugünkü durumda Topluluk dâhilinde durumumuzu gerçekçi bir yaklaşımla ve ülkemizin tararlarına en uygun düşecek bir dengeye kavuşturmak meselesi ile karşılaşmış bulunuyoruz. Kısa vadeli olarak da Toplulukla problemlerimiz zuhur etmiştir. Tarım ürünlerimize verilen yeni tavizler ile ilgili Topluluk teklifleri heyeti umumiyesiyle yetersiz bulunduğundan tarafımızdan kabul edilmemiştir. Halen Topluluk yeni teklifler hazırlamaktadır. Türkiye'nin Toplulukla ilişki kuran üçüncü ülkelere nazaran karşılaştığı veya karşılaşılabileceği ayırıcı muamelelerin kesinlikle giderilmesi gerekmektedir. Bunun yanında zirai ürünlerimizin Topluluğa ihracatının müstakar bir şekilde

gelişmesini garanti altına alacak bir sistemin ortaya çıkarılmasını da istiyoruz. Topluluk ülkelerinde işçilerimizin sosyal güvenlik hakları da bugüne kadar arzulanmış muhtevaya kavuşturulamamıştır. Bu konudaki Topluluk tekliflerine mukabil tekliflerimiz 1975 sonuna doğru sunulmuştur. Topluluk bu tekliflerimizden önemli bir kısmını Katma Protokolün 39. maddesi dışına taşıdığı gerekçesiyle kabul etmedi. Şimdi bu konuda müzakerelere başlayacağız. Tekliflerimizin en önemlilerinden biri sosyal güvenlik haklarında Türk işçilerine en fazla kayırılan işçi statüsünün tanınmasıdır. Bu ve buna mümasil taleplerimiz hususunda kararlıyız ve müzakerelerde bu noktalar üzerinde ısrarla duracağız. Ortaklık Anlaşmamızda öngörülen, 1976 yılı sonundan itibaren işçilerimizin Topluluk bölgesinde kademeli olarak serbest dolaşımı hususunda ortaklığımızın en önemli unsurlarından biri saymaktayız. Ekonomik krizin Topluluk ülkeleri ekonomileri üzerindeki bazı olumsuz etkilerini bilmekle beraber, Topluluğun bu husustaki taahhütlerini yerine getirme imkânlarına sahip bulunduğu da kaniyiz. Eğer AET üyeleri bu taahhüdün yerine getirilmesi halinde hasıl olacak durumun ölçüsüz bir şekilde tecelli edeceğini düşünüyorsa, bu endişelerin giderilmesinde Türkiye hükümetinin kendilerine yardımcı olacağını bilmeleri lazımdır. Toplulukla ticaret açığımızda endişe verici bir derecededir. Bu açığın makul ölçülere indirilmesi bir zaruret haline gelmiştir. Açığın sebepleri daha ziyade yapısaldir. Binaenaleyh tedbirlerinde bu nitelikte olması gerekmektedir. Ortak bir uzmanlar grubu bu husustaki çalışmalarında ihracatımızı arttırıcı gayretlerimize Topluluğun ne şekilde katkıda bulunacağı hususunda önerilerde bulunacaktır. Netice olarak hükümetimizin Ortak Pazar'la ilişkilerimizde hâsıl olan bütün bu meseleleri hassasiyetle ele almış bulunduğunu tebarüz ettirmek istiyorum.⁵⁶⁶

⁵⁶⁶ ZC, C.16, 22.2.1976, s.272-273

3. 1976 Türkiye – AET Konseyi ve Katma Protokol

1–2 Mart 1976'da toplanan Türkiye-AET Konseyi sırasında karşılıklı ilişkiler masaya yatırılmıştır. Dışişleri Bakanı Çağlayangil AET'den Türkiye'nin statüsünün belirlenmesini istemiştir. Çağlayangil dört noktada AET'den Türkiye lehine düzenlemeler yapılmasını talep etmiştir. Bunlar:

- 1) Tarım alanında Türkiye'ye yeni imtiyazlar tanınmalıdır.
- 2) Türk işçilerin sosyal güvenlik hakları sağlanmalı ve serbest dolaşıma izin verilmesi
- 3) Ticaret açığının Türkiye aleyhine gelişen durumunu çözebilecek unsurlarını ortaya koymak
- 4) Üçüncü mali protokol gözden geçirilmelidir.⁵⁶⁷

Dışişleri Bakanı Çağlayangil görüşmeler sonucunda Türkiye'nin taleplerinin kabul görmemesi üzerine AET Bakanlar Konseyini terk etmiştir. Çağlayangil verdiği demeçte bu konuda şunları söylemiştir: "Türkiye ile AET arasındaki ilişkilerin çok nazik bir döneme geldiği kanısındayım. Tüm sorunları toplu olarak görüşmek ve çarelerini aramak zamanı gelmiştir. İlişkilerin tümüyle ele alınması ve bir çıkış yolu aranmasını kararlaştırdık ve durumu dönem başkanı sayın dostum Ekselans Gaston'a anlattık. Anlayış gördüm."⁵⁶⁸ AET Bakanlar Konseyi dönem başkanı Gaston Thorn ise yaptığı basın toplantısında Türkiye'ye ilişkin şunlar söylemiştir: "AET'nin diğer ülkelere verdiği ödünlere aynen ve otomatik şekilde Türkiye'de tanıyacak diye bir madde yoktur anlaşmada. Türkiye'nin tek önceliği diğerlerinde bulunmayan tam üyelik hakkının belirlenmesidir. Başka bir öncelik yoktur."⁵⁶⁹

Türkiye-AET ilişkileri son derece kritik bir dönemden geçmekteydi. İlişkiler kopma noktasına gelmiştir. Taraflar buna rağmen sorunların çözümü

⁵⁶⁷ Milliyet, 1 Mart 1976

⁵⁶⁸ Milliyet, 2 Mart 1976

⁵⁶⁹ Birand, a.g.e., s.159

noktasında teknik müzakerelerin başlamasına karar verilmiştir.⁵⁷⁰ Aynı günlerde Türkiye-AET ilişkileri üzerine yazdığı yazıda Ali Sirmen MC Hükümetinin AET politikasını şu şekilde eleştirmekteydi: ‘Türkiye de iktidara gelen hükümetler ne yazık ki bu güne kadar AET-Türkiye ilişkileri konusunda açık bir politika uygulayamamışlardır. Geçmişte ileri sürülen eleştiriler bir bir gerçekleşirken iş başında bulunan iktidarlar şu ya da bu alanda ödümler kopararak günü birlik politikalarını başarıya ulaştırabileceklerini sanmışlardır. Bugün Türkiye ile AET arasındaki sorunlar yalnız tarım alanında değildir genel planda Türkiye-AET ilişkileri ülkemizin sanayileşmesini engelleyici bir doğrultuda gelişmektedir. Çağlayangil’in son görüşmeleri Ankara’ nın AET konusunda ki aymazlığından uyanamadığını ortaya koyuyor.’⁵⁷¹ Türkiye-AET ilişkileri üzerine çalışmalar yapan İktisadi Kalkınma Vakfı, AET ile ilişkilerin yeniden düzenlenmesine dair çalışmalar yapmaktaydı. Bu konuda kapsamlı bir rapor hazırlayan Prof. Dr. Vural Savaş dönemin şartları içerisinde şu alternatifi sunulmuştur: “Kişisel kanımıza göre, Türkiye-AET arasındaki ilişkiler kısa dönemde gümrük birliğine dayalı olmaktan çıkarılmalı ve “Tercihli Ticaret Anlaşması” ilkesine göre düzenlemelidir. Zira Tercihli Ticaret Anlaşması, yukarıda belirttiğimiz özellikleri nedeniyle:

- 1) Türkiye-AET ilişkilerinin devam edip, gelişmesini sağlayacak.
- 2) Gümrük indirimleri ve liberasyon artırımının, plan tercihlerimize uygun biçimde yapılması sağlanacaktır.
- 3) Yerli sanayinin dış rekabete açılması mümkün olacaktır.
- 4) Türkiye, üçüncü ülkelerle ilişkilerini serbestçe düzenleyip, geliştirebilecektir.

⁵⁷⁰ Milliyet, 3 Mart 1976

⁵⁷¹ Ali Sirmen, ‘AET-Türkiye-MC’, Cumhuriyet, 5 Mart 1976

Bütün bu önemli yararlarına ilaveten, Tercihli Ticaret Anlaşması, Türkiye'ye şartlar elverdiği zaman AET ile gümrük birliği kurmak birliği kurmak ve hatta AET 'ye tam üye olarak katılmak imkânını saklı tutacaktır."⁵⁷²

AET ile Türkiye ilişkileri üzerine öne sürülen yukarıdaki Tercihli Ticaret Anlaşmasından ilişkilerin tamamen kesilmesi öne süren düşünceler Türk kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır. Milliyetçi Cephe hükümetinin koalisyon ortağı olan MSP ise AET karşıtı tutumunu çok daha sert bir biçimde vurgulamaya başlamıştır. Tam bu süreç içerisinde hükümet ortağı AP ile MSP ortak Pazar konusunda anlaşamadıklarından dolayı ortaklık konseyi toplantısı belirsiz bir tarihe ertelenmiştir. Hükümet içerisinde AET' ye karşı en sert tutumu MSP ve MHP göstermektedir. AP ise hükümetin devam edebilmesi için bu gergin durumu daha fazla sürdürmemeye çalışmaktaydı.⁵⁷³ Türkiye-AET ilişkileri üzerine kaleme aldığı yazıda Veysi Seviğ Türkiye'nin üç alternatifi olabileceğini vurgulamaktaydı. Bunlar: 1.Türkiye anlaşma hükümlerine uyarak bugün olduğu gibi AET ile olan ilişkilere devam edebilir. 2. İlişkiler bütünüyle yeniden ele alınmalıdır. 3. AET ile ilişkiler tamamen kesilmelidir. Veysi Seviğ bu üç alternatiften üçüncüsüne sıcak bakmakta ve AET ile olan ilişkilerin mevcut durumda Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığını yok edebileceğini vurgulamaktaydı.⁵⁷⁴ Milliyetçi kuruluşlarda ortak pazarın Türkiye'ye her hangi bir faydası olmayacağını savunmaktaydılar. Onlara göre ortak pazar milletimize kurulmuş bir tuzaktan ibaret idi.⁵⁷⁵ Necdet Sevinç. ise 3 Mayıs'ta kaleme aldığı yazıda AET'yi 1838 tarihli Osmanlı-İngiltere ticaret antlaşmasına benzeterek AET'nin de ekonomik sömürgeleşmeyi doğuracağını belirtmekteydi.⁵⁷⁶ MSP lideri Erbakan İstanbul'da düzenlenen 7. İslam Konferansında yaptığı konuşmada İslam Ortak Pazarı'nın kurulmasını teklif

⁵⁷² Vural Savaş, Türkiye-AET İlişkilerinin Yeniden Düzenlenmesinde Alternatifler, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını, İstanbul, 1976, s.27-28

⁵⁷³ Cumhuriyet, 15 Mart 1976

⁵⁷⁴ Veysi Seviğ, 'AET ve Türkiye', Cumhuriyet, 29 Mart 1976

⁵⁷⁵ Hergün, 18 Nisan 1976

⁵⁷⁶ Necdet Sevinç, '1838 Antlaşması ve Ortak Pazar', Hergün, 3 Mayıs 1976

etmiştir. Erbakan bu konuda şunları söylemiştir: “Bütün Müslüman ülkeler arasında daha fazla gecikilmeden müşterek Pazar kurulmalıdır. Müslüman ülkeleri, asrın en ileri teknolojisine sahip olmaları için müşterek yatırımlar yapmalı, koordine kalkınma planları hazırlamalıdır. Hiçbir Müslüman ülkenin Batı ülkeleri taklide ihtiyacı yoktur. Ne faizci, sömürücü kapitalizmin ne de insan tabiatına uymayan komünizmin ve komünizmden türeyen cereyanların insanlara saadet getirilmesi mümkün değildir.”⁵⁷⁷ MSP'nin AET'ye alternatif olarak ortaya koyduğu çözüm “İslam Ortak Pazarı” düşüncesi idi. MSP hükümet ortağı olarak Batı ile ilişkilerin gerginleştiği bu dönemde İslam ülkeleri ile daha yakın ilişkiler kurulması gerektiğini savunmaktaydı. MSP lideri Erbakan bu konuda şunları söylemekteydi: “Biz... Kardeş Müslüman ülkelerle münasebetlerimizi en ileri dereceye erdirmek istiyoruz. Batılılar Türkiye'nin Müslüman ülkelerle işbirliği kurmasından adeta hoşlanmıyor. Bu tutumları haksızdır, yersizdir. Bizim Müslüman ülkelerle işbirliği kurmak istememiz, çok tabidir. Yıllarca bu işbirliği ihmal edilmiştir. Avrupa'da Almanya ve Fransa arasında ne kadar ticari mal gidip geliyor. Ne kadar çok insan gidiyor, ne kadar çok telefon var, ne kadar çok mektup var... İşte bizde en aşağı onun kadar, Suudi Arabistan'la, Irak'la, Suriye ile Kuveyt ile Libya ile Müslüman kardeş ülkelerle, Pakistan ile İran ile aramızda aynı nispette münasebet istiyoruz. Bu bizim en tabi hakkımızdır. Bugüne kadar ihmal edilmiş olan bu münasebetleri en kısa zamanda onların seviyesine yükseltmek için çalışıyoruz. Bugün Batı ülkeleri arasındaki mevcut işbirliği ile Müslüman ülkeler arasındaki hâlihazır işbirliği mukayese edilecek olursa elbirliği ile ne kadar çok çalışmak gerektiği açıkça görülür. İslam ülkeleri ile işbirliğinin geliştirilmesinde, dayanışmanın güçlendirilmesinde hedef yeryüzünde hakkın, adaletin, insanlığın haki olmasına yardımcı olmaktır. Müslüman ülkeler asırlar boyu bu gayeye hizmet etmişlerdir. Bu sebepten dolayı Müslüman ülkelerin bir araya gelmesi bugünde bütün insanlığa hizmettir. Müslüman ülkeler bu gayeye erişmek için kendi aralarındaki dayanışmayı arttırmaya haklı olarak istemektedirler. Bu dayanışmanın

⁵⁷⁷ Milliyet, 14 Mayıs 1976

ekonomik sahada gelişmesi, kültürel münasebetler sahasında gelişmesi, müşterek yatırımlar sahasında gelişmesi ve dünya sulhu bakımından dayanışma sahasında gelişmesi gerekmektedir.”⁵⁷⁸

MSP lideri Erbakan AET’ye ilişkin olarak şunları söylemiştir: “Bu anlaşmalar, Türkiye’ye hiçbir fayda getirmemiştir. Türkiye’nin şahsiyetini takınması, bu hususlarda hakkını kopartıp almasını bilmesi lazım gelmektedir. Bu asgari hakları koparıp alacağız. Bu anlaşma bizim dış ticaretimizi arttırdı. Bizim Avrupa’dan olan ithalatımız dört senede dört misli arttı. İhracatımız ise sadece azaldı. Bundan dolayı, bu anlaşmadan herhangi bir fayda gelmemiştir. Biz Avrupa ile siyasi birleşmeyi kabul etmiyoruz. Ekonomik birleşmeyi de şu manada kabul etmiyoruz: Yani onlar gelsinler, bizdeki işletmelere sahip olsunlar, turistik yerlere, fabrikalara sahip olsunlar, biz orada işçi ve garson olalım ve diyelim ki ekonomik olarak birleştik. Sınai mamulleri onlar kazansın, biz tarlada çalışalım, iyi işte, ithal mallarımız Avrupa’dan geliyor, biz de ziraat malı elde ediyoruz, daha ne istiyoruz? Böyle bir ekonomik birleşmenin şiddetle karşısındayız. Biz kuvvetli, güçlü bir sanayi ülkesi olacağız. Biz münasebetleri geliştirmek suretiyle Türkiye’yi geliştirmek istiyoruz. Türkiye sanayi kuracak. Ne lazım? Teknoloji lazım, makine lazım, teçhizat lazım. Bunları alalım. Bir takım mallarımızı ihraç etmemiz lazım. İhracat için imkânlar hazırlayalım. Biz geçici bir ticari münasebeti de uygun görmüyoruz. Ortak Pazarla istediğimiz anlaşma şudur: Uzun vadeli ve belli milli hedefleri olan bir anlaşma olsun istiyoruz. Yani ticari münasebetlerimiz arttırdık. Bu değildir, bizim milli hedefimiz. Biz Ortak Pazar’ın istihsal ettiği sınai mamulleri ile dünya pazarlarında rekabet edebilecek gücü bize temin edecek bir antlaşma ve politika istiyoruz.”⁵⁷⁹

Erbakan’ın sözlerinden de anlaşılacağı üzere MSP kesinlikle Avrupa ülkeleriyle siyasal bir birliğin karşısında idi. MSP’ye göre AET ile kurulacak

⁵⁷⁸ Derya Erdem, İslamcı Basında Milli Selamet Partisi (1974-1977), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1998, s.126-127

⁵⁷⁹ Erdem, a.g.e., s.137

ekonomik ilişkiler Türkiye'nin lehine değiştirilmeliydi. MSP'nin MC hükümetinin ortağı olması ve AET karşıtı tutumu MC hükümetinin zaten AET ile kötü olan ilişkilerini daha da kırılgan bir hale getirecektir. Haziran 1976'ya gelindiğinde Milliyetçi Cephe hükümeti AET'ye karşı uygulayacağı politikayı net bir biçimde ortaya koyamamıştı. AET yetkilileri Türkiye'nin Ortak Pazar'a yönelik politikasının net bir biçimde ortaya konulmasını bekliyorlardı. Bu durumda önde gelen bir AET yetkilisi Türkiye'ye ilişkin olarak şunları vurgulayarak Türkiye'yi uyardı: "Türkiye kendisini hiçbir zaman Magrep veya diğer Akdeniz ülkeleriyle bir tutmamalıdır. Çünkü onlar hiçbir zaman tam üye olamayacaklar, ancak Türkiye AET'ye tam üye olarsa bu oyunun kuralları vardır, Türkiye'de bu kurallara uymalıdır. Şimdilik Türkiye ekonomisinin bu oyunu oynayacak durumda olmadığını biliyoruz. Bekleyebiliriz ama Türkiye bize kesin bildirsün, bu oyunu oynayacak mı, oynamayacak mı?"⁵⁸⁰ Başbakan Süleyman Demirel 28 Mayıs'ta basına verdiği bir açıklamada AET ile olan katma protokolün değiştirilmesi gerektiğini ve hükümetin bu yönde çalışmalar içerisinde bulunduğunu açıklamıştır.⁵⁸¹ Başbakan Demirel'in bu açıklaması Türk-AET ilişkilerinde yeni bir döneme işaret etmekteydi.

Ahmet Kılıçbay, Türkiye-AET ilişkilerini analiz ettiği yazısında Türkiye'nin ekonomisini koruması gerektiğini belirtecektir. Kılıçbay şunları vurgulamaktadır: "Türk-AET ilişkilerini, Türk ekonomisinin yararına olan bir model, bir biçim ve yaklaşım sağlayarak onu bir bütün olarak ele almak yerine katı, kısa süreli bir tutumla, dar bir perspektif ile ele almadaki basireti anlamak kabil değildir. Bu konudaki ana strateji ve politikayı menfaat ve grupları değil, devletin karma ekonomi modeli ve plan çerçevesi içinde ele almak gereklidir. Hükümet konuya tam olarak sahip çıkmalı ve zıt görüşlerin zararlı etkilerinden ekonomiyi korumalıdır."⁵⁸² İstanbul Ticaret Odası

⁵⁸⁰ Milliyet, 17 Haziran 1976

⁵⁸¹ Cumhuriyet, 29 Mayıs 1976

⁵⁸² Ahmet Kılıçbay, "AET'ye Hayır Mı, Evet Mi?", Milliyet, 24 Haziran 1976

yayınladığı bildiride AET karşıtı fikirleri eleştirerek Türkiye'nin sanayileşmeyi ancak AET içerisinde gerçekleştirebileceğini vurgulamıştır.⁵⁸³

1976 Temmuzunda içerisinde Milliyetçi Cephe hükümetini oluşturan partiler AET'ye yönelik olarak Katma Protokol'de yapılması gereken değişiklikler üzerinde herhangi bir uzlaşmaya varılamamıştır. 20 Temmuz 1976'da toplanan Ortaklık Komitesinde AET'nin tarım ve özellikle serbest dolaşım konusunda önerdiği ödümler MC hükümeti tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine 20 Temmuzda toplanan Ortaklık Konseyi iptal edilmiştir. 5-6 Eylül 1976'da AET ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gergin bir hal alması üzerine AET Bakanlar Konseyi Dönem Başkanı Hollanda Dışişleri Bakanı Van Der Stoel ve Komisyon Dış ilişkiler Komiseri Soames Ankara'ya gelerek yüksek düzeyde görüşmeler yapmıştır.⁵⁸⁴ 16 Ekimde toplanması gereken Ortaklık Konseyi Türk işçilerin serbest dolaşımını kabul edilmediği için toplantı yine ertelenecektir. Türkiye, AET ile sorunlarını çözmek çabası içerisinde iken Yunanistan 6 Eylül 1976 tarihinde AET ile resmi müzakerelere başlamıştır. Başbakan Demirel bu konu ile ilgili olarak 14 Ekimde verdiği bir demeçte: "Yunanistan AET'ye tam üye olabilir. Bu kendilerinin bileceği bir iştir. Yunanistan girdi diye Türkiye'nin mutlak izlemesi gerekmez. Ancak çıkarlarımızı zedeleyecek hareketlere müsamaha gösteremeyiz."⁵⁸⁵

MC hükümeti AET'ye üyelik konusunda eski tutumunu sürdürmeye devam etmekteydi. AET Komisyonunun gelişmekte olan ülkelere yardım bölümü komiseri Cheyson, Brüksel'de düzenlediği basın toplantısında şunları söylemiştir: "Türkiye ile yapılan bu anlaşmada hata edilmiştir. Türkiye Bizans değildir. Türkiye Anadolu'dur. Avrupalı olacak diye imzalanan anlaşmanın bu haliyle yürütülmesi imkânsızdır. Artık bir seçim yapıp, Türkiye'ye Asya mı yoksa Avrupa modeli mi daha yararlı olacağı saptanmalıdır."⁵⁸⁶ Türkiye-AET

⁵⁸³ Milliyet, 25 Haziran 1976

⁵⁸⁴ Milliyet, 7 Eylül 1976

⁵⁸⁵ Birand, a.g.e., s.130

⁵⁸⁶ Birand, a.g.e., s.107

ilişkileri Ekim 1976'ya gelindiğinde Ali Sirmen'in tabiriyle 'Çıkmaza' girmiş durumdaydı.⁵⁸⁷ Ekim 1976 itibariyle dış ticaret açığı Türkiye'nin aleyhine bir durum sergilemekteydi. Son iki yılda Türkiye'nin AET'den yaptığı ithalat %54 büyürken, İhracat %27'de kaldı. Uzmanlar AET'nin Türkiye'nin sorunlarına gereğince duyarlılık göstermediğini belirtmekteydiler.⁵⁸⁸ Dış İşleri Bakanı Çağlayangil AET yetkililerine yeni bir mali protokolün yapılması için bir ön görüşme önermiştir.⁵⁸⁹ Fakat bu teşebbüs başarısız olacaktır. AET Komisyonu Güney Avrupa işlerinden sorumlu üye Charles Caporale verdiği demeçte en önemli sorunun Türkiye'nin hangi sektörlerde ortaklıktan doğan sıkıntıların bulunduğu saptanmasında yattığını vurgulamıştır.⁵⁹⁰ AET Komisyonu Genel Sekreteri E. Noel TRT'ye verdiği demeçte Türkiye'nin AET üyeliğine dair şu karamsar değerlendirmeyi yapmıştır: "Bugünkü gelişme hızıyla gitse dahi, Türkiye'nin 25 yıl sonra bile AET'ye tam üye olması imkânsızdır."⁵⁹¹

Türkiye-AET Ortaklık Konseyi 20 Aralık 1976 tarihinde Brüksel'de toplanmıştır. Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Konsey'de yaptığı konuşmada serbest dolaşım hakkının Türk işçilerine tanınması, tarım imtiyazları, AET kredileri konusunda Türk hükümetinin isteklerini ortaya koymuştur.⁵⁹² İkili görüşmeler sonucunda yayınlanan ortak bildirimde AET'nin tarım alanında Türkiye'nin ödün istediği 65 üründen 33'ünde çeşitli ödümler verilmesi kabul edilmiştir. Türk işçilerin serbest dolaşımının 1 Aralık 1976 ile 1 Aralık 1986 tarihleri arasında tedricen gerçekleştirileceği, bununla birlikte AET'nin 380 milyon dolarlık bir krediyi Türkiye'ye vermesine karar verilmiştir.⁵⁹³

⁵⁸⁷ Ali Sirmen, 'Görünüş', Cumhuriyet, 7 Ekim 1976

⁵⁸⁸ Cumhuriyet, 15 Ekim 1976

⁵⁸⁹ Cumhuriyet, 9 Kasım 1976

⁵⁹⁰ Milliyet, 14 Kasım 1976

⁵⁹¹ Birand, a.g.e., s.107

⁵⁹² 20 Aralık 1976 Tarihinde Yapılan Türkiye-AET Ortaklık Konseyi Toplantısı Resmi Metinleri, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını, İstanbul, 1977, s.13-20

⁵⁹³ 20 Aralık 1976 Tarihinde Yapılan Türkiye-AET Ortaklık Konseyi Toplantısı Resmi Metinleri, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını, İstanbul, 1977, s.36-38

20 Aralık 1976'da ekonomist Akın İlkin Türkiye-AET ilişkilerini son gelişmelerin ışığında ekonomik bir analize tabi tutarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Türkiye-AET görüşmelerinin geçirdiği tıkanmalar sadece Katma Protokolde yapılması düşünülen bazı değişiklikler üzerinde tarafların anlaşamamasından ileri gelmemektedir. Aslında AET'nin arzusu bir yandan Türkiye'nin hammaddelerinden ve ucuz iş gücünden yararlanmak öte yandan kendi sanayi ürünlerini bu pazarda kolaylıkla satmaktır. Ayrıca AET, ileri aşamalarda Türkiye'yi Orta Doğu ülkelerine yapacağı ihracat için köprü olarak kullanmak amacındadır. Uluslararası Entegrasyon Kuramı, bütünleşme içine giren ülkeler arasında önceleri mal alımı olarak başlayan ilişkilerin daha sonra sermaye akımına döneceğini açıkça belirtmektedir. Bu bakımdan Türkiye'nin AET ile yapacağı ortaklık sadece mal mübadelesi şeklinde olmayacak, sermaye akımı biçimine de dönüşecektir. Soruna bu açıdan bakınca, böyle bir ortaklık içinde Türkiye'de ülke çıkarlarına uygun bir ulusal sanayinin kurulabilmesinin olanak dışı olduğu açıkça görülebilir."⁵⁹⁴

1964–1976 yılları arasında Türkiye'ye AET tarafından 442 milyon dolarlık kredi açılmıştır.⁵⁹⁵ Aynı zamanda AET 1969'dan 1976 yılına dek Türkiye'ye 123.000 ton hububat göndermiştir.⁵⁹⁶ Brüksel toplantısından beş gün sonra, Milliyetçi Cephe hükümeti tek taraflı bir karar alarak Katma Protokolün 60. maddesini işleterek Protokolden doğan tüm yükümlülüklerini bir yıl süreyle ertelendiğini açıklamıştır.⁵⁹⁷ Bunun sonucunda, 1 Ocak 1977'den itibaren yapılması gereken 12 yıllık listedeki yüzde onluk indirimler bir yıl süreyle askıya alınmış ve AET'nin Ortak Gümrük Tarifesine uyum bir yıl daha ertelenmiştir. Dışişleri Bakanı Çağlayangil 1977 yılı Ocak ayında verdiği demeçte AET'ye ilişkin olarak şunları söylemektedir: "Bizim iktidarımız AET ile ilişkileri Hazırlık Devresi içinde buldu ve bir müddet sonra da bu

⁵⁹⁴ Milliyet, 20 Aralık 1976

⁵⁹⁵ Hilmi Dursun, Avrupa Topluluğu ve Türkiye-AET İlişkileri, Kütüphane-Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1984, s.231

⁵⁹⁶ Dursun, a.g.e., s.233

⁵⁹⁷ Enver Bozkurt-Havva Demirel, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kapsamında Kıbrıs Sorunu, Nobel Yayın, Ankara, 2004, s.151-152

devre sona erdi. Geçiş Devresine geçilip geçilemeyeceğini incelemek üzere, Ortak Pazar'ın yabancı uzmanları aylarca ekonomimizi incelediler ve sonunda dediler ki, "Biz Türkiye'nin geçiş devresine girmeye elverişli bir ekonomik seviyeye geldiği kanaatine vardık." Şimdi karar Türkiye'ye kalıyor. Kendi dışında girmesi doğru mu, değil mi? Bir hükme varmalı. Bizde kendi açımızdan o etütleri yaptık."⁵⁹⁸ Çağlayangil sözlerinin devamında şunu vurgulamıştır: "Toplulukla Türkiye arasındaki ilişkileri düzenleyen kuralların bizi sıkmaya başladığını öne sürmüş ve AET'ye, dar geldi bu elbise, bunda değişiklik yapın. Sanayimizi koruyamıyor ve kuramıyoruz, dedik."⁵⁹⁹ Hükümet içerisinde AET konusundaki gerginlik 1977 yılına girildiğinde had safhaya çıkacaktır.⁶⁰⁰ 13 Ocak 1977'de toplanan Bakanlar Kurulu toplantısında ithalat rejimi ve AET ile olan ilişkiler masaya yatırılmıştır. Başbakan Demirel, Bakanlar Kurulu toplantısı sonrası yaptığı basın toplantısında şunları belirtmiştir: "Bakanlar Kurulu Türkiye'nin AET ile ilişkisini görüşmüştür. Bakanlar Kurulu, ayrıca Türkiye kalkınmasının eriştiği yeni boyutlarda önümüzdeki yılların bütün meselelerini görüşmüştür. Plan ve program hazırlanırken Yüksek Planlama Kurulu'nda da görüşülmüştür. 1979 yılında, 1982 yılında, 1987 yılında Türkiye'nin döviz ihtiyacı ne olacaktır? Bunlar konuşulmuştur. Ne alacaklar, ne satacaklar? Binaenaleyh, AET'le olan ilişkilerimiz bu açıdan da fevkalade önemlidir. Biz kendi gücüyle ayakta durabilecek bir ekonomiyi kurtarmaya çalışıyoruz. Bakanlar Kurulu'nun çalışması, şu anda tamamen teknik seviyededir. Tabi ki, bir süre sonra da bunun siyasi zarfı yapılacaktır."⁶⁰¹

AET yetkilileri Katma Protokolde seçimden önce herhangi bir değişiklik beklemediklerini açıklanırken ancak Türkiye'yi rahatlatabilecek şeyleri görüşebileceklerini vurgulamışlardır.⁶⁰² Devlet Bakanı Erkovan bazı basın organlarınınca AET konusunun hükümet içinde bir ihtilaf meselesi olarak

⁵⁹⁸ Birand, a.g.e., s.231

⁵⁹⁹ Birand, a.g.e., s.248

⁶⁰⁰ Ali Sirmen, 'AET Çekişmesi', Cumhuriyet, 8 Ocak 1977

⁶⁰¹ Milliyet, 14 Ocak 1977

⁶⁰² Milliyet, 22 Ocak 1977

gösteriliğini vurgulayarak bunun son derece yanlış olduğunu hükümet içerisinde böyle bir durumun söz konusu olmadığını vurgulamaktaydı.⁶⁰³ Her ne kadar Erkovan hükümet içerisinde AET'den kaynaklanan gerginliği inkar etse de MC hükümeti içten içe çatırdamaktaydı ve her geçen gün hükümet ortakları arasındaki görüş ayrılığı su yüzüne çıkmaktaydı. Özellikle MSP ve MHP, AET konusunda tamamen karşıt bir konum alır iken AP durumu kurtarmaya çalışmaktaydı. 1977 Şubat ayı içerisinde AET, Türkiye'nin ucuz pamuk ipliği ihracatına karşı çıkmıştır. AET yetkilileri Türkiye'nin pamuk ihracınının AET'nin tekstil sektörünü olumsuz etkilediğini vurgulayacaktır. Milliyetçi Cephe hükümeti AET'nin aldığı bu karara çok sert tepki göstermiştir. AET-Türkiye ilişkileri bir kez daha sarsılmıştır.⁶⁰⁴ AET Genel Sekreteri E. Noel ile görüşen Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan Noel'den şu taleplerde bulunmuştur:

- 1) 1976 ithalat tablosu üzerinde her yıl bazı sanayi ürünlerinin gümrüklerini indirmek Türkiye'nin sanayileşmesine engel olmaktadır.
- 2) Türkiye, AET'ye bir pazar tahsisi etmiş ve her yıl bunu geliştirmek taahhüdünde bulunmuş durumdadır. Buna karşılık AET, Türkiye'ye pazar tahsisi vecibesi taşımamaktadır.
- 3) Türkiye, tedbir almak istediğinde, AET'nin iznini almak zorundadır. AET ise, Türkiye'ye sormadan her tedbiri alabilmektedir.
- 4) Türkiye üçüncü ülkelerle ilişkilerinde AET'yi gözetmek zorunluluğundadır. AET'nin böyle bir zorunluluğu yoktur.

Başbakan Yardımcısı Erbakan, Noel'e Türkiye'nin bugünkü koşullardan son derece zarar gördüğünü söylemiştir.⁶⁰⁵ Genel Sekreter Noel, Erbakan'ın konuşmasını dinledikten sonra yaptığı konuşmada AET'nin Türkiye'nin sanayileşmesini desteklediğini bununla birlikte anlaşmanın adaletsiz tek yönlü olduğu görüşüne katılmadığını ve temel ilkelerin

⁶⁰³ Hergün, 22 Ocak 1977

⁶⁰⁴ Milliyet, 3 Şubat 1977

⁶⁰⁵ Milliyet, 9 Mart 1977

değiştirilmesi önerisinin AET tarafından kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Noel sözlerine şöyle devam etmiştir: “Halen toplulukla Türkiye arasında, sanayi mallarında bütün gümrük vergileri ve kontenjanlar kaldırılmıştır. Bu sayede Türkiye'nin sanayi malları ihracatında bir dengesizlik vardır ama, Türkiye sanayini yeni kurmaktadır, bu yüzden bu dengesizlikte normaldir. Katma Protokol uygulanmasından ve 13 yıllık liste uygulamasından doğan bazı güçlükleriniz olabilir. Mevcut sanayilerin korunması ve yeni sanayilerin kurulması yönünden bunları olay olay ele alıp, güçlüklerin ne olduğunu öğrenmek istiyoruz. Bunları hükümetinizle tartışmak istiyoruz, bunların nereden geldiğini öğrenmek istiyoruz. Hatta gerekirse, bunları öğrendikten sonra Katma Protokolü de aşacak, yani Türk hükümetinin istekliğinden de ileri gidecek tedbirler almaya hazırız. Türkiye'nin üçüncü ülkelerle istediği gibi anlaşma yapmasında bir sakınca görmeyeceğiz. Türkiye ile iktisadi ve ticari alanda işbirliği yapılmasına hazırız. Ve bu şekilde Türkiye'nin tabi kaynakları daha iyi değerlendirecektir, üretimi çeşitlendirecektir ve bu da Türkiye'nin sanayileşmesine ve ihracatına katkıda bulunacaktır. Sanayide güçlükler var diyorsunuz, bu güçlükleri teker teker ele alalım, bunları halletmek suretiyle ortaklığımızı ilerletelim. Ama bunları yaparken vecibelerimizi de yerine getirmeyi ihmal etmeyelim.”⁶⁰⁶

Erbakan-Noel görüşmesi sırasında Erbakan sadece MSP'nin AET'ye ilişkin görüşlerini aktarmıştır. Dışişleri Bakanı Çağlayangil yaptığı açıklamada hükümetin henüz AET'ye sunacağı teklifleri hazırlamadığını teknik görüşmelerin devam ettiğini Bakanlar Kurulu'nun zamanı gelince gerekli siyasal ve ekonomik kararları alacağını belirtmiştir.⁶⁰⁷ MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş MHP büyük kurultayının açılış konuşmasında: 'Türkiye'nin ortak pazarda sala işi yoktur.' diyerek MHP'nin AET konusundaki görüşünü net bir biçimde ortaya koymuştur.⁶⁰⁸ MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş basına verdiği demeçte AET konusunda MHP'nin tutumunu şu sözlerle ifade

⁶⁰⁶ Milliyet, 9 Mart 1977

⁶⁰⁷ Milliyet, 9 Mart 1977

⁶⁰⁸ Hergün, 24 Nisan 1977

etmiştir: ‘Ortak pazara hayır diyoruz. Türk ekonomisini patates üretimine bağlamak isteyen Haçlı Seferi olarak gördüğümüz AET hareketi ancak MHP iktidarıyla durdurulacaktır.’⁶⁰⁹MHP MC Hükümetinin kuruluşundan beri AET karşı tutumunu korumuş ve bu karşıt tutum MC Hükümetinin ömrünün kısa olmasının sebeplerinden biri haline gelmiştir. Mayıs ayında İktisadi Kalkınma Vakfı tarafından AET ile ilgili düzenlenen bir toplantıda Prof. Dr. Vural Savaş, gümrüklerde yapılacak olan indirimlerin yavaşlatılması gerektiğini vurgularken Prof. Dr. Erol Manisalı radikal değişiklikler yapılmadıkça Türk Sanayi’nin AET ile bütünleşemeyeceğini işaret ederken CHP İstanbul Milletvekili Besim Üstünel yaptığı konuşmada Türkiye’nin AET’ye yeni bir açıdan bakması gerektiğini belirtirken AET’nin sağladığı kredileri ise gülünç miktarlar olarak nitelemiştir.⁶¹⁰

5 Haziran 1977 seçimleri sonucunda I. Milliyetçi Cephe hükümeti dönemi son bulmuştur. AET ile çözümlenmesi gereken birçok sorun yeni hükümeti beklemekteydi. Bu sorunlara yönelik olarak Türkiye’nin yeni bir AET politikası tespit etmesi gerekmektedir. Bu konuda “Türkiye’nin AET politikası ne olmalıdır?” adlı bir yazı kaleme alan Prof. Dr. Vural Savaş şunları belirtmiştir: “Türkiye ile AET’nin birbirini tamamlaması yani birinde üretilen bir malın ötekinde üretilmemesi gibi bir düşünce doğru değildir. Sanayi yapısı bir bütündür. Bu bütünün bir bölümünü gerçekleştirmemek ya da az gelişmiş halde bırakmak söz konusu olamaz. Ulusal sanayinin öncelikle kurulması, sonra da dış rekabete açılması gereklidir. Ulusal sanayinin kurulabilmesi ise, alt yapı yatırımlarının tamamlanmasına ve iç pazarın tatlı karları ile kendilerinden geçmiş girişimcilerin uyandırılmasına bağlıdır. Ama Katma Protokol’ün öngördüğü “dışa açılma takvimi” de Türkiye açısından “vakti gelmiş” bir takvim değildir, ulusal sanayi dışa açmaktan çok, yok olmaya iter gibidir. Bu çerçevede içinde de Türkiye-AET ilişkilerini Türkiye’nin sanayileşmesini engellemeyecek biçimde değiştirmek, esnek bir uygulamaya

⁶⁰⁹ Hergün, 19 Mayıs 1977

⁶¹⁰ Milliyet, 28 Mayıs 1977

kavuşturmak, Türkiye'yi, öteki ülkelere verilen ayrıcalıkları AET'ye de tanıma yükümlülüğünden kurtarmak ve AET ile ilgili daha sistemli çalışmalar yapmak zamanı gelmiştir.”⁶¹¹

I. Milliyetçi Cephe hükümetinin ortaklarından olan MSP lideri Erbakan seçim sonrası verdiği demeçte MC hükümeti dönemindeki AET'ye yaklaşımlarını parti olarak şöyle değerlendirmiştir: “Biz Ortak Pazar'ın siyasi birleşmesine karşıyız. Batı ülkeleriyle ticari münasebetlerin gelişmesi her zaman bizim görevimizdir. Ticari münasebetleri geliştirmek başka bir iştir, Türkiye'yi Avrupa'ya vilayet yapmak başka iştir.”⁶¹²

Genel olarak I. Milliyetçi Cephe hükümeti dönemi Türkiye-AET ilişkileri son derece gergin ve sorunlu bir dönem hatta bir kriz dönemi olarak nitelenebilir. Türkiye-AET ilişkilerinde temel sorunlar olan tarım tavizleri, krediler, serbest dolaşım gibi çözüm bekleyen sorunlar maalesef bu dönemde çözümlenememiştir. Bunun bizce iki temel sebebi vardır. Birincisi, I. Milliyetçi Cephe hükümetinin çok ortaklı bir koalisyon hükümeti olmasından dolayı bir uzlaşmaya varılarak AET'ye Türkiye'nin taleplerini net bir biçimde saptanmaması. İkincisi, bu dönemde Kıbrıs sorunundan kaynaklanan nedenlerden dolayı AET'de Türkiye'nin imajının bozulmasıdır. Türk dış politikası MC hükümeti döneminde Kıbrıs sorunu, silah ambargosu gibi dış meselelere odaklandığından AET'ye karşı sağlıklı bir resmi politika oluşturulamamıştır. I. Milliyetçi Cephe hükümeti Türkiye-AET ilişkilerinin kriz dönemine girdiği ve her iki tarafında karşılıklı restleşmeleri sonucunda sorunların çözümlenmeden bir sonraki döneme aktarıldığı bizce AET-Türkiye ilişkileri açısından tam üyelik gibi önemli bir fırsatın kaçırıldığı bir dönem olarak siyasal tarihimize geçmiştir.

⁶¹¹ Vural Savaş, “Türkiye'nin AET Politikası Ne Olmalıdır?” , Milliyet, 8 Haziran 1977

⁶¹² Milliyet, 22 Haziran 1977

V.BÖLÜM

TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ

A. I. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ ÖNCESİ TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ

1970'lerin başında Türk-Sovyet ilişkileri ABD ile ilişkilerin kötüleşmesine paralele olarak daha yakın ilişkilere dönüşecektir. 11–17 Nisan 1972 tarihinde Yüce Sovyet Presidyum Başkanı Podgorni'nin Türkiye ziyareti sırasında iki ülke arasında imzalanan 8 maddelik "İyi Komşuluk İlkeleri Bildirgesi" önemli bir belge niteliğindedir. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası ABD tarafından uygulanan silah ambargosu ABD-Türkiye ilişkilerini felç olmasına sebep olurken Türkiye 1975 yılından itibaren Sovyetler Birliğine karşı daha dostane ilişkiler kurma arayışında olacaktır. Ancak Sovyetler Birliği ve Sovyetler Birliği denetimindeki komünist devletlerin oluşturduğu bu bloğun bariz özelliği kapalı bir kara alanı özelliği taşıması okyanuslara, açık denizlere serbestçe ve güvenle açılmaya müsait bir sahil şeridinde sahip bulunmayı Sovyetlerin Türkiye iştahını hep gündemde tutmuştur. Ruslar Doğu Avrupa, Karadeniz kuzeyi Kırım Türklüğünü imha ederek, yayılcı politikasını sürdürmüştür. Bulgaristan'daki Türk varlığının imhası da aynı planlı sürecin safhalarıdır.

Türkiye'nin sürüklendiği kanlı anarşi ortamı Sovyetlerin Türkiye'yi içten düşürmek için ideolojik-psikolojik savaş ve örtülü istila yöntemiyle yaptıkları saldırıdır. Sıcak çatışmaya girmeden Türkiye'yi içten çökertme isteği Türkiye'ye pahalıya mal olmuştur. Ülke de okullar, sokaklar, kurumlar paylaşılmış can ve mal emniyeti ciddi şekilde sıkıntıya girmiştir. Ülke parçalanma süreci yaşarcasına kamplaşmalara girmiş, sancılanan bir duruma düşmüştür.

B. I. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ DÖNEMİ TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ

I. Milliyetçi Cephe hükümeti dönemi Türk-Sovyet, ilişkilerini belirleyen aslında Türk-Amerikan ilişkileridir. Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası 1975 yılının 5 Şubatında başlayan ABD silah ambargosu Türkiye'nin ABD'ye olan güveni derinden sarsılmıştır. Türk-ABD ilişkileri 1964'te "Johnson Mektubu" sonrası nasıl gergin bir hal almış ise 1975 yılında ABD'nin Türkiye silah ambargosu uygulamaya başlaması Türk-ABD ilişkilerinin 1964'ten sonra ikinci kez derinden sarsmış ve hatta kopma noktasına getirmiştir. MC hükümeti bu dönemde çok yönlü bir dış politika anlayışını benimseyerek Sovyetler Birliği ve Arap ülkeleri ile yakın ilişkiler kurma yolunu seçmiştir. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler çoğunlukla ekonomik boyutlu ilişkilerdir.

Türkiye dönem dönem ABD ile ilişkilerinde sorun yaşasa da hiçbir zaman Türk dış politikasını Batı Bloğundan uzaklaştırıp radikal bir biçimde farklı bir istikamete sokmayı düşünmemiştir. Sovyetler Birliği açısından Türkiye, daima çok önemli bir ülke konumunda bulunmuştur. 1950'lerde iki ülke arasındaki ilişkiler son derece gergin iken 1960'larda Sovyet dış politikasında başlayan yumuşama Türk-Sovyet ilişkilerini de olumlu yönde etkileyecektir. Sovyetler Birliği döneminde Türkiye'ye ilişkin birçok araştırma gerçekleştirilmiştir.⁶¹³ Bu araştırmalar Türkiye'nin sosyal, siyasal ve ekonomik yönlerini derinlemesine inceleyen araştırmalar şeklindedir. Sovyetler Birliği'nin temel amacı Türkiye'yi Batı Bloğundan koparak "tarafsız bir ülke" statüsünde görmek idi. Fakat bu gerçekçi bir hedef değildir. Soğuk Savaş döneminde baktığımızda Türk-Sovyet ilişkilerinin bahar havasının Türk-ABD ilişkilerinin krize girdiği dönemlere rastlanması tesadüf değildir. Türkiye, Sovyetler ile olan ilişkilerini "iyi komşuluk" ilişkileri adı altında ekonomik temelli ilişkiler olarak görmek istemektedir. MC hükümeti döneminde de

⁶¹³ Akif Tarakçı, Sovyetler Birliği'nin Bugünkü Türkiye Politikası, Kardeş Matbaası, Ankara, 1969, s.5

ilişkilerin temel karakteri bu olacaktır. Başbakan Süleyman Demirel, 2 Ağustos 1975'te yaptığı basın toplantısında Türk-Sovyet ilişkileri üzerine şunları söylemiştir: "Sovyetler Birliği ile müşterek menfaatlerimiz ehemmiyetini korumaktadır. Hükümet programımıza uygun olarak, bu ülke ile olan iktisadi ve ticari ilişkilerimizde kayda değer, memnuniyet verici gelişmeler sağladık. Karşılıklı ticaret gittikçe gelişmektedir. Son imzalanan İktisadi İşbirliği Anlaşması da kalkınma hamlelerimize katkısı olacak ehemmiyetli bir vesikadır."⁶¹⁴

Türkiye-Sovyetler Birliği ile 1975 yılından itibaren yeni ekonomik ilişkiler kurmaya başlayacaktır. Aralık 1975'te Sovyet Başbakanı Aleksı Kosigin, Ankara'ya yaptığı ziyaret Türk-Sovyet ilişkileri açısından son derece büyük bir önem taşımaktadır. 28 Aralık 1975'te Türk-Sovyet ortak girişimiyle yapılan İskenderun Demir Çelik Fabrikası, Sovyet Başbakanı Aleksı Kosigin ve Süleyman Demirel tarafından açılmıştır. Cumhurbaşkanı Korutürk açılış nedeniyle Başbakan Demirel'e gönderdiği mesajda şunları vurgulamıştır: "İskenderun tesisleri Türkiye-SSCB arasındaki ilişkilerin daha da gelişeceğinin açık delilidir."⁶¹⁵ Başbakan Demirel ise şunları söyleyerek Türk-Sovyet dostluğuna vurgu yapmıştır: "Türk-Sovyet hududu, dostluk hududu olacaktır."⁶¹⁶

Dış basın Türk-Sovyet yakınlaşmasına dikkat çekerek Ankara'nın dış politikasında değişme olasılığının var olduğunu belirtmekteydiler.⁶¹⁷ Aynı şekilde Türk-Sovyet işbirliği Sovyetler Birliği'nde çok olumlu karşılanmıştır. Dış Ekonomik İlişkiler Devlet Komitesi Başkan Yardımcısı yaptığı konuşmada Sovyet Başbakanı Kosigin'in Türkiye ziyaretinin Sovyet-Türk işbirliğinde geniş ufuklar açtığına işaret etmiştir.⁶¹⁸ Kosigin, 29 Aralıkta Türkiye'den ayrılırken basına verdi demetçe şunları söylemiştir: "Görüşmelerimizin yapıcı ve dostane mahiyet taşıdığını, ayrıca belirtmek isterim. Bu görüşmeler,

⁶¹⁴ Dış Siyaset Belgeleri, Başbakanlık Basım Yayım Genel Müdürlüğü, Ankara, 1977, s.60

⁶¹⁵ Milliyet, 29 Aralık 1975

⁶¹⁶ Milliyet, 29 Aralık 1975

⁶¹⁷ Milliyet, 29 Aralık 1975

⁶¹⁸ Milliyet, 29 Aralık 1975

Sovyet-Türk ilişkilerinin daha sağlamlaşmasına ve dünya barışının daha pekişmesine yönelik olmuştur. Elde ettiğimiz sonuçlardan çok memnun şekilde ülkenizden ayrılıyorum.”⁶¹⁹ Başbakan Süleyman Demirel ise yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: “Sovyetler Birliği’yle münasebetlerimiz dostane, karşılıklı saygıya, karşılıklı güvene ve menfaate dayanan yeni ufuklar vaat etmektedir. Görüşmeler, her iki ülke içinde faydalı olmuştur. Türk-Sovyet hududu bir barış ve işbirliği sınırı olacaktır demiştim. Dostane ilişkilerin varacağı hedef sınırın barış ve işbirliği sınırı haline gelmesidir elbette.”⁶²⁰ Demiştir. Ayrıca 1976 yılı içerisinde Türkiye-Sovyetler Birliği arasında bir dostluk antlaşması veya deklarasyonun imzalanması kararlaştırılmıştır. Muhalefet lideri Ecevit, Türk-Sovyet yakınlaşmasını son derece olumlu bulmuştur. Ecevit bu konuda şunları söylemiştir: “Sovyetlerle dostluk ve işbirliğini dünya barışı içinde yaralı buluyoruz.”⁶²¹

1. Türk- Sovyet Ekonomik İşbirliği

Türk-Sovyet ilişkileri 1967 yılından itibaren imzalanan antlaşmalar ile ekonomik ilişkiler temelinde gelişmiştir. Bu konuda bu ekonomik işbirliğinin sonuçları olan tesisler hakkında Pyotr Moiseyev şunları belirtmektedir: “Genellikle son 25 yıl içinde, Sovyet yardımıyla Türk ekonomisinin devlet ve özel sektörlerine ait ondan fazla tesisi kuruldu ya da inşaatı tamamlanmak üzerinedir. Bu tesislerin başlıcalarına işaret edelim. Tüm çeliğin üçte bir kadarını üreten ve şimdi kapasitesini iki misline çıkarmak için genişletilmekte bulunan İskenderun Demir Çelik Fabrikaları; ülkeye tüm petrol maddelerinin yaklaşık dörtte birini sağlayan ve Sovyet yardımıyla genişletilmekte bulunan Aliağa Petrol Rafinerisi; Türkiye Alüminyum Sanayinin öncüsü olan Seydişehir Alüminyum Fabrikası, ulusal dalın en büyük işletmesi olan Bandırma Asit Sülfürik Fabrikası; o zamana kadar modern sanayi tesisleri

⁶¹⁹ Milliyet, 30 Aralık 1975

⁶²⁰ Milliyet, 30 Aralık 1975

⁶²¹ Cumhuriyet, 30 Aralık 1975

olmayan Artvin’de kurulmuş Lif-Levha Fabrikasıdır.”⁶²² Ayrıca Sovyetler özel sektöre de teknik destekte bulunarak çeşitli tesislerin kurulmasına yardımcı olmuştur. Bunların başında Gaziantep’te Pamuklu İplik Fabrikası, Mersin Kimya Fabrikası gibi tesisler vardır.⁶²³ Aralık 1976,’da kurulan hükümetler arası karma Sovyet-Türk Komisyonu ekonomik işbirliği ve ticaret hacminin geliştirilmesinde önemli görevler üstlenmiştir. Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler 1980’lerde artan ticaret hacmi ile birlikte devam edecektir.⁶²⁴ Türkiye ile SSCB arasında 1960’ların ortalarında başlayan MC hükümeti döneminde devam eden ekonomik ilişkiler ekonomik alanda şu gibi sonuçlar doğurmuştur:

- 1) Ağır endüstri dalları(elektrik enerjisi, demir çelik, renkli metalürji, kimya ve petrol) kurulmuş ve bu Türk sanayinin gelişimine büyük katkıda bulunmuştur.
- 2) Yeni sanayi bölgeleri oluşmuştur.(Seydişehir Bölgesi)
- 3) Krediler açılmış, bilimsel ve teknik yardım yapılmıştır.⁶²⁵

Türk-Sovyet işbirliğinin önemli sosyal sonuçları ise şunlardır:

- 1) Kalifiye işçi elemanlarının sayısı artmıştır.
- 2) Teknik aydın tabakası oluşmuştur.
- 3) Endüstri sektöründe çalışanların sayısı artmıştır.
- 4) Yeni işyerlerinin açılması sağlanarak istihdam arttırılmıştır.⁶²⁶

1976 yılından itibaren Türk-Sovyet ilişkileri askeri alana da yayılacaktır. 25 Ocak–6 Şubat 1976 tarihleri arasında Sovyet birliklerinin Gürcistan ve Ermenistan topraklarında gerçekleştirdiği “Kafkas” isimli tatbikata Türkiye’den

⁶²² Pyotr Moiseyev, “70’li-80’li Yıllarda SSCB ve Türkiye’nin Ekonomik İşbirliği”, X. Türk Tarih Kongresi’nden Ayrı Basım, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s.3023

⁶²³ Moiseyev, a.g.m., s.3023

⁶²⁴ SSCB Ekonomisi ve Türkiye-SSCB İlişkileri, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1990

⁶²⁵ Moiseyev, a.g.m., s.3025

⁶²⁶ Moiseyev, a.g.m., s.3026

askeri uzmanlar davet edilmişlerdir. Nisan 1976'da ise Genelkurmay Başkan Yardımcısı Kenan Evren'in başkanlığında bir askeri delegasyon SSCB'yi ziyaret etmiştir.⁶²⁷

MC hükümeti döneminde ekonomik ve askeri alanda gelişen ikili ilişkiler kesinlikle ideolojik bir yakınlaşmayı getirmemiştir. Zaten MC hükümeti Sovyetler Birliği ile ilişkileri ekonomik işbirliği noktasında tutmaya kararlı idi. Bunun en açık kanıtı, Başbakan Demirel'in 17 Şubat 1976'da Meclis'te söylediği şu sözlerdir: "Bizim rejim farklılığından dolayı ülkelere husumet içerisinde olmamız mümkün değildir. Bu ülkelerin bizim içimizi karıştırmaya kalkmaları halinde veya bu ülkelerde tatbik edilen rejimi bizim içimizden çıkacak bir takım hainlerin bu ülkeye getirmeleri halinde tavrımız başkadır. Efendim, Kosigin Türkiye'ye gelmiş de, Kosigin'e aşırı protokol dışı muamele gösterilmiş. Temel atma merasimine götürülmüş. Kosigin'in temel atma törenine götürüldüğü yalandır. Sadece İskenderun Demir Çelik tesislerinin meydana gelmesinde gerçekten fevkalade yakın ilgi göstermiştir.1964'te Potgrony gelip, bu kürsüde nutuk söylediği zaman, acaba o günkü idare Türkiye'yi Sovyetler Birliği'nin kucağına mı atıyordu? Biz kendimize güveniyoruz. Gayet açıklıkla söylemişizdir. Biz antikomünistiz. Kendilerine söylemişizdir. Sizin ki sizin, bizim ki bizim. Ne zaman bizim işlerimize karışmaya kalkarsanız, bundan kıyamet kopar. Ve gayet açıklıkla söylemişizdir. Yine ifade ediyoruz ki, ideoloji ithaline karşıyız. Biz Sovyetler Birliği ile ticari münasebetlerde bulunuyoruz. Bulgaristan'la ticari münasebetlerde bulunuruz. Ama ideoloji ithal etmeyiz ve ettirmeyiz."⁶²⁸

2. Türk-Sovyet İlişkilerinin Basındaki Yankıları

Bu dönemde Türk basınında da Türk-Rus ilişkilerine ilişkin yazılar kaleme alınmaktaydı. 1977 yılında Sovyetler Birliği'nden 1 milyar 200 milyon

⁶²⁷ Editör: Baskın Oran, Türk Dış Politikası, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2001, s.780

⁶²⁸ Cumhuriyet, 15 Kasım 1976

dolar kredi sağlaması üzerine Abdi İpekçi kaleme aldığı yazıda bu antlaşmayı son derece olumlu bir gelişme olarak görecektir.⁶²⁹ 1976 yılında dönemin basınında Türk-Sovyet yakınlaşmasından kaynaklanan birçok yazı kaleme alınmıştır. Bu yazılar Sovyetlerin değişen askeri doktrini ve stratejileri üzerine odaklanmaktaydı. Sovyet askeri doktrini 1960'larla birlikte köklü değişimler yaşamaktaydı. Bu değişimin temelinde Sovyetler Birliği'nin "yumuşama" politikasına geçerek askeri tehdidi arka plana atıp önceliği diplomasiye vermesinin rolü büyüktür. Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nin askeri doktrin temeli hala nükleer caydırıcılığa dayanmaktaydı.⁶³⁰ Sovyetler Birliği'nin en önemli amaçlarından biri açık denizlerde üstünlüğü elde etmektir. Muzaffer Özsoy bu konuda şunları belirtmektedir: "Rusya'nın güvenliği, Batı yapısının tersine "çevre bölgesinde" egemenliğe bağlı kalmaktadır. Bu gerçek, Sovyet askeri stratejisini, 1967'de etkilemeye başlamış ve Sovyet deniz filolarının çabaları son on yılda hızla büyümüştür. Sovyet savaş filoları, Hint Okyanusunda ilk defa 1968'de görülmüş, bunu küçük gruplar halinde su üstü gemilerinin 1969'da Karayipler ve 1970'de Gine'de dolaşması izlemiştir. Dikkat çeken husus, bu yeni alanların eski uygulama planlarının hiçbirisi ile bağlantılı olmamasıdır. Bu gelişim çizgisi içinde Sovyetler bugün açık denizlerde yayılmış durumdadır. Açık denizlere yayılmadaki stratejileri de, kilit bölgeleri de tutma ve gerektiğinde daha fazla bölgelere yayılma esasına dayanmaktadır. Öte yandan, Avrupa'nın güvenliğinde iki zıt ideolojik doktrin yanında iki karşıt askeri sevk ve idare sistemi de çatışma halindedir. Bunlardan biri "kıyasal çerçeveye" dayanan ötekisi de iç hatlarda hareket arayan sistemdir. Savunma odak noktalarını da deniz kuvvetleri oluşturmaktadır."⁶³¹

Milliyetçi Cephe hükümeti dönemi Türk-Sovyet yakınlaşması dış basında dikkatle izlenmekteydi. Frankfurter Allgemeine gazetesinde çıkan bir yazıda Rusya'nın Türkiye'ye yapacağı yatırımların politik bir değer taşıdığı

⁶²⁹ Abdi İpekçi, "Türk-Sovyet İlişkileri ve Olanaklar", Milliyet, 19 Mart 1977

⁶³⁰ Sovyetler Birliği'nin Askeri Doktrini, Stratejik ve Taktik Alandaki Gelişmeleri, Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s.35

⁶³¹ Muzaffer Özsoy, "Sovyetler'in Açık Deniz Stratejisi", Milliyet, 4 Kasım 1976

belirtilirken Ankara'nın Rusya ile anlaşmasının Batının başarısızlığı olarak yorumlamıştır.⁶³² Başbakan Süleyman Demirel 11 Mart 1977'de verdiği demeçte Sovyetlerle ilişkileri geliştirmenin son derece doğal olduğunu ve Türkiye'nin bu yönde hareket edeceğini vurgulamıştır.⁶³³

13-18 Mart 1977 tarihlerinde Dışişleri Bakanı Çağlayangil Sovyetler Birliği'ne yaptığı ziyaret sırasında ABD silah ambargosu dolayısıyla son derece zor durumda bulunan Türkiye'ye Sovyet yetkililer tarafından silah satışı gündeme getirilmesine rağmen bu teklif Türk heyeti tarafından kabul görmemiştir. Çağlayangil bu gezi sırasında verdiği demeçte Türk-Sovyet ilişkilerini şöyle değerlendirmektedir: "Ülkelerimizi ayıran sınır çizgisi, bugün bir barış ve işbirliği hududu haline gelmiş, büyük bir başarıyla sürdürdüğümüz ekonomik işbirliği ise, siyasi ve sosyo-ekonomik sistemleri farklı ülkeler arasında gerçekleştirilmek istenen işbirliği çabalarına model teşkil edebilecek bir seviyeye geldi."⁶³⁴ demiştir. Çağlayangil'in bu ziyareti sırasında üç anlaşma imzalanmıştır. Bunlar:

- 1) Ekonomik İşbirliğinin Geliştirilmesine Dair Anlaşma
- 2) Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması
- 3) Sivil Hava Gemisi Kaçırma Olaylarının Önlenmesine İlişkin Anlaşma⁶³⁵

Çağlayangil Türk-Sovyet ilişkileri üzerine şunları dile getirmiştir: "Dünyanın son yılları da mühim değişikliklere sahne olmaktadır. Yumuşama sürecinde kaydedilen gelişmeler, Türkiye'nin bütün dünya ülkeleriyle iyi ilişkiler tesisini amaçlayan geleneksel barış siyasetine elverişli yeni bir zemin hazırlamıştır. Yukarıdaki genel manzara içinde, Türk-Sovyet münasebetlerinin hâlihazır seviyesi, esasen iyi ilişkiler kurmaya kararlı ve bu istikamette yapıcı adımlarda atmış olan iki ülkenin müsait milletlerarası

⁶³² Milliyet, 4 Ocak 1977

⁶³³ Cumhuriyet, 12 Mart 1977

⁶³⁴ Milliyet, 13 Mart 1977

⁶³⁵ Milliyet, 13 Mart 1977

ortamdan bilinçli bir şekilde yararlanmalarının ürünüdür. Ayrıca, iki ülke arasında hüküm süren saygı ve anlayış havasının, karşılıklı çıkarlarımıza uygunluğu yanında, gerek bölge gerek dünya barış ve güvenliğine de katkıda bulunduğu kuşkusuzdur. İlişkilerimizin yukarıda sözünü ettiğim ve Helsinki Nihai Senedi'nin de kuvvetle vurguladığı temel prensipleri dayalı uzun vadeli bir politika çerçevesinde, karşılıklı çıkarlarımız doğrultusunda daha da geliştirilmesi samimi arzumuzdur.”⁶³⁶ 18 Mart 1977 tarihli Cumhuriyet'te Ali Sirmen Dışişleri Bakanı Çağlayangil' in gezisini ve MC Hükümetinin Sovyetler Birliği politikasını şu sözlerle eleştirmekte idi: ‘İnsan belki de hükümet bu soruna eğilecek diyebilir. Ne var ki MC' nin Türk-Sovyet ilişkilerini bakışı bir gariptir. Dış politikası Amerikan ipoteği altında izlenimi uyandıran MC' nin Sovyetler ile ilişkiler politikası da Türk-Amerikan ilişkilerinin bir türevi durumundadır. ABD ile yakınlaşma olasılığı artınca Moskova'ya uzak durulmakta, Washington'dan isteneni elde etmek güçleşince, ‘Sonra ben de ne yapacağımı bilirim ha!’ havası içinde Sovyetlere yaklaşılmaktadır. Çağlayangil'in gezisi her şeye karşın yararlı olmuştur. Ancak bu yarar MC' nin yapısı ile sınırlı kalmıştır. Türk-Sovyet ilişkileri onu, Amerika ile Türkiye arasındaki sorunlarla sıkı sıkıya bağlı görmekten vazgeçecek iktidarlar zamanında normal ve iki ülkeye karşılıklı çıkar sağlayacak gerçek doğrultusuna oturabilecektir.’⁶³⁷

MC hükümetinin 1977'nin sonunda noktalanması ile birlikte iktidara gelen Bülent Ecevit hükümeti döneminde Türk-Sovyet ilişkileri dostane bir biçimde gelişmeye devam edecektir. 1978 yılında Sovyetler Birliği ile İyi Komşuluk ve Dostça İşbirliği Siyasal Belgesi imzalanmıştır.⁶³⁸ Aynı dönemde 14–19 Ekim 1978'de Moskova'da yapılan görüşmeler sonucunda imzalanan protokolle 3,8 milyar dolar dış kaynağın sağlanması öngörülmüştür.⁶³⁹

⁶³⁶ Milliyet, 13 Mart 1977

⁶³⁷ Ali Sirmen, ‘Çağlayangil'in Gezisi’, Cumhuriyet, 18 Mart 1977

⁶³⁸ Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkilerindeki Son Gelişmeler, Barış Derneği Yayınları, İstanbul, 1979, s.18-21

⁶³⁹ Oran, a.g.e., s.783

Milliyetçi Cephe hükümeti dönemi Türk-Sovyet ilişkilerini değerlendirdiğimizde bu dönemin Türk-Sovyet yakınlaşmasına sahne olduğunu söyleyebiliriz. Bu yakınlaşmanın temel sebebi ise ABD'nin MC hükümeti döneminde uygulamaya başladığı silah ambargosudur. MC hükümeti çok yönlü bir dış politika takip ederek SSCB ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini hedeflemiştir. Bu dönemde Sovyetler Birliği ile ekonomik anlaşmalar imzalanmıştır. Ve yine bu dönemde Türk-Sovyet ortak girişimi olarak meydana getirilen İskenderun Demir Çelik Fabrikası hizmete girmiştir. Bu Türk-Sovyet yakınlaşması hiçbir zaman ideolojik bir ortaklığa veya siyasi bir müttefiklik ilişkisine dönüşmeyecektir. Zaten MC hükümetini oluşturan partilerin milliyetçi karakterleri ve antikomünist tutumları buna engeldir. Sovyetler Birliği Amerikan silah ambargosu sırasında Türkiye'ye silah dahil her türlü desteği vermeyi taahhüt etmiş fakat bu talep ABD silah ambargosunun 1978 Ağustosunda kaldırılması üzerine hayata geçmemiştir. Sovyetler Birliği bu durumdan kendi adına faydalanamamış ve Türkiye'nin silahlanmasını ve yeniden ABD'ye yakınlaşmasını kendisi için birer tehdit olarak görmeye devam etmiştir.⁶⁴⁰ Bu bölümü düşüncelerimizi destekleyen bir alıntı ile bitirmek istiyoruz. Erel Tellal 1960-80 dönemi Türk-Sovyet ilişkilerini şöyle analiz etmektedir: "1960-80 yılları arasında Türkiye-SSCB ilişkileri bir yandan Kıbrıs sorunu, ABD ve AET'yle ilişkilerdeki bozulmayla doğru orantıda iyileşti; öte yandan, iç politikadaki gelişmeler nedeniyle bozuluyor görünümü verdi. İç politikadaki anarşiden SSCB sorumlu tutuluyordu. Türkiye kamuoyu Sovyet çizgisini izleyen Türk Komünist Partisini (TKP) diğer sol örgütlerden ayırmadığı için Türkiye'de böyle bir karşıt eğilim doğdu. Oysa Türkiye'de pek çok ve birbirine karşıt sol vardı ve kamuoyunun aksine devlet yönetimi bunun ayırtındaydı. Türkiye'nin kuruluş temellerinden biri olan komünizm karşıtlığı körüklenirken, Sovyet karşıtlığı bundan ayrıştığı ölçüde ikili ilişkiler olumlu yönde gelişmişti. Başlangıçta Demirel'in çekingen davranmasına karşın, ilişkilerin gelişmesi AP ile CHP arasında bir görüş

⁶⁴⁰ Armaoğlu a.g. e. ,s.832

ayrılığı yoktu. 1970'lerde kurulan hükümetler arasında yalnızca Ecevit hükümetlerinin programlarında SSCB'yle ilişkilerin iyileştirilmesine yer verilmemiştir. Mayıs 1972'de kurulan Melen hükümeti ve Temmuz 1977'de kurulan II. Milliyetçi Cephe hükümetlerinin programlarında uluslararası komünizmin Türkiye'de rejimi yıkmaya yöneldiği ve bununla savaşım için her türlü önlemin alınacağına yer verirken bile SSCB'yle yürütülen iyi ilişkilerin hem tarafların yararına olduğu hem de bölgede barışın korunmasına katkı da bulunduğu değinilmiştir. İlişkilerin Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Macaristan ve Arnavutluk'la da gelişiyor olduğu da göz önüne alındığında, özellikle 1970'lerde ikili ilişkilerin AGİK çerçevesinde olumlu geliştiği söylenebilir. Bu gelişmede ekonomik ilişkilerin büyük katkısı olmuştur.⁶⁴¹

⁶⁴¹ Oran, a.g.e., s.781

SONUÇ

I. Milliyetçi Cephe hükümeti 31 Mart 1975'te uzun süren hükümet arayışları sonucu dört siyasal partinin (AP, MSP, MHP, CGP) bir araya gelerek oluşturduğu bir koalisyon hükümeti niteliğini taşımıştır. Bu dört siyasal partinin temel niteliği milliyetçi nitelikte partiler olmalarıdır. Bu milliyetçi partiler Türkiye'nin son derece büyük iç ve dış politik sorunlar ile karşı karşıya kaldığı bir dönemde hükümeti kurmuşlardır. Bu çalışmada I. Milliyetçi Cephe hükümetinin dış politika yaklaşımlarını analiz etmek amaçlanmıştır. Bu analiz süreci sonunda döneme ilişkin bir takım yargılara varılabilmektedir. Bunlar özetle burada belirtilirse.

I. MC hükümeti dönemi Türk-Yunan ilişkileri Kıbrıs sorunu çerçevesinde bir çizgi izlemiştir. MC hükümeti öncelikle 13 Şubat 1975'te ilan edilen Kıbrıs Türk Federe Devletine sahip çıkmış ve bu federal yapıyı korumaya çalışmıştır. MC hükümetinin Kıbrıs sorunundaki temel tezi "iki bölge federasyon"a dayanmakta idi. Bu tez 1.MC iktidarının sonuna dek tavizsiz bir biçimde savunulacaktır. MC hükümeti müzakere sürecine hiçbir zaman muhalif bir tutum takınmamış daima müzakereler yoluyla sorunu çözmeye çalışmıştır. Bu sağduyulu ve gerçekçi bir yaklaşım ve duruştur. Rum tarafı bu dönemde Türkiye'nin tezlerine itibar etmez iken kendileri güçlü bir merkezi yönetim biçimini Kıbrıs için savunmuşlardır. MC hükümeti iktidarı boyunca Kıbrıs konusundaki tutumunu korumuş ve bu konuda verdiği diplomatik mücadele ile Kıbrıs'ın Türkiye açısından ne derece önemli olduğunu kanıtlanmıştır. İki toplum arasındaki karşılıklı görüşmeler MC hükümeti süresince devam etmiş fakat herhangi bir neticeye ulaşamamıştır.

Milliyetçi Cephe hükümeti dönemi Türk-ABD ilişkileri ise Kıbrıs sorununun gölgesinde kalmıştır. ABD'deki Rum lobisinin baskısı sonucu alınan silah ambargosu kararı Türk-ABD ilişkilerine çok ağır bir darbe

vurmuştur. 1945'ten beri devam eden müttefiklik bağı MC hükümeti döneminde ilk kez ambargo kararı dolayısıyla bir kriz dönemine girmiştir. ABD'nin silah ambargosunu Şubat 1975'te uygulamaya başlaması üzerine MC hükümeti öncelikle "bekle gör" politikasını uygulayarak ambargo kararının kalkmasını beklemiştir. Ambargonun sürmesi üzerine Türk kamuoyunun MC hükümetine yönelik tepkisi artmaya başlamış bunun üzerine MC hükümeti ABD ile imzalanmış olan askeri antlaşmaların geçersiz olduğunu ilan ederek ABD yönetimine karşı sert bir tutum takınmıştır. ABD yönetimine antlaşmaların yenilenmesi için verilen sürenin dolması üzerine Haziran 1975'te Türkiye'deki ABD askeri üsleri Türk Ordusunun denetimine geçmiştir. Bu gelişme üzerine ABD yönetimi ambargonun kalması adına faaliyetlerini arttırmış ve Ekim 1975'te ambargo kısmen kaldırılmıştır. Bu MC hükümetinin aldığı kararlar ve tavizsiz tutumunun sonucudur. 1976 yılında ABD ile yapılan müzakereler sonucunda Türkiye'deki ABD üslerinin statüsü masaya yatırılmıştır. 1976 sonunda yeni ABD Başkanı Carter, Türkiye gibi önemli bir müttefiki kaybetmemek için Kongre üzerindeki baskısını arttırmıştır. MC hükümeti Kıbrıs sorununda ve Ege sorununda çözüme yaklaşılabilmemesinin ve ilişkilerin eski haline dönebilmesinin temel koşulunun Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasından geçtiğini her defasında ABD yönetimine ve dünya kamuoyuna ifade etmiştir. Ambargonun tamamen kaldırılması 1978 Eylülü'nde sağlanabilmiştir. Ambargonun sürdüğü üç buçuk yıl boyunca ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargo Türk-ABD ilişkilerinde uzun yıllar sürecek son derece olumsuz izler bırakmıştır. Fakat ABD ambargosunun kaldırılmasında MC hükümeti döneminde uygulanan tavizsiz tutumun büyük etkisi olmuştur. Sonuç itibarıyla MC hükümetinin ambargo karşısında takındığı tutumun doğru ve gerçekçi bir tutum olduğunu söyleyebiliriz.

MC hükümeti döneminde Türkiye-AET ilişkileri son derece sancılı bir sürece girmiştir. Türkiye 1963 yılında başlayan AET sürecinde zaman içerisinde dezavantajlı duruma gelmiştir. 1975 yılında iktidara gelen MC

hükümeti AET'den tarım konusunda, serbest dolaşım ve AET kredileri noktasında Türkiye'nin lehine ödümler talep edilmiştir. MC hükümeti döneminde Yunanistan AET'ye tam üyelik başvurusunda bulunarak dış politika meselelerini AET kurumuna taşımayı amaçlamıştır. MC hükümeti bu noktada iç politik çıkarlar dolayısıyla AET'ye tam üyelik başvurusundan vazgeçmiştir. Bu Türkiye açısından tarihi bir fırsatın kaçmasına sebep olmuştur. Çünkü Yunanistan 1975 yılı içerisinde tam üyelik müzakerelerine başlayacak ve 1981 yılında AET'ye tam üye olacaktır. Bundan sonra Türkiye-Yunanistan ilişkileri AET platformuna taşınacak, Yunanistan daima dış politikada AET'yi bir dış baskı unsuru olarak kullanacaktır. MC hükümeti döneminde AET'den istenen ödümler noktasında müzakereler devam etmiş fakat AET, Türkiye'nin istediği ödümleri vermekte çekimser kalmıştır. Bu dönemde AET ile ilişkiler durgun bir döneme girecektir. MC hükümeti AET'den istediği ödümler konusunda tavizsiz bir yaklaşım sergilemiştir. Bunun sonucunda 1977 yılı ortalarında ilişkiler kilitlenmiştir. 1978 yılı başında iktidara gelen Ecevit hükümeti ise AET ile ilişkileri dondurduğunu ilan edecektir. Genel olarak bakıldığında MC hükümeti dönemi AET-Türkiye ilişkilerine bakıldığında Türkiye'nin AET ile olan ilişkileri yeniden düzenlenmesi talep edilmiş, bunun gerekçesi olarak da Türkiye'nin dezavantajlı bir duruma gelmesi olarak gösterilmiştir. Bunun karşısında AET, Türkiye'nin isteklerine karşı son derece duyarsız bir tutum takınmış ve bunun sonucunda ilişkiler kriz boyutuna ulaşmıştır. Ve bu kriz dönemi 1978 başında AET ile ilişkilerin dondurulması ile neticelenmiştir.

MC hükümeti döneminde ABD ve AET ile ilişkilerin kötüleşmesi ve gergin bir hal alması üzerine MC hükümeti Sovyetler Birliği ve Orta Doğu İslam ülkeleri ile olan ilişkilerini daha üst düzeye taşımaya karar vermiştir. Sovyetler Birliği ile ortaklaşa kurulan tesisler bu yakınlaşmanın en somut göstergeleri olmuştur. Örneğin, 1975 Aralık ayında Başbakan Süleyman Demirel ve Sovyetler Birliği Başbakanı Kosigin birlikte İskenderun Demir Çelik Tesislerinin açılışını birlikte yapacaklardır. MC hükümeti Sovyetler Birliği ile

kurduğu ekonomik ilişkileri kesinlikle siyasal ve ideolojik boyuta taşınmamıştır. Bu yakınlaşma konjonktürel bir yakınlaşma olmaktan öteye geçmemiştir.

Genel olarak MC hükümeti dönemi Türk dış politikasına baktığımızda Türkiye-Yunanistan, Türkiye-ABD ve Türkiye-AET ilişkileri açısından son derece sancılı bir dönem olarak nitelendirilebilir. Buna karşın MC hükümeti dış politikada Türkiye'nin milli çıkarlarını koruyan tavizsiz ama aynı zamanda müzakereler yoluyla sorunların çözülebileceğine olan inancını koruyan bir dış politika çizgisi izlemiştir.

KAYNAKÇA

ACAR, Muhittin; **Türkiye-Avrupa Topluluğu İlişkilerinin Hükümet Programlarında ve Kalkınma Planlarında Ele Alınışı**, DPT Yayınları, Ankara, 1992.

AKİPEK, Serap; **Devletler Hukuku Açısından Ege Sorunu**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1998.

Ana Britannica "MHP" Mad. Cild.23, s.9.

Ana Britannica "Cumhuriyetçi Güven Partisi" Mad. Cild:8, s.366.

ARMAOĞLU, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2000.

ATAY, Mehmet ; **'Uluslararası Jeopolitik Egemenlik Mücadelesinde Kıbrıs'ın Stratejik Konumu ve Akdeniz'de Bölgesel Güvenlik'**, 3. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 13–17 Kasım 2000, Cilt: 3, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayını, Gazi Magosa, 2000.

ATUN, Ali Fikret; **'Kıbrıs Meselesinin Görünmeyen Yüzü'**, *Avrupa Birliği Kısacasında Kıbrıs Meselesi*. Editörler: İrfan Kaya Ülger, Ertan Efegil, Ankara, 2001.

AVCI, Cemal; **Mili Mücadele Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri**, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1992.

"Turhan Feyzioğlu" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Cilt:4, Sayı:11, Mart , 1988

BALTA, Nevin; **Milliyet (1950–1979) Bir Gazetenin Türk Dış Politikasına Bakışı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1991.

BİLGE, Suat; **Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri 1920–1964**. Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1992.

BİRAND, Mehmet Ali; **Bir Pazar Hikâyesi, Türkiye-AET İlişkileri**. Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978.

BOZKIR, Güven; **Türk Siyasal Hayatında Güven Partisi-Milli Güven Partisi-Cumhuriyetçi Güven Partisi (1967–1980)**, 9 Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir,1996.

BOZKURT, İsmail; **'Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış'**, *Avrupa Birliği Kısacasında Kıbrıs Meselesi*. Editörler: İrfan Kaya Ülger, Ertan Efeğil, Ankara,2001.

BOZKURT, Enver Demirel; **Havva, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği Kapsamında Kıbrıs Sorunu**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

CUMALIOĞLU, Yakın; **' Kıbrıs Türklerinin Bağımsızlık ve Özgürlük Mücadelesi'**, *Avrupa Birliği Kısacasında Kıbrıs Meselesi*, Editörler: İrfan Kaya Ülger, Ertan Efeğil, Ankara,2001.

ÇAKAR, Filiz Yıldız; **Avrupa Birliği- Kıbrıs İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu**. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2002.

Dış Siyaset Belgeleri (31 Mart 1975–1 Mart 1976), Başbakan Süleyman Demirel ve Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in Dış Politikası İle İlgili Demeçleri, Basın Toplantıları, Parlamentodaki Açıklamaları, Uluslararası Kuruluşlardaki Konuşmalar, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1977

DUMANLI, Cihangir; **Amerikan Silah Ambargosu 1975–1978**. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997.

DURSUN, Hilmi; **Avrupa Topluluğu ve Türkiye-AET İlişkileri**. TBMM Basım Evi, Ankara,1984.

ECEVİT, Bülent; **Dış Politika**, Köylü Derneği Yayını, Ankara,1975.

ERBAKAN, Necmettin; **Milli Görüş**, Dergâh Yayıncılık, İstanbul,1976.

ERDEM, Derya ; **İslamcı Basında Milli Selamet Partisi, Milli Gazete Örnek Olayı (1974–1977)**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998.

ERHAN, Çağrı; **Beyaz Savaş (Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu)**, Bilgi Yayın Evi, Ankara, 1996.

Türk-Amerikan İlişkilerinin Kökeni, İmge Yayınları, Ankara,2001.

GEYLAN, Duygu; **Türk Hükümetleri ve Kıbrıs Sorunu (1974–1983)**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir,2003.

GEMUHLUOĞLU, M.Ali; **Soguk Savaş Döneminde Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkisi (1945–1965) ve Türk Dış Politikası**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2003.

GÜLER, Filiz Demirci; **Adalet Partisi**, TODAİE Yayını, Ankara,2003.

HANCIOĞLU, Arzu Bayat; **Türkiye’deki Amerikan Üstleri**, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul,1996.

Hükümet Rehberi, Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1976

İSMAİL, Sabahattin; **Kıbrıs Barış Harekâtının Nedenleri- Gelişimi-Sonuçları**, Akdeniz Haber Ajansı, İstanbul,1998.

KANTARCI, Şenol; **ABD’de Ermeni Toplumuna ve Türkiye’ye Yönelik Lobi Faaliyetleri**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum,2003.

KARACA, Ferhan; **Türk Amerikan Askeri İlişkileri**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara,2002.

KAYA, Mustafa; **Ege Kara Suları Sorunu**, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul,2000.

KURŞUN, Zekeriya; **‘Buhran Yıllarında Kıbrıs’ın Durumu ve Rumlar’ın Adayı Yunanistan’ a İlhak Çabaları (1879–1914)’**, Uluslar arası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24–27 Kasım 1998, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Gazi Magosa, 1998.

KURU, Hanife; **Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi**, 9 Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir,1996.

MANİSALI, Erol; **Avrupa Kışkırcısında Kıbrıs**, Derin Yayınları, İstanbul,2003.

MCGHEE, George; **ABD-Türkiye-NATO-Orta Doğu**, Bilgi Yayınevi, Ankara,2002

MENDİ, Ahmet, **2. Dünya Savaşının Türk Dış Politikasına Etkileri, Truman Doktrini, Marshall Yardımı, Marshall Planı ve Türkiye**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul,1993.

ORAN, Baskın (Editör); **Türk Dış Politikası (1919–1980)**, İletişim Yayınları, İstanbul,2001.

ORKUNT, Sezai; **Türkiye-ABD Askeri İlişkileri**, Milliyet Yayınları, İstanbul,1978.

ÖKTEM, Gökse; **Türkiye' nin NATO' ya Girişi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir ,2000.

ÖKTEN, Özgür; **Türkiye-ABD İlişkilerinde Türkiye' deki Üstler**, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa,2004.

ÖZÇELİK, Hakan; **Türk Basınında Türkiye' nin NATO' ya Giriş Süreci**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul,2003.

ÖZEJDER, İbrahim; **Türkiye' nin Kıbrıs Sorununa Girişinde Basın ve Diğer Etkenlerin Rolü**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul,1996.

USLU, Nasuh;**Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara,1976.

PAKYÜREK, Nurettin, **Milli Meseleler ve Türkes**, Yaylacık Matbaası, İstanbul.

SARIBAY, Ali Yaşar; **Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası, Milli Selamet Partisi Örnek Olayı**, Alan Yayıncılık. İstanbul,1985.

SERBEST, Burkan; **Soğuk Savaş Döneminde ABD'nin Ortadoğu Politikası**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul,2003.

SÖNMEZOĞLU, Faruk; **Sovyet Gözüyle Türkiye-SSCB İlişkileri**, Yar Yayınları, İstanbul,1976.

Kıbrıs Sorunu Işığında Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye Politikası 1964–1980, Der Yayınları, İstanbul, 1995.

Sovyetler Birliği'nin Askeri Doktrini, Stratejik ve Taktik Alandaki Gelişmeleri, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara, 1979.

TACIBAYEV, Raşidi; **Sovyet Kaynaklarına Göre Türk-Sovyet Münasebetleri**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul,2002.

TARAKÇI, Akif; **Sovyetler Birliği'nin Bugünkü Türkiye Politikası**, Kardeş Matbaası, Ankara,1969.

TUĞ, Aydın; '**Jeopolitiğin Değişim Süreçleri ve Kıbrıs**', 3. Uluslar arası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 13–17 Kasım 2000, Cilt: 3, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Gazi Magosa,2000.

TUNCER, Acar; **Milliyetçi Cephe Birliği**, Karınca Matbaacılık, İzmir,1976.

TUNCER, Hüner; **Kıbrıs Sarmalı**, Ümit Yayıncılık, Ankara,2005.

TUNÇ, Murat Tuncer ; **1923–1953 Yılları Arasında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri**, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara,1993.

TURNA, Metin; **Ege Denizinde Türk-Yunan İlişkileri ve Kıta Sahaneliği Meselesi**, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), Gebze,2002.

TÜRKEŞ, Alparslan;**Dış Meselelerimiz**, Ergenekon Yayınları, İstanbul, 1974.
Dış Politikamız ve Kıbrıs, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1975.
Türkiye'nin Meseleleri, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1977.
Türkiye ve Dünya, Hasret Yayınevi,Ankara,1979.

UYŞAL, Mehmet ; **Türk Basınına Göre Türkiye' nin NATO' ya Giriş**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2003.

ÜZMEZ, Hasan; **Türkiye' nin NATO' ya Giriş Süreci**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van,2003.

YAŞAR, Selman; **Türk-Sovyet İlişkileri 1950–1960**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir,2001.

YAVUZALP, Ercüment; **Liderlerimiz ve Dış Politika**, Bilgi Yayınevi, Ankara,1996.

YILDIRIM, Tansu; **Amerika Birleşik Devletlerinde Lobcilik ve Silah Ambargosu Üzerinde Yunan Lobisinin Etkileri**, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,1994.

ZAT, Hakan; **Türk Yunan İlişkilerinde Adalar ve Ege Kıta Sahaneliği Sorununun Geçmişi, Beklentiler ve Çözüm Önerileri**, Marmara

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1991.

Türkiye-AET İlişkileri, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayını, İstanbul, 1977.

Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkilerindeki Son Gelişmeler, Barış Derneği Yayınları, İstanbul, 1979.

Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1994.

2000 Türkiye-AET İlişkileri, *Avrupa Topluluğu Yayınları*, Ankara, 1978.

Meclis Tutanakları

Cilt:11, Dönem:4, Toplantı:2 Sayı:51–71, 6.4.1975

Cilt:12, Dönem:4, Toplantı:2 Sayı:73–88, 12.6.1975

Cilt:15, Dönem:4, Toplantı:3, 16.2.1976

Cilt:16, Dönem:4, Toplantı:3 Sayı:62–65, 22.2.1976

Milliyet Gazetesi 1975–1977 Koleksiyonları

Hergün Gazetesi 1976–1977 Koleksiyonları

Cumhuriyet Gazetesi 1975–1977 Koleksiyonları

ÖZET

TİRYAKİ, Mehmet Hanifi. 1.Milliyetçi Cephe Dönemi Türk Dış Politikası, Yüksek lisans tezi, Ankara, 2007.

I. Milliyetçi Cephe hükümeti (1975–1977) Türkiye'nin birçok iç ve dış sorunla boğuştuğu bir dönemde kurulmuştur. Bu dönemin Türk dış politikası son derece önemli dış politika meseleleri ile karşı karşıya kalmıştır.

En önemli sorun Kıbrıs'tır. 1974 Kıbrıs Harekâtından sonra adanın bir kısmının Türk hâkimiyetine geçmesi ve adanın fiilen bölünmesi durumu yaratmıştır. Bu Kıbrıs sorununun yeni bir döneme girmesine neden olmuştur. 1975 Martında kurulan MC hükümeti Kıbrıs konusunda "iki bölge federasyon" tezini savunmuştur. Müzakereler yoluyla bu tezini uluslararası kamuoyuna kabul ettirme yolunu seçmiştir.

MC hükümeti dönemi Türk-Amerikan ilişkileri ABD'nin silah ambargosu dolayısıyla son derece gergin ve kötü bir dönem yaşayacaktır. MC hükümeti ABD'nin silah ambargosunu kaldırmaması üzerine ABD'ye karşı yaptırımlar uygulayacaktır. Bu yaptırımların başında Türkiye'deki ABD üslerinin Türk Ordusunun denetimine geçmesi gelmektedir. MC hükümeti iktidarı boyunca ABD ile ilişkilerin eskisi gibi olabilmesinin tek şartının silah ambargosunun kaldırılması olduğunu vurgulamıştır.

MC hükümeti dönemi Türk-AET ilişkileri ise son derece sancılı bir süreç yaşamıştır. Türkiye'nin yıllar içerisinde AET nezdinde avantajını yitirmesi üzerine MC hükümeti Türkiye-AET ilişkilerinin yeniden düzenlenmesini talep etmiştir. MC hükümeti dönemi Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileri ABD ve AET ile yaşanan kriz nedeniyle çok daha yakın bir ilişkiye dönüşmüştür. Sovyetler Birliği bu dönemde Türkiye'de ortak yatırımlara girişmiştir. Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileri bu dönem daha çok ekonomik ve ticari temelli ilişkiler olmuştur.

Anahtar sözcükler:

1. Milliyetçi Cephe hükümeti
2. Türk Dış Politikası
3. Türk – Amerikan ilişkileri
4. Kıbrıs sorunu
5. Türk – Sovyet ilişkileri

ABSTRACT

TİRYAKİ, Mehmet Hanifi. Turkish Foreign Policy in I. National Front Government, Ankara, 2007.

I. National Front Government (NFG) (1975-77) was founded in a period when Turkey was struggling in domestic and foreign problems. In this period, Turkish Foreign Policy had to face with several international conflicts.

Cyprus conflict was the most important subject. After Cyprus Peace Operations in 1974, northern part of Cyprus was dominated by Turks and the island divided into de facto practically which lead the conflict to a new stage. I. NFG which was founded in March 1975, defended "two region federation" thesis. Government chose the method of consultation to be accepted internationally.

During the period of I. NFG, in consequence of USA's arm embargo on Turkey, Turkish-American relations were extremely strained and fragile. Turkey applied sanctions to USA like taking control of military bases in order to withdraw the embargo. That withdrawal remained as the only condition of the government for reconstructing the relations.

Turkey-European Economic Community (EEC) relations were in a problematic period while I.NFG was demanding to EEC a revision of Turkey's role which had been worsened by the years.

During the direction of I.NFG Turkey-Soviets relations became closer as a result of conflicts between Turkey and USA – EEC. At this period, Soviets began to common investments in Turkey. Relations between two countries were mostly based on economical and commercial benefits.

Keywords:

1. National Front Government
2. Turkish Foreign Policy
3. Turkish – American Relations
4. Cyprus Conflict
5. Turkish - Soviet Relations